Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 34

SLOVAKIA

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

34

SEMILY – JIČÍN 2021

VLASTIVĚDNÁ ROČENKA

Obálka: *Rautis. Kolekce Miracle – Svatá rodina, design Tereza Drobná. Foto: Tomáš Brabec.*

Frontispis: *Václav Knotek v uniformě nadporučíka československé zahraniční armády.*

KATALOGIZACE V KNIZE – Národní knihovna ČR
Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka. 34 – Semily: Státní okresní archiv Semily = Jičín: Státní okresní archiv Jičín; Regionální muzeum a galerie Jičín, 2021 – 295 + XVI s.

ISBN 978-80-86254-40-1 (Státní okresní archiv Semily)
ISBN 978-80-88338-02-4 (Státní okresní archiv Jičín)
ISBN 978-80-87486-18-4 (Regionální muzeum a galerie Jičín)
ISSN 1211-975X

908(437.31-17)
- Český ráj (Česko) – vlastivěda
- Podkrkonoší (Česko) – vlastivěda
- sborníky

© *Státní okresní archiv Semily 2021*
© *Státní okresní archiv Jičín 2021*
© *Regionální muzeum a galerie Jičín 2021*

ISBN 978-80-86254-40-1 (Státní okresní archiv Semily)
ISBN 978-80-88338-02-4 (Státní okresní archiv Jičín)
ISBN 978-80-87486-18-4 (Regionální muzeum a galerie Jičín)
ISSN 1211-975X

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

Jiří Zoul Sajbt: *Páni z Železnice. Několik poznámek k dějinám významného rodu Jičínska a Podkrkonoší* • 11

Jana Vorlová: *Vysídlování obyvatelstva v roce 1938 se zaměřením na Turnovsko* • 31

Kristýna Poláková: *Životní cesta Václava Knotka v době dvou totalit* • 52

Barbora Kulhavá: *Z Poniklé do celého světa* • 75

EDICE A MATERIÁLY

Roman Sirovátka – Přemysl Špráchal: *Středověké opevněné lokality poškozené těžební činností. I. Horní Pojizeří* • 101

Martina Lobotková: *Vývoj křestních jmen na panství Horní Branná v 18. století* • 140

Lukáš Hrubý: *Historický vývoj struktury krajiny v oblasti Krkonoš* • 160

Martin Witkowski: *Stavebně historický průzkum bývalé likérky v Horních Štěpanicích* • 174

DROBNOSTI

Jiří Z. Sajbt: *„Popravčí" meč z Českého Dubu* • 223

Josef Klazar: *Tajemný vězeň v podkroví bělohradského zámku* • 225

Miroslav Cogan: *Kresba sochy sv. Jana Nepomuckého z Petrašovic* • 231

KRONIKA

Za výjimečným člověkem Ladislavem Kouckým (Jan Drahoňovský) • 235

Výstava Bílá místa konce války (1944–5) v semilském muzeu (Tomáš Chvátal) • 237

Státní okresní archiv Jičín v roce 2020 (Karel Chutný) • 243

Státní okresní archiv Semily v roce 2020 (Pavel Jakubec) • 245

Městské muzeum a galerie Hořice v roce 2020 (Oldřiška Tomíčková) • 246

Regionální muzeum a galerie v Jičíně v roce 2020 (Michal Babík) • 250

Krkonošské muzeum v Jilemnici v roce 2020 (David Ulrych) • 252

Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou v roce 2020 (Jan Drahoňovský) • 255

Muzeum a Pojizerská galerie Semily v roce 2020 (Miroslav Šnaiberk) • 260

Muzeum Českého ráje v Turnově v roce 2020 (Jan Prostředník) • 262

Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí v roce 2020 (Svatava Hejralová) • 270

Městské muzeum v Železném Brodě roku 2020 (Petra Hejralová) • 271

LITERATURA • 277

INHALT

BEITRÄGE UND STUDIEN

Jiří Zoul Sajbt: *Die Herren von Železnice. Einige Anmerkungen zu der Geschichte der bedeutenden Familie im Gebiet von Jičín und im Riesengebirgsvorland* • 11
Jana Vorlová: *Vertreibung der Bevölkerung 1938 mit dem Blickpunkt auf die Region Turnov* • 31
Kristýna Poláková: *Der Lebensweg von Václav Knotek während zweier Totalitäten* • 52
Barbora Kulhavá: *Aus Poniklá in die ganze Welt* • 75

EDITIONEN UND MATERIALIEN

Roman Sirovátka – Přemysl Špráchal: *Mittelalterliche befestigte Standorte, die durch die Förderungstätigkeit beschädigt wurden. I. Oberes Isertal* • 101
Martina Lobotková: *Entwicklung der Taufnamen auf der Herrschaft Horní Branná im 18. Jahrhundert* • 140
Lukáš Hrubý: *Historische Entwicklung der Landschaftsstruktur im Riesengebirge* • 160
Martin Witkowski: *Architektonische und bauhistorische Bestandsaufnahme der ehemaligen Likörfabrik in Horní Štěpanice* • 174

KLEINIGKEITEN

Jiří Zoul Sajbt: *„Henkerschwert" aus Český Dub* • 223
Josef Klazar: *Mysteriöser Gefangener auf dem Dachboden des Schlosses in Bělohrad* • 225
Miroslav Cogan: *Zeichnung der Statue des Heiligen Johannes von Nepomuk aus Petrašovice* • 231

CHRONIK

Nachruf auf einen außergewöhnlichen Menschen – Ladislav Koucký (Jan Drahoňovský) • 235
Ausstellung „Leerräume gegen Kriegsende (1944-5)" im Museum in Semily (Tomáš Chvátal) • 237
Staatliches Bezirksarchiv Jičín im Jahre 2020 (Karel Chutný) • 243
Staatliches Bezirksarchiv Semily im Jahre 2020 (Pavel Jakubec) • 245
Stadtmuseum und Galerie in Hořice im Jahre 2020 (Oldřiška Tomíčková) • 246
Regionalmuseum und Galerie in Jičín im Jahre 2020 (Michal Babík) • 250
Riesengebirgsmuseum in Jilemnice im Jahre 2020 (David Ulrych) • 252
Stadtmuseum in Lomnice n. Pop. im Jahre 2020 (Jan Drahoňovský) • 255
Museum und Isergalerie in Semily im Jahre 2020 (Miroslav Šnaiberk) • 260
Museum des Böhmischen Paradieses in Turnov im Jahre 2020 (Jan Prostředník) • 262
Heimatmuseum für Vysoké nad Jizerou und Umgebung im Jahre 2020 (Svatava Hejralová) • 270
Stadtmuseum in Železný Brod im Jahre 2020 (Petra Hejralová) • 271

LITERATUR • 277

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY I STUDIA

Jiří Zoul Sajbt: *Pani z Železnicy. Kilka uwag o historii ważnego rodu z Jičínska i Podkarkonoší* • 11

Jana Vorlová: *Wysiedlenie ludności w 1938 r. ze szczególnym uwzględnieniem okolic Turnowa* • 31

Kristýna Poláková: *Droga życiowa Václava Knotka w czasach dwóch totalitaryzmów* • 52

Barbora Kulhavá: *Z Ponikli na cały świat* • 75

EDYCJE ŹRÓDEŁ I MATERIAŁY

Roman Sirovátka – Přemysl Špráchal: *Średniowieczne miejsca obronne, zniszczone w wyniku działalności górniczej. I. Horní Pojizeří* • 101

Martina Lobotková: *Ewolucja imion chrzestnych w majątku Horní Branná w XVIII wieku* • 140

Lukáš Hrubý: *Historyczny rozwój struktury krajobrazu Karkonoszy* • 160

Martin Witkowski: *Inwentaryzacja architektoniczno-historyczna dawnej likierni w Horních Štěpanicach* • 174

PRZYCZYNKI

Jiří Zoul Sajbt: *„Katowski" miecz z Czeskiego Dubu* • 223

Josef Klazar: *Tajny więzień na poddaszu pałacu w Lázně Bělohrad* • 225

Miroslav Cogan: *Rysunek figury św. Jan Nepomucký z Petrašovic* • 231

KRONIKA

O wyjątkowym człowieku Ladislawie Kouckým (Jan Drahoňovský) • 235

Wystawa „Białe miejsca końca wojny (1944–1945)" w Muzeum w Semily (Tomáš Chvátal) • 237

Powiatowe Archiwum Państwowe w Jiczynie w roku 2020 (Karel Chutný) • 243

Powiatowe Archiwum Państwowe w Semily w roku 2020 (Pavel Jakubec) • 245

Muzeum Miejskie i Galeria w Hořicach w roku 2020 (Oldřiška Tomíčková) • 246

Muzeum Regionalne i Galeria w Jiczynie w 2020 r. (Michal Babík) • 250

Muzeum Karkonoskie w Jilemnicy w roku 2020 (David Ulrych) • 252

Muzeum Miejskie i Galeria w Łomnicy nad Popelkou w roku 2020 (Jan Drahoňovský) • 255

Muzeum i Galeria Dorzecza Izery w Semily w roku 2020 (Miroslav Šnaiberk) • 260

Muzeum Czeskiego Raju w Turnovie w roku 2020 (Jan Prostředník) • 262

Muzuem Krajoznawcze Wysokiego nad Izerą i okolicy w roku 2020 (Svatava Hejralová) • 270

Muzeum Miejskie w Żelaznym Brodzie w roku 2020 (Petra Hejralová) • 271

RECENZJE I OMÓWIENIA LITERATURY • 277

ČLÁNKY A STUDIE

PÁNI Z ŽELEZNICE
Několik poznámek k dějinám významného rodu Jičínska a Podkrkonoší*

Jiří Zoul Sajbt

Z pohledu průběhu středověku páni z Železnice nepatřili mezi nejvyšší šlechtickou elitu českého státu. V poslední čtvrtině 12. a první polovině 13. století sice někteří příslušníci zastávali několik důležitých zemských a dvorských úřadů, nestal se však tento stav trvalým či později alespoň příležitostně opakovaným, jako tomu bylo u nejvýznamnějších českých rodů. V rámci středověkých dějin nicméně mají své neoddiskutovatelné místo, které je ale zahaleno nejednou nejasností, ať se jedná o jejich sídla nebo příbuzenské vztahy, jež jsou právem předmětem diskuzí. Snad následující řádky, které jsou příspěvkem k těmto diskuzím, pomohou alespoň některé z oněch časem zastíněných stránek osvětlit.

1 PŮVODNÍ SÍDLO

Za prvního doloženého příslušníka rodu je považován Čéč, který se prvně objevuje v druhé polovině 70. let 12. století na dvoře Soběslava II. v úřadu dvorského sudího.[1] Naposledy, již bez uvedení úřadu, o který nejspíš přišel výměnou na knížecím stolci, se s ním setkáváme ve falzu hlásícím se k roku 1183.[2] Předmětem hned několika nejasností se stalo jeho uvedení v listině z let 1180–1182, kde byl zapsán jako „*Cesc comes de Zeleznice*".[3] Zde daruje klášteru v Plasích vsi Býkov a Vlčkov, obě shodně lokalizovány do oblasti severně od Plzně. Nic-

* Barevná mapka k této studii je zařazena v příloze na konci svazku, s. I.

1 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (CDB) *I. (805–1197).* Ed. Gustav Friedrich. Pragae, 1904–1907, č. 278, s. 244; č. 179, s. 246; č. 280, s. 247.

2 Tamtéž, č. 403, s. 422.

3 Tamtéž, č. 296, s. 265–267.

Obr. 1. *Návrší s kostelem sv. Jiljí v Železnici – někdejší prostor rodového sídla pánů z Železnice. Archiv autora.*

méně Čéčův predikát poměrně jednoznačně ukazuje na Železnici u Jičína, která má velice bohatou historii. August Sedláček však přišel s lokalizací Čéčova někdejšího sídla do Třebekova, který se nachází SSV od Třemošné v severním Plzeňsku.[4] Jeho názor následně převzala i řada dalších autorů, mimo jiné i Antonín Profous a Jan Svoboda, čímž se tato lokalizace na dlouhý čas stala obecně přijímanou.[5] Vyvrátila ji až trojice Jan Anderle, Petr Rožmberský a Vladimír Švábek, kteří prokázali, že domnělý Sedláčkův hrad Železnice na Plzeňsku z konce 12. století byl hospodářský dvůr a tvrz ze 14. až 15. století a že jeho spojení s osobou Čéče z Železnice byla jen konstrukce Augusta Sedláčka na základě majetků, které pan Čéč na počátku 80. let 12. století daroval klášteru v Plasích.[6]

Není to v naší historiografii ojedinělý případ nesrovnalostí mezi sídlem, majetky a nositelem predikátu. Sedláček podlehl na svou dobu pochopitelnému

---

4 SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl 13*. Praha: F. Šimáček, 1905, s. 125.

5 PROFOUS, Antonín–SVOBODA, Jan. *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*. Díl 4. S–Ž. Praha: NČAV, 1957, s. 827–828.

6 ANDERLE, Jan–ROŽMBERSKÝ, Petr–ŠVÁBEK, Vladimír. Hrad Železnice nebo dvůr Třebekov? In: *Ročenka Klubu Augusta Sedláčka. 1984*, s. 64–72. Příslušná darovací listina, ve které je rovněž uváděn i diskutovaný predikát „ze Železnice" – *CDB I*, č. 295, s. 265.

pocitu, že je nepravděpodobné, aby velmož působící na Jičínsku držel majetky v severním Plzeňsku, a tak hledal jinou alternativu. Pomalu, ale jistě se však odhaluje, že roztroušená pozemková držba byla naopak za raného středověku u našich „předních mužů země" stejně jako u panovníka a často i u klášterů běžná.[7] Trend scelování majetků do velkých kompaktních dominií se ukazuje až jako záležitost mladšího středověku s vrcholem v raném novověku, kde již nacházíme ucelená panství. Jelikož se jedná o záležitost, která je písemnými prameny lépe dokumentovaná, tudíž i více vrytá do obecného povědomí, tak máme často problém se od tohoto jevu oprostit a připustit, že ve starším období středověku tomu mohlo a často zřejmě skutečně bylo jinak.

2 OZNAČENÍ ÚŘADU, NEBO RODOVÉHO SÍDLA?

Kromě rozporů ohledně lokalizace Železnice v rámci Čech, které tedy bylo (snad) vyřešeno, se v naší historiografii objevuje také neshoda, zda se predikát pana Čéče vztahuje k jeho „vlastnímu" sídlu, nebo naopak k úřadu při „župním" hradu (v takovém případě bychom uvažovali o úřadu kastelána). Především označení *comes* vždy vnášelo nejistoty, neboť již v období římské říše toto slovo z původního významu „druh", „společník" atd. nabylo významu císařského správce/úředníka, což převzaly i na trosky římské říše navazující raně středověké státy, kde se feudální transformací slovo *comes* stalo i titulem této privilegované společenské vrstvy – vznikající šlechty.[8] Čechy začleněné do latinského kulturního okruhu toto označení přebraly do určité míry také. A právě existence titulu *comes* některé badatele vedla k domněnce, že pan Čéč byl zeměpanským úředníkem v Železnici, a tudíž že Železnice byla správním hradem.[9]

---

[7] K roztříštěnosti pozemkových majetků české nobility např. NOVÝ, Rostislav. *Přemyslovský stát 11. a 12. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1972, s. 105–109; ŽEMLIČKA, Josef. Královský číšník Zbraslav a jeho dědictví (Vznik a rozklad jednoho feudálního dominia z první poloviny 13. stol.). In: *Historická geografie,* 1986, roč. 21, s. 117–132. ISSN 0323-0988; SAJBT, Jiří. Markvart z Doubravy–zamyšlení o původu Markvarticů. In: *Genealogické a heraldické listy*. 2014, roč. 34, č. 4, s. 24–28. ISSN 1212-9631.

[8] BLOCH, Marc. *Feudální společnost*. Praha: Argo, s. 170. ISBN 978-80-257-0236-9.

[9] O župním hradu a dokonce o tom, že celý kraj byl nazýván župou Železnickou, viz JANOUŠEK, Václav. *Paměti města Jičína: Jičín od založení až na naše doby*. Jičín: F. Návesník, 1889, s. 223; ÚLOVEC, Jiří. Hrad Kumburk I. Historie hradu. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. 1998, sv. 10, s. 9–38. ISBN 80-901284-7-5. K úvahám o správním hradu vede některé badatele kromě inspirace prací V. Janouška a titulatury pana Čéče i skutečnost, že tímto prostorem procházela důležitá zemská stezka, a také některé archeologické okolnosti, jako zánik hradištních sídel v oblasti Prachovských skal – viz ULRYCHOVÁ, Eva. Mikroregion Železnice (okr. Jičín), okrajové území pravěkého a raně středověkého osídlení. In: *Zpravodaj muzea v Hradci Králové*. 2004, sv. 30, s. 75–87. ISSN 1211-8753.

I když víme, že způsoby zápisů v listinách byly v tomto období silně nestálé, přesto se pokusme zachytit alespoň hlavní trendy, které by nám mohly pomoci rozhodnout, zda se v našem případě termín *comes* vztahuje k úřadu nebo naopak zdůrazňuje Čéčovo osobní privilegované společenské postavení. Podívejme se proto blíže na texty přibližně poslední třetiny 12. a první čtvrtiny 13. století, které toto označení obsahují.[10]

Termín *comes* v této době nacházíme jak v případech, kdy můžeme téměř se stoprocentní jistotou říci, že se jedná o označení zemského úředníka a tedy o synonymum pro slova *castellanus*, *burgravius*, *prefectus* a v některých případech patrně i *villik*, neboť se tato označení váží k místům jako Bílina, Kladsko, Sadská, Litoměřice, Sedlec a další, o nichž víme, že byly zeměpanskými hrady či dvory.[11] Použití *comes* jako synonyma pro úřad kastelána zřejmě potvrzuje i případ Sezemy, příslušníka rodu Hroznatovců,[12] který je v roce 1177 mezi množstvím kastelánů a dalších úředníků zapsán jako „*comes de Bilina*",[13] ačkoli by se tu nabízela i možnost, že písař chtěl tímto odlišením od ostatních kastelánů, kteří se nacházejí ve stejné svědečné řadě, ovšem bez označení *comes*, zdůraznit jeho „vyšší" postavení mezi zemskými předáky, v souvislosti s Bílinou se jistě jednalo o označení úřadu.

Na druhou stranu ve stejném období nacházíme řadu případů, ve kterých můžeme se stejnou jistotou prohlásit, že termín *comes* u jednotlivých jmen zdůrazňuje společenské postavení nositele, nikoli zastávaný úřad.[14] Třetí variantou, se kterou se můžeme setkat (byť poměrně zřídka), je použití slova *comes* pro větší počet osob najednou. Jednou takovou výjimkou je falzum hlásící se k roku 1194, kde se sešla taková reprezentace, o které víme z řady dalších listin, že se skutečně ve všech případech jednalo o vysoce postavené muže.[15] Většinou je ale termínem *comes* označena jedna nebo několik málo osob, z čehož je zřejmé, že se tak zdůrazňovala jejich výjimečnost.[16] A co je z celého sledu případů vůbec nápadné, že se často s termínem *comes* setkáváme při zmiňování

---

[10] Pro tuto analýzu byly použity pouze listiny české provenience, neboť v německých zemích panovala v této době již s titulaturou odlišná situace.

[11] *CDB I*, č. 227, s. 205; č. 280, s. 247; č. 356, s. 323; č. 402, s. 420.

[12] ŽEMLIČKA, Josef. Rod, rodina a příbuzenstvo Hroznaty Tepelského (K otázce fyzické kontinuity české šlechty). In: *Západočeský historický sborník*, 1998, roč. 4, s. 5–39.

[13] *CDB I*, č. 280, s. 247.

[14] *CDB I*, č. 390, s. 399; č. 405, s. 433.

[15] *CDB I*, č. 410, s. 444.

[16] *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (CDB) *II. (1198–1230)*. Ed. Gustav Friedrich. Pragae, 1912, č. 57, s. 51; č. 74, s. 66; č. 75, s. 67; č. 243, s. 235; č. 357, s. 376; č. 259, s. 250.

jednotlivých jednajících osob v textu listin, než u osob v závěrečné svědečné řadě, které nám jinak jsou pro tuto dobu největším pramenem pro soudobé veřejné činitele. Například v naprosté většině případů, kdy se Hroznata Tepelský objevuje s titulem *comes*, je právě mimo svědečné řady.[17] I panovník, když píše obecně o „předních mužích země", používá k jejich souhrnnému označení pojem *comites*.[18]

Že byl titul *comes*, když zohledníme poměr dochovaných písemností, používán daleko častěji v textu listin (případně v protokolu), než ve svědečné řadě, je pro nás důležitým zjištěním, neboť právě do této skupiny zapadá i námi diskutovaný případ Čéče z Železnice. Když vystupoval mezi svědky, byl uváděn pouze svým vlastním jménem, případně doplněným úřadem *iudex*,[19] čímž se shoduje s většinou ostatních častěji v listinách uváděných velmožů své doby. Naopak v listině potvrzující dar plaskému klášteru je jako *comes* označován hned v protokolu (v intitulaci). Je tedy nanejvýš pravděpodobné, že pan Čéč v tomto případě skutečně vystupoval jako soukromá osoba, nikoli jako zeměpanský úředník. Vždyť také plaským cisterciákům dával majetky sám za sebe a ze svého (nikde není zmínka, že by tak činil z pozice úřadu). Navíc je velice podezřelé, že by se přemyslovský správní hrad (kdyby v Železnici skutečně existoval) objevil pouze takto jednou a víckrát už bychom o něm ani v nějakém vzdálenějším odrazu neslyšeli. Z těchto důvodů je třeba predikát „z Železnice", použitý panem Čéčem na začátku 80. let 12. století, považovat za doklad exis-

Obr. 2. *Románská věž kostela sv. Jiljí v Železnici od západu. V její dolní čtvrtině je patrný zbytek vstupního portálu, který sloužil pro vlastníka sídla a jeho rodinu. Archiv autora.*

[17] *CDB I*, č. 358, s. 326; č. 360, s. 328; č. 361, s. 329; CDB II, č. 27, s. 25; č. 30, s. 27; č. 173, s. 162.
[18] *CDB II*, č. 172, s. 161.
[19] *CDB I*, č. 278, s. 244; č. 279, s. 246; č. 280, s. 247; č. 285, s. 251; č. 403, s. 422.

tence velmožského sídla, který dodnes reprezentuje zbytek románského kostela, nikoli za doklad přemyslovského správního hradu na severním okraji Jičínské kotliny.

Ze samotného románského kostela sv. Jiljí se bohužel dochovala pouze štíhlá věž (navíc přestavěná) a druhotně použité kameny se zbytky obloučkového vlysu. Ovšem i na základě toho je možné jej přiřadit k početné rodině kostelů vycházejících z vrcholně románského stavebního boomu za vlády knížete Vladislava II. (jako krále I.). Můžeme tedy s jeho založením počítat v době nedlouho před prvními písemnými zmínkami o Čéčovi z Železnice.

3 POKRAČOVÁNÍ RODU

Do větších hlubin minulosti se rodokmen Čéče ze Železnice bohužel prodloužit nedá.[20] Kosmas sice uvádí osoby jménem Čéč a Budivoj (další v rodu oblíbené jméno – viz níže), jejich byť jen hypotetickému spojení s Čéčem (I.) z Železnice ale brání absence bližších souvislostí a hlavně časová propast takřka tři čtvrtě století.[21]

V posunu po časové přímce vpřed a hledání dalších generací jsme na tom alespoň ze začátku podstatně lépe. Již za života pana Čéče (I.) se po jeho boku objevuje syn Budivoj (I.), který se na otce přímo odkazuje, díky čemuž je záměna vyloučena.[22] Ve stejné době nacházíme jméno Budivoj i v několika úřadech. Pod tímto jménem v roce 1175 nacházíme čáslavského prefekta a posléze v roce 1177 vyšehradského kastelána (zde patrně písařskou chybou je zapsán jako Budiloj).[23] Jestli se ale jedná o syna pana Čéče (I.), není jisté, avšak možné to rozhodně je. Identifikační jistotu máme pouze v případech, kdy se Budivoj (I.) píše po svém otci, což se děje poměrně dlouho. Naposledy se Budivoj (I.) jako „*filius Cec*" píše ještě v roce 1225, a i když nejsme schopni objektivně odhadnout dobu Čéčova úmrtí, již z délky vystupování a tedy aktivního života Budivoje (I.) je evidentní, že se po otci psal ještě dlouho po jeho smrti.[24] Z toho

[20] Z tohoto důvodu začneme pořadové číslování u něho. Číslování je samozřejmě pouze pomocné. On ani jeho potomstvo žádné číslování neužívali.

[21] K roku 1096 Kosmas uvádí Čéče (Cac), jehož syn měl být Božej (Bosey), k roku 1106 pak jistého Budivoje, syna Chřenova (Hrenova), který měl být členem družiny knížete Svatopluka II. *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum.* Ed. Bertold Bretholz. In: Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum, Nova Series 2. Berolini, 1923, s. 139, 156.

[22] *CDB I*, č. 285, s. 251.

[23] *CDB I*, č. 278, s. 244; č. 280, s. 247.

[24] *CDB II*, č. 270, s. 263–264.

můžeme vyvozovat, že Čéč (I.) z Železnice byl za svého života skutečně věhlasnou osobou. U Budivoje (I.) pak můžeme v návaznosti na otcovskou tradici s velkou pravděpodobností uvažovat, že minimálně v letech 1207 až 1212 zastával úřad dvorského sudího.[25]

Po roce 1225 však v pramenech a potažmo v rodokmenu pánů z Železnice nastává temné místo. Osoby jména Budivoj, méně pak Čéč, se sice průběžně objevují, prvoplánovitě (což je pro další pokračování důležité) nelze žádného z nich bezpečně a bez pochybností s námi sledovaným rodem spojit. Z šera času se příslušníci tohoto rodu vynořují až v roce 1269, kdy král Přemysl Otakar II. potvrzuje dar vsi Ledce (snad se jedná o Ledce okr. Plzeň-sever), kterou plaským cisterciákům věnovala matka Budivoje z Železnice.[26] Ba co víc. Z roku 1290 se dochovala listina, ve které tentýž akt potvrzuje sám Budivoj, jehož můžeme označit jako Budivoje (II.), který se zde však již píše *„de Isenberc"*.[27]

Listina z roku 1290 je důležitá i proto, že nám částečně umožňuje překonat onu mezeru mezi lety 1225–1269 tím, že nám zpětně identifikuje dalšího člena rodu. Důležitá je v tomto momentu zejména pečeť, kterou pan Budivoj (II.) listinu v roce 1290 osvědčil. Nachází se na ní tři páry zkřížených, do vidlice poskládaných předmětů – snad berlí či spíše jakýchsi háků. Stejné (jen v jiných početních a grafických variantách) používal Čéč z Budějovic, jeden z předních členů dvora Přemysla Otakara II.[28]

Tento Čéč se prokazatelně prvně připomíná v roce 1251 v listině kralevice Přemysla, v té době ještě moravského markrabího a rakouského vévody.[29] S predikátem „z Budějovic" jej můžeme zastihnout i v 60. letech 13. století, kdy jej střídá s dalším jihočeským přídomkem, „z Velešína".[30]

---

[25] *CDB II*, č. 74, s. 66; č. 99, s. 98.

[26] *CDB V/2*, č. 583, s. 168–169.

[27] *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (RBM) *II. (1253–1310)*. Ed. Josef Emler. Pragae, 1882, č. 1508, s. 649.

[28] SEDLÁČEK, August. *Atlas erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty, sv. 2. Čechy (1. část)*. Ed. Vladimír Růžek. Praha: Academia, 2003, s. 21–22. ISBN 80-200-0935-3. Že se spíš než o berly jednalo o háky, snad přímo náčiní, které sloužilo při těžbě kovových rud, srv. KOLÁŘ, Martin. *Českomoravská heraldika* I. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902, s. 206. Tento závěr je daleko akceptovatelnější, než ten, že šlo o berly. V souvislosti s rodovým sídlem by se tak jednalo o mluvící znak. Navíc berly byly vždy spíš heraldickým symbolem církevních hodnostářů a institucí.

[29] *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (CDB) *IV/1. (1241–1253)*. Ed. Jindřich Šebánek et Sáša Dušková. Pragae, 1962, č. 225, s. 391.

[30] *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (CDB) *V/1. (1253–1266)*. Ed. Jindřich Šebánek et Sáša Dušková. Pragae, 1974, č. 248, s. 381–382; č. 374, s. 556–557; č. 476, s. 706–707; *CDB V/2 (1267–1278)*, Ed. Jindřich Šebánek et Sáša Dušková. Pragae, 1981, č. 553, s. 118–119.

Čéč z Budějovic je někdy spojován s osobou sudího Čéče, který se taktéž objevuje v průběhu 50. a 60. let 13. století.[31] Kromě přibližně stejného časového období, kdy veřejně vystupují, k jejich ztotožnění vede úřad zemského sudího, který byl v rodu pánů z Železnice několikrát zastáván. Zemský sudí Čéč se také v roce 1260 objevuje se dvěma syny – Ondřejem a Protivojem. Jméno Ondřej se u pánů z Železnice neobjevuje, ale jméno „*Prothywoy*", kdyby se takto vyskytovalo pouze jedenkrát, by mohlo svádět k úvaze, že se jedná o písařskou zkomoleninu jména Budivoj.[32] Další zápisy nás však utvrzují v tom, že se nejedná o omyl, ale skutečně o jméno Protivoj, resp. Protiven.[33] Hlavním důvodem k odmítnutí spojení osob sudího Čéče a Čéče z Budějovic však je, že v roce 1267 Přemysl Otakar II. vydává listinu, v níž kapitule Pražského hradu potvrzuje odkaz sudího Čéče, nicméně o něm se zde píše již jako o zesnulém. Naproti tomu Čéč z Budějovic se objevuje ještě v následujícím roce.[34] Evidentně se tedy jedná o dvě různé osoby a potažmo rody, čemuž napovídá i to, že Čéč z Budějovic se téměř ve všech případech svého vystupování objevuje v záležitostech týkajících se jižních Čech. Profiloval se tedy víc jako regionální šlechtic, zatímco sudí Čéč se průběžně objevoval v záležitostech celé země (z jeho úřadu a tím i četnějšího pobytu u dvora je to přirozené). Navíc sudí Čéč několikrát použil přídomek „z Prahy" či „Pražský" v době, kdy se objevuje Čéč s predikátem „z Budějovic".[35] I když se ještě jedná o dobu, kdy predikáty nebyly zcela ustálené, stejně by jejich takto rychlé střídání bylo nezvyklé.

Velmožské sídlo (nikoli město) Budějovice jsou poměrně jasnou jazykovou souvislostí pokládány za zakladatelský počin Budivoje (I.). Tomu by nasvědčovalo i patrocinium kostela sv. Prokopa, který s velkou pravděpodobností vznikl jako součást tohoto sídla. Svatý Prokop byl svatořečen v roce 1204 a v ná-

---

31 JANIŠ, Dalibor. Nalézání práva a zemské soudnictví v českých zemích. In: *Ad iustitiam et bonum commune. Proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*. Libor Jan–Dalibor Janiš a kol. Brno: Historický ústav AV ČR, s. 23–46. ISBN 978-80-86488-65-3; KUTHAN, Jiří–ERHART, Josef–ERHARTOVÁ, Marie–KUTHANOVÁ, Věra. *České Budějovice*. Praha: Panorama, 1980, s. 11; VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české.* sv. III. 1250–1310. Praha–Litomyšl: Paseka, 2002, s. 77, 212, 221–222. ISBN 80-7185-433-6.

32 *CDB V/1*, č. 247, s. 380.

33 *CDB V/1*, č. 372, s. 552; *CDB V/2*, č. 565, s. 137; č. 615, s. 218.

34 *CDB V/2*, č. 488, s. 31–32. Tuto donaci později zmiňují i pražské letopisy–*FRB II*, s. 322. Čéč z Budějovic ještě v roce 1268 vydává listinu pro klášter Zlatá koruna – *CDB V/2*, č. 553, s. 118–119.

35 *CDB V/1*, č. 45, s. 97; č. 386, s. 572–573.

36 BOHÁČ, Zdeněk. *K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie.* ČSČH, 1968, roč. 16, č. 4, s. 571–584. ISSN 0045-6187; TÝŽ. *Patrocinia románských kostelů v Čechách*. Historická geografie, 1972, roč. 8, s. 31–52. ISSN 0323-0988; TÝŽ. *Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení.* ČSČH, 1973, roč. 21, č. 3, s. 369–388. ISSN 0045-6187.

vaznosti na to byly zakládány kostely jemu zasvěcené,[36] což dobře koresponduje s životem Budivoje (I.). Samotná držba Budějovic Čéčem, jehož po vyjasnění (ne)příbuznosti můžeme označit jako Čéče (II.), je tedy dobře vysvětlitelná jako rodové dědictví.[37] Vysvětlení jeho držby původně královského Velešína je však už obtížnější. Kastelologická literatura se většinou formou přechodu vlastnictví nezabývá.[38] Zpravidla se držba Velešína Čéčem (II.) z Budějovic vysvětluje jako panovníkova náhrada (ať už v rámci dobrovolné nebo nucené směny) za pozemky v Budějovicích na založení královského města.[39] Toto vysvětlení však naráží na to, že i poté, co se v roce 1266 (nutno poznamenat, že ojediněle) Čéč (II.) psal „z Velešína", o dva roky později se opět psal „z Budějovic".[40] Jestli tedy Velešín dostal do držby dočasně nebo mu byl odebrán autoritativním panovníkem, jak uvažují někteří badatelé, nebo jej postoupil někomu dalšímu, jehož nemáme doloženého, můžeme jen těžko rozhodnout. V každém případě své sídlo v Budějovicích, které se po založení města ocitlo na jeho severním předměstí, neopustil. Celou situaci komplikuje i problém s Čéčovými potomky – pokračovateli rodu; za jednoho z nich je obvykle považován také již uváděný Budivoj (II.) z Železnice, o němž již byla řeč v souvislosti s obdarováním plaského kláštera a jeho pečetí.

V roce 1266 se sice dozvídáme o Gisele, manželce Čéče (II.), která byla původem ze vznešeného rakouského rodu Kuenringů.[41] Známe i jméno (zřejmě) první manželky Čéče (II.) z Budějovic jménem Juta, která se objevuje v roce

---

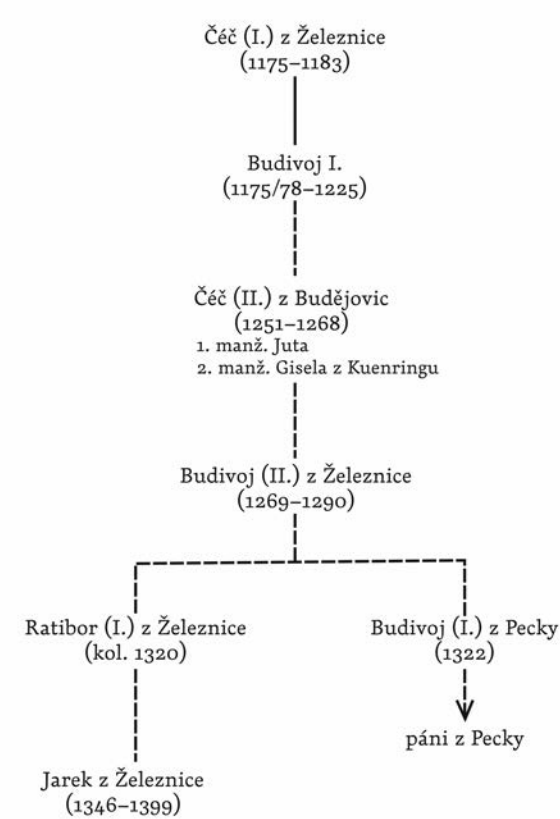
37 S královským darováním pozemků na soutoku Vltavy a Malše pro založení osady Budějovice Budivojem (I.) počítá i *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 64. ISBN 80-238-3392-8. Zde si však protiřečí v tom, že toto darování měl učinit Přemysl Otakar II., což je vzhledem k období života obou nemožné.

38 TŘÍSKA, Karel. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Díl V. Jižní Čechy. Praha: Svoboda, 1986, s. 204; DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů.* 3. opravené vydání. Praha: Libri, 2009, s. 583. ISBN 978-80-7277-402-9.

39 O Velešínu jako náhradě za pozemky pro založení města Budějovice Ottův slovník naučný. Čtvrtý díl. Bianchi–bžunda. Praha: J. Otto, 1891, s. 842; ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *České dějiny, díl I/5. Středověká kolonizace v zemích českých*. Praha: Jan Laichter, 1938, s. 1064. S nucenou směnou počítá MUSIL, František a kol. *Dějiny východních Čech: v pravěku a středověku (do 1526).* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 200. ISBN 978-80-7422-003-6. ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II.: král na rozhraní věků*. Praha: NLN, 2011, s. 363. ISBN 978-80-7422-118-7. O odebrání pozemků králem také SEDLÁČEK, A. *Místopisný slovník*, s. 76; TÝŽ v Hrady 3, s. 224, že panovník Čéčovi (II.) odebral pozemky na Budějovicku a náhradou mu za ně dal Veliš u Jičína. Patrně se ale jedná o omyl na základě podobnosti názvů hradů Veliš a Velešín, neboť Veliš v 60. letech 13. století nejspíš ještě nestál. Jeho založení se zpravidla klade do druhé poloviny vlády Václava II. – *Hrady, zámky, tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Východní Čechy*, s. 518.

40 CDB V/1, č. 476, s. 706–707; č. 553, s. 118–119.

41 *CDB V/1*, 476, s. 706–707. Gisela byla dcerou Jindřicha (III.) z Kuenringu –VANÍČEK, V., *Velké dějiny,* sv. III., s. 661.

Obr. 3. Genealogická tabulka s rodokmenem pánů z Železnice do konce 14. století. Plnými linkami jsou znázorněny příbuzenské vztahy jisté, přerušovanými linkami je pak znázorněna příbuznost pravděpodobná. Grafické zpracování Mgr. Roman Sirovátka.

1263.[42] Která z nich byla matkou Budivoje (II.) z Železnice a darovatelkou vsi Ledce plaskému klášteru, nevíme, jelikož přímá darovací listina, kde byla darovatelka jistě uvedena jménem, se nedochovala (existuje pouze královské potvrzení tohoto daru).

I když se nám díky podobností pečetních obrazů podařilo propastnou mezeru let 1225–1269 mezi jednotlivými písemnými zmínkami o pánech z Železnice o 18 let zkrátit, stále nám zbývá poměrně dlouhý interval 26 let, který svádí k tomu, že nám jedna generace uniká. Nicméně nutně tomu tak být nemusí. Totiž u pánů z Železnice můžeme pozorovat zajímavý jev, kterým je oproti mnohým jiným osobám tohoto období nadprůměrná dlouhověkost. Vezměme si, že Budivoj (I.) byl veřejně činný cca padesát let (doložen je v letech 1175/1178–1225). Dožít se tedy mohl kolem sedmdesáti let, případně i více, a podobně dlouhé časové údobí máme doložené ve 14. století u Jarka (I.) z Železnice (1346–1399). Jelikož Čéče (II.) máme naposledy doloženého v roce 1268, není vyloučeno, že se mohl narodit již někdy na sklonku 12. století a také se mohl dožít cca sedmdesáti let. Že o něm máme první (prokazatelnou!) zmínku až v roce 1251, také není až tak překvapivé, zvláště když si uvědomíme, že ve druhé polovině vlády Václava I. do vzpoury kralevice Přemysla razantně ubylo svědků v listinách i listin samotných a tím i možností, jak se zmínka o Čéčovi (II.) mohla dochovat.

[42] *CDB V/1*, č. 374, s. 556–557.

Pravděpodobnost přímé posloupnosti bez nějaké „neznámé generace" se připomíná tím naléhavěji, když se podíváme na dobu působení Čéče (II.) a Budivoje (II.), kdy Čéč (II.) naposledy vystupuje v roce 1268 a o Budivojovi poprvé slyšíme hned v roce následujícím. To důrazně naznačuje generační výměnu v rodu, kterou podporuje samotný dar vsi Ledce matkou Budivoje (II.), který mohl být učiněn pro spásu duše nedlouho před tím zemřelého manžela a otce – Čéče (II.), jenž do své smrti zřejmě sídlil v Budějovicích, ale jeho syn se z dvorcového sídla na nově vznikajícím předměstí vrátil zpět do Železnice, kde si zanedlouho postavil na blízkém kopci hrad.[43]

4 PÁNI Z ŽELEZNICE A PÁNI Z IZENBERKA

Šťastnou náhodou dochováním listin z let 1269 a 1290 máme příkladně potvrzeno, že páni z Železnice v závěrečných desetiletích 13. století podlehli módnímu trendu a jméno svého sídla převedly do „rytířské" němčiny, a osobou Budivoje (II.) je ukázáno, že tyto dva predikáty patří stejnému rodu, tedy původním pánům z Železnice. Jak však ukazují prameny 14. století, bylo by chybné a realitu zkreslující dávat automaticky rovnítko u všech, kteří se takto píší.

Hned kolem roku 1320 se objevuje ve vleklém regionálním konfliktu s Vokem z Rotštejna Ratibor (I.) z Železnice a vzápětí nato v roce 1322 Budivoj z Pecky.[44] Snad se jednalo o dva bratry (či jiné příbuzné), kteří se navzájem majetkově a sídelně osamostatnili. Po Ratiborovi (I.), který jako první trhá jeden a půl století dokumentovanou řadu rodových jmen Čéč a Budivoj, od 40. let 14. století vystupuje (snad) jeho syn Jarek (I.), který se v roce 1346 píše „*von dem Ysenberge*",[45] ale od roku 1356 až do svého posledního doloženého písemného vystoupení (Jarka z Železnice, ať již tohoto v pokročilém věku či jeho případného stejnojmenného potomka, nacházíme ještě v roce 1399 na smírčích listech panské jednoty)[46] užívá původního českého tvaru predikátu „z Železnice", tedy alespoň co můžeme soudit z těch několika kusých zmínek, které se nám dochovaly.[47]

---

43 K této variantě přestěhování sídel se kloní také MUSIL, F. a kol., *Dějiny východních Čech*, s. 200, 325–326, 418.

44 *RTT I*, s. 58, 59. Autoři, kteří i nyní čerpají ze Sedláčkova díla, považují právě zmínku o Ratiborovi za první písemný doklad o Železnici – JENŠOVSKÝ, Václav. Město Železnice. *Od Ještěda k Troskám*, 2011, roč. XVIII (XXXIV), č. 3, s. 196–200. ISSN 1214-1798.

45 *RBM IV*, č. 1337, s. 543.

46 *AČ I*, č. 8, s. 61; č. 9, s. 63.

47 *LC I*, s. 25; *RT I*, s. 420; *AČ I*, č. 8, s. 61; č. 9, s. 63.

V polovině 60. let 14. století se však v pramenech objevují další osoby, které se píší „z Izenberga" (Ezenberga, Ayzenberga), příležitostně však také s českým tvarem „ze Železnice".[48] Ovšem již A. Sedláček podotýká, že se nehodí ke ztotožnění s pány z Železnice/Isenberga připomínanými od 12. století, tedy s námi probíraným rodem, a spojuje je s hradem/zámkem Eisenbergem (dnes zámek Jezeří, okr. Most).[49] Podle toho, co lze z jednotlivých zápisů soudit, nemůžeme než dát Sedláčkovu tvrzení za pravdu. S největší pravděpodobností se skutečně nejedná o příbuzné pánů ze Železnice u Jičína (Sedláček je dle svého přesvědčení přirozeně kladl do severního Plzeňska – viz výše), nýbrž se v tomto případě setkáváme pouze se shodou predikátů.[50] Nevystačíme si tu s argumentem značné geografické vzdálenosti, neboť víme, že páni z Železnice disponovali ještě ve třetí čtvrtině 13. století majetky na Plzeňsku a v jižních Čechách. Proč by tedy nemohli mít majetky ještě jinde, například právě na Mostecku? K rozlišení nás přivádí zvláště to, že podkrušnohorští uživatelé predikátu „ze Železnice/Izenberga" byli silně ukotveni ve svém regionu bez jakýchkoli náznaků na vztah k jiným oblastem. Všechny případy jejich vystupování (podávání kněží, vyřizování majetkových sporů i další jejich predikáty) se týkají výhradně okresů Žatec, Louny, Most a Chomutov.[51] V rámci pomyslné šlechtické hierarchie byli evidentně na nižším stupni, což by šlo nepřímo vyvozovat i z jejich podstatně omezenějšího okruhu působnosti, ale i z toho, že v roce 1365 byl jeden z jejich příslušníků – Nevlas „*de Lacu alias de Aysemberg*" – označován jako „*client*",[52] což v případech, které můžeme bezpečně ztotožnit s „podkrkonošskými" pány z Železnice, nikde nevidíme. Dalším velice nápadným rozlišovacím znamením je četnost jazykových variant predikátů, jak se u jednotlivých rodů nacházejí. Zatímco u „podkrušnohorských" se vyskytuje česká varianta „ze Železnice" jen výjimečně, u „podkrkonošských" je tomu právě naopak. Zde se varianta „Izenberg" poprvé objevuje v roce 1290 a naposledy 1346. Poté opět vídáme pouze českou verzi „ze Železnice".

Minimálně od druhé poloviny 14. století tedy musíme počítat ještě s další Železnicí/Eizenbergem v severozápadních Čechách a po ní píšícím se rodem.

---

[48] *LC V*, s. 194.

[49] SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl XIV*. Praha, s. 231.

[50] Obdobně z historie známe více šlechtických rodů píšících se „z Dolan". K tomu SAJBT, Jiří. *Románské kostely a sídla v západních Čechách a jejich vztah k Pojizeří*. Hradec Králové, 2014, s. 134–135. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, Historický ústav. Vedoucí práce František Musil.

[51] *LC I/1*, s. 40; *LC I/2*, s. 67; *LC V*, s. 194; *RTT I*, s. 514, 563; *AČ XXXV*, s. 343–344.

[52] *LC I/2*, s. 67. Není známo, ke komu byl v „klientském vztahu", ale obecně byl tento termín užíván pro nižší šlechtice v závislém vztahu ke šlechticům vyšším.

Jelikož se oba odtud jmenovaní bratři – Nevlas a Bohuš – příležitostně psali ze Žatce (Nevlas se „ze Žatce" psal dokonce dříve, než „z Eizenbergu"), nabízí se kromě Sedláčkem jmenovaného zámku Jezeří i ves Železná, vzdálená od Žatce pouhých 8 km na jih, jako výklad možného původního sídla těchto bratrů a následného přenesení toponyma na nově vzniklé sídlo predikátem.[53]

5 ZMĚNY PREDIKÁTŮ V NÁVAZNOSTI NA SÍDELNÍ KONTEXT

I když je na základě predikátu někdy hrad na Železném vrchu považován za jeden z nejstarších v Čechách,[54] s velkou pravděpodobností se o žádný velký unikát nejedná, obdobně jako v případě západočeských Litic (okr. Plzeň-město). U nich byl na základě predikátu z roku 1212 také předpoklad velmi raného založení hradu, ať už nejprve dřevěného, který mohl využívat starší valy z laténského období, nebo dokonce románského neznámé podoby (zříceniny, které jsou dnes patrné, pocházejí nejdříve z doby kolem poloviny 13. století).[55] Až při rekonstrukci kostela sv. Petra a Pavla v roce 2006, který je od hradu vzdálen cca 500 m, vyšel najevo jeho vrcholně románský původ a celá situace musela být přehodnocena. První predikáty „z Litic" se tedy s největší pravděpodobností týkaly staršího dvorcového sídla s kostelem sv. Petra a Pavla (původně dost možná jen sv. Petra) a hrad byl postaven až někdy kolem poloviny 13. století.[56]

Jak už jsme podotkli v první kapitole, i původní sídlo pánů z Železnice je třeba hledat na ostrožně na okraji aglomerace Železnice, které dodnes připomíná kostel sv. Jiljí. I když i z vrchu Železný pocházejí nálezy keramiky již ze

---

[53] Že v Železné vladycké sídlo existovalo, víme, i když jeho místo i charakter je dnes neznámý (uvažuje se o tvrzi, ale jistota chybí – mohlo se jednat jen o svobodný poplužný dvůr). ANDĚL, Rudolf a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, Moravě a Slezsku, díl 3. Severní Čechy*. Praha: Svoboda, 1984, s. 541.

[54] ULRYCHOVÁ, Eva. Archeologické nálezy z hradů Jičínské kotliny uložené v jičínském muzeu. In: *Castellologica bohemica,* 2006, roč. 10, s. 317–334 s odkazem na Ulrychovou i DURDÍK, Tomáš. Hrady Českého ráje. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší – Supplementum 13. *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji.* Semily–Turnov, 2009, s. 79–111. ISBN 978-80-86254-19-7.

[55] Nejprve je predikát znám z falza hlásícího se k roku 1212, které je však považováno za v jádru spolehlivé – *CDB II*, č. 366, s. 399. Z pravé listiny je znám z roku 1216 – *CDB II*, č. 125, s. 113. V obou případech je uživatelem predikátu Oldřich z rodu Drslaviců. K možnostem existence hradu již na počátku 13. století NOVOBILSKÝ, Milan – ROŽMBERSKÝ, Petr. *Zapomenuté hrady, tvrze a místa 7: Hrad Litice u Plzně*. Plzeň: Nadace České hrady, 1996, s. 8. ISBN 80-86596-11-7; DURDÍK, T. *Encyklopedie*, s. 338–339; KAREL, Tomáš – KRČMÁŘ, Luděk. *Panská sídla západních Čech–Plzeňsko*. České Budějovice: Veduta, 2006, s. 126. ISBN 80-86829-21-9.

[56] Podrobněji k tomuto případu SAJBT, Jiří. *Raná šlechta a její sídla na příkladech památek románské architektury západních Čech a Pojizeří*. Hradec Králové: Fakulta filozofická, Univerzita Hradec Králové, 2016, s. 142–143. Rigorózní práce.

druhé poloviny 10. století, tak na základě dalších analogií tu jen těžko můžeme uvažovat o sídle společenských elit před polovinou 13. století. Snad bychom zde mohli pomýšlet na strážné místo, neboť se jedná o lokalitu s dalekým výhledem, pod níž se křížilo hned několik cest. Nicméně úlohu kontroly cest jistě měl i dvorec v Železnici, neboť většina tudy procházejících stezek se ubírala právě kolem něho.

Přenesení velmožského sídla z Železnice na vrch Železný, a tedy přímé založení hradu Isenbergu, nám zřejmě reprezentuje v poslední čtvrtině 13. století samotné označování Budivoje (II.) – jazyková změna predikátu, kdy se začala objevovat i německá verze. Změnu jazyka názvu v souvislosti s kvalitativní změnou sídla máme doloženou v případě pánů z Michalovic, jejichž predikát byl nepochybně odvozen od staršího sídla s románsko-gotickým kostelem sv. Michala a toto jméno také přijala i ves pod tímto sídlem. Ovšem později založený hrad (někdy ve třetí čtvrtině 13. století) již nazvali německou variantou *Michlsberg* a tak se i začali označovat. Německá varianta nejen že se v místě neujala, ale neuběhlo ani půl století a sami představitelé tohoto rodu se začali zpět přiklánět k české verzi tohoto predikátu. V pozdním středověku je opět vídáme jako pány „z Michalovic".[57]

Je možné, že s něčím podobným se setkáváme i v případě Železnice. Jen těžko posoudit, zda se stejně jako v případě pánů z Michalovic i Železničtí tak rychle vraceli k české formě predikátu, jenž opět nalézáme pouhých třicet let po použití německé verze, nebo jestli tak brzy opustili Železný vrch a vrátili se zpět do Železnice. S větší jistotou můžeme se zpětným přeložením sídla počítat před polovinou 14. století, kdy se po roce 1346 objevuje výhradně česká verze predikátu „ze Železnice". A jelikož i archeologické nálezy potvrzují konec fungování hradu ve 14. století a počátky tvrze v Železnici se kladou rovněž do 14. století,[58] je možné, že tomu bylo právě kolem poloviny tohoto století nebo nedlouho před ní, kdy došlo k opuštění hradu Izenberg a přenosu zdejšího sídla z vrchu Železný zpět do Železnice, ovšem již ne na západní okraj ke kostelu, který patrně za tu dobu zabralo sídlo fary, ale na severní okraj, vzdálený přibližně 250 m od kostela, kde se relikty této tvrze,

---

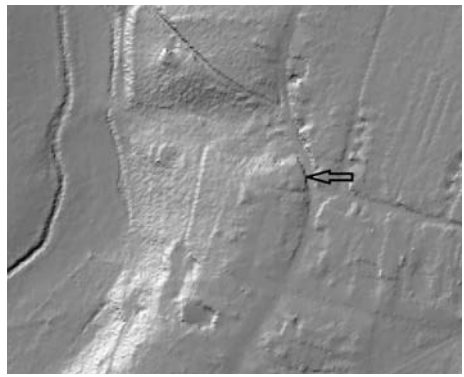
[57] První predikát *„de Michelsberc"* pochází z roku 1281 – RBM IV, č. 1850, s. 736 a již v roce 1320 máme doložen *„de Michalowicz"–RTT I*, s. 400. V obou případech se jedná o latinsky psané dokumenty. Jak dokládá Dalimilova kronika, v česky psaných dokumentech se zřejmě německá verze tohoto jména neuchytila vůbec – *Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila*. Ed. Josef Jireček. In: FRB III. Praha, 1882, s. 201. K celé záležitosti BERAN, Zdeněk. *Poslední páni z Michalovic. Jan IV. († 1435/1436) a Jindřich II. († 1468)*. Hradec Králové: Veduta, 2010, s. 16–17. ISBN 978-80-86829-86-2.

[58] Ulrychová, E., *Mikroregion Železnice*, s. 85.

Obr. 4. *Roubený dům čp. 62, který stojí na místě tvrze ze 14.–16. století. Archiv autora.*

jež nepochybně fungovala ještě v 16. století, zachovaly na pozemcích čp. 62 a 63.[59] Na základě této premisy lze uvažovat, že k přesunu sídla došlo ještě za původních pánů z Železnice a ne až za pánů z Turgova, jak se někdy také uvádí, že došlo ke změně sídla na základě změny majitelů,[60] neboť i archeologické nálezy z bývalého tvrziště začínají již druhou třetinou 14. století.[61]

Obr. 5. *V terénu na mapování LIDAR 5. generace je dodnes dobře patrné tvrziště ze 14.–16. století na severozápadním okraji Železnice. Zdroj https://ags.cuzk.cz/av/ 13. 7. 2021.*

[59] SVOBODA, Ladislav a kol. *Encyklopedie českých tvrzí, sv. 3. S–Ž*. Praha: Argo, 2005, s. 1068–1069. ISBN 80-7203-700-5.

[60] ŠIMEK, Tomáš a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI. Východní Čechy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 571.

[61] ULRYCHOVÁ, E., *Mikroregion Železnice,* s. 85.

6 ŽELEZNICE JAKO LUKRATIVNÍ SÍDLO

Dnes už jistě není pro nikoho překvapující, že aglomerace vznikaly v návaznosti na obchodní stezky. Podívejme se tedy, jak to bylo v případě Železnice a z jakých směrů obchodních cest mohli zdejší velmoži profitovat. Předně je však třeba uvést, že na Jičínsku všeobecně je sledování reliktů starých cest komplikované z důvodu poměrně rovinatého terénu, v němž se úvozy vytvářejí jen velmi omezeně, a navíc je tato krajina silně zemědělsky využívaná, což v moderní době vedlo k likvidaci některých starých cest. Proto je zde třeba víc než v jiných lokalitách opřít se o starší mapování.

Pokud se staré cesty v odborné literatuře v souvislosti se Železnicí vůbec zmiňují, obvykle se skloňuje pojem „hradecká cesta", která měla k Železnici přicházet pod Mlázovickým a Hořickým chlumem, a právě v Železnici se od ní měla oddělovat větev směrem na Lomnici nad Popelkou, zatímco hlavní směr měl pokračovat SZ směrem na Turnovsko.[62] Jelikož tato stezka byla důležitá nejen pro oblast Železnice, podívejme se alespoň na část jejího průběhu podrobněji.

Skutečně nacházíme ještě na prvním vojenském mapování ve změti křivolakých cest jednu nápadně přímou ve směru JV–SZ (na mapách 19. století už zdaleka tak nápadná není a v některých částech dokonce již neexistuje).[63] Předně však musíme říci, že ve svém přímém směru nešla skrz Železnici, ale po jižním svahu obcházela vrch Železný. To je zřejmě důvod zřízení „strážného místa" na jeho vrchu již v době bronzové. Stejně tak tato stezka Mlázovický chlum nepodcházela, nýbrž šla takřka po jeho hřebenu, kde se dodnes dochovala pod výstižným názvem „cesta Na hřebeni". Z Mlázovického chlumu sestupovala přímo podél kostela sv. Petra a Pavla v Konecchlumí, který byl nepochybně součástí sídla Načeraticů.[64] Po JZ až Z okraji obešla Kamenici (patrně existovala i varianta obcházející Kamenici po severním okraji) a přes jižní okraj Lužan se od JV dostala do Úlibic, kterými prošla (patrně právě tato cesta se stala základem při vrcholně středověkém lokování vsi). V trase nynější hlavní silnice procházela jen v krátkém, nejníže situovaném úseku, který byl a je nejpříhodnější k překonání Tužínského potoka. V následném stoupání již

---

[62] ULRYCHOVÁ, E., *Mikroregion Železnice,* s. 86. Ve starší literatuře je také nazývána jako Milevská či Nisská. Srv. ROUBÍK, František (red.). *Národní kronika česká*. Díl II. Do smrti krále Jana. Praha: Josef Elsner, 1941, s. 81.

[63] Na mapě barevné obrazové přílohy je její průběh vyznačen červenou linkou.

[64] MUSIL, F. a kol., *Dějiny východních Čech*, s. 259.

kostel Zvěstování Panny Marie obchází z východu, kde se dodnes dochoval hluboký úvoz.

Dál cesta pokračovala SSZ směrem přes lokalitu U křížku na Radim ve směru nynější silnice č. 2862, která je ve svazích zaříznuta do podloží, a navíc po obou jejích stranách lze zpozorovat zbytky dalších úvozů, které svědčí o někdejším výrazném provozu. Cesta prošla přímo skrz Radim a opouštěla ji k SZ v trase silnice č. 2864 na Soběraz, jejíž zástavbu po severním okraji obešla, aby se stočila do západního směru ke vsi Těšín a vrchu Železný, který po jižním úbočí minula. Sledování dalšího pokračování je díky výrazným terénním úpravám znesnadněno (nejvíce se na likvidaci reliktů úvozů projevila výstavba železniční trati a vlakové stanice Železnice), ale díky zbytkům úvozů na svahu protilehlého úzkého hřebenu je zřejmé, že za Těšínem se původní cesta stočila k JZ, aby se dostala k lokálně nejlepšímu přechodu Cidliny západně od železniční stanice Železnice v místech začátku stoupání zmíněného hřebenu, kde stával mlýn (nyní pila) a kde se stezka obrátila zpět do svého SZ směru. I zde jsou některé její části dnes zaniklé, ale trasa je dobře znatelná na mapách 18. a 19. století a částečně i v hranicích katastrů obcí. Díky tomu můžeme dobře pozorovat, jak cesta po terénní hraně nadešla rybník Valchu, za nímž po JZ okraji zástavby obešla ves Zámezí a přes další lokalitu U kříže dospěla od JV do Kněžnice. Z Kněžnice mírným obloukem došla do Libuně, z níž již trasa této stezky na Turnov pokračovala víceméně ve směru dnešní trasy silnice č. I/35, hojně využívajíc terénní hranu nad nivou říčky Libuňky, kterou opustila až za Kyselovskem, kdy opět začala stoupat na Vrchůru u Turnova.

Nápadné na etapě mezi Mlázovickým chlumem a Kněžnicí je, že vesnicemi, které mají kostel, tato stezka přímo prochází (Konecchlumí, Lužany, Úlibice, Radim – výjimkou je pouze ves Těšín, která však nejspíš vznikla v návaznosti na využití vrchu Železný), zatímco ty, které kostelem nedisponují, buď úplně míjí (Podůlší), nebo je míjí pouze po okraji zástavby (Kamenice, Soběraz, Zámezí). Proč tomu tak je, zatím nevíme. Je zapotřebí více obdobných situací, abychom měli srovnání a bylo možné zachytit souvislosti. Jelikož u většiny kostelů můžeme počítat s raným založením, a tedy se souvislostí s existencí velmožského sídla (takřka s jistotou můžeme s raným – dvorcovým – sídlem počítat v případě Konecchlumí a Lužan, kde máme sídla doložená ve čtvrtině, resp. po polovině 13. století predikáty),[65] možným vysvětlením by mohlo být,

[65] V roce 1226 je jmenován Dalibor z Konecchlumí – *CDB II*, č. 286, s. 286 a k roku 1259 se hlásí falzum listiny, kde se objevuje Soběhrd z Lužan – *CDB V/1*, č. 199, s. 317–318. Obecně k tematice založení kostelů v souvislosti s jejich vztahem k aglomeraci SAJBT, Jiří. Vývoj osídlení v severovýchodních Čechách na základě rozboru farní sítě doby předhusitské. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. 2018, sv. 31, s. 11–28.

že tyto aglomerace byly nejprve založeny právě jen jako dvorcová sídla místní společenské elity, která měla zájem na kontrole provozu na stezce (snad můžeme v raných dobách před založením měst uvažovat i na participaci na trhu přepravovaného zboží), a až později se jejich hospodářská zázemí rozrostla na vesnice. Ostatní vsi stezka míjela, neboť tam tento motiv nevznikal.

Hradecká stezka tedy neprocházela přímo Železnicí a patrně ona je hlavním důvodem využívání vrchu Železný a založení hradu Isenberg na něm. Skrze samotnou Železnici procházela stezka na Lomnici nad Popelkou, která bývá považována za odbočku či vedlejší rameno Hradecké cesty (viz výše). S tím, že se takto dalo z Hradecké cesty odbočit, jistě můžeme souhlasit. Pokud se ale na situaci podíváme v širších souvislostech, zjistíme, že se v případě cesty na Lomnici nejedná o pouhou odbočku, nýbrž o další stezku, která se s Hradeckou cestou křižovala u Těšína a do Železnice vstupovala od JV dnešní ulicí Husovou.[66]

Jak můžeme vidět na prvním vojenském mapování, ale i na reliktech úvozů, z Železnice se do Lomnice dalo dostat dvěma směry: buď přes vsi Kyje a Chlum, nebo přes Bradleckou Lhotu a Ploužnici. Obě tyto trasy se v Lomnici (varianta přes Ploužnici ještě před ní) spojily s další významnou stezkou směřující z oblasti Hradecka k SZ přes Kozákovský hřbet do Železného Brodu a dále přes Jablonec nad Nisou na Žitavu.[67] Po projití intravilánem Lomnice mohla tato cesta od Železnice pokračovat buď tímto směrem k Železnému Brodu a do Lužice, nebo mohla dál držet více SSZ směr a pokračovat do západního Podkrkonoší. Do značné míry tato stezka vysvětluje zájem pánů z Železnice o majetky na Železnobrodsku, o nichž máme informace po polovině 14. století.[68] Ležely na jedné a významem rozhodně ne zanedbatelné stezce, kterou nebylo od věci mít pod kontrolou.

Opačným JV–JJV směrem tato cesta obešla přes lokalitu U svaté Anny a U obory z východu Valdice a kolem Dvorců prošla skrz Roubousy, u nichž tvořila osu zástavby. Pokračovala na Tuř a stále udržovala JJV směr, tedy do středního Polabí. Pro skutečnost, že od Jičína do Železnice přes západní úpatí Zebínu vedla cesta, která do jejího intravilánu vstupovala od JZ přímo pod kostelem dnešní Kavánovou ulicí a podle všeho bylo její směřování taktéž na Lomnici,

---

[66] Na mapě barevné obrazové přílohy je vyznačena červenohnědou linkou.

[67] Část průběhu této trasy popsal SAJBT, Jiří. Kozákov v síti starobylých cest. In: *Kozákov: příběh hory: k 90. výročí otevření Riegrovy chaty.* Red. Slavomír Říman. Jilemnice: Gentiana, 2018, s. 46–52. ISBN 978-80-86527-52-9.

[68] Majetkoprávní vztahy příslušníků pánů z Železnice k Železnobrodsku jsou především vázané na dosazování kněží ke zdejším farám – *LC I/1*, s. 15; *LC I/2*, s. 25.

nabízí se úvaha, že vzhledem k tomu, že trasa, která míjela nejen Valdice, ale především také Jičín, byla předvrcholně středověkého stáří, pak trasa přes Jičín kolem Zebína byla pouze mladší větví této stezky, která vznikla v důsledku založení města Jičína.[69]

Další velice zajímavá stezka, která procházela přímo skrz Železnici, měla víceméně západo-východní směr.[70] Tato stezka přicházela ze Sobotecka, resp. z Mladoboleslavska přes Prachovské skály a k Železnici sestupovala kolem hradu Brada a kostela sv. Bartoloměje pod ním, který byl patrně součástí dvorcového předchůdce hradu. Dále procházela přes ves Dílce (částečně ve směru dnešní silnice č. 03522, ale zbytky úvozu můžeme nalézt i v úzkém remízu 50 m severně od této silnice – buď tedy došlo k přeložení trasy, nebo zde alespoň po určitý čas fungovaly dvě trasy současně), díky čemuž naprosto beze zbytku využila k východu do ztracena se táhnoucího hřbetu. Nepochybně i díky této cestě se katastr Dílců protahuje až k zástavbě Brady. Od Dílců k Železnici sestupovala v místech, kde je niva Cidliny nejužší, aby do intravilánu Železnice vstoupila od jihozápadu pod kostelem spolu se stezkou od Jičína. Z Železnice vycházela dnešní ulicí Tyršovou společně s jednou z cest na Lomnici. Od ní se ale odklonila ještě před Bradleckou Lhotou zpět do svého západo-východního směru. Podešla hrad Bradlec do Újezdce, dále po severní straně podešla Kumburk a pokračovala dál na Novou Paku.

Jelikož tato cesta procházela přes Prachov a Železnici, můžeme počítat s její existencí již v pravěkém období. Můžeme ale také vidět velký zájem o ni i ve vrcholném středověku – byly při ní založeny čtyři hrady na vzdálenosti cca 10 km (vzdušná vzdálenost). To je nezvyklá koncentrace, která názorně vypovídá o významu této stezky.

ZÁVĚR

Z tohoto náčrtu je jasné, že lokalita Železnice byla velice výhodná, a tak není divu, že zde vzniklo velmožské sídlo již v rané době a v různých obměnách přetrvalo až do raného novověku. K celkovému charakteru vývoje pánů z Železnice můžeme poznamenat, že po prvních generacích, kdy příslušníci tohoto rodu zastávali vysoké dvorské úřady a vlastnili pozemky v nejrůznějších koutech Čech, dochází k očividnému propadu na pomyslném žebříčku velmožské hierarchie. Ve vrcholném středověku bychom je pak řadili někde do středu

[69] Tato mladší větev je na mapě barevné obrazové přílohy vyznačena linkou červené barvy.

[70] V mapě barevné obrazové přílohy je vyznačena zelenou linkou.

šlechtické vrstvy. Nejedná se o nic neobvyklého. Podobného propadu se v pokročilém 13. století dočkali např. páni ze Slivna, z rozrodu Markvarticů to pak byli Valdštejnové a Rotštejnové. Reprezentuje to postupný vývoj, jehož zrychlení můžeme pozorovat zejména od doby vlády Přemysla Otakara II. a následně pak za Václava II., kdy se čím dál zřetelněji odděluje užší skupina rodů, které bychom mohli nazvat aristokracií, přičemž pro některé, které se původně také pohybovaly v blízkosti panovníka, v tomto úzkém okruhu nebylo místo.[71]

Jiří Zoul Sajbt: ***Die Herren von Železnice. Einige Anmerkungen zu der Geschichte der bedeutenden Familie im Gebiet von Jičín und im Riesengebirgsvorland***

Der vorliegende Aufsatz setzt sich nicht zum Ziel, die gesamte Genealogie der Adelsfamilie zu erfassen, die sich nach dem Sitz von Železnice (Eisenstadtl) bei Jičín (Jitschin) schreibt, sondern einige Tatsachen zu analysieren, wo es in unserer Historiografie Uneinigkeiten gibt. Mit den Stammsitzen der Herren von Železnice hängt auch die Übereinstimmung ihres Prädikats mit der Familie aus Nordwestböhmen zusammen, der auch eine Aufmerksamkeit gewidmet wird.

Wir versuchen ferner, die Position dieser Adelsfamilie in der aristokratischen Hierarchie und ihrer Entwicklung zu erfassen. So können wir verfolgen, wie die in der Nähe des Herrschers wirkende Familie allmählich zum durchschnittlichen Provinzadel herabsank, der im Spätmittelalter auf dem imaginären Rang noch tiefer fiel.

Das letzte Kapitel enthüllt einigermaßen die Rolle des Ortes Železnice im Netz der alten Handelspfade, wobei diese Forschungsausrichtung ermöglicht, den Standort der einzelnen Siedlungen und ihre Entwicklungsgeschichte im Gebiet von Jičín besser zu begreifen.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

---

[71] K vývoji šlechty v pokročilém středověku také NOVOTNÝ, Robert. Uzavírání panského stavu a problematika nobilitací v pozdním středověku. In: *Evropa na konci středověku: sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*. Eds. Doležalová Eva–Novotný Robert–Soukup Pavel. Praha: Centrum medievistických studií, 2004, s. 291–305. ISBN 80-7007-194-X.

VYSÍDLOVÁNÍ OBYVATELSTVA V ROCE 1938 SE ZAMĚŘENÍM NA TURNOVSKO

Jana Vorlová

Politický a soudní okres Turnov, rozprostírající se kolem řeky Jizery, obklopen Ještědským hřebenem a úpatím Krkonoš, představoval v první republice významné centrum turismu a šperkařství. Díky výrobě a obchodu s polodrahokamy z okolí hory Kozákov a imitacemi drahokamů bylo město specifickým způsobem navázáno na sklářskou a šperkařskou produkci z Jablonce nad Nisou. Jako křižovatka drah průmyslově inklinoval Turnov k severnímu pohraničí. Představoval zemědělské zázemí pro podhůří Liberecka a Jablonecka a na druhé straně závisela místní sklářská výroba na jabloneckém exportu. Ve třicátých letech se soudní okres Turnov sestával z 38 obcí zahrnujících 114 osad a žilo v něm 33 389 obyvatel převážně československé národnosti. K německé národnosti se hlásilo pouze 1,2 % obyvatel okresu.[1]

Po uzavření mnichovské dohody z 29. září roku 1938 byly od soudního okresu Turnov odtrženy tři oblasti. Avšak naopak „díky" okleštění převážně českého soudního okresu Český Dub,[2] kdy většina obcí připadla k landrátu Liberec sudetské župy, přibylo k Turnovu patnáct obcí právě z Českodubska.[3]

[1] *Historický přehled výsledků voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky – Liberecký kraj.* URL: https://www.czso.cz/csu/czso/e700348da5 [cit. 2015-11-28]. I o sídle soudního a politického okresu lze hovořit jako o ryze českém městě. V Turnově se při sčítání lidu v roce 1930 z celkového počtu 8 593 obyvatel přihlásilo 125 osob k národnosti německé, 107 osob k národnosti maďarské, 19 osob k národnosti ruské, 13 osob k národnosti židovské a 12 osob k národnosti polské. In: *Válka.* URL: http://forum.valka.cz/topic/view/46761/Turnov [cit. 2016-05-20].

[2] Soudní okres Český Dub spadal do politického okresu Turnov.

[3] Byl odtržen Bezděčín s osadami Jílové a Nový Mlýn. Připojeny pak byly obce Březová, Hlavice, Hradčany, Chvalčovice, Kamení, Kobyly, Libič, Malčice, Přibyslavice, Radimovice, Radostín, Soběslavice, Vápno, Vlastibořice a Všelibice. In: Státní okresní archiv (SOkA) Semily, fond Okresní úřad (OÚ) Turnov, (1825) 1850–1945 (1952), Inventář, s. 6.

Vládní usnesení ze 14. října 1938 předpokládalo, že působnost okresních úřadů v Liberci a České Lípě na zbývajícím neobsazeném území převezme právě okresní úřad v Turnově. K tomu však nedošlo, jelikož území obou okresů bylo zcela obsazeno a včleněno do Německé říše.[4]

Vzhledem k nejistotě a určité nepřehlednosti, jaké obce patří stále Československu a jaké připadly Říši, přicházelo na okresní úřad v Turnově mnoho dotazů týkajících se územního rozsahu obcí a zda konkrétní úřady stále existují či nikoliv. Docházelo i k situacím, kdy státní hranice nerespektovala hranice obce a vedla přímo obcí nebo stavení rolníků zůstala v Československu a jejich pole se nacházela v zabraném území.[5]

Vlny přílivu a zároveň odlivu uprchlíků, tak by se dalo charakterizovat město v měsíci říjnu. Jeho tvář se měnila každou hodinu a plnili ji Češi, demokraticky smýšlející Němci a Židé, kteří prchali před řáděním svých sudetských spoluobčanů a před nacismem. Pro některé se stalo město jen přechodnou stanicí, místem oddechu před další cestou, někteří se vrátili zpět do zabraného území, jiní skutečně zůstali. Počet obyvatel se zvýšil o 8 tisíc, to znamená přírůstek rovnající se dvojnásobnému množství lidí, kteří se vměstnali na území o původní rozloze. Ke konci roku se počet obyvatel ustálil na celkových 12 tisících.[6] Turnov se dle optimistických výhledů měl stát novým, moderním a velkým pohraničním městem.

PŘESUNY ÚŘADŮ A MAJETKU ZE SUDET

Vzhledem k tomu, že do poslední chvíle nikdo nevěděl, jak rozsáhlý zábor území bude, řešila rada města Turnova na své schůzi 7. října 1938, jak co nejrychleji při nedostatku aut přestěhovat inventář z okolí Liberce, Jablonce nad Nisou, Hodkovic a Bezděčína, k jejichž obsazení došlo 8. října.[7] Do města byli evakuováni zaměstnanci okresního úřadu a policejního ředitelství v Liberci a okresní úřad v Turnově se značně podílel i na likvidaci jiných úřadů v odstoupených oblastech. Dále do Turnova přesídlily exportní akademie a státní hudební škola z Jablonce nad Nisou.[8] Loutkové divadlo Sokola přijalo do svého sboru loutkáře z pohraničí a do repertoáru přejalo i postavičku Libereckého Kašpárka, na jehož představení lákalo děti uprchlíků. Nejstarší český spolek

---

4 SOkA Semily, OÚ Turnov, Inventář, s. 6.

5 Např. Hrubý Lesnov u Všelibic na Turnovsku. In: SOkA, OÚ Turnov, kt. 399, 12. 10. 1938, čj. 31348.

6 Tamtéž.

7 *Pojizerské listy*, roč. 53, č. 40, 14. 10. 1938, „Schůze městské rady".

8 Tamtéž, „Obchodní akademie v Turnově".

v Liberci Česká Beseda rozhodl, že nebude mimo Liberec pokračovat ve své činnosti.[9] Z Českého Dubu bylo přestěhováno muzeum Karolíny Světlé.[10] O obdobné akci se uvažovalo v souvislosti s nedávno odhaleným pomníkem T. G. Masaryka z Hodkovic nad Mohelkou – socha byla převezena Jenišovic a ukryta v hasičské zbrojnici, za heydrichiády dokonce zakopána.[11]

Velkým tématem se stalo přesídlení mnoha podniků do Turnova a přilehlých obcí, zejména tedy závodů sklářských a bižuterních. Především z Jablonce nad Nisou pak přijížděli do nového česko-slovenského pohraničí členové městského zastupitelstva, příslušníci SdP a podnikatelé, kteří zůstali v Sudetech. Účel jejich návštěv byl zaměřen na zjišťování všech dostupných informací o zavádění nových výrob. Zajímali se o to, kam přesídlili kvalifikovaní dělníci a zda by bylo možné dodávat do přestěhovaných podniků polotovary, z nichž by pak konečný výrobek nesl značku *Made in Czechoslovakia*. Jablonečtí nesli velmi těžce, že se židovské exportní výroby přestěhovaly do Turnova a odtud vyřizovaly objednávky do ciziny. Vzhledem k tomu, že se podnikatelé z těchto kruhů zdržovali nejvíce v hotelích *Slavie* a *Central*, dojížděli do těchto míst vyslanci se špionážními úmysly, aby získali informace o tom, kdo se s kým stýká, obchoduje aj. V obavě před hospodářským úpadkem došlo i k intervencím u německých hospodářských úřadů, aby výroba skla pro tzv. jablonecké zboží byla v Česko-Slovensku[12] zcela zakázána.[13]

Komplikovanější však bylo stěhování majetku soukromých osob, a to nejen z hlediska logistického. Pro ulehčení situace byl zaveden zvláštní systém slev jízdného na železnici. Na základě žádosti u okresního úřadu vydalo policejní ředitelství uprchlíkovi či státnímu zaměstnanci příslušnou jízdenku. Žadatel musel uvést důvod cesty a výhody byly přiznávány z těchto důvodů: cesta do zaměstnání, cesta do přechodného ubytování, cesta do obce domovského práva, cesta do nemocnice, porodnice nebo do pracovního tábora. Stěhování svršků a spotřebních věcí bez zatížení clem upravil výnos ministerstva vnitra z 24. října 1938. Nábytek a bytové zařízení pak mohli lidé přemístit ze zabra-

---

9 *Pojizerské listy*, roč. 53, č. 52, 23. prosince 1938, „Likvidace České Besedy v Liberci".

10 *Pamětní kniha města Turnova 1932–1939*, s. 628.

11 Podruhé byl pomník TGM odhalen v roce 1946, ale roku 1960 byl znovu odstraněn a musel čekat dalších třicet let, než mohl být instalován. https://www.hodkovicenm.cz/cs/mesto/historie-mesta/70-let-od-znovuodhaleni-pomniku-t-g-masaryka-v-hodkovicich.html [cit. 2021-08-16].

12 Česko-Slovenská republika, zkráceně Česko-Slovensko, byl oficiální název našeho státu od 23. 11. 1938 do vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava 16. 3. 1939.

13 SOkA, OÚ Turnov, kt. 60, pres. 1407/1938 z 14. 11. 1939, pres. 1636/1938 z 29. 12. 1938 a pres. 143/1939 z 2. 2. 1939.

Uprchlíci z pohraničí na náměstí v Turnově – září 1938. Foto K. Vodvárko. Muzeum Českého ráje Turnov, Archiv – fotografie událostí, inv. č. A-FU 318.

ného území na základě listopadové dohody s Německem jen v případě, že měli uhrazeny veškeré účty a neměli vůči Říši žádných dluhů. Pod patronací ministerstva dopravy probíhala tzv. stěhovací akce, která měla urychlit a sjednotit stěhování státních zaměstnanců, učitelů a za určitých podmínek i jiných zaměstnanců a soukromých osob. Ti pak měli výhodnější tarify na železnici a levnější stěhovací poplatky, které hradilo ministerstvo.[14]

PŘESUNY SUDETSKÉHO OBYVATELSTVA

V důsledku stoupající agrese henleinovců vůči ostatním občanům Sudet je evidována první vlna utečenců z pohraničí ještě před mnichovskou dohodou, kdy opouštěly pohraničí po květnové mobilizaci zejména zámožné osoby německé národnosti a Židé.[15]

---

[14] BENDA Jan. *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939.* Praha: Karolinum, 2013, s. 322–324. ISBN 978-80-246-2119-7.

[15] BENDA Jan. *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939,* s. 137.

Koncem září proudily do Turnova nebo skrz něj tisíce uprchlíků, kteří opouštěli své domovy, úřady, obchody a živnosti s prázdnýma rukama nebo jen s částí svého movitého majetku. Cesta do Turnova byla pro utečence přirozená, neboť je vzdálen od Liberce a Jablonce nad Nisou jen 25 kilometrů.

Po vyhlášení mnichovské dohody se zejména čeští obyvatelé ocitli v situaci, kdy museli učinit rozhodnutí, zda zůstat na obsazeném území nebo odejít do zbytku Československa. Pro ty, co bydleli v oblastech patřících do prvního pásma záboru, to znamenalo rozhodnutí velmi rychlé, protože se v podstatě ze dne na den stávali „občany"[16] cizího státu. Všichni pochopitelně neodcházeli ihned, mnohdy odchodu předcházelo několikatýdenní či měsíční bilancování a rozhodování. S odhodláním zůstat na území Říše se pojila především naděje, že dotyčným zůstane jejich majetek, nebudou vystěhováni z bytu a nepřijdou o zaměstnání. Avšak mnohdy ani tyto racionální důvody nestačily k tomu, aby nakonec nebyli donuceni k útěku.[17]

Hlavní skupinu uprchlíků[18] tvořili lidé, kteří aktivně vystupovali proti Hitlerovi či byli jinak politicky a společensky činní. Především tedy sociální demokraté, komunisté, členové Sokola, antifašisté apod. Těmto lidem nedovolovala jejich minulost zůstat v pohraničí, jelikož zde byli přímo ohroženi na životech.[19]

Další utečeneckou skupinu tvořili státní zaměstnanci a zaměstnanci poboček firem, které měly sídlo ve vnitrozemí. Tito lidé prakticky ztratili obsazením pohraničí zdroj své obživy a naděje na jiné pracovní místo byla nereálná. Stěhování do vnitrozemí pro ně znamenalo možnost získat nové zaměstnání.

Tzv. třetí vlnu po 1. říjnu 1938 tvořili dělníci, řemeslníci, živnostníci atd. bez ohledu na národnost či vyznání. Tedy lidé, kterým nehrozila bezprostřední ztráta zaměstnání a nebyli v ohrožení života, ale příčil se jim život v cizí zemi a měli obavy z blízké budoucnosti a možných politických a hospodářských obtíží. Naopak zemědělci často zůstávali na svých gruntech, neboť opustit půdu by pro ně znamenalo ztrátu obživy.[20]

---

[16] Bráno ze subjektivního hlediska. Z normativního hlediska se stali právoplatnými příslušníky Říše až účinností smlouvy mezi Německem a Česko-Slovenskem o otázkách státního občanství a opce.

[17] KURAL, Václav a kol. *„Sudety" pod hákovým křížem*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Albis international, 2002, s. 60. ISBN 80-86067-66-1.

[18] Ve vnitrozemí se ujala pojmenování rovněž hraničáři, přestěhovalci, utečenci. KURAL, Václav a kol., *„Sudety" pod hákovým křížem*, s. 60.

[19] KURAL, V. a kol., *„Sudety" pod hákovým křížem*, s. 59.

[20] BENDA, J., *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*, s. 138.

EVIDENCE UPRCHLÍKŮ A OMEZOVANÍ JEJICH POHYBU

Během září se začal rapidně zvyšovat počet přicházejících uprchlíků. Zprvu se jednalo zejména o starce, ženy a děti, které zřídkakdy doprovázeli jejich manželé, a pokud, tak jen aby se ujistili, že jsou v bezpečí, a odjeli zpět domů.[21] Oproti hrstce imigrantů po květnové mobilizaci, kteří měli finance na úhradu nákladů se stěhováním a novým ubytováním, musela vláda již v průběhu září řešit aktuální situaci nárůstu nezabezpečených lidí uvnitř státu, kteří mířili zejména do hlavního města. Okresní úřady měly dle tajného opatření usilovat o to, aby se obyvatelé z jejich okresu nestěhovali, případně aby se usazovali nejdále v sousedním nebo nejbližším okrese. Důraz se kladl hlavně na to, aby nepřibývalo uprchlíků v Praze, i z důvodů zdravotních a k zabránění šíření epidemií, dále se neměli usazovat na jih od Labe a na východ od Vltavy. Úřady dostaly za úkol bránit hromadnému opouštění pohraničí, avšak ne za každou cenu a dopouštění se krutostí. Tudíž v případech, kdy se jevilo přesídlení nutným z důvodů osobní bezpečnosti obyvatel, měly je povolit a zároveň zařídit. Železniční správa pak na základě dohody s ministerstvy směla vypravit transportní vlak až poté, co zjistila cílovou stanici, a měla zároveň zajistit, aby transportní vlaky neprojížděly Prahou. [22] Po 30. září převažovali uprchlíci zejména české národnosti a i chystaná vládní opatření se orientovala na pomoc československým občanům. S Němci a Židy nebylo v souvislosti se vznikem nového národnostního státu počítáno.

Dle údajů z oficiální československé dokumentace bylo k 1. březnu 1939 celkem 149 254 uprchlíků.[23] V období mezi 1. a 15. říjnem 1938 se někteří vrátili zpět do svých domovů. Tuto skutečnost způsobily vládní kroky v souvislosti s očekáváním, že zábor pátého pásma nebude tak markantní.[24] Prezídium zemského úřadu v Praze vydalo oběžník, který podřízeným orgánům ukládal co nejdříve odtransportovat utečence do jejich domovů či do plebiscitního území uvnitř demarkační čáry. V Praze byli uprchlíci vyzváni, aby se přihlásili na policejních stanicích a „výměnou" obdrželi vyhoštění z hlavního

---

[21] Tamtéž, s. 143.

[22] Tamtéž, s. 146–149.

[23] Dle jiných zdrojů lze dojít k vyššímu počtu. Do konce roku 1938 bylo dle odhadů J. Macka, který se opírá o statistiku ministerstva vnitra, 151 997 uprchlíků, v nichž nebyli započítáni emigranti do jiných zemí a zaměstnanci státní správy, kteří měli zaručené jiné místo. Těchto nezapočítaných osob bylo cca 10 000, tudíž J. Macek došel k počtu uprchlíků 160 000 jen do konce roku 1938! Tamtéž, s. 63.

[24] KURAL, V. a kol., *„Sudety" pod hákovým křížem*, s. 60–61.

Průchod uprchlíků Hlubokou ulicí v Turnově – září 1938. Foto K. Vodvárko. Muzeum Českého ráje Turnov, Archiv – fotografie událostí, inv. č. A-FU 215.

města do 24 hodin. Výjimky se týkaly pouze nepatrného počtu obyvatel, u kterých by jejich vrácení znamenalo bezprostřední ohrožení na životě.[25] Skutečnost, že československé úřady posílaly po 1. říjnu nuceně zpět utečence na odstoupená území, se však stala osudným pro mnoho Němců, kteří ihned padli do rukou gestapa. Většina lidí se obratem vrátila zpět do vnitrozemí za demarkační linii. Na druhou stranu zůstává nepochopitelná a nenávratná skutečnost „vydání" mnoha německých sociálních demokratů.[26] I oficiální média nařizovala uprchlíkům návrat do svých domovů a opuštění nynějšího působiště do 24 hodin. Noviny otiskly prohlášení, aby obyvatelé zachovali národní hodnoty, vydali se zpět do svého bydliště a splnili tak povinnost hlasovat v plebiscitu.[27]

---

[25] BENDA, J., *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*, s. 152–153.

[26] BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1918–1938*. Praha: Academia, 2006, s. 657. ISBN 80-200-1440-3.

[27] *Večerník Národních listů.* 10. 10. 1938.

Československý rozhlas dokonce vyzýval občany, aby v národnostním zájmu neutíkali a zůstali tak menšinou, jakou byli Němci v rámci Československa.[28]

Osoby, které se na území republiky přistěhovaly z obsazených oblastí po 20. květnu 1938, se musely hlásit na příslušném obecním úřadě a směly se stěhovat do jiné obce jen na základě úředního povolení. Za členy rodiny podával ohlášení „přednosta domácnosti", případně majitel domu i bytu. Každý, kdo opustil Sudety a chtěl získat ve vnitrozemí dočasný nebo trvalý pobyt, musel vyplnit formulář, v němž uvedl konkrétní důvody, které k útěku či odchodu vedly, a to do 24 hodin po svém příchodu. Neuposlechnutí nařízení se trestalo pokutou do 10 000 Kč nebo vězením do jednoho měsíce či obojím.[29] Od 18. října museli navíc všichni uprchlíci, i ti již přihlášení, vyplnit na základě výnosu zemského úřadu v Praze tzv. prohlášení, ve kterém uvedli politické důvody k opuštění obsazeného území. Jejich opodstatněnost a „vztah k republice" zkoumaly okresní, resp. policejní úřady, které rozdělovaly uprchlíky na dvě skupiny. V první skupině osoby, které byly v původním bydlišti ohroženy na životě, a v druhé skupině osoby, u nichž byly spatřovány závažné důvody k opuštění obydlí, či stěhovaly své podniky do vnitrozemí, nebo jejichž podnikání bylo z hlediska státního zájmu nepostradatelné. V případech, ve kterých úřady neshledaly důvody jako závažné, vyzvaly dotyčné osoby, aby v určené lhůtě opustily území republiky. Židé pak navíc potřebovali k udělení povolení k pobytu potvrzení Státního úřadu statistického o osvědčení československé nebo židovské národnosti. Ověřování a prokazování jejich loajálnosti k republice pak probíhalo prostřednictvím policejních orgánů.[30]

Na základě těchto nařízení se začala vytvářet oficiální evidence uprchlíků s tím, že seznamy státních zaměstnanců byly vedeny odděleně. Někteří utečenci se pochopitelně registraci vyhýbali, a to zejména z obavy před vyhoštěním, a pokud jim jejich prostředky či příbuzenské vazby dovolily, stěhovali se z místa na místo. Na základě evidence však vznikla podrobná kartotéka, díky níž se podařilo dohledat ztracené příslušníky rodin, jelikož v chaotických zářijových dnech docházelo často k jejich rozdělení.[31]

---

[28] WAGNEROVÁ, Alena. *Neodsunuté vzpomínky: česká zkušenost pohraničí*. Praha: Prostor, 2000, s. 151. ISBN 80-7260-045-1, s. 151.

[29] Nařízení zemského prezidenta v Praze č. 220/1938 Sb., o hlášení osob, které se po 20. květnu 1938 přestěhovaly z československého státního území obsazeného říšskoněmeckým nebo polským vojskem, z 9. 10. 1938. Rovněž stejné nařízení zemského prezidenta v Brně č. 243/1938 Sb.

[30] BENDA J., *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939, s.* 192–193.

[31] Tamtéž, s. 191.

Z důvodu přeplněnosti některých lokalit vydal 3. prosince Ústav pro uprchlíky zákaz stěhování do politických okresů Semily, Kladno, Beroun, Praha, Plzeň a Prostějov. Výjimky se týkaly pouze přistěhování rodinných příslušníků či potřebnosti zaměstnance v dané lokalitě. Z důvodu sestavení aktuálního seznamu uprchlíků bylo přechodně na dobu Vánoc roku 1938 stěhování plošně zakázáno. Úřad měl v úmyslu dle statistik přemístit utečence do méně přeplněných lokalit. Vzhledem k tomu, že v počátku uprchlické krize preferovala vláda usazování lidí v pohraničních okresech, kteří tam tak nalezli novou existenci a zároveň zůstali poblíž svého majetku v zabraném území, nelze se divit faktu, že se plánované stěhování a rozptyl uprchlíků nedařily.[32]

SMLOUVA O OTÁZKÁCH STÁTNÍHO OBČANSTVÍ A OPCE

Obyvatele příhraničních oblastí lze rozdělit do tří skupin. První tvořili tzv. starousedlíci, zejména zemědělci usazení trvale na zabraném území již po několik generací. Druhou skupinu představovali ti, kteří přišli do pohraničí v souvislosti s rozvojem průmyslu a těžby ještě před rokem 1918. Do třetí skupiny je pak třeba počítat osoby tvořící úřednický a státní aparát, jež do pohraničí přišly až po roce 1918.[33]

Mnichovská dohoda určovala zavedení opčního práva pro přesídlení obyvatel do odstoupených území a vystěhování z nich, dále se zde vágně hovořilo o výměně obyvatel.[34] K provedení tohoto požadavku byla uzavřena mezinárodní smlouva. Smlouvu mezi Česko-Slovenskou republikou a Německem, která řešila otázky státního občanství a opce, podepsali v Berlíně dne 20. listopadu 1938 zmocněnci obou vlád. V Česko-Slovensku pak vyhlásil smlouvu č. 300/1938 Sb. ministr zahraničních věcí Dr. Chvalkovský s účinností od 26. listopadu 1938. Německé státní příslušnosti nabyli lidé, kteří měli k 10. říjnu 1938 bydliště v některé k Říši připojené obci a zároveň se na tomto území před 1. lednem 1910 narodili nebo dnem 10. ledna 1920 pozbyli německou státní příslušnost. Pokud byly splněny tyto podmínky, vztahovaly se účinky smlouvy i na rodinné příslušníky, a to nejen na děti, ale i vnuky a jejich manželky. Německou příslušnost tedy nabyli i všichni občané, bez ohledu na národnost a místo narození, kteří k 10. říjnu bydleli na odstoupených územích

---

[32] Tamtéž, s. 195–197.

[33] BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo.* Praha: Český svaz protifašistických bojovníků, 1986, s. 63.

[34] Mnichovská dohoda, odst. 7.

a jejichž předkové (manželé) splnili výše uvedené podmínky.[35] Dle těchto podmínek se stali ze dne na den říšskými příslušníky i tzv. starousedlíci české národnosti. Vzhledem k chaotickému určování státní hranice a stupňování územních požadavků ze strany Německa neměli mnohdy obyvatelé jasno o svém domovském právu a státní příslušnosti.

Smlouva počítala i s možností vytvoření dvou čistě národních zemí, kdy by odstoupené území bylo obýváno pouze Němci a zbytek Čechy. Na základě žádosti československé nebo německé vlády existovala hypotetická možnost přesunu obyvatel. Pokud byl občan Česko-Slovenské republiky německé národnosti a zároveň se usadil po 1. lednu 1910 na území druhé republiky, mohla vláda žádat, aby ze země odešel ve lhůtě tří měsíců. Tím by pozbyl československého občanství a na své území by jej přijala německá vláda. Z odstoupeného území mohli Němci ve stejné lhůtě žádat odchod osob německé národnosti, které však zůstaly podle smlouvy občany Česko-Slovenska a po 1. lednu 1910 se přestěhovaly na území připojené k Říši. Účinky takových opatření by se vztahovaly rovněž na rodinné příslušníky.[36] Diplomatická jednání obou států však došla k závěru, že se výše zmíněné možnosti, tzv. vyhošťovacího paragrafu, užije jen po vzájemné dohodě.[37] Ostatně o vzájemné výměně obyvatel mezi oběma oblastmi uvažoval již prezident Beneš v rámci posledních pokusů o tzv. národnostní statut.[38] Konkrétní opatření k výměně obyvatel byla připravena. Na základě výnosu ministerstva vnitra měly být pořízeny seznamy československých občanů německé národnosti, kteří se přistěhovali na území Česko-Slovenska po 1. lednu roku 1910, včetně Židů německé národnosti a německých optantů. Okresní úřad v Turnově zahrnul do seznamu občanů doporučených k výměně ty, kteří by mohli zabírat nebo zabírali místo, neuměli česky, nebyli spolehliví, jednalo se o Židy nebo jejich spolupracovníky. Na obhajobu sestaveného seznamu argumentoval tím, že není v zájmu města, jako města příhraničního, posilovat německý živel.[39]

---

35 Smlouva č. 300/1938 Sb. mezi Česko-Slovenskou republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce, § 1.

36 Smlouva č. 300/1998 Sb., § 2.

37 ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Argo, 2001, s. 243. ISBN 80-720-3390-5.

38 NĚMEČEK, Jan, et al. *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: hledání východisek: české křižovatky v evropských dějinách 1918–1938–1948–1968*. 2. svazek. 1. vyd. Praha: Historický ústav AV ČR, 2010, s. 303. ISBN 978-80-7286-156-9.

39 SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 403, čj. 6215/1939 ze 16. 2. 1939.

Dohoda tedy stanovovala jasně, kdo je příslušníkem kterého státu.[40] Existovala však možnost opce. Osoby, které nabyly dle smlouvy německou státní příslušnost, mohly optovat pro československou, a naopak ty, kterým zůstala příslušnost československá, mohly optovat k německé.[41] Na základě písemného do protokolu podaného opčního prohlášení u místně a věcně příslušného úřadu vznikla optantovi požadovaná státní příslušnost, která byla neodvolatelná.[42] Optovat mohl jen ten, kdo dosáhl věku 18 let. Pokud manželství nezrušil soud, záleželo opět postavení vdaných žen na opci manžela.[43] Jestliže osoby musely podle smlouvy opustit zemi či optovaly a přeložily svá bydliště do státu, pro který optovaly, směly si s sebou vzít svůj movitý majetek.[44]

Za daných okolností projevovaly politické reprezentace obou států překvapivou snahu o zachování národnostních menšin na jejich území. K vyhoštění obyvatel tedy vůbec nedošlo a k opci do státu zvolené příslušnosti pouze zřídka. V Česko-Slovensku nabádala vláda k setrvání obyvatel v dosavadním působišti zejména z důvodů ekonomických a sociálních. Oficiálně však prohlašovala, že je třeba, aby české obyvatelstvo v zabraném pohraničí zůstalo a tvořilo přední stráž českého národa. Nacisté v té době již realizovali další plány a kroky k ovládnutí zbylého území, tudíž jim německá menšina žijící v druhé republice ze strategických důvodů vyhovovala.[45]

Počet optujících není v žádném z pramenů přesně zjistitelný. Lze vycházet pouze z údajů, které jsou k dispozici ze sčítání obyvatel v sudetské župě z roku 1939. Státní příslušnost říšskoněmecká se dělila na národnost českou a německou.[46] K německé národnosti se přihlásilo přibližně 2 597 000 a k české 174 000 obyvatel. Úřady sečetly rovněž 127 400 lidí, které označily jako osoby se státní příslušností nejasnou. Tento údaj tak lze považovat pravděpodobně za optanty pro československou příslušnost. Nelze však určit, kolik z Čechoslováků se rozhodlo optovat k Německu a naopak.[47] Je však třeba poznamenat, že právo optovat trvalo do 29. března 1939 a vyhlášení protektorátu v podstatě znemožnilo dokončení celého procesu.[48]

---

[40] Dle § 1 smlouvy č. 300/1938 Sb.
[41] Dle § 3 a 4 smlouvy č. 300/1938 Sb.
[42] Tamtéž, § 5, 6, 7, 10.
[43] Tamtéž, § 9.
[44] Tamtéž, § 12.
[45] BARTOŠ, J., *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo,* s. 67.
[46] Obdobně tedy jako při sčítání lidu v první republice.
[47] KURAL, V. a kol., *„Sudety" pod hákovým křížem*. s. 79.
[48] Smlouva č. 300/1938 Sb., § 3 a 4.

Veřejné přihlášení se k češství představovalo symbolické vyjádření nesouhlasu s nacistickým režimem a s okupací. K Česko-Slovensku se přihlašovali zejména dělníci z průmyslových oblastí, kteří nebyli tolik spjatí s půdou, a obyvatelé převážně českých obcí, kteří ještě doufali v navrácení území za hranice Říše. Tendenci optovat k Němcům lze spatřovat u zemědělců na Opavsku.[49] Opačný postoj však měli rolníci z Turnovska, kteří vlastnili hospodářství v ryze českých vesnicích v obsazeném území a plánovali optovat pro Česko-Slovensko. Okresní úřad se snažil lidem tyto záměry vymluvit a negativní stanovisko zdůvodňoval možnými národními a hospodářskými škodami. V národním zájmu nebyla ani opce českých učitelů, kteří zůstali v Sudetech. Ve chvíli, kdy by pedagogové optovali pro Česko-Slovensko, hrozila jim ztráta zaměstnání a ve vnitrozemí by při velkém přebytku učitelů nenašli uplatnění.[50]

Jako příklad pozitivní opce lze uvést odvody na nucené práce. Muži, kteří se přihlásili k česko-slovenské národnosti, nepůsobili vůči Říši důvěryhodně, a tak nemuseli nastoupit práci ve vojensky řízených útvarech na vybudování opevnění na francouzských hranicích. V Rozstání pod Ještědem, Bílé a dalších obcích s českým obyvatelstvem v zabraném pohraničí se při odvodech důstojníci říšskoněmecké armády dotazovali dotčených ročníků 1913 až 1917, zda jsou Češi, mají české rodiče a zda optovali pro Česko-Slovensko. V obci Bílá žádní Němci nežili, a tak důstojníci obec opustili se slovy: *„Proč nás sem posílají, když jsou zde samí Češi."*[51] V průběhu let se v pohraničí dokonce vytvořila jakási nevraživost mezi skupinami obyvatel, kdy se optanti považovali za věrné vlastence a na ostatní hleděli s jistým opovržením.[52]

PŘESHRANIČNÍ STYK

V důsledku nové demarkační čáry se staly severní obce turnovského okresu pohraničními obcemi, na jejichž území docházelo k přechodům obyvatel do Německa a naopak. Československí občané mohli opouštět hranice státu a cestovat v cizině, dle zákona 55/1928 Sb., na základě platného cestovního pasu.

---

[49] Opavský vládní kraj obývali zejména čeští rolníci. Zde z cca 20 % českého obyvatelstva optovalo pro Německo přes 130 tisíc, zatímco pro Česko-Slovensko jen lehce přes 31 tisíc obyvatel. In.: ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK, *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*, s. 350.

[50] SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 61, pres. 135/1938 z 1. 2. 1939.

[51] SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 61, pres. 278/1939 z 3. 3. 1939.

[52] Tamtéž.

V případě pohraničního styku s Německem platila od roku 1928 vyhláška č. 66/1928 Sb., o úlevách v pohraničním styku s Německem. Oba předpisy zůstaly v platnosti i po uzavření mnichovské dohody.

Cestovní pasy bezpodmínečně potřebovaly osoby, které cestovaly hlouběji než patnáct kilometrů do obsazeného území. Pro tzv. malý pohraniční styk platila pravidla shora uvedené vyhlášky. Osobám, které měly bydliště v celním pásmu v šíři patnácti kilometrů na německé či české straně nebo se na takovém území zdržovaly déle než tři měsíce, postačoval k šestidennímu pobytu na území druhého státu tzv. pohraniční průkaz. Průkazy měly zpravidla jednoletou platnost a příslušným pro jejich vydání byl starosta obce, která se nacházela v patnáctikilometrovém pásmu a v níž měl žadatel pobyt.[53] Držitelé průkazu směli překročit hranice na předem určených přechodech a jen v určitých hodinách. Existovaly výjimky a na základě zvláštního povolení mohli lidé přejít hranice na jiném než úředně povoleném místě, a rovněž i jindy, než kdy byl přechod obecně povolen, a směli se zdržet za hranicemi státu déle. Těch požívali zejména lékaři, duchovní, veřejní zaměstnanci a osoby oprávněné k užívání pozemků a závodů, které se nacházely v pohraničním okrese.[54] Osobám, které se zdržovaly na území zahraničního státu za účelem léčby nebo zotavení, sloužilo tzv. výletní osvědčení, které je opravňovalo k třítýdennímu pobytu v okrese tohoto státu, a jeho majitelé v něm měli uvedeno, na jakých přechodech či pohraničních úsecích mohou překročit československo-německé hranice. Tiskopisy pohraničních průkazů a výletních osvědčení vydával okresní úřad v Turnově.[55]

Po zabrání pohraničí v souvislosti s řešením demarkační čáry a následným ustanovením pohraničních úřadů zavládl ve vydávání formulářů a jejich vzájemném uznávání chaos. Zpočátku nikdo neznal jejich podobu a nevěděl, v jakém jazyce mají být vydávány. Lidé se povolení dožadovali, neboť o nich slyšeli v rozhlase, avšak úřady formuláře neměly. Říšskoněmecké úřady propustky psané starosty česky neuznávaly, ale i ony je vydávaly pouze v němčině.[56] Veškerá povolení k přechodu státních hranic měla být přirozeně obou-

---

53 Vyhláška č. 66/1928 Sb. o úlevách v pohraničním styku s Německem, čl. 1, 5 a 6.

54 Tamtéž, čl. 7 a 8.

55 Tiskopisy výletních osvědčení vydávala rovněž pohraniční četnická kontrolní stanice v Sychrově, pasová kontrolní četnická stanice ve Žďárku, Bohumilči a Frýdštějně a četnické stanice v Kobylech, Všelibicích a Sychrově. In: SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 493, čj. 1047/1939 z 10. 1. 1939.

56 SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 486, čj. 35095/1938 z 28.11.1938.

jazyčná. Pokud starosta obce nemohl vyplnit text též německy, činila tak četnická stanice při vidování.[57]

Nové pohraniční pasové stanice, celní úřady, oddělení a inspektoráty finanční stráže prováděly nejen hraniční kontrolu, ale také u nich podávali občané informace ze zabraného pohraničí.[58] Z těchto zpráv se lze dozvědět o neoprávněném vnikání říšských vojsk na česko-slovenské území, o škodách na polích způsobených jejich terénními vozy, o záměrném posouvání hraničních kolíků, o neoprávněném zabavení zbraní a rabování či o podezření obyvatel ohledně protistátní činnosti. Z mnoha takových podání je však zřejmý subjektivní postoj informátorů i nuance ve vnímání státní hranice. Zpráva z četnické stanice ve Všelibicích hovoří o události, při které došlo k týrání, bití a svazování občanů české národnosti v zabraném Českém Dubu. Při maškarních průvodech vyhrávali ceny za nejlepší masku lidé, kteří svým převlekem zesměšňovali Československo či prezidenta Beneše.[59] Přišla však i zpráva o českém plese, konaném v Jablonci nad Nisou, kde Češi i Němci z Říše zůstali na zábavě do časných ranních hodin a tančili na české písně. Dále stanice obdržely opakované informace o protistátních letácích v Sudetech, na kterých stálo „*Hitler nieder, Beneš wieder*", případně je dále doplňoval kritický text o činnosti jednotlivých vedoucích osob v Německu. Letáky měly být dopraveny z Drážďan a rozšiřovány v bývalých československých městech.[60]

ODRAZ POLITIKY ZAMĚSTNANOSTI A HOSPODÁŘSKÝCH POMĚRŮ NA TURNOVSKU

Okleštěním pohraničí vznikla v Turnově, navázaném průmyslově na zabrané území, ve spojení s přílivem uprchlíků potřeba nových pracovních míst a využití nového potenciálu města. Objevovaly se teoretické úvahy nad tím, že ač-

---

[57] Tamtéž, kt. 493, čj. 1047/1939 z 10. 1. 1939. Dle zprávy policejního ředitelství v Praze docházelo k ilegálním přechodům hranic v rámci pracovních skupin lesního dělnictva. S německými skupinami majícími hromadnou propustku na počet osob uvedený pouze číslicí, nikoliv jmenovitě, měly na území Česko-Slovenska přicházet emigranti a nepohodlné osoby. Při zpáteční cestě do Německa pak odešel stejný počet osob, ale pravděpodobně se jednalo o říšskoněmecké státní příslušníky z Česko-Slovenska. Tamtéž, kt. 61, pres. 93/1939 z 22. 1. 1939.

[58] Obce, v nichž byly tyto instituce umístěny – pasové stanice: Sychrov, Bohumileč, Frýdštějn a Žďárek, inspektorát finanční stráže: Všelibice a Radimovice, oddělení finanční Stráže: Hlavice, Hrubý Lesnov, Všelibice, Bohumileč, Hradčany, Kohoutovice, Radimovice, Žďárek a Frýdštejn, celní úřad: Turnov s pobočkou v Sychrově a silniční celní úřad: Bohumileč, Žďárek a Frýdštejn. SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 493, čj. 1047/1939 z 10. 1. 1939.

[59] SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 61, pres. 229/1939 z 23. 2. 1939.

[60] SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 61, pres. 228/1939 z 23. 2. 1939.

koliv většina skelných hutí připadla Říši, sídlila v českých zemích kvalitní výroba s vyspělým dělnictvem a finančně silné exporty dají přednost přemístění sídla do Čech. Z Turnovska lze vytvořit nové centrum sklářského průmyslu. V zájmu této ideje, zveřejněné v Pojizerských listech, byl kladen důraz na obce v oblasti Turnovska, Železnobrodska a Českodubska, aby vycházely potenciálním podnikatelům vstříc, nepřipustily předražování pozemků, zvyšování nájmů průmyslových objektů a bytů.[61] Jablonecké výrobky nahradil hromadný termín *pojizerské zboží*, představující „nové" lokální exportní artikly, a pod stejnou značkou se vývozci hlásili i v USA, aby své odběratele ujistili, že jejich podniky sídlí na území československém a nikoli říšském.[62]

Projevy solidarity vůči příchozím podnikatelům a dobrovolný pronájem skladišť a jiných prostor za rozumnou cenu měly mít vítaný přínos pro město Turnov. Volné byty, provozovny a skladiště mohli majitelé hlásit i v informační kanceláři pro vývozce skla.[63] Na druhé straně zákonné omezení živností a volného zcizení a propachtování nemovitostí vedlo k tendenčnímu výběru „vhodných" podnikatelů, kteří by se mohli v kraji usadit. A v tomto duchu ospravedlňoval tato nařízení i tisk, když konstatoval, že ač je německá emigrace pravděpodobně ke státu loajální, nikdo republice nezaručí, že budou loajální i její potomci a v rámci prevence nové národnostní menšiny není usazení německých podnikatelů žádoucí.[64] Pod heslem *„svůj k svému"* vyzýval tisk veřejnost, aby nepodporovala svými nákupy německé, maďarské a jiné cizí obchodníky.[65]

Avšak ani živnostníci a velké průmyslové podniky nejevili valného zájmu o usídlení v Turnově. Ještě před obsazením pohraničí přesídlilo do Turnova vícero výrobců a vývozců bižuterie, zejména Židů. Jednalo se o ekonomicky silné subjekty, které měly kontrakty s velkými zahraničními firmami. Při svém příchodu se ucházely o nájem provozoven na několik let. Po uzavření mnichovské dohody se však tento záměr změnil a nájemní smlouvy byly uzavírány jen na dobu dvou až třech měsíců.[66] Převážně přechodně se tedy na domech objevily nápisy *Vývoz-export*, a to do té doby, než našly pro svou činnost vhodnou lokalitu ve vnitrozemí. Pro židovské obchodníky znamenal tento krok stá-

---

[61] *Pojizerské listy*, roč. 53, č. 39, 7. 10. 1938, „Hospodářské poměry nových poměrů průmyslových".

[62] Tamtéž, č. 42, 28. 10. 1938, „Konec jabloneckého průmyslu" a č. 45, 18. 11. 1938, „Vývozci do Spojených států severoamerických, hlaste se!".

[63] Tamtéž, č. 40, 14. 10. 1938, „Volné byty, provozovny, skladiště".

[64] Tamtéž, č. 40, 14. 10. 1938, „Nežádoucí příliv".

[65] Tamtéž, č. 42, 28. 10. 1938, „Turnovské veřejnosti".

[66] SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 60, čj. 1382/1938 z 10. 11. 1938.

dium před likvidací. Firma *Gabex* z Jablonce byla jediným větším exportérem, který se v Turnově usadil trvale.[67] Důležité podniky pak nepovažovaly město za atraktivní vzhledem k jeho poloze těsně u hranic s Německem. Mnozí je nepovažovali za místo vhodné pro odbyt svých produktů a jiní se obávali msty pohraničních Němců za členství v českých spolcích.[68]

BYDLENÍ

Tak jako v jiných městech, i v Turnově mínili mnozí majitelé nemovitostí vytěžit z přílivu uprchlíků a pronájmy v průběhu podzimu zdražily. Ačkoliv město aplikovalo vládní nařízení o opatřeních bytové péče, našli se lidé, kteří využili národního neštěstí k vlastnímu prospěchu. Údaj o sto soudních výpovědích svědčí, že se podobné situace na malém městě nezřídka opakovaly a výpověď z nájmu dostala dokonce i městská mateřská škola.[69] Výbor spolku majitelů domů a nemovitostí rozeslal svým členům upozornění, jehož smyslem bylo chránit český ráz města, a tedy pronájmy měly poskytovat pouze spolehlivým a hlavně českým občanům. Stejné upozornění se týkalo i případného povolování azylu živnostníkům, od kterých se žádala záruka, že nebudou germanizovat město a zaměstnají lidi „domácí".[70] Vzhledem k bytové nouzi a obecně nízkým standardům bydlení, kdy ve většině městských domů chyběla koupelna a v některých nebyla ani kanalizace, rozhodlo město o stavbě vlastního činžovního domu. Stavba bytového domu měla zároveň pomoci snížit nezaměstnanost. Dále město učinilo nabídku na prodej stavebních parcel za relativně nízké ceny, a to zejména z důvodu investiční pobídky, ale i ve snaze nalákat uprchlíky k trvalému usídlení.[71]

Úřady se měly zasadit o to, aby hromadné ubytovny nebyly přeplněny a aby v místnostech určených na spaní měla jedna osoba alespoň 3 m². Mezi další požadavky pak patřily místnosti na praní, žehlení a sušení prádla, umývárna a izolační místnost.[72] V žádné obci soudního okresu Turnov taková uby-

---

[67] V Turnově však tato firma podnikala pod jménem majitele Karla Ledera. I pod tímto jménem a ve válečné době dokázala firma díky zahraničnímu obchodu vytvářet zisk. Původní firmu Gabex v Jablonci nad Nisou řídil Karlův bratr Alexander, který žil trvale v Paříži. „Stará" jablonecká část se kvůli majitelově nepřítomnosti pak ve 40. letech stala majetkem jejího německého správce a následně byla zlikvidována. Obnovení se firma dočkala v roce 1947. NOVÝ, Petr. *Jablonecká bižuterie*. Praha: Grada, 2008. s. 109–110.

[68] *Pamětní kniha města Turnova 1932–1939,* s. 613–614.

[69] *Pojizerské listy*, roč. 54, č. 4, 13. ledna 1939, „Co se to děje?" a č. 6, 20. ledna 1939, „I město dostalo výpověď".

[70] *Pojizerské listy*, roč. 53, č. 42, 28. 10. 1938, „Výbor spolku majitelů domů a nemovitostí v Turnově".

[71] *Pamětní kniha města Turnova 1932–1939,* s. 647–648.

[72] SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 758, čj. 33123/1938 z 10. 11. 1938.

tovna nefungovala, neboť pro ně neexistovaly vhodné budovy. Lidé tak běžně skladovali svůj movitý majetek na půdách a ve stodolách místních obyvatel a rovněž tam přespávali. Jediné zařízení, které rámcově odpovídalo požadavkům pro hromadné bydlení, provozovali v Turnově v hostinci *U Lva*. Na začátku září a října však sloužily pro přechodné ubytování uprchlíků veškeré volné prostory. Dne 25. října došlo z důvodu přeplnění útulku Červeného kříže a celého města k přesunu 100 mužů, žen a dětí do tábora v Jabkenicích na Mladoboleslavsku.[73] Prostory *U Lva* měly kapacitu 60 osob a inventář z velké části patřil soukromým osobám, které jej zapůjčily. I pro ostatní typy nouzových domovů však bylo nutné opatřit praktické věci, hlavně slamníky, deky, umyvadla, topivo atd. Na těchto výlohách se podílel i fond londýnského starosty, který pro Československý červený kříž v Turnově zakoupil 100 slamníků s potřebným množstvím slámy k jejich naplnění, 100 přikrývek, 100 m^3 dřeva, 100 q uhlí, 5 ks umyvadel a 35 kg mýdla na prádlo.[74]

PÉČE O UPRCHLÍKY V TURNOVĚ

Potřebná míra solidarity a národní pospolitosti v Turnově se projevila již v létě roku 1938, kdy Mladá generace československých živnostníků – obchodnické strany středostavovské v Turnově pořádala pouliční sbírku na obranu státu a dále také v průběhu akcí CPO,[75] které podporovali významnou pomocí skauti a studenti. Pod vlivem hrozby válečného konfliktu měla koncem léta ohlas u veřejnosti akce Červeného kříže pro dárce krve. Charitativní a sociální činnost zajišťovaly zejména tyto instituce: Československý červený kříž, Šlechtův stůl pravdy, Ochrana matek a dětí, Masarykova liga proti tuberkulóze a Sokol. Všechny jmenované iniciativy maximálně plnily svou úlohu v pomoci uprchlíkům v jejich tíživé situaci.[76]

Mezi 22. zářím a 4. říjnem prošlo turnovským nádražím na 2500 uprchlíků, kterým Československý červený kříž poskytl stravu a nocleh v objektech kolem nádraží a v továrně podnikatele Pitaše, který ji uprchlíkům propůjčil, a k 24. září v ní bylo ubytováno 80 lidí. Odbor dobrovolných sester Československého červeného kříže spolu s dalšími ženami nepřetržitě podával uprchlíkům čaj, ovoce a chléb, vedl provizorní kuchyň, zřídil přechodnou ložnici pro děti a ve františkánském klášteře se vařila denně tři jídla. Tato opatření

---

[73] SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 758, čj. 1213/1938 z 25. 10. 1938.

[74] Tamtéž, čj. 34218/1938 ze 7. 11. 1938.

[75] Civilní protiletecká ochrana.

[76] *Pamětní kniha města Turnova 1932–1938*, s. 625 a SOkA, OÚ Turnov, kt. 507, čj. 19742/1938 z 10. 6. 1038.

si vyžádala náklad 5 000 Kč a dobrovolné dary občanů města.[77] Stát přispěl na tato a další počáteční opatření pro uprchlíky, kteří byli bez pomoci, zálohovou částkou 10 000 Kč.[78] Z údajů Československého červeného kříže v Turnově lze vysledovat vzrůstající počet uprchlíků, kteří v září roku 1938 prošli občerstvovací stanicí, případně získali dočasné přístřeší. Dne 22. září se jednalo o 110 osob, o den později o 182 osob, v sobotu 25. září o 376 osob a v neděli 26. září dokonce o 517 osob. Jednalo se hlavně o ženy a děti a vždy jen o jednotlivé osoby, případně menší hloučky uprchlíků. Stravovací akce ve dnech záboru až do konce října stála město 17 000 Kč, přičemž do konce října bylo stravováno 350 osob, vydalo se 8 097 obědů a 4 550 poukázek na snídani (1/4 litru mléka a houska). Zajištění chodu této akce záviselo většinou na dobrovolnické práci bez nároku na honorář.[79] Prostory a inventář pro veřejnou kuchyni poskytl spolek Šlechtův stůl pravdy a její chod zajišťovali členové bývalého Československého červeného kříže z Liberce.[80]

V celém politickém okrese Turnov bylo vydáno celkem 439 podpůrných lístků,[81] z čehož 167 ve městě samotném. Lístek však evidoval jen živitele rodiny, je tedy nutno do statistiky takto podporovaných osob zahrnout ještě 345 rodinných příslušníků. Rozdělování veškerých finančních prostředků a naturálních podpor měl v kompetenci okresní pomocný výbor v Turnově. Denní podpora, kterou výbor poskytoval na stravu a ubytování pro jednu dospělou osobu, činila 5 Kč, pro dvě osoby žijící ve společné domácnosti 8 Kč, pro tři 12 Kč, pro čtyři 15 Kč a pro více osob 18 Kč. V lednu roku 1939 určil jednotnou částku ve výši 6 Kč na osobu.[82] Ministerstvo sice stanovilo k podpoře částku vyšší,[83] ale turnovští ušetřený rozdíl použili na dodávky uhlí, které lidé nutně potřebovali.

Hromadné stravování uprchlíků probíhalo trvale pouze ve františkánském klášteře v Turnově s průměrným týdenním nákladem okolo 10 000 Kč. V dalších 36 obcích stravovací zařízení neexistovala, neboť se pro malý počet uprchlíků nevyplatilo udržovat kuchyň. Výplata podpor probíhala v hotovosti nebo

---

77 *Pojizerské listy*, roč. č. 53, č. 39, 7. 10. 1938, „Československý červený kříž v Turnově".

78 SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 758, čj. 1.172/1939 z 13. 1. 1939.

79 *Pamětní kniha města Turnova 1932–1938*, s. 604; SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 758, čj. 29920/1938 z 23. 9. 1038 a čj. 30036/1938 z 26. 9. 1938.

80 *Pamětní kniha města Turnova 1932–1938*, s. 599.

81 Do nich se zapisovaly veškeré finanční příspěvky, které daný jednotlivec obdržel. Tento institut měl vyloučit dublování státních příspěvků.

82 SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 758, čj. 1172/1939 z 13. 1. 1939 a čj. 2778/1939 z 23. 1. 1939.

83 Částka byla stanovena maximálně na 8 Kč na osobu, pro dvě osoby ve společné domácnosti pak na 14 Kč, pro tři 18 Kč, pro čtyři 22 Kč a pro více 24 Kč.

jim místní obchodníci vydávali konkrétní potraviny. Od 28. listopadu do 4. prosince roku 1938 podporovaly tyto obce 419 uprchlíků s celkovým nákladem 11 613 Kč. Z údajů o počtu podporovaných lze sledovat jejich nárůst, neboť o týden dříve, tedy k 28. listopadu, financovaly obce 307 osob.[84]

Červený kříž běžně pořádal sbírky prádla, šatstva a obuvi. Z jeho každodenní agendy se tak vymykala poněkud kuriózní situace, kdy měl rozdělit deset sudů skotských slanečků, které na jeho turnovskou adresu odeslal fond londýnského starosty. K této zásilce byl zároveň přiložen návod, jak slanečky uskladnit a zpracovat.[85] Lidé obvykle darovali šatstvo a přispívali i potřebným palivem a potravinami, jako mrkev, petržel, brambory, kapusta, a to v řádu desítek, ba stovek kilogramů.[86] Ke sběru potravin a šatstva sloužila také putovní sbírka, tzv. *Babiččina komora*, kterou organizoval Sokol a jejímž prostřednictvím byla do prosince vybrána i finanční hotovost ve výši 11 700 Kč.[87] Ochrana matek a dětí věnovala v roce 1938 péči 64 rodinám, jež podpořila prádlem a peněžitými příspěvky a v zimním období vydala pro malé děti 4 337 porcí polévky. Šlechtův stůl pravdy zajišťoval denně polévku a housky pro 1 250 školáků. [88]

Největší solidaritu projevovali přirozeně lidé v čase vánočním. Turnovští kamenáři podpořili ze své vánoční sbírky 56 osob.[89] Dámský odbor Národní jednoty severočeské pro Turnov a okolí uspořádal vánoční sbírku pro bývalé žáky měšťanské školy v Hodkovicích nad Mohelkou.[90] V pokladničce na pomoc Okresní péči o mládež, umístěné pod vánočním stromem na turnovském Masarykově náměstí, se vybralo přes dva tisíce korun.[91] Avšak dary vybrané před Vánoci a během nich nesouvisely jen s obdarováním uprchlíků, nýbrž i chudých měšťanů, kterým se dostalo zejména příspěvku na boty či příděl uhlí.[92] Asi největší sbírka *Národní pomoci na podporu strádajících českých dětí* se uskutečnila začátkem února roku 1939 a vybraný obnos přesahoval 100 tisíc korun. K této sbírce se mohli následně připojit podnikatelé, jejichž příspěvek měl činit 5 % z hrubé tržby za období od 15. února do 15. března.[93] Dne 15. března

---

[84] SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 758, čj. 33/38 z 2. 12. 1938.
[85] Tamtéž, kt. 758, čj. 4470/1939 z 4. 2. 1939.
[86] *Pojizerské listy*, roč. č. 53, č. 45, 18. listopadu 1938, „Dar".
[87] Tamtéž, č. 49, 17. prosince 1938, „Sokolem turnovským organisovaná sbírka".
[88] *Pamětní kniha města Turnova 1932–1938, s.* 628–629.
[89] Tamtéž.
[90] SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 507, čj. 36826/1938 z 12. 12. 1938.
[91] *Pojizerské listy,* roč. č. 54. č. 4, 13. ledna 1939, „Výsledek vánoční sbírky".
[92] Tamtéž, roč. 53., č. 52, 23. prosince 1938, „Podpora chudých".
[93] *Pojizerské listy,* roč. 54, č. 14, 17. února 1939, „Dosavadní výsledek sbírky Národní pomoci."

roku 1939 ukončil Ústav pro péči o uprchlíky[94] veškeré veřejné finanční sbírky. Sbírky věcné pak měly pokračovat do konce roku v rámci Babiččiny komory.[95]

Již od prosince 1938 panovala u veřejnosti přesycenost velkým množstvím sbírek ve prospěch uprchlíků. Rozčarování obyvatel a veřejných činitelů celého turnovského okresu lze vysvětlit zejména centrálním určováním většiny donací. Okresní úřad, resp. okresní pomocný výbor mohl ze sbírek konaných ve prospěch uprchlíků použít částku 5 000 Kč na nákup nutných potřeb pro uprchlíky v hromadných ubytovnách nebo pro rodiny rozptýlené po okresech a zbylé prostředky musel odeslat na centrální účet. Věcné sbírky však mohly být ponechány v daném regionu. Turnovský okres podporoval před Vánoci 740 osob a pomocný výbor na popud dárců bezúspěšně žádal, aby veškeré příspěvky zůstaly v okrese pro „jejich" uprchlíky. V průběhu roku 1939 se na Turnovsku konání veřejných sbírek omezilo. Pokud se pořádaly, tak jen takové, které umožňovaly ponechat výtěžek místním. Obecní zastupitelstvo ve Žďárku přijalo dokonce usnesení, že nebude další sbírky konat a obtěžovat jimi své občany. Deklarovalo, že se o své lidi v nouzi obec postará.[96]

ZÁVĚREM

Na konkrétním příkladu Turnovska lze demonstrovat a vystihnout jak územní změny, tak i praktický odraz normativních aktů a náladu a smýšlení obyvatel. Město Turnov se stalo nejbližším hraničním městem pro uprchlíky z Liberce, Jablonce nad Nisou, Frýdlantu a dalších menších měst a obcí na severu Čech. O městě se záhy po zabrání pohraničí začalo mluvit jako o novém velkoměstě. Plánovala se jeho modernizace a tisk psal o nadějné ekonomické vizi. Je pravdou, že se do města přestěhovala většina úřadů a vybavení státních institucí z pohraničí, avšak myšlenku velkého Turnova živila hlavně propaganda, neboť dávala lidem naději a chtěla pozvednout jejich morálku. Praktická realizace neměla šanci uspět. Reakce původních obyvatel na příliv tisíců lze vyhodnotit veskrze jako vstřícné. Našli se samozřejmě i tací, kteří chtěli na nouzi druhých vydělat, ale ve městě panovala obecně přátelská nálada. Mnohdy je s nárůstem počtu obyvatel spojován i nárůst kriminality, k takovému jevu však v daném

---

[94] Ústav pro péči o uprchlíky vznikl na základě vládního nařízení v listopadu 1938. Ústav spadal pod ministerstvo sociální péče.

[95] SOkA Semily, OÚ Turnov, kt. 507, čj. 10635/1939 z 21. 3. 1939.

[96] Tamtéž, kt. 507, čj. 1171/1939 z 9. 1. 1939, čj. 35078/1938 z 20. 12. 1938 a čj. 240/1939 ze 7. 5. 1939.

období nedocházelo. Je zároveň zřejmé, že Turnovsko nebylo co do počtu uprchlíků zásadně postiženo. Vedení okresu dokázalo navíc velice pružně a rychle na krizovou situaci zareagovat. Pro mnohé uprchlíky představoval Turnov jen první záchytný bod v jejich další cestě, další ve městě zůstali hlavně z důvodu blízkosti k domovu a nezřídka docházeli na území Sudet za prací.

Jana Vorlová: ***Vertreibung der Bevölkerung 1938 mit dem Blickpunkt auf die Region Turnov***

Am Beispiel der Region Turnov (Turnau) lassen sich sowohl territoriale Veränderungen, als auch die Widerspiegelung normativer Handlungen, bzw. Stimmungen und Denkweisen der Bevölkerung darstellen und festhalten. Turnov war die nächste Grenzstadt für Flüchtlinge aus Liberec (Reichenberg), Jablonec nad Nisou (Gablonz an der Neiße), Frýdlant (Friedland) und anderen kleineren Städten und Dörfern in Nordböhmen. Die Reaktion der ursprünglichen Bevölkerung auf den Zuzug von Tausenden kann als positiv eingeschätzt werden. Natürlich gab es auch solche Personen, die an der Not anderer Geld verdienen wollten, aber die Stadt war im Allgemeinen freundlich gestimmt. Die Kriminalität hat im angegebenen Zeitraum nicht zugenommen. Die Bezirksleitung konnte sehr flexibel und schnell auf die Krisensituation reagieren. Für viele Flüchtlinge stellte Turnov nur die erste Anlaufstelle bei ihrem nächsten Lebensweg dar, andere blieben vor allem wegen der Nähe zu ihrer Heimat in der Stadt und gingen oft zur Arbeit ins Sudetenland.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

ŽIVOTNÍ CESTA VÁCLAVA KNOTKA V DOBĚ DVOU TOTALIT

Kristýna Poláková

Václav Knotek (1910–1948) dosud patří mezi neprávem opomíjené osobnosti druhého a třetího odboje.

Z podnětu Státní bezpečnosti vytvořil z jeho osudů publicista Jiří Procházka zápornou postavu Pavla Bláhy pro normalizační televizní seriál „30 případů majora Zemana". Po roce 1990 se Knotkem zabývali Jiří Šolc,[1] Jiří Plachý,[2] Karel Pacner[3] a Prokop Tomek[4]. Široké veřejnosti jej v roce 2014 představil televizní dokument „Muž proti zkáze".[5]

UČITELSKÁ DRÁHA VÁCLAVA KNOTKA

Pocházel z Prostějova, kde se narodil 27. května 1910 Václavovi a Marii Knotkovým na Karlově č. 9.[6] V letech 1916–1921 absolvoval pět tříd obecné školy

[1] ŠOLC, Jiří. *Smrt přála statečným.* Praha: Vyšehrad, 1995, s. 183–193. ISBN 80-7021-147-4.

[2] PLACHÝ, Jiří. *Příběh muže, který nevstoupil do dějin. Rotný Karel Svoboda (1912–1982).* Historie a vojenství, 2008, roč. 57, č. 2, zejm. s. 87–88. ISSN 0018-2583.

[3] PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách.* III. díl. 1945–1961. Praha: Themis, 2002, s. 191–195. ISBN 80-7312-012-7. TÝŽ. *Hořké konce vyzvědačů: od neúspěšné likvidace Lenina k Putinovým agentům.* Praha: Plus, 2019. ISBN 978-80-259-1052-8; přístupno na webu https://www.idnes.cz/technet/vojenstvi/ pod názvem „Smrt agenta Knotka. Unikl výslechu díky jedu skrytému v zubu".

[4] TOMEK, Prokop. *Vzpomínka na plukovníka in memoriam Václava Knotka*. Historie a vojenství, 2012, č. 4, s. 108–109. Připravil též o něm medailónek pro web Vojenského historického ústavu– http://www.vhu.cz/vaclav-knotek/.

[5] V cyklu „Reportéři ČT" na ČT 24 dne 8. 12. 2014 – dostupné na https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1005489-vzdat-se-stb-neznamy-hrdina-vaclav-knotek-zvolil-radeji-smrt.

[6] Otec Václav byl strojník v Prostějově, synem Jana Knotka, šafáře v Hořensku, a Anny Šebrlové. Matka Marie dcerou Michala Jindřiška, zednického políra v Poniklé, a Anny Šírové. MZA Brno, Sbírka matrik, č. 9528, farnost u sv. Kříže v Prostějově, kniha narozených 1908–1911, fol. 330.

Václav Knotek (vpravo) s rodiči a bratrem Janem.

v Prostějově, do roku 1925 pokračoval v témže městě na reálné škole. Učitelský ústav v Olomouci absolvoval po čtyřech letech studia s vyznamenáním.

Od 1. září 1929 nastoupil jako výpomocný učitel do Dubence u Jaroměře. Tam působil v obecné dvoutřídce smíšené s československým jazykem vyučovacím do 31. května 1930. Od 1. 6. téhož roku pokračoval v Dubenci jako zatímní učitel až do 31. 8. 1932. Jeho působení ve škole bylo od 1. 10. 1932 do 31. 3. 1934 přerušeno prezenční vojenskou službou u pěšího pluku 6 „Hanáckého" v Olomouci, kde absolvoval výcvik u spojovací čety a kurs pro spojovací důstojníky pěchoty v záloze. Propuštěn byl jako podporučík a velitel spojovací čety. Ještě během vojenské služby složil zkoušku pro učitele měšťanských škol a získal aprobaci pro vyučování němčiny.

Dalším Knotkovým školním působištěm se od 1. dubna 1934 stala smíšená trojtřídní měšťanská škola s československým vyučovacím jazykem v Zálesní Lhotě se sídlem ve Studenci,[7] kde byl jmenován zatímním učitelem a 1. května téhož roku zatímním odborným učitelem.

---

[7] Veřejná měšťanská škola s československým jazykem vyučovacím v Zálesní Lhotě měla posílit českou menšinu v této obci a byla určena rovněž pro žáky ze Studence, Rovnáčova, Horek, Bukoviny, Čisté, Nedaříže a Vidochova. Byla zřízena státem v r. 1929.

Svatební fotografie Zdeny Hákové a Václava Knotka, 14. srpna 1937.

Protože měšťanská škola ve Studenci nedisponovala služebním bytem, našel si Václav Knotek nový domov v domě Miloslava Háka. Vyučoval francouzštinu a kreslení. Na to, jak byl populární mezi žáky, vzpomínala Jaroslava Háková: „*Knotek byl velmi dobrý kantor, to tedy ano! On s námi měl obrovskou trpělivost a dokázal zaujmout. On třeba, když viděl, že jsou kluci nepozorní, tak začal vypravovat o Francii, a to najednou byli hodní jako beránci. A měl dobrý přístup k žákům.*"[8]

Ve volném čase se věnoval montáži radiopřijímačů,[9] byl nadšeným sokolem a cvičitelem dorostu. Možná i tento společný zájem ho sblížil se sestrou Miloslava Háka Zdenkou,[10] s níž se v roce 1937 oženil a měl s ní před válkou dva syny. Ještě před vypuknutím války se angažoval v Československé straně národně socialistické. Politické napětí v zemi se stále vyostřovalo, mezi lidmi se častěji mluvilo o válce. Situace v pohraničí byla ještě složitější.

ODCHOD ZA HRANICE

Ve Studenci se za okupace vytvořilo ilegální podzemní hnutí, jehož hlavou byl Václav Knotek. Právě kvůli této činnosti měl být dne 29. února 1940 zatčen, avšak souhrou šťastných náhod se mu podařilo utéci. Když jej gestapo hledalo

[8] Doslovný přepis z audiozáznamu vzpomínek s Jaroslavou Hákovou, uskutečněného ve Studenci 3. 9. 2015. Přepis uložen v osobním archivu autorky této práce.

[9] ABS, fond 5621/ 39. Oldřich Šorm. Podsvazek Václav Knotek, úřední záznam, v Praze dne 30. 3. 1948.

[10] Zdenka Háková, narozena dne 16. 12. 1915 ve Studenci čp. 154 jako dcera Jana Háka a Marie rozené Maškové. Za laskavou informaci děkujeme Bc. Dagmar Jirsové, matrikářce města Jilemnice.

v jedné z budov měšťanské školy, duchapřítomný kolega, jenž byl sám aktivním členem odboje, je poslal na druhý konec vesnice a pospíchal do domu Knotka, aby ho na nebezpečí upozornil. Václav Knotek neváhal, schoval se ve skleníku u rodiny Bartošků a poté, co příslušníci gestapa odjeli s nepořízenou, uprchl za hranice.[11] Jeho cesta vedla přes Slovensko a Jugoslávii až do Francie.

Václav Knotek se přidal k první československé divizi v Agde dne 26. března 1940.[12] Jako pobočník velitele 2. praporu 1. pěšího pluku se zúčastnil bojů v hodnosti poručíka. Za své nasazení získal Francouzský válečný kříž a Československý válečný kříž.[13]

Úkolem 1. pěšího pluku byla obrana na řece Grand Morin poblíž Coulommiers. Přestože se podařilo zastavit německý postup, pluk obdržel rozkaz k ústupu. K dalšímu zastavení německého postupu došlo ve dnech 16. a 17. června na řece Loiře nedaleko města Gien. Nicméně pluk obdržel opět rozkaz k ústupu z důvodu probíhajícího vyjednávání o příměří. 2. pěší pluk se zapojil do bojů na řece Marně, odkud ustupoval nazpět k řece Loiře. Poblíž vesnice Les Béreuls zaujal pluk dne 17. června obranné postavení, následovalo odpoutání se od nepřítele a ústup.[14] Ačkoliv nedopadla anabáze ve Francii příliš slavně, vedly si oba pluky velmi dobře.[15] Po uzavření příměří mezi Francií a Německem převezly britské lodě československé vojáky na britské ostrovy. V Británii pak vznikla v srpnu 1940 1. československá smíšená brigáda.[16]

12. července 1940 byl Václav Knotek z Francie evakuován do Anglie. Do 30. listopadu byl velitelem roje kulometné čety 1. pěšího praporu, velitelem pásového vozidla a kronikářem, poté přidělen velitelství praporu a od 15. února 1941 byl přidělen k II. odboru ministerstva národní obrany v Londýně, který se zabýval záležitostmi zpravodajské služby.[17] Václav Knotek zde zastával hned několik funkcí. Působil v šifrovací, evidenční, spojovací a výcvikové službě.

---

[11] Audiozáznam vzpomínek Jaroslavy Hákové, uskutečněný ve Studenci dne 3. 9. 2015. Přepis uložen v osobním archivu autorky této práce.

[12] Dříve než byla podepsaná československo-francouzská dohoda o obnovení armády ve Francii, vznikly 28. a 29. 9. 1939 1. československý pěší prapor a 1. československý náhradní prapor. Pěší prapor byl 28. 10. reorganizován na pěší pluk 1, později byl vytvořen i pěší pluk 2. Více viz např. SVOBODA, Gustav. *1. čs. divize ve Francii.* Praha: Avis, 2010. ISBN 978-80-7278-541-4.

[13] TOMEK, Prokop. *Vzpomínka na plukovníka in memoriam Václava Knotka*. Historie a vojenství, 2012, č. 4, s. 108–109.

[14] https://www.fronta.cz.

[15] Tamtéž.

[16] http://www.vhu.cz/vyroci-vytvoreni-1-ceskoslovenske-divize-v-roce-1940/.

[17] Odbory byly čtyři: I. odbor řídil styk s domovem, II. odbor se zabýval záležitostmi zpravodajské služby, III. odbor řešil problematiku výcviku a IV. odbor měl na starosti materiální a správní záležitosti. Viz: http://www.mocr.army.cz/ministr-a-ministerstvo/historie/ministerstvo-obrany-1918-1989-5316/.

Prošel zpravodajským kursem S.I.S., šifrovacím kursem, kursem tajných inkoustů a také kursem parašutistickým. Soukromě se věnoval studiu angličtiny a složil zkoušky na University of Cambridge.[18] V československém vojenském táboře v Cholmondeley byl vyznamenán francouzským válečným křížem *Croix de Guerre*. Dne 14. 10. 1941 byl navržen k povýšení z funkce poručíka pěchoty v záloze na nadporučíka. Velitel útvaru ho hodnotil následujícími slovy: „*Tiché, hloubavé povahy, bystrý, velmi svědomitý, dobrého charakteru, nadprůměrně pracovitý.*"[19] V roce 1944 byl jmenován kapitánem a rok poté štábním kapitánem. Během svého působení v Londýně měl na starost výcvik několika parašutistických skupin, jako byla například skupina Antimony, a on sám byl ustanoven velitelem nakonec nerealizovaného výsadku Chromium.

SKUPINA ANTIMONY

V důsledku atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha 27. května 1942 byl těžce zasažen český odboj. Vlna nacistického teroru měla za následek ztrátu rádiového spojení domácího odboje se zahraničním. Z těchto příčin bylo třeba obnovit komunikaci a mít k dispozici nové odbojové jednotky.[20] Pod vedením generála Františka Moravce byli ve Velké Británii připravováni vojáci ke speciálním operacím na území nacisty okupovaného Československa. Jejich výcvik souvisel s cíli různorodého charakteru, například zpravodajskými, spojovacími, bojovými a případně i teroristickými. Avšak nyní, když byla zcela přerušena veškerá ilegální mezinárodní komunikace, tkvěl záměr především ve funkci spojovací a zpravodajské.[21]

Obnovení přerušeného spojení s Londýnem dostala za úkol i paraskupina s krycím označením ANTIMONY. Jejími členy byli nadporučík František Závorka,[22] četař Stanislav Srazil[23] a svobodník Lubomír Jasínek[24]. Jedním z jejích posledních útočišť se stal dům s popisným číslem 166 ve Studenci v Podkrkonoší. V domě, kde před několika lety poprvé přijala Hákova rodina učitele Václava Knotka, našla nyní trojice parašutistů na krátkou dobu svůj úkryt. Všichni

---

[18] VHA, fond 37-309-2. Václav Knotek, Curriculum vitae.

[19] VHA, fond 37-327-1. Osobní spis.

[20] ABS, fond 302, 302-154-7. Zpráva do vlasti od Edvarda Beneše, Londýn 1942.

[21] ABS, fond 302, 302-154-7. Úkol skupiny Antimony.

[22] Npor. František Závorka, narozen 18. 10. 1911 v Příbrami, absolvent vojenské akademie, ovládal slovenštinu, němčinu a maďarštinu. Byl velitelem výsadku.

[23] Čet. Stanislav Srazil, narozen 7. 5. 1919 v Pohránově, okres Pardubice. Působil jako šifrant.

[24] Svob. Lubomír Jasínek, narozen 14. 12. 1920 v Přerově. Českobratrského vyznání. Absolvoval sedm tříd reálky, ovládal němčinu. Byl radistou výsadku.

parašutisté působící v období války na území Protektorátu obdrželi předem takzvaný konspirativní plán. Původcem konspirativního plánu pro tuto skupinu byl Václav Knotek, zastávající funkci důstojníka na zpravodajském oddělení v Londýně. Ačkoliv spoluautorů konspirativního plánu bylo více, poskytl Knotek pro tento plán šifrovací klíče a především stěžejní záchranné adresy.[25] Pro mimořádnou nebezpečnost akce musely být osoby v záchytných adresách pro členy skupiny naprosto vlastenecky spolehlivé. Z toho důvodu byly vybrány rodiny, s nimiž udržoval Václav Knotek přátelské kontakty. Původně byly doporučeny tři adresy ležící velmi blízko sebe.[26] Ty byly zvoleny proto, že kvůli delšímu přerušení zahraničního spojení s domácím odbojem nebylo jisté, zda jsou doporučené adresy stále aktuální. Každá z těchto adres zároveň odkazovala na adresu další. V rámci příprav na seskok byli parašutisté podrobně obeznámení s geografickou situací, s popisem dotyčných osob a vybaveni poznávacími hesly. Jednalo se například o část oděvu nebo dopis s typickým rukopisem pisatele. Též Václav Knotek vybavil trojici parašutistů poznávacími znameními. Zaslal jí dopis, ve kterém stálo: „*Abyste opravdu byli jisti, že doručitel tohoto listu je ve styku se mnou, dávám mu vlastní kapesník, jenž pozná Milouš nebo Zdenka.*[27] *Také tento lístek je poznávacím znamením. Ještě jednou prosím, udělejte vše, co je možné. Děkuji a těším se na shledanou v krátkém čase. V. Knotek.*"[28]

Paradesantní skupina Antimony byla vysazena dne 24. října 1942 ve 23 hodin poblíž Kopidlna. Doba od seskoku po kontaktování první adresy byla charakterizovaná jako nejkrizovější. Hlavním úkolem bylo zprostředkovat zpravodajské a politické spojení mezi Protektorátem Čechy a Morava a Anglií prostřednictvím radiostanice Barbory, dále se zkontaktovat se Sokolem a s domácími organizacemi. Navázání kontaktu s domácími skupinami však nebylo možné, neboť ilegální skupiny jako ÚVOD nebo SILVER A, s nimiž měla Antimony obnovit spojení a poskytnout jim pomoc, již neexistovaly. Přirozeně o tom v Londýně nevěděli. V ilegalitě se však dále dařilo ukrývat vedoucímu politické organizace v domácím odboji Vladimíru Krajinovi. Parašutistům se s ním později podařilo navázat spojení.[29]

---

[25] Na konspirativním plánu se podíleli například i Jaroslav Šustr, František Fryč, Emil Strankmüller.

[26] Jednalo se o Františka Kulhánka, Adolfa Vernera, Jana Krůfu. ABS; fond 302, 302-154-7. Paraskupina ANTIMONY – Barbora.

[27] Jménem Milouš je míněn švagr Václava Knotka Miloslav Hák, Zdenka – manželka Václava Knotka. Ta však byla v této době již internována v táboře ve Svatobořicích u Kyjova.

[28] ABS, fond 302-154-7. Z dopisu Václava Knotka.

[29] ABS, fond 302-154-7. Antimony – paraskupina západní.

Miloslav Hák byl stejně jako jeho švagr Václav Knotek člověkem se silným vlasteneckým cítěním. Svou aktivitu prokázal v odboji, a tak se nezalekl, ani když byl požádán o službu, za kterou se v tehdejší době platilo trestem smrti. Poskytl přístřeší třem výsadkářům ze skupiny Antimony. Požádal ho o to jeho strýc František Kulhánek,[30] jenž je do té doby sám ukrýval. K této prosbě jej vedly pragmatické důvody. Jeden z parašutistů nestihl po seskoku řádně zakopat svůj padák,[31] a protože zanedlouho probíhal na tomto místě myslivecký hon, byl padák objeven loveckými psy. Z toho důvodu byla krajina prohledávána německým vojskem a bylo třeba změnit úkryt.[32] Nejprve se krátce skrývali u Josefa Grofa v Čisté u Horek[33] a poté odešli do Studence k Miloslavu Hákovi.

Kvůli bezpečnosti vlastní rodiny neinformoval svou ženu o detailech a účelu jejich návštěvy. I tak Jaroslava Háková nabídla parašutistům úkryt, potraviny i čisté oblečení a manžel se snažil vytvořit nejlepší podmínky pro volbu místa jejich rádiové stanice. Celkově strávili parašutisti u Háků čtrnáct dní. Ve dne se ukrývali na seně na druhé straně dvora, na noc chodili spát do domu. Na toto období vzpomínala Jaroslava Háková: „*Brala jsem to jako takovou lidskou povinnost pomoct někomu, potřebovali se schovat, tak se schovali. Já jsem si vůbec neuvědomovala, že bychom dělali něco, co je nebezpečné nebo co bychom neměli.*“[34] Na adresu Hákových byl vyslán gestapem konfident Karel Čurda,[35] vydávající se za parašutistu, hledajícího ostatní. Jenže Miloslav Hák byl ostra-

---

[30] František Kulhánek, skladník konzumního družstva v Nové Pace. Zprostředkoval díky svému bratrovi Josefovi Kulhánkovi, členu ilegální komunistické buňky, spojení s komunistickou odbojovou skupinu, která přislíbila skupině Antimony pomoc. VHA; fond 37-309-2, Záznam o výslechu, Operační skupina ANTIMONY – Barbora.

[31] „Jáma pro to potřebná musí být asi těchto rozměrů 80 /80/95 cm a to ještě vrstva hlíny nahoře asi 30 cm. Musíte proto místo pečlivě volit a pak zamaskovat. Volte takové místo, aby to nebylo právě někde, kde chodí lidé nebo dobytek. Neboť půda v krátké době slehne nebo propadne a materiál by byl snadno nalezen.“ ABS; fond 302, 302-154-7. Instrukce pro let a předvídaný průběh operace Antiomony.

[32] ABS, fond 325-99-1, Ministerstvo vnitra – Správa vyšetřování StB, Studenec.

[33] VHA, fond 37-309/2, z dopisu Josefa Lánského, ředitele měšťanské školy, 23. 10.1945.

[34] Doslovný přepis z audiozáznamu vzpomínek s Jaroslavou Hákovou.

[35] Rotný Karel Čurda patřil původně ke skupině parašutistů OUT DISTANCE, jež byla vyslaná zpravodajským odborem MNO z Londýna na území Protektorátu. Společně s Gabčíkem a Kubišem se podílel na bombardování Škodovky v Plzni. Po atentátu na Heydricha 27. května 1942 to byl ale právě on, který prozradil informace o SILVERU A a značně přispěl k odhalení úkrytu sedmi parašutistů v kryptě kostela sv. Cyrila a Metoděje v Praze, mezi nimiž se ukrývali též Gabčík a Kubiš. Jistě jej nemůžeme kategoricky odsoudit, dost možná se snažil zachránit nejenom život svůj, ale též svých blízkých, poté, co si přečetl, že bude omilostněn a obdarován finanční odměnou ten, kdo pomůže přijít na stopu útočníkům na tehdejšího říšského protektora. Poté, co prozradil takto klíčové informace, byl i později využíván pro pomoc s hledáním vysazených parašutistů na území Čech, jako například v pátrání po ANTIMONY. ŠOLC, J., *Smrt přála statečným,* s. 87.

žitý člověk, který se nenechal jen tak obelstít, a Karel Čurda mu byl podezřelý. Nedůvěřoval mu proto a přítomnost skupiny neprozradil. Rozhodoval se, zda by neměl tuto osobu nahlásit na četnické stanici, ale parašutisté byli přesvědčeni o jeho nezištnosti, neboť ho znali z Anglie jako výborného člověka, takže něco takového kategoricky zamítli. O tom, že jsou parašutisté v Protektorátu vysazeni, se sice Čurda dozvěděl, ale nesetkal s nimi. Přesto se mu podařilo určitým způsobem Miloslava Háka oklamat, neboť obdržel od Miloslava Háka slib poskytnutí pomoci, pokud ji bude potřebovat. Za několik dní přišel Miloslavu Hákovi dopis od Čurdy, v němž požadoval přístřeší. Když Miloslav Hák na dopis neodpověděl, dostavil se k němu neznámý muž. Později se ukázalo, že se jednalo o Jaroslava Nachtmanna. Tvrdil, že je ve spojení s Karlem Čurdou,[36] který údajně naléhavě potřebuje pomoc. Na nejisté rozhodování Miloslava Háka reagoval Jaroslav Nachtmann dotčeně a hovořil o vlastenecké povinnosti poskytnout pomoc. Nachtmann přenocoval u Háků a Karel Čurda u nich zůstal až do zatčení Miloslava Háka. Skupina Antimony však v té době již v domě nebyla, odešla 3. prosince 1942 a změnila své útočiště.[37]

Pro rodinu Hákovu měla tato vlastenecká služba dohru. V lednu roku 1943 přišel Miloslavu Hákovi telegram, v němž se psalo o nemoci jeho sestry Zdenky Knotkové, internované ve Svatobořicích u Kyjova. Měl ji jet navštívit. I když jim to připadalo podezřelé a tušili, že se jedná o provokaci, vydal se Miloslav Hák spolu s tchánem Josefem Lukešem do tábora ve Svatobořicích. Na místě se dozvěděli, že je Zdenka Knotková v naprostém pořádku a bylo jasné, že jde o léčku. Snažili se tedy vrátit vlakem zpátky domů, avšak v Levínské Olešnici, kde měl vlak zastávku, přišlo pro oba muže gestapo. Miloslav Hák byl odvezen 14. ledna 1943 do Jičína, kde prodělal těžké výslechy, později byl v Praze na Pankráci, dále byl internován v Terezíně, poté v Buchenwaldu.[38] Josef Lukeš

---

[36] V průběhu vyšetřování se dodatečně Hák dozvěděl o „aktivnosti" Karla Čurdy, jenž hlásil veškeré dění v domě u Háků. Například i natírání oken v místnosti, což si zdůvodnil jako přípravu na umístění dalších parašutistů. Dále udal cukráře p. Klazara, žijícího v domě, ačkoliv o akci neměl nejmenší tušení. VHA; fond 37-309/2. Operační skupina ANTIMONY – Barbora. Výslech Miloslava Háka, provedl kpt. Václav Knotek.

[37] VHA, fond 37-309/2. Z dopisu Josefa Lánského, ředitele měšťanské školy, 23. 10.1945.

[38] Ve srovnání s Buchenwaldem popisuje Miloslav Hák Terezín jako peklo, neboť se tam nacházelo více dozorců SS, a tak byli vězni na každé kroku biti. Prodělal například tzv. trest za zpěv, sblížil se tam více s Juliem Fučíkem nebo Josefem Teslou. Jedenkrát týdně mohl posílat domů poštu. V Buchenwaldu byl umístěn v bloku č. 36, u stolu sedával vedle Dr. Čepičky. Prožil tzv. „pochod smrti". 10. 4. 1945 byli evakuováni do Výmaru, dále vlakem do Jenny, kde byla lokomotiva zasažena, a tak se pokračovalo pěšky. Všude kolem ležela mrtvá těla, kdo nemohl dál, byl zastřelen. Když se objevily červené rakety, SS utekli a vězni měli také možnost uprchnout. Z Erfurtu vezla muže do Plzně nákladní auta, tam je vítal transparent „Ať žije rudá Praha." Domů přišel 23. 5. 1945. Ze záznamu vzpomínkového rozhovoru s vězněm terezínské Malé pevnosti Miloslavem Hákem. Osobní archiv Jaroslavy Hákové.

byl vězněn ve Flossenbürgu. Vrátili se až po válce v květnu roku 1945.[39] Ve stejný den, kdy byl zatčen Miloslav Hák, byli zatčeni i jeho švagr Bernard Petřík a strýc František Kulhánek. Ti byli vězněni v Kartouzích u Jičína.[40]

Poté, co parašutisté opustili dům rodiny Hákových, vystřídali několik úkrytů. V té době však probíhalo na protiparašutistickém oddělení pražského gestapa intenzivní pátrání. Určitou měrou k tomu přispěly i výpovědi konfidenta Karla Čurdy. Započala vlna zatýkání spojená s tvrdými výslechy. Prostřednictvím výslechů bylo zjištěno jméno Karla Hlaváčka, učitele ve Veselé, jenž byl se skupinou Antimony též v blízkém spojení a navíc skrýval dlouho hledaného Vladimíra Krajinu, představitele domácího odboje. Karel Hlaváček, stejně jako ostatní vyslýchaní, byl podroben výslechům, jimž nakonec podlehl a souhlasil se spoluprací pod zárukou určitých podmínek. A to takových, že bude zaručeno, aby neproběhly žádné represálie vůči lidem, kteří parašutisty jakkoliv podporovali, a s parašutisty bude zacházeno jako s válečnými zajatci. A v neposlední řadě, že bude moci ukončit svůj život, což mu nakonec nebylo umožněno.[41] O smlouvě, která obsahovala jeho požadavky, vypověděl Hlaváček: „*Smlouva byla vypracována písemně a podepsal ji Fischer a Leimer za gestapo, potom Josef Tůma, to nevím určitě, já a Klouček. Další, ale jen ústní podmínka byla, že dříve, než vydám parašutisty, tak mně bude dovoleno se rozloučit s rodinou, abych jí mohl vysvětlit své jednání, neboť po jejich zatčení jsem chtěl spáchat sebevraždu, neboť tak jsem chtěl dokázat, že mně nešlo o vlastní osobu.*"[42]

Gestapo mířilo do Veselé a pak do Rovenska, kde byl vyzván starosta František Kouřil, aby vydal parašutisty pod pohrůžkou, že v případě odporu bude město následovat osud Lidic. A tak ve jménu zachování života místního obyvatelstva začalo dramatické vyjednávání. František Závorka a Lubomír Jasínek se rozhodli na naléhání starosty vzdát. Poté, co pozřeli pilulku s cyankáli, vyšli z úkrytu nacházejícím se v domě rodiny Lukešových. Tím svůj život ukončili. V Horní Kalné byl následně zatčen poslední člen skupiny Antimony Stanislav Srazil, ukrývající se u rodiny Horáků. Jeho úkryt po dlouhém mučení a slibu, že Horákovi zůstanou naživu, vyzradil František Kulhánek. Stanislav Srazil neměl příležitost požít jed, byl proto nejprve uvězněn v Kartouzích u Jičína, poté v Praze na Pankráci. Během vazby se pokusil neúspěšně o sebevraždu,

---

[39] Audiozáznamu vzpomínek Jaroslavy Hákové.

[40] VHA, fond 37-309-2. Operační skupina ANTIMONY – Barbora. Výslech Miloslava Háka, provedl kpt. Václav Knotek.

[41] ABS; fond 325-99-1. Ministerstvo vnitra. Vyšetřování. Karel Hlaváček. 24. 9. 1963.

[42] Tamtéž.

byl velmi týrán a nakonec popraven.[43] Tímto přestala operační skupina Antimony a s ní i radiostanice Barbora vysílající po dobu tří měsíců existovat. O prospěšnosti její činnosti nemůže být pochyb, zvláště pak v těžké době perzekucí v tehdejším Protektorátu.

AKCE CHROMIUM

Kpt. Václav Knotek se do vlasti prostřednictvím paraskupiny nedostal, ačkoliv se na to od jara roku 1945 připravoval. Akce paravýsadku s krycím označením CHROMIUM[44] (někdy označována jako Čapek) byla organizována z Itálie[45] a jejím posláním bylo provést zpravodajskou operaci a podpořit domácí odboj na území severních Čech a též v Praze. Po stránce politické měla zvláštní poslání od prezidenta Beneše, podle kterých pracovala.[46] Úkolem kapitána Knotka bylo navázat radiové spojení mezi osvobozeným územím a Londýnem.[47] Jistě nelze polemizovat o tom, jak velký význam paravýsadky pro český odboj představovaly. V průběhu pěti let (1939–1945) seskočilo 89 parašutistů západního odboje.[48] Při akci Chromium se jednalo o jeden z šesti[49] nakonec zrušených výsadků, které připravilo hlavní velitelství československé armády v Londýně. Chromium tvořil velitel kapitán Václav Knotek, zástupce velitele poručík[50] Karel Tichý[51] a radista podporučík Jan Štursa.[52]

Sám Edvard Beneš považoval zpravodajskou činnost za jeden z nejvýznamnějších předpokladů zdařilé zahraniční politiky.[53] Několik letů bylo od dubna

---

[43] VHA, fond 37-309-2. Operační skupina ANTIMONY – Barbora. Výslech Miloslava Háka, provedl kpt. Václav Knotek.

[44] VHA, fond 37-288-24-13/28, Paraskupiny, Kmenový list.

[45] Z italského města Brindisi.

[46] VHA, fond 37-288-24-13/28, Paraskupiny, Kmenový list.

[47] VHA, fond 27-67-1; Záznam z operací Čapek; Operace ČAPEK – úkol. Kpt. Knotek; Londýn 15. 3. 1945.

[48] SLÁDEK, Oldřich. *Přicházeli z nebe.* Praha: Naše vojsko, 1993, s. 125. ISBN 80-206-0289-5.

[49] Jednalo se o skupiny CHROMIUM, IRON, FOUR SQUARE, MORTAR, CHURCHMAN a ROTHMAN. ŠOLC, J., *Bylo málo mužů*, s. 226.

[50] V říjnu 1944 povýšen na podporučíka, v březnu 1945 povýšen do hodnosti poručíka, po návratu z války povýšen do hodnosti kapitána, r. 1950 propuštěn z armády a vězněn.

[51] Karel Tichý se narodil 2. 11. 1904, byl velitelem skupiny DESTROYER ve Francii, 22. 4. 1944 byl určen pro zvláštní účely, před koncem války zařazen do operace CHROMIUM. Zemřel 2. 9. 1988 ve Francii. VHA; fond 37-288/19, Fotografie československých parašutistů ve Velké Británii.

[52] Jan Štursa, nar. 21. 6. 1917, vstoupil v květnu 1940 v Adge do čs. zahraniční armády, po evakuaci do Velké Británie vybrán pro zvláštní operace v okupovaném území, absolvoval radiotelegrafní výcvik. Jako západní voják v r. 1948 zatčen a odsouzen k 8 letům žaláře, po propuštění pracoval jako stavbyvedoucí. Po roce 1990 obnovoval Čs. obec legionářskou, byl jejím předsedou. Zemřel jako generálmajor ve výslužbě 10. 2. 2000. https://www.csol100.cz/osobnost/jan-stursa [2021-11-14].

[53] ŠOLC, J., *Bylo málo mužů*, s. 21.

do května roku 1945 nad Protektorátem provedeno, ale z rozličných důvodů nemohla být skupina Chromium na území shozena. Skupina byla konfrontována s celou řadou peripetií. Poté, co se parašutisté shromáždili dne 16. března poblíž Bari v jižní Itálii, museli čekat až do 23. března na operační materiál. Následujícího dne byl výsadek odvolán pro nepříznivé povětrnostní podmínky. Další pokus byl proveden 4. dubna, bohužel stroj měl poruchu. Letoun té noci přesto vzlétl, ale nad prostorem jižních Čech se vyskytoval těsně před pátou hodinou ranní, tedy krátce před svítáním. Ačkoliv kapitán Knotek souhlasil se seskokem, dostal letoun příkaz se vrátit. Poté byla skupina přesunuta do Říma a kapitán Knotek odjel pro další instrukce do Londýna. Ve dnech 26. a 27. 4. byli muži opět přesunuti z Rosignana přes Řím do Bari. O dva dny později byli vojáci připraveni v Brindisi, ale zase jim nepřálo počasí. Dne 4. května se konala nová akce, počasí bylo po celou dobu letu příznivé, avšak mezi Kolínem a Pardubicemi se letoun dostal do sněhové bouře a seskok nebylo možné provést. Naposledy se parašutisté připravovali 7. května, ale akce byla těsně před startem zrušena. Návrat z akce popsal Václav Knotek: „*Ubytování a stravování v Itálii bylo zařízeno britskou službou Section v Bari. Transport po silnicích se konal vesměs nákladními auty, což při velkých vzdálenostech (až 800 mil) bylo velmi únavné. Všechny britské úřady, s nimiž jsme vešli ve styk, vycházely nám velmi vstříc – neměli jsme vůbec potíží.*"[54] Velitel Knotek měl na akci velký zájem a snažil se všemožně, aby k vysazení došlo, avšak u anglického oddělení pro zvláštní operace *Special Operations Executive* se svými dalšími návrhy na provedení neuspěl. Výsadek skupiny byl 13. května definitivně odvolán.[55] Skupina se vrátila do Anglie a odtud do osvobozené vlasti.[56]

Mezi řadou paravýsadků lze najít i mnoho neúspěšných skupin, jejichž akce skončily tragicky. Tohoto rizika si všichni účastníci byli dobře vědomi, a tak zanechávali před akcí různá osobní přání.[57] Také předávali své osobní věci k uložení, aby mohly být v případě smrti předány příbuzným. O všem byl veden záznam s odhadovanou cenou věcí.[58]

---

[54] VHA, fond 37-67-1; Záznam o operaci Čapek; Úřední záznam o průběhu operace ČAPEK od 17. 3. do 13. 5. 1945; Václav Knotek; Londýn 15. 5. 1945.

[55] VHA, fond 37-67-1/3, Paraskupiny. Záznam o průběhu akce Chromium.

[56] ABS, fond 2737/10, Personální spisy ministerstva vnitra, personální spis Václava Knotka, Přípis okresního velitele SNB Jilemnice ministerstvu vnitra, 7. 9. 1945.

[57] VHA, fond 37-288-34-13/28, Paraskupiny. Výpis z osobních přání členů operačních skupin. *Prosím, aby vše bylo zařízeno podle instrukcí daných v přiložené obálce. Týká se i naložení s osobním majetkem uloženým u 2. oddělení skupiny D. kpt. Knotek*. Přijal v pořádku dne 21. 6. 1945 kpt. Knotek. Svědek kpt. Kršák.

[58] VHA, fond 37-288-24-13/28, Paraskupiny. Seznam soukromého majetku odevzdaného k uložení.

DOMA VE STUDENCI

Domů se Václav Knotek vrátil dne 6. června 1945. Jak již bylo výše zmíněno, prožil jeho švagr a tchán válku v koncentračních táborech a kvůli jeho odbojové činnosti v Protektorátu Čechy a Morava strávila jeho žena Zdenka období od září roku 1943 do dubna 1945 v ženském internačním táboře ve Svatobořicích u Kyjova.[59] Na její zatčení vzpomínala její švagrová Jaroslava Háková: „*Přišli pro ni dva čeští četníci, nic nevysvětlili a odvedli ji. Tady zůstali dva malí kluci.*"[60] V této době zastávala péči o jejich děti babička. Ve Svatobořicích u Kyjova[61] byli zajati i rodiče Marie a Václav Knotkovi. Bratr Jan byl odvlečen do Osvětimi, kde byl 10. dubna 1943[62] popraven.[63]

Poslední rodinná fotografie v Československu – Praha 1947.

Odbojová činnost a hrdinství Václava Knotka, kterými se v průběhu války mnohokrát vyznamenal, nezůstala bez povšimnutí obyvatelstva obce ležící v podhůří Krkonoš. Ačkoliv přijel po půlnoci, místní pro něj připravili velkolepé uvítání. Zahrála mu „Tomášova dechovka" a muži nechali vystřelit do vzduchu několik raket, aby ho tím pozdravili. S každým si potřásl rukou a poté prosil o propuštění, neboť se chtěl přivítat s maminkou. Dne 17. 6. se v hostinci U Višňáků konala beseda, kde Václav Knotek vyprávěl o zážitcích z války. Tam se sešlo celé okolí a uvítalo Václava

---

[59] ABS, fond 2737/10, Personální spisy ministerstva vnitra, personální spis Václava Knotka. Přípis okresního velitele SNB Jilemnice ministerstvu vnitra, 7. 9. 1945.

[60] Doslovný přepis z audiozáznamu vzpomínek Jaroslavy Hákové, uložen v osobním archivu autorky.

[61] O internačním táboře ve Svatobořicích u Kyjova více KUX, Jan. *Internační tábor Svatobořice*. Svatobořice-Mistřín: obecní úřad, 1995. 200 s. ISBN 80-901892-1-0.

[62] Z osobního archivu Hany Knotkové; Zpráva o úmrtí od Geheime Staatspolizei, 12. 5. 1943.

[63] ABS, fond, 2737/10. Personální spisy ministerstva vnitra, Václav Knotek. Dotazník, 16. 8. 1945.

Knotka se vší parádou. Lidé si uvědomovali, že pro svoji vlast mnohokrát nasazoval život. O několik dní později uspořádal Knotek přednášku.[64] Jako paradox osudu můžeme konstatovat, že zatímco po válce vítali sousedé Václava Knotka jako hrdinu, o několik let později byl označen za špiona.

Po svém návratu do vlasti se rychle aklimatizoval a zařadil nejenom do běžného života, ale i života politického. Odešel do Prahy,[65] kde požádal o přijetí do služeb ministerstva vnitra.[66] O tom, že byl odborníkem s vynikajícími schopnostmi a bohatými zkušenostmi v oblasti zpravodajské a šifrovací, svědčí i zpráva z odboru politického zpravodajství. Ta hovoří o životním zájmu o jeho přijetí, byl považován za mistra ve svém oboru, neboť mu bylo prominuto předběžné vzdělání, ustavovací zkouška a čekatelská doba.[67] Službu nastoupil dne 16. srpna 1945, rozhodnutím vlády byl jmenován přednostou šifrovacího oddělení IV/2 ministerstva vnitra. O rok později byl výnosem ministra financí převeden z oboru školství do oboru ministerstva vnitra. Dne 17. 7. 1947 byl přeřazen do čtvrté platové stupnice jako odborový rada. K 1. březnu měl být převeden do prezídia ministerstva zahraničních věcí, avšak krátce předtím byl Akčním výborem Národní fronty u ministerstva vnitra zproštěn činné služby a dán na „dovolenou s čekatelným". Následovalo suspendování, 1. září 1948 byl s ním rozvázán pracovní poměr a v roce 1950 odňata vojenská hodnost.[68] Byl aktivním členem Svazu národní revoluce, dokonce se stal zástupcem jeho generálního tajemníka, na což si musel žádat o neplacenou dovolenou. Též si chtěl rozšiřovat vzdělání, a tak mu bylo povoleno studium na vysoké škole. Více informací o jeho studiu nám však není známo.

Václav Knotek se po válce stal spolupracovníkem bývalého člena vedení odbojové skupiny ÚVOD, nyní generálního tajemníka národně socialistické strany a současně i poslance, docenta Vladimíra Krajiny. Tato spolupráce dvou vlastenců, ochotných bojovat v jakékoliv době proti jakékoliv totalitě, se však brzy stala trnem v oku nenápadně přicházející komunistické moci. A tak nebylo Václavu Knotkovi dlouho dopřáno užívat si rodinného života se svými dětmi.

---

[64] Václav Knotek přednášel hned na několika místech, obsahem besedy byl jeho útěk do zahraničí, o práci československých jednotek a podobně. ABS; fond Trestní spis Oldřich Šorm a spol., protokol s Annou Šormovou.

[65] Adresa nového bydliště: Praha-Pankrác, Soudní náměstí 886.

[66] ABS, fond 2737/10, Personální spisy ministerstva vnitra, spis Václava Knotka. Žádost o přijetí do služby. 10. 8. 1945.

[67] ABS, fond 2737/10, Personální spisy ministerstva vnitra, spis Václava Knotka. Oddělení IV/2 ministerstva vnitra, k rukám Dr. Draisaitla. 29. 9. 1945.

[68] Z kvalifikačního listu Václava Knotka ve VHÚ–VHA a z personálního spisu Václava Knotka v ABS Kanice u Brna čerpal PLACHÝ, J., *Příběh muže, který nevstoupil do dějin*, s. 87.

V roce 1946 se manželům k synům Zdeňkovi a Václavovi narodila ještě dcera Hana a v roce 1948 dcera Svatava, ovšem společných chvil si nestačili mnoho věnovat.

ČLENEM „ŠPIONÁŽNÍ KANCELÁŘE"

Václav Knotek vystupoval proti komunistům otevřeně dlouhá léta. Za jeho protikomunistické postoje a též za členství v národně socialistické straně byl již v roce 1946 přesunut z místa přednosty šifrovacího oddělení na oddělení repatriační.[69] A tak nebylo divu, že po únoru 1948 se mu doslova začala stahovat oprátka kolem krku. Bylo zřejmé, že v době represí nezůstane ani jeho osoba bez povšimnutí. Avšak nemůžeme si myslet, že komunistické represe začaly být naplňovány až po únoru 1948. Na okresní velitelství SNB ve Dvoře Králové došla zpráva, upozorňující na činnost Václava Knotka v letech 1945–1946, kdy přednášel například v Dubenci o politické situaci a naléhal, aby se lidé neudávali pro věci z okupace. Mimo jiné se zmínil o politickém směrování naší země do budoucnosti, raději by volil Londýn nežli Východ.[70] V hlášení z dubna 1947 je zmíněn rozkaz k přešetření jeho postojů, neboť byl podezírán ze spolupráce s cizí mocí.[71] 25. února 1948 byla u Knotků[72] provedena domovní prohlídka, jejímž účelem bylo pátrání po písemném materiálu a vysílacích stanicích. Byl zabaven různorodý materiál, který byl vyhodnocen jako nezávadný a 14. dubna navrácen Zdence Knotkové.[73]

Předvolání na StB bylo zřejmě posledním impulsem pro Václava Knotka, aby uprchl do ciziny. Během krátké doby na něj bylo podáno trestní oznámení podle zákona na ochranu republiky č. 50/23 a byl zařazen do případu tzv. Krajinovy špionážní kanceláře. Podle Státní bezpečnosti byl Václav Knotek důvěrným přítelem dr. Krajiny. Pod jeho záštitou pracovala celá řada důvěrníků. Díky svým zpravodajským a šifrovacím schopnostem byl důležitým článkem této skupiny. Údajně bylo jeho úkolem vést informace o zpravodajích SNB, chtěl je vést šifrovaně. K tomu ale nedošlo. Například v dopise ze dne 22. 2. 1948 se jejich spolupracovník podepsal pod označením „*K.S.*", což podle pozdější výpovědi mělo znamenat Kladno–Šindelář. J. Šindelář toto smluvní označení ve výpovědi přiznává.

---

[69] ABS, fond 5621/10, Trestní spis Oldřicha Šorma. Protokol o převzetí do vazby 17. 6. 1948.

[70] ABS, 5621/ 39. Šorm Oldřich a spol. Podsvazek. Okresní velitelství SNB ve Dvoře Králové n. L., Protokol.

[71] ABS, fond 5621/39, Šorm Oldřich a spol. Podsvazek. Úřední záznam z 24. 4. 1947

[72] V Praze XVII, V Cibulkách 55, č. p. 367.

[73] ABS, fond 5621/10, Trestní spis Oldřicha Šorma, Protokol o domovní prohlídce u Václava Knotka.

Václav Knotek se syny v Londýně – 1948.

Knotkovo význačné postavení u ministerstva vnitra bylo zřejmě pro komunisty velmi nebezpečné a odvozovali z něho možnost přehledu o personálních změnách a podobně. V dobovém tisku byla podrobně popsána jeho „protistátní činnost" a též byl na něj vydán zatykač. Dle protokolu sepsaného s Miloslavem Hákem odešel Václav Knotek v den, kdy se měl dostavit z bytu na policejní velitelství, a již se domů nevrátil. Manželka o něm neměla údajně žádných zpráv. Zdenka byla podrobena mnohým výslechům a též častým domovním prohlídkám. Ve svých výpovědích udala, že svého manžela neviděla od 26. února, kdy se měl dostavit k výslechu v Oblastní úřadovně Státní bezpečnosti v Bartolomějské ulici. Se čtyřmi dětmi zůstala sama bez finančního zajištění. Miloslav Hák jí nabídl, aby se vrátila zpět do Studence. Souhlasila s tím, avšak chtěla počkat do konce školního roku, neboť synové navštěvovali v Praze obecnou školu. Ještě o Velikonocích navštívila spolu s dětmi, nejmladší dceři byly tři měsíce, Studenec. V polovině května obdržel Miloslav Hák od sestry dopis na rozloučenou:

„Milý Milouši a maminko! Píši Vám dneska jen pár řádků, neb mám málo času, a to proto, abych se s Vámi rozloučila. Odcházím pryč. Přišlo to tak náhle, bez předchozího upozornění, že mě to samotnou překvapilo a nemohla jsem tomu věřit… V tuto chvíli nevím, zda se to podaří, neb osoba, která mi odchod zprostředkovala, je mi neznámá. V případě, že se to nepodaří, vím, že jedině sama nesu vinu za tento čin, ale nedivte se mi, že jdu za svým. Ráda bych už žila jako člověk v klidu a pokoji a plně se věnovala výchově dětí…"[74]

Miloslav Hák zjistil, že měla odjet do Klánovic k rodině Batůňků a do dvou dnů se vrátit. To se však nestalo, a tak Miloslav nahlásil na stanici SNB v Ko-

[74] ABS, fond 5621/ 39. Oldřich Šorm. Dopis Zdenky Knotkové. Praha 22. 5. 1948.

šířích delší nepřítomnost sestry. Dle své výpovědi pochyboval, že by chtěla přejít hranice, neboť měla čtyři děti.[75] Ve skutečnosti ji navštívil muž vyslaný Václavem Knotkem, s kterým měla jako jeho manželka cizí národnosti přejet hranice, nesměla si vzít nic s sebou, pouze potřeby pro děti. Na hranicích s Německem museli synové vystoupit a jít sami. Měla na ně na hranicích čekat smluvená osoba, avšak nepotkali ji, a tak se dostali do uprchlického tábora k americkým vojákům, kteří se o ně vlídně postarali. Zdenka Knotková přijela s dcerami do Anglie a netušila, kde se synové nacházejí. Ti byli po týdnu usilovného pátrání dopraveni do Anglie, kde se všichni šťastně shledali.[76]

ROLE VÁCLAVA KNOTKA V TŘETÍM ODBOJI

Václav Knotek nezůstal po odchodu do zahraničí nečinný a zapojil se do třetího odboje, čímž se opět otevřeně postavil proti státní perzekuci ze strany komunistů. Leckdo by si pomyslel, že pokud se mu jen zázrakem podařilo z poúnorového Československa uprchnout, nebude mít sebemenší chuť se tam vracet. Avšak faktor vlastenectví a zodpovědnosti za další osud své vlasti vedly Václava Knotka k jasné volbě. S odhodláním postavit se proti komunistické činnosti, jež se příčila jeho hodnotám a ohrožovala nejenom svobodné myšlení a činy

Manželé Knotkovi na nákupech v Londýně 1948.

[75] ABS, fond 5621/10, Trestní spis Oldřicha Šorma, Protokol sepsaný na velitelství stanice SNB ve Studenci s Miloslavem Hákem.

[76] Audiozáznam vzpomínek Jaroslavy Hákové ve Studenci 3. 9. 2015. Přepis uložen v osobním archivu autorky této práce.

lidí, ale dokonce je ohrožovala na životech, vstoupil do odbojové skupiny již čtyři měsíce po únoru 1948. Tehdy opouštěl čtyři malé děti a manželku v Londýně. Ta si jeho odchod nepřála, protože se z pochopitelných důvodů o manžela obávala.[77] Přesto se rozhodl vrátit jako agent britské tajné služby do Československa, aby navázal kontakty s lidmi pro příjem depeší z Londýna. Primární cíl jeho činnosti tkvěl v přípravě zázemí pro protikomunistické odbojové hnutí. V plánu Václava Knotka bylo využít nehlídaný legální rádiový provoz ministerstva vnitra. Podle komunistické propagandy bylo jeho záměrem *„vybudovat zlikvidovanou vyzvědačskou síť, zřízenou koncem minulého roku dr. Krajinou a jím samým, aby tak obnovil podvratnou činnost proti lidově-demokratickému zřízení a prováděl špionáž ve prospěch zahraničních mocností."*[78]

Pod britským pasem č. 912062 a se jménem John Robert Coles[79] přijel do Prahy dne 15. června 1948 jako obchodník s textilem. Jeho zevnějšek, jak můžeme na základě dobových fotografií z Londýna posoudit, byl dokonale proměněn. Díky vložkám ve tvářích, paruce, vousům a brýlím změnil svůj vzhled k nepoznání. Jako první se v Praze obrátil na svého přítele Oldřicha Šorma,[80] jemuž předem zanechal zprávu, aby na něj čekal na Wilsonově nádraží. Jeho prostřednictvím chtěl navázat kontakt s dalšími lidmi, v první řadě pak s Janem Jedličkou. U Oldřicha Šorma a jeho manželky Anny Šormové[81] přenocoval z 15. na 16. června.[82] Ve společném bytě ještě žili strýc Vížek a jejich dcera Jana. Anna Šormová nebyla s návštěvou obeznámena, pouze měla připravit na noc lůžko pro hosta, údajného kolegu Smutka. I když Václava Knotka znala od roku 1945, kdy se seznámili v Žamberku na jedné z Knotkových přednášek o útěku za hranice a o práci československých jednotek, a poté se několikráte i s manželkou Zdenkou v Praze setkali, nepoznala jej.[83]

Následujícího dne ráno Václav Knotek u rodiny Šormovy zanechal velkou plátěnou tašku kombinovanou s koženkou a odešel. Z toho můžeme usuzovat, že se zřejmě chtěl zdržet i pro následující noci nebo se zamýšlel vrátit pro osobní věci, avšak to se již nestalo. S pomocí Oldřicha Šorma chtěl Knotek na-

---

77 Audiozáznam vzpomínek Hanou Ahmadové, dcery Václava Knotka, ve Studenci 3. 9. 2015. Přepis uložen v osobním archivu autorky této práce.

78 ABS, fond 5621/10, Trestní spis Šorm Oldřich a spol. Dodatek k trestnímu oznámení na dr. Vladimíra Krajinu a spol. 7. 8. 1948.

79 Podle cestovního dokladu John Robert Coles, narozený 14. 6. 1911 v Londýně.

80 Oldřich Šorm, narozen 11. 1. 1912 ve Studenci, okres Jilemnice.

81 Anna Šormová, narozená 14. 4. 1915 v Kunvaldu, okres Žamberk.

82 Praha IX – Vysočany, U Mostárny č. p. 799.

83 ABS, fond 5621/ 10, Trestní spis Oldřicha Šorma a spol.; Protokol s Annou Šormovou; Oblastní úřadovna Státní bezpečnosti v Praze, 17. 6. 1948.

vázat styk i s dalšími osobami. Následující den byl Šorm pověřen úkolem zajistit Knotkovi setkání s Janem Jedličkou.[84] Schůzka byla smluvena na dvacátou hodinu do Dělnické ulice v Praze 7. S Jedličkou se Václav Knotek seznámil již v Anglii, kde byli oba přiděleni k hlavnímu štábu šifrovacího oddělení. Po válce pracovali na ministerstvu vnitra, kde se vídali takřka denně.

Jedlička a Šorm se sešli ve 20 hodin na stanici tramvaje č. 13 v Dělnické ulici. Václav Knotek však byl již několik hodin zatčen, proto oba muži čekali marně.[85] Jedličkovi byla ihned po příchodu domů provedena domovní prohlídka a následně byl zatčen StB. Oldřicha Šorma vyhledali příslušníci v jeho bytě. Před domem se mu podařilo uprchnout.[86] Na místo byl poslán policejní autobus s dalšími patnácti příslušníky, kteří prohledávali okolí, avšak Šorma se jim nepodařilo nalézt. Koncem listopadu roku 1948 uprchla i Anna Šormová spolu se šestiletou dcerou do zahraničí.[87] Anna zanechala svému strýci Josefu Vížkovi vzkaz: „*Píši Vám narychlo pár řádků. Místo odstěhování se do Kunvaltu jsem se rozhodla odjeti za Oldou. Nikomu jsem se o tom nezmínila, nezlobte se na mě, že ani ne Vám…*"[88] Na oba muže bylo podáno trestní oznámení. Oldřich Šorm byl obviněn z „*přímého styku s cizím činitelem, vyslaným ze zahraničí za účelem provádění špionáže a rozvracení lidově demokratického zřízení v ČSR, čímž se spolčil k úkladům o republiku.*"[89] Jan Jedlička „*se pokusil vejít ve styk s tímže představitelem cizí mocnosti, vyslaným sem ze zahraničí za účelem …a zvěděv, že se chystá takový zločinný podnik, opominul to oznámit úřadu, ač jako státní úředník měl k tomu zvláštní povinnosti…*"[90] Poté, co Václav Knotek odešel ze Šormova bytu, hodlal kontaktovat důležité osoby pro vytvoření základů pro odbojovou činnost. Telefonicky se pokoušel spojit s ministerstvem vnitra. Nejprve se snažil navázat kontakt s radiomechanikem Šimandlem. Ten však nebyl přítomen, a tak se Václav Knotek dotazoval po Karlu Svobodovi, bývalém spolupracov-

---

[84] Jan Jedlička, narozen 7. 11. 1912 v Brně, učitel ve Velkých Ozorovcích, okr. Třebešov na Slovensku, dále v Líšni. V době války přidělen k hlavnímu štábu v Londýně jako šifrant. Po válce byl přidělen k hlavnímu štábu MNO v Praze a potom na vlastní žádost přeřazen k ministerstvu vnitra.

[85] ABS, fond 5621/10, Trestní spis Oldřicha Šorma a spol. Oldřich Šorm a Jan Jedlička – trestní oznámení pro trestné činy podle zákona na ochranu republiky, 7. 8. 1948.

[86] ABS, fond,5621/10, Trestní spis Oldřicha Šorma a spol; Protokol s Annou Šormovou; Oblastní úřadovna Státní bezpečnosti v Praze, 17. 6. 1948.

[87] ABS, fond 5621/ 39, Šorm Oldřich a spol. Podsvazek. Krajské velitelství Státní bezpečnosti Praha. Zpráva z 30. 12. 1948.

[88] ABS, fond 5621/39, Šorm Oldřich a spol. Dopis Anny Šormové.

[89] ABS, fond 5621/10, Trestní spis Oldřicha Šorma a spol; Oldřich Šorm a Jan Jedlička – trestní oznámení pro trestné činy podle zákona na ochranu republiky; 7. 8. 1948.

[90] Tamtéž.

níkovi z Anglie. Karel Svoboda s Václavem Knotkem hovořil telefonicky. Souhlasil s návrhem se sejít, avšak Svoboda Knotka poznal po hlase, načež telefonát nahlásil Státní bezpečnosti, a tak sehrál v Knotkově příběhu velmi negativní roli.

Oba muži si smluvili schůzku. Můžeme se pouze domnívat, co vlastně Karla Svobodu ve skutečnosti vedlo ke zradě. Jednou z možností by mohla být obava, že bude zatažen do protistátní činnosti, a proto, aniž by vyslechl předmět schůzky, informoval Státní bezpečnost. Dále se můžeme domnívat, že tento telefonát mohl vypadat jako otevřená provokace Státní bezpečnosti, což nebylo v té době nic neobvyklého. Musíme zmínit i možnost, že telefon byl odposloucháván, což Karel Svoboda dobře věděl. Svobodovi bylo nařízeno, aby ochotně převzal všechny úkoly, které mu Knotek uloží, a zároveň mu bylo přislíbeno, že schůzka nebude sledována a nedojde k zatčení Knotka. Jednalo se o intriku ze strany StB, jež Karlu Svobodovi plně nedůvěřovala a domnívala se, že je již v ilegální činnosti zapojen a ohlášením schůzky s Knotkem se snaží pouze krýt svoji dosavadní činnost.[91] Mašinérie Státní bezpečnosti se po přijetí zprávy o tři měsíce hledané osobě rozjela na plné obrátky. Tato akce nesla krycí název „Coles".

AKCE COLES

Václav Knotek a Karel Svoboda se setkali 16. června 1948 u Prašné brány a pokračovali dále Celetnou ulicí směrem na Staroměstské náměstí. Poté procházeli Pařížskou ulicí, kde u Právnické fakulty odbočili vlevo po nábřeží. Dvojice se usadila na lavičku u Vltavy. Václav Knotek začal horlivě vysvětlovat svoje plány, neboť jako zkušený radista věděl, že by se dala využít vysílačka ministerstva vnitra. Ta měla jako jedna z mála legální provoz a nebyla nikým kontrolována. Zkušené osobě by stačilo na krátkou chvíli vysílačku přeladit, odeslat zprávu do Anglie a vrátit se zpět na oficiální frekvenci. Bohužel tyto plány nebylo možné realizovat. Vzápětí byl totiž Václav Knotek zadržen příslušníky SNB v civilu a odvezen na vyšetřovnu StB, nacházející se ve Washingtonově ulici.

V cele byla ihned provedena důkladná osobní prohlídka a byly odebrány dokumenty a veškeré osobní věci. Příslušník odnesl kabát Václava Knotka svému nadřízenému. Ten když zjistil, že je v kabátě uschovaná neznámá tekutina, upozornil příslušníka, aby zajistil i brýle výše jmenovaného a případné

[91] ABS, fond 5621; Štkpt. Knotek. 23. 7. 1948.

prsteny. Po celou dobu byl Václav Knotek střežen dvěma příslušníky StB. Jeden z nich zpozoroval u zadrženého nepřirozeně zvednuté rty a tázal se ho, co má v ústech. Na to dotyčný odpověděl ironicky, že „zuby". Následně byl vyzván, aby vyňal kaučukové vložky z úst, čímž byla potvrzena jeho pravá podoba. Poté, co mu byla vyňata ústní vložka, zůstala mu pravděpodobně ampule s kyanidem draselným – cyankalim v ústech.[92]

Jakmile se vrátil druhý příslušník opět do cely, situace se dramaticky vyhrotila: „*Když jsem přišel do cely, seděl jmenovaný na židli, obě ruce měl semknuty v pěst a položeny na kolenou a nervózně podupával nohou. Postavil jsem se před jmenovaného, uchopil jsem ho za obě ruce a žádal jsem jej, aby natáhl prsty. Přesně jsem zjistil, že ruce má prázdné. Stále jsem pečlivě sledoval obličej jmenovaného a jasně jsem viděl v jeho obličeji úšklebek a pohyb jazykem v ústech. Uvědomil jsem si, že jmenovaný má něco v ústech, snad na patře. Po tomto pohybu vytrhl mi jmenovaný svoji levou ruku a podepřel si dolejší čelist, což mi připadalo, jako když se snaží rozkousnout nějaký tvrdý předmět. Ihned jsem dal příkaz, jak orgánům SNB, tak i našim příslušníkům, aby za všech okolností otevřeli jmenovanému ústa a donutili jej, aby předmět, který měl v ústech, nespolkl.*"[93] To se jim však nepodařilo a přes veškeré snahy ztratil Václav Knotek během několika vteřin vědomí. Dále se pokoušeli vyvolat zvracení, což nemělo požadovaného účinku.

Zanedlouho přijela záchranná služba, která Václava Knotka převezla do Všeobecné nemocnice na Karlově náměstí, ve voze asistoval strážmistr Procházka. Přítomný lékař Eisef konstatoval smrt, avšak na nátlak strážmistra Procházky byla Václavu Knotkovi vpravena do srdce injekce.[94] Ta ale neměla žádný výsledek. Poté byly přezkoumány látky, které byly u Knotka nalezeny. Tablety obsahovaly směs kyseliny acetylsalicylové, fenacetinu a kodeinu. Ve žluté tekutině byl rozpoznán lihový roztok lepivé pryskyřice, žlutohnědá pilulka obsahovala kyanid sodný.[95] Václav Knotek měl bohužel u sebe seznam osob, které chtěl po příjezdu do Československa kontaktovat. Lidé uvedení na Knotkově seznamu byli buď bývalí příslušníci západní zahraniční armády, bývalí funkcionáři národně socialistické strany anebo členové ilegální organizace z doby okupace „Rada tří". Mezi jmenovanými na seznamu byli například Antonín Burian, Karel Divina, Rudolf Kulíšek, Klečková uvedená pod značkou

---

92 ABS, fond 5621/ 10. Vyjádření k akci K, čj. VS-24/48 ze 17. 6. 1948.

93 ABS, fond 562/39. Akce K. Dne 17. 7. Výpověď příslušníka SNB.

94 Intrakardinální adrenalin.

95 ABS, fond 5621/10. Ústav toxikologie, soudní chemie i mikroskopie. Přezkoušení látek. V Praze dne 30. 6. 1948.

RF-129, Antonín Šimandl, Emil Strankmüller, Karel Tichý, Jiří Volšík, Vladimír Věženský, Emil Weiland, Rudolf Tachezy, Josef Hynie, Antonín Černý, Karel Hloušek. Z toho komunistická strana vyvodila závěr, že tzv. vyzvědačská kancelář dr. Krajiny „*nepřestala ani po únorových událostech pracovati proti samým základům lidově-demokratického zřízení v* ČSR."[96] Lidé uvedení na Knotkově záznamu byli vyslýcháni. Ministerstvo zahraničních věcí zuřivě pátralo po příčině vydání britského pasu Václavu Knotkovi. Britské velvyslanectví odpovědělo v tom smyslu, že celou situaci prošetřilo a zjistilo, že pas byl vydán v dobré víře žadateli jménem Coles, jenž se na doklad své žádosti prokázal rodným listem, což v té době stačilo jako důkaz, že je britských občanem, a pas byl vydán. Tím se také velvyslanectví zříkalo odpovědnosti, že by s vědomím britských úřadů měl někdo ilegálně překročit hranice Československa.[97] Avšak tato odpověď nebyla pro ministerstvo vedené komunisty nikterak uspokojivá. Považovali ji za nepochopitelnou a nedůvěryhodnou, neboť dle jejich názoru bylo třeba znát ještě účel návštěvy.[98]

Podle protokolu sepsaného s M. Šubrtovou znal Knotek velmi dobře archiv ministerstva zahraničních věcí a podle ní také mnoho věcí z tohoto archivu poskytl do Londýna národním socialistům, především Krajinovi. M. Šubrtová též v době, kdy byl Václav Knotek nezvěstný, měla prohlásit, že se má tajně do Prahy vrátit.[99] Vzhledem k tomu, že lidem z Knotkova seznamu nebylo možno prokázat protistátní činnost, byli propuštěni z vazby.[100] Knotkova smrt se dlouho před veřejností tajila. V červenci roku 1948 se sice čtenáři *Rudého práva* mohli dočíst o „*Krajinově špiónu s britským pasem*," který se navrátil v přestrojení, aby mohl organizovat špionáž, zda je však Václav Knotek na živu či ne, nebyla veřejnost záměrně informována.[101]

RODINA KNOTKOVÝCH

Až v roce 1989 dostala Zdenka Knotková dopis s fotografiemi mrtvého Václava Knotka, to byla první oficiální informace o jeho smrti.[102] Britská vláda se o ni

---

96 ABS, fond 5621/10. Dodatek k trestnímu oznámení na dr. Vladimíra Krajinu a spol.; 7. 8. 1948.

97 ABS, fond 5621/39. Václav Knotek, odpověď na nótu ze 6. 9. 1948.

98 ABS, fond 5621/ 39. Ministerstvo zahraničních věcí. Odpověď na nótu ze 7. 12. 1948.

99 ABS, fond 5621 /39. Protokol: Václav Knotek. V Hradci Králové 17. 2. 1949.

100 ABS, fond 562/39. Zpráva o postupu vyšetřování případu Johna Roberta Collese dle stavu ke dni 19. 6. 1948.

101 *Tajný špion s britským pasem zatčen.* Rudé právo roč. 28, č. 172, 25. 7. 1948, s. 1.

102 Audiozáznam vzpomínek Jaroslavy Hákové, 3. 9. 2015. Přepis uložen v osobním archivu autorky.

a její děti postarala. Zajistila jim společné bydlení v rodinném domě, dostalo se jim též finanční podpory. V roce 1948 byl Knotek posmrtně oceněn Řádem Britského impéria. V České republice byl v roce 1999 jmenován do hodnosti plukovníka in memoriam.[103] Dne 12. září 2021 mu byla ve Studenci na domě čp. 166 odhalena pamětní deska. Na popud ředitele Krkonošského muzea v Jilemnici Davida Ulrycha financoval její zhotovení obecní úřad. Bronzovou desku navrhla sochařka Paulina Skavová a výrobu zajistila umělecká slévárna z Horní Kalné. Osobnost Václava Knotka a jeho sokolskou činnost připomněli ředitel základní školy Petr Junek a za rodinu Jaroslav Hák.

V současné době žijí všechny děti Václava Knotka Zdeněk (1938), Václav (1939), Hana (1946) a Svatava (1948) v Anglii. Přestože Hana Knotková vyrůstala od dětství v Anglii, naučila se česky a jezdila pravidelně do Československa za tetou Jaroslavou Hákovou. Vystudovala sociální právo. Zdeněk Knotek je inženýrem, má jednoho syna. V říjnu roku 2011 navštívil spolu se svou manželkou Studenec a též základní školu, kde jeho otec působil. Byl mile překvapen, že se ve škole na dávného pedagoga nezapomnělo. Na závěr své návštěvy napsal do školní kroniky: „*Delighted to be here to see these memories of my father. Thank you for your warm welcome. Zdeněk a Mary Knotek.*"[104] Druhorozený Václav Knotek je ekonomem, má dceru a syna. Nejmladší dcera Svatava pracovala jako zapisovatelka u soudu, má dva syny. Manželka Václava Knotka Zdena se do Studence podívala pouze jednou, a to v roce 1990.[105]

Zdena Knotková s dětmi v Londýně – Václav, Hana, Svatava a ve skautském kroji Zdeněk, 1949.

[103] Autorka děkuje za cenné připomínky Mgr. Tomáši Jaklovi, byť se jí pro anticovidová opatření nepodařilo všechny realizovat.

[104] *„Byl jsem potěšen, že se zde nezapomnělo na mého otce. Děkujeme Vám za vřelé přijetí. Zdeněk a Mary Knotkovi."*

[105] Dle slov Jaroslava Háka.

Pamětní deska plk. Václava Knotka, velikost 75x58 cm, podle návrhu Pauliny Skavové odlila umělecká slévárna HVH v Horní Kalné. (Foto Šárka Klímová)

ZÁVĚR

Předkládaná studie připomíná osobnost protifašistického a protikomunistického odboje Václava Knotka, s níž byla dosud laická veřejnost seznámena pouze sporadicky. Dodnes bohužel nevíme, kde našel místo svého odpočinku člověk, který v každé době neváhal projevit své vlastenecké cítění. Proto by si tento československý občan zasloužil, aby se po jeho ostatcích začalo usilovně pátrat.

Kristýna Poláková: ***Der Lebensweg von Václav Knotek während zweier Totalitäten***

Die Studie schildert das Leben und Wirken des Lehrers und Geheimdienstoffiziers Václav Knotek während des zweiten und dritten Widerstands, wobei der Schwerpunkt auf der Zeit von 1934 bis 1948 liegt.

Die Einführung befasst sich mit der Persönlichkeit von Václav Knotek und seiner Tätigkeit in Studenec (Studenetz) vor dem Kriegsausbruch. Im zweiten Kapitel beschäftigt sie sich mit der Situation in Studenec während des Protektorats, mit der Flucht von Václav Knotek vor der Gestapo ins Ausland und seiner Widerstandstätigkeit in der II. Abteilung des Innenministeriums in London, welche die Vorbereitung der Fallschirmjägeraussetzung unter dem Namen Antimony organisierte. Dieses Kapitel analysiert ferner die Beziehung von Václav Knotek mit der Familie Hák und ihrer Beteiligung am Widerstand. Das dritte Kapitel befasst sich mit der Fallschirmjägeraussetzung unter dem Namen Chromium und der Rückkehr von Václav Knotek in seine Heimat. Das letzte Kapitel beschreibt die Beteiligung von Václav Knotek am dritten Widerstand, wo er als Agent des britischen Geheimdienstes in seine kommunistische Heimat zurückkehrt, doch nachdem er verraten und festgenommen wurde, hat er sich mit verstecktem Gift das Leben genommen. Die Studie zeigt, wie beide totalitäre Regime das Leben von Václav Knotek beeinflussten und wie er versuchte, Freiheit und Demokratie in jeder politischen Gesellschaftsordnung zu verteidigen.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

Z PONIKLÉ DO CELÉHO SVĚTA*

Barbora Kulhavá

Na konci 19. století se do malé krkonošské vesnice Poniklá dostal nový způsob obživy – foukání dutých skleněných perlí. Tato speciální sklářská technologie sem byla přenesena z Jablonce nad Nisou, tehdejšího centra bižuterní výroby, kde se výrobě dutých foukaných perlí věnovalo několik tisíc lidí. V ponikelských chalupách tak byly tkalcovské stavy postupně nahrazeny foukacími stoly, později se z perliček začaly navlékat vánoční ozdoby. Řemeslo zažívalo období hospodářských konjunktur i krizí, přežilo historické politické kotrmelce a v téměř původní podobě se v Poniklé dochovalo až do dnešních dnů. V prosinci roku 2020 bylo zapsáno na *Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví lidstva – UNESCO.*

PRVNÍ PONIKELŠTÍ PERLAŘI

Skleněné foukané perličky se v Poniklé objevují v 70. letech 19. století a traduje se, že do této obce přinesl znalost jejich výroby jediný muž – Jan Hajna. Pocházel z Pasek nad Jizerou a v mládí odešel dělat ševcovského tovaryše do Jablonce nad Nisou. Toto město zažívalo od poloviny 19. století obrovský rozmach díky obchodu se skleněným zbožím a bižuterií, která se vyráběla v celých Jizerských horách. Podstatou bižuterní výroby bylo nahradit drahé kameny jejich skleněnou napodobeninou a foukané duté perle byly jen jednou z mnoha bižuterních sklářských technologií. V době začátků Jana Hajny se foukalo z černého skla a jejich cílem bylo imitovat šperky z gagátu. Černé gagátové šperky byly velkým módním hitem – proslavila je zejména anglická královna Viktorie, která je nosila po smrti svého manžela, prince Alberta, v roce 1861.[1]

* Barevné fotografie k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. II–III.

[1] NOVÝ, Petr a Marcela PROVAZNÍKOVÁ. *Černá bižuterie: minulost, současnost = Black costume jewellery : past, contemporary = Schwarze Bijouterie : Vergangenheit, Gegenwart*. V Jablonci nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 2008, [25] s. ISBN 978-80-86397-07-8.

Černé perle foukané do forem, napodobující broušení pravých drahokamů. Foto: archiv Rautis.

Jan Hajna se foukání dutých perlí naučil zřejmě ve firmě Gebrüder Feix, která v tu dobu měla patent na výrobu černé bižuterie a sídlila v Albrechticích v Jizerských horách. Poté, co se přestěhoval do Poniklé za rodinou své ženy Jindřišky, s foukáním pokračoval. V porovnání s domácím tkalcovstvím se jednalo o velmi výnosnou práci, kterou se chtěli naučit i ostatní. Hajna obstaral další foukací stoly a nové foukače zaučoval.

Hajnovo působení zachycuje ve svých textech písmák a vypravěč z Pasek nad Jizerou F. K. Pacholík:

„Tak Honza Hejný ďál perle a na šeucovinu už ani nemyslil. Jen myslil, až si ušetří ňákou stovku, že se vožení a veme si Jindřišku za ženu. Ale jednou přišel táta Jindřišky, že ní máma na smert stůně, tak aby šla ze služby domu. Paní Fajksova ji nerada pouštěla, ale že její táta moc prosil, tak ji pustila. Honza, když to slyšal, poudal panu Fajksoj, aby se nezlobil, a že pujde taky s Jindřiškou do Poniklýho a že až se v Poniklým usaděj, že si přide k panu Fajksoj pro práci a bude doma dělať perle. Pan Fajks byl s tim srozuměnej, a tak za pár dní odešel Honza Hejnu s Jindřiškou do Poniklýho.

Máma Jindřišky se uzdravila a Honza Hejnu si vzal Jindřišku za ženu. Žádnou velkou svarbu neďáli, našli si tam v Dolcích sednici u jednoho hospodáře. Tam si Honza uďál perlařskej stůl. Dojel si k panu Fajksoj pro sklo a formu, i nůž na řezáni perel si domu přines. Koupil si ten lepší petrolej a hned se dal do práce. Ďál od rána do večera a žena tý perle, co Honza uďál, uřezovala od těch kraju, ani mu nemohla stačiť, jak Honza pilně ďál. Když to navečír spočítal, co za den se ženou vyďál, poznal, že by za tý peníze musil někde nádeničit anebo šeucovať skoro celej tejden. Tak ďál

až do soboty, v sobotu časně ráno vstal, oblík se, vzal bedynku s perlema na záda a pospíchal do Jabloneckejch Pasek. Tam panu Fajksoj perle odved. Pan Fajks perle prohlíd, moc se mu líbily. Zaplatil je Honzoj, dal mu nový formy a sklo. Honza pospíchal domu, peníze zabalený v šátku měl na zádech v prázný bedynce. Když večír Honza přišel domu, s radostí ukazoval ženě, co přines za odvedenou práci peněz. To už v neděli neďál, ale v pondělí ráno zase s chuti se dal do práce.

Tak ďál Honza perle doma sám se ženou až do podzima. Na podzim začali k němu chodiť jeho známi a jesli by je taky naučil dělať perle. Honza poudal: ‚Proč né, naučím vás dělať perle. Jen jesli budou v Němcích tolik perli potřebovať, co byste jích naďáli. Já až tam pujdu s lifrunkem, tak se tam zeptám.'

V sobotu jel Honza zas s perlema. Když pan Fajks vod něj perle vodebral, hned se ptal, jesli by moh dostať víc práce domu. Že by se chtěli jeho sousedi taky naučiť dělať perle. Pan Fajks s radostí to slyšal. Hned Honzoj nabíd jeden perlařskej stůl, i formy mu dal. Tak Honza si zjednal sedláka s koněm, a ten mu přivez do Poniklýho stůl i věči zásobu skla. Honza Hejnu hned učil sousedy dělať perle, a jak perlařu přibejvalo, tak se taky staral vo nový perlařský stoly. Jak se někdo naučil dělať perle, Honza mu stůl vopatřil, i formu, ale musil si ho hned zaplatiť, nebo mu to po mále srážel z vejplat. Tak začal Honza Hejnu v Poniklým faktorovať. Za krátkej čas měl mnoho dělníku z Poniklýho, Jestřabí, Roudnice i Vítkovic.

Za pár roku přestávaly jíť černy perle na odbyt. Tak začalo bejt málo práce, tak se někteří perlaři modlili, aby se tá loď, co vozí tý perle do cizejch štátu přes móře, někde potopila, aby zas bylo víc práce. Honza Hejnu si myslil, že se zas tý černý perle rozejdou, a proto co měl doma skla, nechal z něj perly nadělať. Všechny perle nechal navlíct na červený nitě a nechal z nich udělať pěkny svazky. Ale černý perle přestaly jíť nadobro, a tak zustalo Honzoj doma těch černejch perli za kolik set zlatejch.

Pan Fajks ale začal dělať perle z bílýho křišťálovýho skla a sám se naučil tý perle stříbřiť. Tak Honza

Mladý Jan Hajna, 1856–1942. Soukromý archiv.

Hejnu měl zas práci. Jenže musil tý bílý perle v celejch rafikach, říkali tomu klauče, panu Fajksoj a zas postříbřený voziť domu, doma perle vodřezovať a navlíkať i dělať z ních svazky. To bylo zbytečný převážení, a tak se Honza naučil taky tý perle stříbřiť. Tak začaly se dělať v Poniklým a vokoli perle."[2]

Střízlivější popis začátků výroby perlí v Poniklé najdeme ve vzpomínkách foukače Jindřicha Holubce z Poniklé (1893–1977). Zmiňuje, že perlařské řemeslo bylo oproti domácímu tkalcovství výrazně výnosnější a skýtalo jeho provozovatelům lepší vyhlídky. Zajímavý je též popis domácího pracovního prostředí, reflektující rizika práce se sklem:

„To už tu ale zase bylo foukání skleněných perlí. Zatím sice jenom na petrolejový oheň – na kahan – na jednu korali z černého skla, než docílilo se výroby na karbidový nebo benzinový plyn. Kdo byl zručný, vydělal si 3–4 K denně, a to bylo proti tkalcovině opravdu slušné. Ale i tak zařízení po domácku bylo spojeno s obtížemi. Stolů nebylo (nebo spíše na ně), neb měchy stály peníze, a tak někdy v malé místnosti, kde spávalo až osm lidí s dětmi, čtyři skláři seděli za perlařským stolem a výpary z petroleje naplňovaly světničku. Děti i staří, chodíce po podlaze naboso, měli nohy plné střepů..., ale byl záslužek a v zimě bylo teplo. Dělalo se i po nocích – bylo potřebí ‚přiseděť', nedívalo se na hodiny, ale zato vydělaly se až dva zlatý za takový den, a za ně už se nechalo něco koupit. A pak, každý týden v sobotu ‚byly na dlaniˈ. Kde byly větší děti, ještě to ke škole s matkou rozřezaly, což bylo placeno zvlášť, a tak na nějaký ten vypálený vzduch a rozpíchaná chodidla se už tak nehledělo. Vždyť i děvčata více se ohlížela po sklářích – perlařích než po lecjakých jiných řemeslnících, jimž beztak zákazníci většinou zůstávali dlužni."[3]

Protože bižuterní výroba vždy byla závislá na módních trendech, bylo třeba po čase reagovat na ústup černých šperků. Začaly se tak foukat perle z čirého skla, které se zevnitř zlatily nebo stříbřily. K základní technologii foukání dutých perlí ze skleněných trubic se tak v tuto chvíli přidává další výrobní krok – vnitřní stříbření nebo zlacení. Dále bylo nutné perle nařezat na jednotlivé kusy a v přesně stanovených množstvích navléknout na nitě. Teprve navlečené perle, tzv. svazkovina, byly produktem, který obchodníci nabízeli svým zákazníkům.

---

[2] PACHOLÍK, František Karel. *Drobečky z pobejtek: poudačky a vhačky II*. Ilustrovala Ludmila MATOUŠOVÁ. Liberec: Bor, 2015, s. 25–29. ISBN 978-80-87607-49-7.

[3] HOLUBEC, Jindřich. *Vděčné vzpomínky: z pamětí a tvorby ponikelského rodáka*. Liberec: Bor, 2004, str. 12-13. ISBN 80-86807-05-3.

Obrovské objemy tehdejší výroby se s těmi současnými nedají srovnat – perle se vyvážely po celých kontejnerech na lodích především do Britské Indie a střední Ameriky.

Veškerý obchod probíhal přes jablonecké exportní domy, které zajišťovaly odbyt po celém světě a měly své obchodní zástupce či přímo kanceláře v mnoha zemích. Kontakt mezi obchodníkem a výrobcem probíhal přes tzv. líferanty, kteří měli své dodavatele – jednotlivé řemeslníky. S rozmachem výroby začali někteří z foukačů působit jako tzv. faktoři, kteří zajišťovali pro ostatní výchozí surovinu (skleněné trubice, chemikálie pro stříbření apod.) a odebírali od nich hotové perle, příp. polotovary, které dali k dalšímu zpracování (stříbření, řez, návlek) někomu jinému. Faktor mohl zároveň působit jako líferant, ale nemusel – mohl být dalším článkem mezi líferantem a výrobcem.[4]

Jedním z prvních faktorů, sdružujících pod sebou více výrobců, byl právě Jan Hajna. Později ale v Poniklé začínají působit i další – ze Skuhrova u Železného Brodu přichází Stanislav Horna a zakládá zde první firmu na výrobu a zpracování dutých skleněných perlí. Brzy následovaly další větší dílny, které pod sebou měly desítky domácích dělníků.

KRIZE A PERLIČKOVÉ VÁNOČNÍ OZDOBY

Po roce 1908 začalo docházet k poklesu objednávek dutých perlí do Indie. Na vině byla japonská konkurence, která potřebné know-how získala průmyslovou špionáží u různých výrobců v jabloneckém regionu. Ve více než 1 500 dílnách v okolí Ósaky vznikaly duté perle sice nižší kvality, ale výrazně výhodnější ceny. Japoncům se tím postupně podařilo ovládnout trh nejprve v Britské Indii a poté i trhy další. [5]

Jablonečtí exportéři a jejich dodavatelé měli najednou plné sklady dutých perlí, které byly v podstatě neprodejné. Využití ale našly – napomohla

Perličková ozdoba z 1. čtvrtiny 20. století. Foto: archiv firmy Rautis.

[4] TAYENTHAL, Max von. *Die Gablonzer Industrie und die Produktivgenossenschaft der Hohlperlenerzeuger im politischen Bezirke Gablonz*. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1900, 90 s. Wiener Staatswissenschaftliche Studien, Band 2, Heft 2, s. 45. Dostupné také z: http://kramerius.kvkli.cz/search/handle/uuid:a6d5a1c7-f2e9-4645-a556-947433cb1bb2 (2021-07-21).

[5] NOVÝ, Petr. *Jablonecká bižuterie*. Praha: Grada, 2008, s. 69. ISBN 978-80-247-2250-4.

Reklama firmy J. Nechanický, Poniklá. Foto: archiv firmy Rautis.

k tomu šířící se móda zdobení vánočních stromečků. Zprvu se stromky zdobily ovocem a ořechy, ale postupně začaly vznikat nákladnější ozdoby z různých materiálů. Netrvalo dlouho a na trhu se objevil nový výrobek – vánoční ozdoba, navlečená z nastříbřených dutých perlí. Jejich velkou výhodou byla nízká váha a velká variabilita. První perličkové ozdoby byly velice jednoduché geometrické tvary, ale během krátké doby se v nabídkách obchodníků začaly objevovat hvězdy, pavouci, motýli, miniaturní košíčky, kabelky či různé dopravní prostředky. Největší rozmach zažily perličkové ozdoby ve 20. a 30. letech 20. století.

FIRMA STANISLAVA HORNY A DALŠÍ PONIKELŠTÍ VÝROBCI DO ROKU 1948

Stanislav Horna (nar. 1876) přichází do Poniklé už se znalostí technologie výroby dutých perlí, včetně jejich zlacení a stříbření. V roce 1902 zakládá vlastní firmu a investuje do technologie – nechává zhotovit lepší foukací strojky a množství nových forem. Jeho vliv na zlepšení celé výroby potvrzuje Jindřich Holubec ve svých vzpomínkách:

„Posléze přičiněním p. Stanislava Horny s využitím všech jeho schopností bylo, že perlařina nejen se v místě udržela, ale i rozšířila, a to i do blízkého okolí. Jejich následovníky byli potom pánové Kopal, Hušek, Šír, Černý, Nechanický, a to už bylo hej, neboť to znamenalo značný přínos do obce a také zvýšení životní úrovně pro mnohé, v oboru tom pracující."[6]

[6] HOLUBEC, Jindřich. *Vděčné vzpomínky: z pamětí a tvorby ponikelského rodáka*. Liberec: Bor, 2004, s. 14. ISBN 80-86807-05-3.

S. Horna si staví v Poniklé dům čp. 241 (dnes čp. 151), ve kterém se nacházely dílny, kancelář a v prvním patře byt. K domu později přistavuje další budovu s dílnou. V roce 1931 předává firmu svému synovi Ottovi (nar. 1906). V roce 1948 byla firma znárodněna. V hlášení o předpokladech znárodnění z června 1948 byla Hornova firma charakterizována následovně:

Podnik vyrábí po domácku duté skleněné perle, které se v závodě zušlechťují a po domácku navlékají dle přání zákazníků. Dále se po domácku vyrábějí okrasy na vánoční stromky z dutých perlí, tzv. perličkové okrasy. Zboží prodává se ponejvíce do exportních domů v Jablonci nad Nisou. Majitel podniku ovládá všestranně zušlechťování dutých skleněných perlí, jakož i přípravy dusičnanu stříbrného, chloridu zlatitého, laků, barev, masy na figurky apod.[7]

Stanislav Horna s rodinou, syn Otto uprostřed. Foto: soukromý archiv.

Reklama firmy Otto Horna, Poniklá. Foto: archiv Rautis.

[7] Hlášení o předpokladech znárodnění z 21. 6. 1948, archiv Rautis.

Podle téhož dokumentu měl O. Horna celkem 80 zaměstnanců – kromě jeho samotného a jeho manželky to bylo 6 lidí přímo ve firmě a 72 domácích dělníků. Výrobu z 80 % tvořily duté skleněné perle (zlacené a stříbřené) a z 20 % vánoční ozdoby.

Po Stanislavu Hornovi zakládají v Poniklé své firmy i další faktoři – k největším patřily podniky J. Nechanického, F. Černého nebo E. Huška. Až do začátku druhé světové války všechny dílny fungovaly a dodávaly zboží jabloneckým exportérům. Za války byla výroba přerušena a po roce 1945 firmy začaly opět vyrábět. V roce 1948 byla firma Otto Horny znárodněna a jejím národním správcem byla ustanovena *Bižuterie, společná národní správa, se sídlem v Jablonci nad Nisou*. Později vznikl národní podnik *Skleněná bižuterie*, do nějž byla začleněna majetková podstata Hornova podniku. Zaměstnanci z menších dílen ostatních faktorů v Poniklé byli v následujících letech převáděni do „Skleněnky". Ta měla v roce 1958 239 zaměstnanců, kteří se věnovali především výrobě vánočních ozdob.

1948–1989: NÁRODNÍ PODNIKY SKLENĚNÁ BIŽUTERIE A ŽELEZNOBRODSKÉ SKLO

Výroba perličkových ozdob byla po znárodnění v roce 1948 připojena k dalším bižuterním odvětvím, které byly zastřešeny národním podnikem Skleněná bižuterie, později začleněná do n. p. *Železnobrodské sklo* (národní podnik Železnobrodské sklo prošel za dobu své existence několika reorganizacemi a byly do něj začleňovány a poté opět vyčleňovány různé závody a provozy, ke kterým patřila i Skleněná bižuterie). Výroba perličkových ozdob probíhala v Poniklé v období 1948–1989 nepřetržitě, buď pod hlavičkou Železnobrodského skla, nebo Skleněné bižuterie.

Kronika obce Poniklá je jedním z nemnoha pramenů, který alespoň k některým rokům zmiňuje konkrétní údaje o činnosti ponikelské dílny nebo počtu zaměstnanců:

1960:

Skleněná bižuterie: Zaměstnává na 250 zaměstnanců, ze kterých je 38 dílenských a zbytek připadá na domácké zaměstnance. U foukání perel je průměrný výdělek Kčs 1000. U řezání perel a splétání vánočních ozdob Kčs 600 měsíčně. Práce se rozděluje do 30 obcí. Nejvzdálenější místa, odkud si lidé pro práci k nám přijíždějí, jsou Černý Důl a Trutnov. Zaměstnány jsou převážně ženy od dětí, neb se sníženou pracovní schopností. Mnohým toto zaměstnání doplňuje živobytí při horském zemědělství. Vyrobené zboží se dováží do všech států Evropy, do Afriky, do zámoří i jinam

do celého světa. Zaměstnání je celoroční. Zde se vyváží ve skutečnosti práce našich lidí, za kterou získáváme cenné devízy. U mnohých občanů není tato důležitost tohoto odvětví výroby, pro kterou máme suroviny doma, řádně oceněna.[8]

Kominíčci – perličková hlava a tělo z borovicové šišky, Foto: Propagační materiál národního podniku Železnobrodské sklo, 1982, archiv Rautis.

Perličkové vánoční ozdoby nepatřily k artiklům, na které by byl v rámci kolosu národního podniku kladen velký důraz. Základní technologie ani organizace práce nebyla výrazně modernizována. V centrálních vzorkovnách v Jablonci nebo Železném Brodě nicméně vznikaly nové vzorky a typy ozdob – od 60. let 20. století se ke skleněným perlím ve velké míře přidávaly další materiály, jako např. žinylka, umělé listy, lamety, borovicové šišky, umělohmotné fólie nebo výlisky.

Duté perle se v této době foukaly i na dalších místech – v dílnách v Maxově, Mšeně, Josefově Dole a Rejdicích. Jednalo se o perle, které se stříbřily nebo zlatily a vyvážely se jako svazkovina např. do Latinské Ameriky.

Perličkové vánoční ozdoby vznikaly v Poniklé v bývalých Hornových dílnách (tzv. „Skleněnka") a nově také v provoze v Lučanech nad Nisou. Tam byly uvedeny do provozu tzv. foukací automaty, které měly umožnit strojovou výrobu dutých perlí.

V rámci Železnobrodského skla spadala v roce 1989 výroba perličkových ozdob pod závod 3 – Jablonec nad Nisou, Na hutích. Výrobní program závodu tvořila kromě ozdob štrasová bižuterie, svítidla, skleněné oči pro hračkářský průmysl, devocionálie a bižuterní kovovýroba.

---

[8] Kronika obce Poniklá 1918-1964, dostupné z http://www.ponikla.cz/obcan/kroniky/.

DÍLNY JINDŘICHA HOLUBCE A VÁCLAVA ŠÍRA

Kromě „Skleněnky" fungovali v Poniklé dva samostatní skláři ve svých dílnách – Jindřich Holubec (nar. 1893) a Václav Šír (nar. 1906).

Jindřich Holubec uměl jako poslední z místních výrobců foukat z volné ruky a z barevných skleněných trubic tvořil kromě perlí i nejrůznější další tvary. Svoje dovednosti popisuje ve vzpomínkách:

„Já sám jsem se foukání perlí vyučil v ‚Kačence' u pana Zelinky již ve svých čtrnácti letech. Výrobu jsem si zařídil doma, jelikož jsem byl nucen pomáhat při tom svému otci s hospodářstvím (vlastnil domek s jednou kravkou). Otec byl truhlářem, ale po úrazu ramene nemohl zastávat těžkou práci, a tak se zabýval tkalcovinou a později též zpracováváním perlí, které jsem vyrobil.

Protože o sklo byl stále větší zájem, přemýšlel jsem o nových vzorcích a zkoušel foukat perličky z dutého skla také bez forem – od volné ruky. Nejprve to byly kuličky, které použili ozdůbkáři k výrobě svých ozdob, potom druhy jako olivy, trupy k letadýlkům, špice k ozdobení vršků vánočních stromků. Později jsem už foukal i houby, čibuky, dětská šidítka, trumpetky, saxofony, ptáčky (holubičky, labutě, papoušky, sovy a různé exoty), zvonečky, lampičky s knůtky na petrolej, které vydržely klidným světýlkem svítit na vánočním stromečku třeba po celou noc.

J. Holubec u foukacího stolu ve své chalupě. Foto: soukromý archiv.

Poptávek bylo tolik, že sám jsem nemohl všechny uspokojit – zkoušeli tyto práce i jiní, ale zůstali hlavně na kuličkách a od dalšího vzorkování bylo upuštěno. Pokračovalo se tedy ve výrobě perliček do forem a v té době jako jediný jsem od volné ruky ještě sám foukal perličky, jejichž rýhování bylo na dvě strany točené."[9]

Zatímco Jindřich Holubec byl mistrným foukačem, Václav Šír

[9] HOLUBEC, J., *Vděčné vzpomínky*, s. 14.

měl ve své dílně technologie i na veškeré další zpracování – stříbření a řez. Vznikaly u něj speciální ozdoby, zejména obrovská perličková letadla nebo tzv. „Šírovy špice", což byly foukané špičky na stromeček s perličkovým opletem. Montovaly je hlavně jeho manželka a dcera Jana Koldovská, která na rodinné znalosti navázala a výrobě ozdob se věnovala po celý život. Na otcovu činnost vzpomínala v rozhovoru z roku 2016:

„Ty špice byl jedinej, kdo je ďál. A pak ty letadla a ještě i pavučiny taky takový veliký ďáli. My sme to s mamkou ďály hodně. Já sem jednou ďála pro ňákýho ministra letadlo, do Prahy to vezli v takový krabici ohromný, třímotorák."[10]

Václav Šír před svou dílnou s letadlem v rukách, rok 1976. Foto: soukromý archiv.

Václav Šír předvádí foukání perlí ve své dílně. Foto: soukromý archiv.

[10] KULHAVÁ, Barbora. *Perličkové ozdoby z Poniklé*. Jilemnice: pro Rautis, a. s. vydalo Vydavatelství Gentiana, 2018, s. 87. ISBN 978-80-86527-58-1.

Foukací stůl Jindřicha Holubce, jeho foukané ptáčky, lampičky nebo čibuky, stejně jako velké montované ozdoby z dílny Václava Šíra je dnes možné vidět v Muzeu krkonošských řemesel v Poniklé.

PERLIČKOVÉ OZDOBY PO ROCE 1989 A FIRMA RAUTIS

V roce 1990 vznikl ze závodu 3 státní podnik Astir. Jeho ředitelem se stal Ing. Bohuslav Kulhavý, který byl pověřen vypořádáním hospodářské činnosti státního podniku a jeho transformací na tržní hospodářství. Během dalších dvou let byly ze státního podniku vyčleněny provozy, které bylo možné dále rozvíjet. Tím vznikla firma Astir, s. r. o., která byla privatizována a postupně rozdělena na pět samostatných firem podle jejich výrobní specializace. Jednou z nich byla firma Rautis, a. s., která byla do obchodního rejstříku zapsána na konci roku 1995 a perličkové vánoční ozdoby vyrábí do současnosti. Po roce 2001 čelil Rautis velké krizi odbytu do USA, která hrozila zánikem firmy. V tuto chvíli se do činnosti zapojil Marek Kulhavý, syn majitele společnosti, aby pomohl perlařské řemeslo zachránit. Podařilo se prodat budovu v Lučanech

Výstava Současné české vánoční ozdoby, 2019, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. Foto: Rautis, a. s.

nad Nisou, radikálně celou firmu zmenšit a soustředit se na výrobu v Poniklé. Rodinná firma se věnovala zejména vybudování vlastních obchodních kanálů, protože do této doby byla většina výrobků vyvážena do zahraničí přes exportní firmy. Velkou snahou bylo představit tradiční perličkové ozdoby zpět na českém trhu. V roce 2004 byla v Poniklé otevřena vlastní firemní prodejna a začaly se pořádat exkurze do výroby pro turisty. Začala fungovat kreativní dílna, v níž si návštěvníci mohou řemeslo sami vyzkoušet. Perličkové ozdoby se postupně začaly objevovat na vánočních jarmarcích a v obchodech s českým sklem či dekoracemi. Díky široce pojaté spolupráci s muzei se každoročně uskutečňují vánoční výstavy ponikelských ozdob, které přispívají k rozšiřování povědomí o této jedinečné sklářské technologii.

V současnosti má Rautis 22 stálých zaměstnanců a v případě potřeby využívá ještě dalších přibližně 40 spolupracovníků. Přes veškeré historické zvraty se podařilo zachoval původní charakter výroby – dílna dodnes funguje částečně na faktorském principu s využitím domácí práce.

Od roku 2018 začaly kromě klasických perličkových ozdob vznikat speciální kolekce, vytvořené ve spolupráci se současnými designéry. Autorkou nejnovější kolekce Miracle (2020) je Tereza Drobná, která se inspirovala základním tématem Vánoc – betlémským příběhem.

TECHNOLOGIE

FOUKÁNÍ PERLÍ

Prvním krokem výroby je vyfouknutí perlí ze skleněné trubice. Na Jablonecku se až do 70. let 19. století foukaly tzv. „z volné ruky", tedy volně bez formy. Část zatavené skleněné trubice se nahřála, foukač do ní ústy vdechl vzduch a vznikla jedna kulatá perlička. Obdobně pokračoval dál, nejzručnější foukači dokázali za jeden den nafoukat 2500–3500 kusů. Perle nebyly stejně velké, často se nepodařilo vyfouknout souměrný tvar. Množství tvarů bylo omezené – foukaly se kulaté perle, oválné olivy či kapkovité tvary, nazývané hrušky. Na druhou stranu nabízelo foukání z ruky více možností při práci se speciálními typy skleněných trubic s vnitřním vroubkem či skla s barevnými pruhy. Během jejich nahřívání a foukání s nimi mohl foukač jednou či vícekrát pootočit, čímž vznikly perle se spirálovitým vzorem. Takovéto speciální typy perlí se foukaly volně i po přechodu na foukací strojky.

V roce 1876 vynalezl Josef Pitzek z Josefova Dolu foukací strojek s dvoudílnou formou. Díky foukání do forem se práce velmi urychlila a perličky byly stejně velké, což usnadnilo jejich další zpracování. První formy byly kvůli jed-

Sklářský stůl – sbírka Krkonošského muzea v Jilemnici, inv. č. H 1062. Foto: Krkonošské muzeum Jilemnice.

Obsluha foukacího automatu – vkládání nařezaných trubiček do zásobníku u opalovačky. Foto: Propagační materiál národního podniku Železnobrodské sklo, 1989, archiv Rautis.

noduchým hořákům krátké a dalo se z nich vyfouknout 2–8 perliček, s prodlužováním délky hořáků se později forma prodloužila až na 36 perliček.

Strojek je ovládán soustavou táhel, napojených na nožní pedál. Lehkým stlačením pedálu foukač otvírá nebo zavírá formu, silnější stlačení zmáčkne pumpičku, na niž je hadičkou napojena skleněná trubice. Foukač musí nad plamenem rovnoměrně nahřát sklo a správně odhadnout okamžik, kdy je vložit do spodní části formy. Poté zmáčkne nohou pedál, čímž se nejprve přiklopí horní část formy a vzápětí se do trubice vžene vzduch. Horké sklo se poté roztáhne do formy a kopíruje její tvar. Po uvolnění pedálu se forma opět rozevře a vyfouknutou řádku perlí, tzv. „klauče", je možné z formy vyjmout, oddělit od zbytku trubice a nechat vychladnout. Do plamene je nutné kvůli zvýšení jeho teploty vhánět vzduch. Dříve byl pod stolem měch a v kahanech se spaloval petrolej. Dnes se používá dmychadlo a propan-butan. Forma je vyměnitelná a její použití umožnilo vznik nepřeberného množství nových tvarů perlí.

V 70. letech 20. století vzniklo v rámci Železnobrodského skla pět prototypů foukacích automatů, které byly v provozu až do roku 2004. Foukaly se na nich perle o ve-

likosti 10 mm a výše a jejich obsluha byla velmi náročná, v podstatě srovnatelná s ručním foukáním. Jednalo se víceméně o automatovou linku – na řezacím stole se ručně řezaly skleněné trubice na stejně dlouhé kusy, které potom putovaly do třídičky. V ní se vyřazovaly trubice, které neměly požadovaný průměr s přesností na desetinu milimetru. Následovala opalovačka, kde se opalovaly ostré konce trubic. Poslední v řadě byl foukací stroj, složený z otáčejících se úchopných hlav na skleněné trubice, hořáků a formy. Velmi zkušení pracovníci dokázali obsluhovat dva automaty současně. Automatové foukání s sebou neslo vysokou míru odpadu a častou poruchovost, takže náročný provoz automatů nebyl oproti ručnímu foukání nijak výhodnější. V současné době jsou foukací automaty uskladněny ve firmě Rautis jako technická kuriozita a probíhá jednání o převzetí jednoho exempláře do Technického muzea.

Foukání dutých skleněných perlí dnes. Foto: Rautis, Tomáš Brabec.

Po roce 2004 se opět plně přešlo na ruční foukání všech druhů perlí. V současné době se výrobě aktivně věnuje 7 foukačů. Stále se používá přibližně tisíc druhů historických mosazných forem pro perle od 3 až do 30 mm. Formy ale vznikají i dnes – pro velké a komplikované tvary se používají formy keramické, pro jednodušší tvary pak formy kovové. Při navrhování a výrobě forem se využívají moderní technologie 3D tisku či přesného CNC frézování.

STŘÍBŘENÍ

V současné době se perličky foukají z čirých skleněných trubic a poté se dále povrchově upravují vnitřním stříbřením a případně ještě smáčením do barevných laků zvnějšku. Nebylo tomu tak ale vždy. Způsob stříbření a případně zlacení perlí byl vynalezen až ve 2. polovině 19. století na Jablonecku. Do té doby se perlaři snažili dodat perličkám perleťový lesk jinak – například do nich vlévali vosk, nebo je louhovali v roztoku klihu a rybích šupin.

Omývání klaučat vodou během stříbření. Foto: Rautis, Tomáš Brabec.

Foukalo se také rovnou z barevného neprůhledného skla, které další úpravu nepotřebovalo. Až do konce 19. století převládala černá barva na bižuterii, objevují se ale i další barvy v závislosti na tom, jakou barevnou škálu jizerskohorské sklárny nabízely. Perle z barevného skla se foukaly až do 40. let 20. století např. na lidové kroje nebo jako součást vánočních ozdob. Dnes už žádná ze skláren barevné trubice nevyrábí.

Stříbření není složité technologicky, ale chemicky. Do čirých klaučat se z malé misky vývěvou natahuje stříbřicí roztok s vysokým obsahem dusičnanu stříbrného. Klaučata se roztokem zcela naplní (pokud by uvnitř byly vzduchové bubliny, vznikaly by na perlích černé skvrny) a odloží na podložku. Následuje chemická reakce, během níž se stříbro vysráží na stěny perlí zevnitř a vytvoří souvislou vrstvu. Reakci urychlí zahřátí teplou vodou, kterou se klaučata zvenku polévají, aby se omyly případné zbytky roztoku z povrchu perlí. Přestože je složení stříbřicího roztoku jednoduché, samotné stříbření je dodnes spíše alchymie. Jakákoli drobná změna v průběhu reakce znamená, že se perle nenastříbří správně, zčernají, stanou se matnými nebo mléčně bílými. Traduje se, že nejlepší voda na stříbření byla vždy ve studánce „U Džberu" v horní části Poniklé, kam si pro ni místní perlaři jezdili.

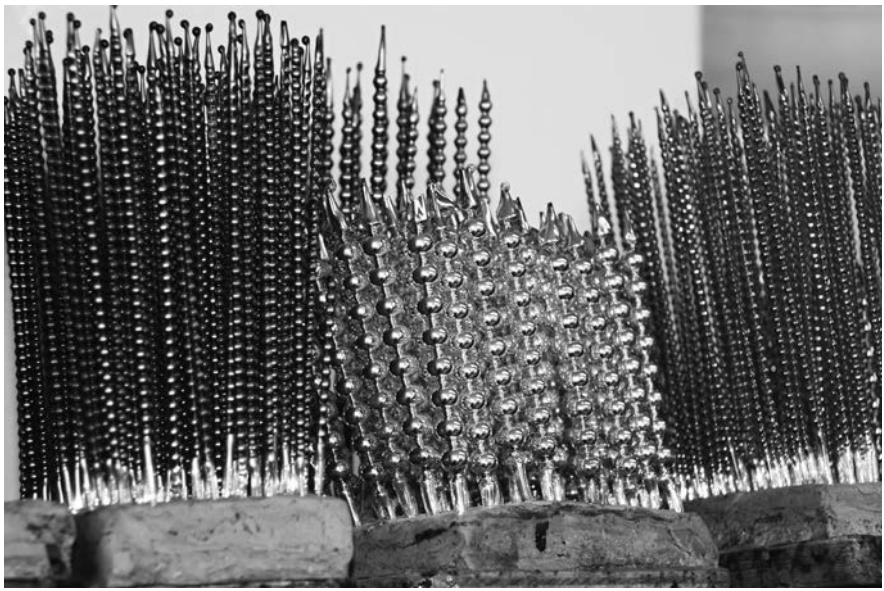
V současné době se pro stříbření používají připravené roztoky od specializovaných firem, ale dříve si jednotliví perlaři míchali stříbřicí roztok sami. Při tom mohlo lehko dojít k tragédii – špatným postupem při přípravě může vzniknout tzv. třaskavé stříbro (nitrid stříbrný, Ag_3N), které je extrémně výbušné. Na to, jak ponikelskému skláři Václavu Šírovi „bouchlo stříbro", vzpomínala jeho dcera následovně:

„Tohle si všechno stříbřil, a ve vodě, von měl takovej hrnek s vodou a von to furt topil a ve vodě to prostě ňák... aby ušetřil to stříbro. Tak prostě furt v tom měl ruce, měl je takle černý.

Taky mu bouchlo střibro. Von si to ďál na verandě, tam byla taková dřevěná veranda, tak na verandě si to venku míchal. Jesi ňákej škraloup se udělal nebo něco, a mu to bouchlo a von přišel vo voči. No ale pak byl v Praze v nemocnici a postupně se to zlepšilo."[11]

SMÁČENÍ PERLÍ DO BAREV

Protože jsou klaučata nastříbřená zevnitř, je možné je ještě zvenku barvit, tzn. smáčet do acetonových laků. Ty se začaly používat ve druhé polovině 20. století a nabídly širokou barevnou škálu, využívanou především při výrobě

Klaučata nasmáčená do barev po vyjmutí z digestoře. Foto: archiv Rautis.

[11] KULHAVÁ, B., *Perličkové ozdoby z Poniklé, s.* 88.

vánočních ozdob. Pro perle určené na bižuterii nebo na lidové kroje není smáčení do barev úplně vhodné, protože vnější vrstva se může lehko poškrábat, případně se časem začít olupovat.

Ani barvení není nijak komplikovaná technologie. Klaučata se napíchají do destiček s vrstvou modelíny a naráz se smočí do plechovky s barvou. Přebytečná barva steče, klaučata na destičce se nechají okapat a dají se schnout do digestoří. Větší perle je možné smáčet i jednotlivě. Celá místnost musí být klimatizovaná a musí se zde udržovat stálá teplota a vlhkost vzduchu.

MALOVÁNÍ

Perle se začaly dekorovat až se vznikem vánočních ozdob a jejich rozšířením ve 20.–30. letech 20. století. Na rozdíl od klasických foukaných vánočních koulí, u nichž je jejich zdobení zpravidla rozhodujícím faktorem, je dekor na perlích velmi jednoduchý – zpravidla se domalovávaly obličeje figurek, příp. se využívaly reliéfy přímo na perlích, které se barvou zvýrazňovaly. Používaly se anilinové barvy.

Při malování jsou perle pořád tzv. „na klaučeti" – zatím od sebe nejsou oddělené, protože se s nimi takto lépe manipuluje než s jednotlivými kusy.

Dekorování nastříbřených perlí barevným posypem. Foto: Rautis, Tomáš Brabec.

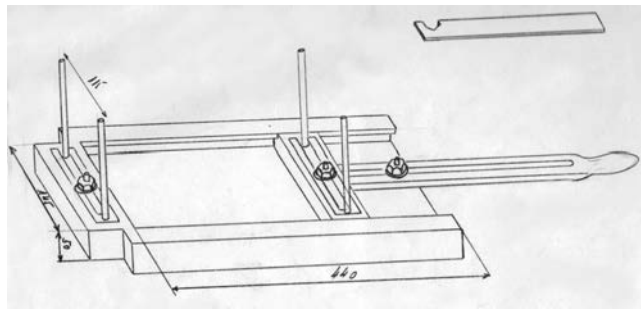
V současnosti se dekorují zejména hlavičky k vánočním andílkům a stejně jako dřív se domalovávají figurky. Používají se acetonové laky, ale také latexové nebo emailové barvy. Maluje se štětci nebo pipetami, jemné linie je možné kreslit i pomocí tenkých permanentních popisovačů.

Kromě barev se používají třpytivé posypy, tzv. glitry. Na perli se nanese vrstva tekutého lepidla, která se posype glitrem. Tam, kde je lepidlo, glitr zůstane. Tento způsob dekoru se používá zejména u velkých perlí na vánočních řetězech.

ŘEZ A NÁVLEK PERLÍ

Posledním krokem v přípravě materiálu je oddělení perlí z klaučat. V období perlařských začátků v Poniklé, kdy se perle používaly na bižuterii, se klaučata řezala ručně na jednotlivé perličky, které se navlékaly na nitě v přesně určeném množství (zpravidla 1 svazek – 1200 ks). Aby se perle nemusely pořád počítat, používalo se jednoduché zařízení – tzv. moták. Zpočátku to bylo dřevěné prkénko, do kterého se v požadované vzdálenosti zatloukly čtyři kolíky, později vznikaly motáky posuvné. Kolem kolíčku se omotala nit, na ni se navléklo klauče, které řezáč rozřezal přímo na niti, dovlékl do požadovaného počtu, obtočil na druhou stranu motáku a pokračoval obdobným způsobem dál. Navlečené perle, zvané svazkovina, se odváděly faktorovi a byly zároveň i prodejní jednotkou.

Po nástupu vánočních ozdob se začalo naplno využívat toho, že celé klauče je uvnitř duté a tím pádem prostupné. Z klaučat už se neřezaly jen jednotlivé perle, ale i delší dílky s více perlemi. Tuto jedinečnou vlastnost dutých perliček tehdejší tvůrci dokázali zhodnotit při tvorbě velkých a prostorových vánočních ozdob, které ale dobře držely tvar díky tomu, že se nenavlékaly jednotlivé perličky, ale celé části klaučat. Tento princip se při výrobě využívá dodnes.

Technologický nákres motáku, 50. léta 20. stol. Foto: archiv Rautis.

Svazkovina. Foto: archiv Rautis.

Řezání perlí „na strojku". Foto: Rautis, Tomáš Brabec.

K ručnímu řezu se používá jednoduchý nožík, který je vhodný pro perle do průměru cca 10 mm. Větší perle (cca od průměru 10 mm a výš) se oddělují po jednom kuse a řežou se „na strojku" – ten je tvořen otočným řezacím kotoučem a přítlačnou destičkou. Klauče se v krčku mezi perlemi vloží mezi rotující kotouč a destičku, kotouč sklo nařízne a perle se od sebe oddělí. Protože krčky perlí se dále už nijak neupravují, je potřeba dbát na to, aby řez byl co nejrovnější a aby nedošlo k zaštípnutí perle a jejímu následnému prasknutí. Řezání perlí je prubířským kamenem, protože teprve tady se definitivně ukáže, zda byly na začátku kvalitně nafoukány. Pokud by nyní nastříbřené, nasmáčené a namalované perle popraskaly, přišlo by vniveč velké množství práce.

SPLÉTÁNÍ OZDOB

Splétání ozdob je tradičně domácí prací. Domácí „montážník" obdrží veškerý materiál a hotový vzorek ozdoby a je na něm, jaký pracovní postup při splétání zvolí. Každá z perlařských rodin má své zavedené postupy a podle toho, jak je ozdoba smontována, se dá poznat, kdo ji tvořil. O tom, že se zpravidla

jednalo o práci žen a že nebylo výjimkou, když pomáhaly i děti, se dozvídáme z rozhovoru s paní Marií Zuzánkovou (nar. 1942), která se splétání perličkových ozdob věnuje od dětství až dodnes.

„Kde doma dělali, tak děti pomáhat musely. Většinou se tomu věnovaly ženský. U nás přes barák se foukalo, nahoře se dělaly ty párky – to bylo třeba deset šňůrek asi po třiceti korálkách svázanejch. To babička a ty tetky dělaly. Moje babka do osumdesáti taky dělala, vona měla tu větší bengli, tam byl takovej zelenej kousek z umělý hmoty, na tom visely dva zvonečky a nahoře byly dvě muchomůrky. Sem byla holka a to někdy – poď mně pomoct! Pak mi dala ňákou korunku, já sem byla šťastná."[12]

Popis zadávání domácí práce najdeme v rozhovoru s paní Danuší Skovajsovou, v němž vzpomíná na svoji maminku Pavlínu Holubcovou-Fiedlerovou (nar. 1914), která začala montovat ozdoby v roce 1947. Je v něm zmíněna i praktická stránka práce z domu.

„Dělala ozdubky a chodila si pro ten materiál k Hornom nahoru, potom si to nosila domu vždycky, měla úkol ňákej, na tejden jí to dali. A každej tejden s těma hotovejma ozdubkama chodila. Měla takovou kárku, na ni krabici. Dostala vzorek a dostala na to korálky všechny, klaučata a všechen materiál, to už měli navážený tam, třeba na těch třicet tuctů nebo kolik, podle toho, jak byly pracný. Dyž to byly hjezdičky nebo motorky nebo letadla, panáci nebo panenky, podle toho jakej jí dali úkol. A to tam musela potom donýst a zas jí dali novej vzorek.

Babička musela dělat tak, aby to stihla. To se ňáký velký voběd nevařily, dyž bylo hodně práce, tak se uvařilo večír kyselo, v poledne se vořálo druhej den, a furt seděla. Měla stul u vokýnka, protože aby na to viděla, v těhlech domkách byly ty vokna poměrně malý, tak musela stul dát až pod vokno a u toho seděla. A taky nemohlo se to dělat kde se jedlo, nebo kde se vařilo, protože to bylo samej střípek po zemi potom."[13]

V současné době má Rautis přibližně čtyřicet spolupracovnic, které z připravených perliček montují vánoční ozdoby. Tato práce zpravidla není na plný pracovní úvazek, ale slouží jako přivýdělek ke stálému zaměstnání, k rodičovské nebo důchodu. Základní principy splétání ozdob se předávají v rodinách z generace na generaci.

---

[12] KULHAVÁ, Barbora. *Perličkové ozdoby z Poniklé,* s. 84.

[13] Tamtéž, s. 89-90.

PONIKELSKÉ PERLAŘENÍ A UNESCO

Na základě iniciativy Muzea Českého ráje v Turnově proběhly v roce 2014 první rozhovory k možnostem zápisu perlařského řemesla na *Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Libereckého kraje* a poté i na *Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky*. Vzhledem k výjimečnosti a způsobu zachování řemesla bylo rozhodnuto, že turnovské muzeum začne zpracovávat nominaci pro zápis na oba tyto seznamy.[14] Zároveň bylo po konzultaci s Ministerstvem kultury ČR rozhodnuto, že Česká republika bude usilovat o zapsání řemesla na *Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví lidstva (UNESCO)*. K zápisu na krajský a poté i národní seznam došlo v roce 2015. Ihned poté započaly práce na nominačních materiálech pro zápis na Reprezentativní seznam UNESCO tak, aby bylo možné nominaci podat ke konci března 2017, s možným zápisem v roce 2018.

Zpracování nominace koordinovalo Muzeum Českého ráje v Turnově, které spolupracovalo s Národním ústavem lidové kultury, Ministerstvem kultury ČR a zástupci nositelů statku. Přípravných schůzek se účastnili též zástupci Libereckého kraje a obce Poniklá. Zpracování nominace nebyl jednoduchý proces. Bylo nutné například doložit, že řemeslo je stále aktivně praktikováno, popsat jeho význam pro region a jeho nositele, popsat způsob, jak probíhá přenos znalostí vázaných k řemeslu mezi generacemi nebo uvést opatření podporující zachování řemesla do budoucna. Zároveň bylo potřeba vše popsat tak, aby obyčej zdobení vánočního stromku a řemeslo s tím spojené byly srozumitelné i pro hodnotitele z mimoevropských zemí. Požadované informace se uvádějí do obsáhlého formuláře dle stanovených kritérií, popisy jsou navíc výrazně limitovány počtem slov. Formulace textů tak byly promýšleny opravdu do poslední tečky. Kromě textové části obsahovala nominace ještě pro tento účel natočené video a fotografickou přílohu.

V listopadu 2018 k zápisu na Reprezentativní seznam nedošlo, neboť si evaluační orgán vyžádal doplnění informací k některým kritériím a doporučil podat přepracovanou nominaci v dalším období. V březnu 2019 tedy byla podána upravená nominace s možným zápisem na konci roku 2020, která již byla úspěšná.[15] Česká republika zápisem „Ruční výroby ozdob z foukaných

---

[14] Návrhový a evidenční list nemateriálního statku tradiční lidové kultury k zápisu do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky, MK ČR, navrhovatel Muzeum Českého ráje v Turnově, zpracovatel Mgr. Jaroslav Kříž, 2015.

[15] Nominační podklady [online] [cit. 29.06.2021]. Dostupné z: https://ich.unesco.org/en/RL/handmade-production-of-christmas-tree-decorations-from-blown-glass-beads-01559.

skleněných perlí pro vánoční stromek" rozšířila počet svých nehmotných statků, zapsaných na Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví lidstva, na sedm.

LITERATURA:

ČERNÝ, František. Život našich sklářů na Ponikelsku. In: *Krásy Československa: Jilemnice.* Praha: Fr. Frabša ml., 1937

FISCHER, Karl R.: *Beiträge zur Geschichte der Gablonzer Glas- u. Schmuck-Industrie.* Gablonz a. N.: Selbstverlag des Stadtmuseums, 1912

HOLUBEC, Jindřich. *Vděčné vzpomínky: z pamětí a tvorby ponikelského rodáka.* Liberec: Bor, 2004, 92 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-86807-05-3

KULHAVÁ, Barbora. *Perličkové ozdoby z Poniklé.* Jilemnice: pro Rautis, a. s., vydalo Vydavatelství Gentiana, 2018, 213 s. ISBN 978-80-86527-58-1

NEUWIRTH, Waltraud. *Glasperlen Christbaumschmuck.* Wien: Selbstverlag, 1995. ISBN 3-900282-45-5

NEUWIRTH, Waltraud. *Gablonzer Glasperlen-Christbaumschmuck – Sterne.* Wien: Selbstverlag, 2009. ISBN 978-3-900282-62-2

NEUWIRTH, Waltraud. *Glasperlen-Christbaumschmuck aus Böhmen.* Wiesbaden: Drei Lilien Edition, 2003, 272 s. ISBN 392812787X

NEUWIRTH, Waltraud. *Perlen aus Gablonz.* Wien: Selbstverlag, 1994. ISBN 3-900282-44-7

NOVÝ, Petr. *Jablonecká bižuterie.* Praha: Grada, 2008, 168 s., [32] s. barev. obr. příl. Řemesla, tradice, technika. ISBN 978-80-247-2250-4

NOVÝ, Petr. *Skleněné vánoční ozdoby: minulost, přítomnost, vize = Glass Christmas tree ornaments : past, present, vision = Glas-Christbaumschmuck : Vergangenheit, Gegenwart, Vision.* V Jablonci nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 2010, 157 s. ISBN 978-80-86397-12-2

NOVÝ, Petr a Marcela PROVAZNÍKOVÁ. *Černá bižuterie: minulost, současnost = Black costume jewellery : past, contemporary = Schwarze Bijouterie : Vergangenheit, Gegenwart.* V Jablonci nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 2008, [25] s. ISBN 978-80-86397-07-8

PACHOLÍK, František Karel. *Drobečky z pobejtek: poudačky a vhačky II.* Ilustrovala Ludmila MATOUŠOVÁ. Liberec: Bor, 2015, 213 s. Odkaz. ISBN 978-80-87607-49-7, s. 25–29

PETERKA, Oldřich. *Pamětní listy obce Poniklá 1354–2004.* Poniklá 2004

TAYENTHAL, Max von. *Die Gablonzer Industrie und die Produktivgenossenschaft der Hohlperlenerzeuger im politischen Bezirke Gablonz.* Tübingen: J. C. B. Mohr, 1900, 90 s. Wiener Staatswissenschaftliche Studien, Band 2, Heft 2. Dostupné také z: http://kramerius.kvkli.cz/search/handle/ uuid:a6d5a1c7-f2e9-4645-a556-947433cb1bb2

ULZEN, Evelyn a Jürgen ULZEN. *Gablonzer Christbaumschmuck.* Berlin: Melete, 1994, 108 s. ISBN 3-929646-01-3

URWANTSCHKY, Richard. *Der Gablonzer Exporthandel.* Wien: Manzsche k. u k. Hof-Verlags und Universitäts-Buchhandlung, 1910, 70 s. Dostupné také z: http://kramerius.kvkli.cz/search/handle/uuid:1cb4edca-0833-4133-b364-38dbfc9c0f10

Návrhový a evidenční list nemateriálního statku tradiční lidové kultury k zápisu do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky, MK ČR, navrhovatel Muzeum Českého ráje v Turnově, zpracovatel Mgr. Jaroslav Kříž, 2015

Nemateriální statky tradiční lidové kultury v České republice, Národní ústav lidové kultury, Strážnice, 2016, ISBN 978-80-88107-12-5

Nominace statku „Ruční výroba ozdob z foukaných skleněných perlí pro vánoční stromek" na zápis do Reprezentativního seznamu nemateriálního kulturního dědictví lidstva [online] [cit. 29.06.2021]. Dostupné z: https://ich.unesco.org/en/RL/handmade-production-of-christmas-tree-decorations-from-blown-glass-beads-01559

Kronika obce Poniklá 1918-1964, k dispozici na OÚ Poniklá, dostupné také z http://www.ponikla.cz/obcan/kroniky/

Barbora Kulhavá: *Aus Poniklá in die ganze Welt*

Ende des 19. Jahrhunderts setzte sich im Dorf Poniklá (Ponikla) im Riesengebirge ein neuer Lebenserwerb durch – das Blasen von Hohlglasperlen. Diese besondere Glastechnologie wurde aus Jablonec nad Nisou (Gablonz an der Neiße), dem damaligen Mittelpunkt der Schmuckherstellung, wo mehrere Tausend Menschen mit der Herstellung von hohlgeblasenen Perlen beschäftigt waren, hierher übertragen. In den Häuschen in Poniklá wurden die Webstühle nach und nach durch Blastische ersetzt und später begann man von den Perlen Weihnachtsschmuck zu fädeln. Das Handwerk erlebte Zeiten wirtschaftlicher Konjunkturen und Krisen, überlebte historische politische Umstürze und hat sich in Poniklá in seiner fast ursprünglichen Form bis heute erhalten. Im Dezember 2020 wurde es in die Repräsentative Liste des immateriellen Kulturerbes der Menschheit – UNESCO eingetragen.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

MATERIÁLY

STŘEDOVĚKÉ OPEVNĚNÉ LOKALITY POŠKOZENÉ TĚŽEBNÍ ČINNOSTÍ
I. HORNÍ POJIZEŘÍ*[1]

Roman Sirovátka – Přemysl Špráchal

Příspěvek se zabývá často opomíjeným tématem poškození archeologických lokalit těžební činností, konkrétně jejími stopami na vybraných opevněných lokalitách v horním Pojizeří. Těm nebyla v tomto směru doposud věnována soustavnější pozornost. V odborné literatuře se narušení lokalit zpravidla neuvádí, z čehož pak plyne další problematika týkající se jednak posouzení stavu dochování, jednak interpretace jejich celkového rozsahu – částí opevněných areálů. Popis terénních situací vychází z nových zjištění, učiněných autory při terénních průzkumech. Podoba většiny vybraných lokalit totiž nebyla nikdy ani hypoteticky rekonstruována, čímž vyvstala otázka, zda je jejich rekonstrukce vůbec možná. Příspěvek si klade za cíl poukázat na složitou problematiku rekonstrukce zmíněných lokalit s ohledem na prezentaci hypotéz jejich mnohdy značného poškození.

1. LOKALIZACE A PŘÍRODNÍ POMĚRY

V příspěvku je sledován výběr opevněných lokalit v horním Pojizeří, kterých se různou měrou dotkla těžba kamene. První část se týká tří poloh ležících v obci Háje nad Jizerou, která se rozkládá z větší části na pravém břehu Jizery přibližně 5 až 7 kilometrů východně od Semil. Jde o hrad *Sytový*, tvrziště *Loukov*

* Barevné ilustrace k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. IV–VI.

[1] Námětem pro sepsání příspěvku byly jednak opakované terénní prospekce, tak i studijní závěrečná práce jednoho z autorů. SIROVÁTKA, Roman. *Narušení opevněných lokalit pravěku a středověku na území CHKO Český ráj těžbou kamene.* Diplomová práce. Filozofická fakulta – katedra archeologie. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2016, 295 s.

a doposud opomíjenou polohu *Hrádek* na východním okraji textilní továrny v říčním meandru. Dále jsou pojednány lokality ležící východněji proti proudu Jizery, a to *Rychlovský hrádek* u Horních Štěpanic, *Mladkovský hrádek* u Poniklé, domnělé tvrziště *Přívlaka* a z referovaných asi nejznámější hrad *Nístějka*.

Z hlediska geomorfologie[2] se sledované území řadí do lužické oblasti Českého masivu, provincie České vysočiny a dále subprovincie Krkonošsko-jesenické soustavy (IV). Sledované lokality dle dalšího členění leží v Krkonošské podsoustavě (IV-A), celku Krkonošské podhůří (IVA-8), podcelku Železnobrodská vrchovina (IVA-8A), která se dělí na západní okrsek Bozkovskou vrchovinu (IVA-8A-1) a východní Vysockou hornatinu (IVA-8A-2).

Na území Bozkovské pahorkatiny se vyskytují paleozoické fylity, metadiabasy, zelené břidlice a přeměněné tufy vulkanického původu. Zastoupeny jsou také vložky kvarcitů, lyditů, krystalických vápenců až dolomitů. Objevují se také zbytky holorovin a pediplénů v různých výškových úrovních, místy s mocnými kaolinickými zvětralinami, široké rozvodní hřbety s odlehlíky a plochými suky, hluboká údolí vodních toků v povodí Kamenice a Jizery. Na jihozápadním okraji okrsku se nachází plochý povrch na pliocenních až svrchnomiocenních čedičových příkrovech pohřbívajících mladotřetihorní terasové sedimenty.

Vysocká hornatina se rozkládá na obou březích Jizery v předpolí Krkonoš, tvoří ji silurské fylity, ordovické kvarcity, metalydity, krystalické vápence až dolomity a proterozoické svory až fylity. Kerný reliéf se uklání k Jizeře s relikty zarovnaného třetihorního povrchu v různých výškových polohách, s místy meziúdolními hřbety, plochými suky a hustou sítí hlubokých, většinou rozevřených údolí, která sledují často zlomové linie.

Z hlediska půdních poměrů se na vybraném území nacházejí hnědé půdy kyselé, podzolové, glejové, svažité půdy a v širších údolích podél řeky také nivní půdy. V lesních porostech jsou nejčastější mezotrofní hnědé půdy.[3]

Sledované území leží v povodí řeky Jizery (vodoteč 2. řádu), která pramení v Jizerských horách a v jejíž celé délce mezi Dolní Rokytnicí a Semily se střídají klidnější úseky s peřejemi. Po proudu řeky se nachází na jejím pravém břehu lokality Nístějka (3.7) a Přívlaka (3.6) a na levém břehu Mladkovský hrádek (3.5). V tomto úseku řeka protéká hluboce zaříznutým a úzkým údolím. Do

---

[2] Vše podle DEMEK, Jaromír, MACKOVČIN, Peter (eds.) et al. *Hory a nížiny: zeměpisný lexikon ČR*. Vydání II. Brno: AOPK CR, 2006, 582 s. ISBN 80-86064-99-9.

[3] VÁLEK, Bohumil. *Půdy východních Čech, v území mezi Krkonošemi a Českomoravskou vysočinou, jejich vznik, vývoj a praktické využití.* Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1964, 130 s.

řeky se zde vlévají z obou stran drobné bystřinné potoky a říčky. Po proudu se v již klidnějším úseku s otevřenějším údolím na jejím pravém břehu nachází Dolní Sytová (3.1) a Rybnice (3.2). Jedinou lokalitou od Jizery vzdálenou je Rychlovský hrádek (3.4), u něhož teče v hlubokém údolí říčka Jizerka, která poblíž Mladkova ústí v Horní Sytové do Jizery.

Vybrané lokality se nacházejí v silně zvlněném Krkonošském podhůří v horní části povodí Jizery a náleží do klimatické oblasti B – mírně teplé, okrsku B 10 – mírně teplého, velmi vlhkého, vrchovinného. Průměrné roční srážky jsou 716–862 mm, průměrná roční teplota je 6,7 °C. Vegetační období trvá 142–151 dní v roce. Průměrné srážky za vegetační období jsou 383–477 mm. Průměrná teplota za vegetační období je 12,8 °C (viz klasifikace dle W. Köppena). [4] Další možnou klasifikací je klasifikace podle E. Quitta,[5] podle ní leží sledovaná část povodí Jizery v mírně teplé oblasti MT2. Vyplývá z ní, že počet dnů s průměrnou teplotou 10 °C a více je 140–160, průměrná teplota v lednu je -2 až -5 °C, průměrná teplota v červenci je 16 až 17 °C. Průměrný počet dnů se srážkami 1 mm a více je 100 až 120. Srážkový úhrn ve vegetačním období dosahuje 350 až 500 mm, v zimním období pak 250 až 300 mm. Počet dnů se sněhovou pokrývkou je 60 až 100.[6]

Podle mapy potenciální přirozené vegetace se v okolí všech sledovaných lokalit předpokládá přirozený výskyt květnatých bučin. Zajímavostí je růst vzácné byliny lopuštíku skloněného (*Hackelia deflexa*) v areálech hradů Nístějka a Štěpanice (mladší hrad, nikoliv pojednávaná lokalita).[7] Většina sledovaných lokalit je dnes zalesněná smíšeným nebo smrkovým porostem.

2. IDENTIFIKACE STOP TĚŽBY

Při popisu panských sídel bývá historická těžba velmi opomíjena. Tím dochází často ke zkreslení, chybnému popisu i následnému vyvozování hypotetických rekonstrukcí. Rozpoznávání konkrétních míst postižených historickou těžbou je podmíněno celou řadou okolností, přičemž je nutné mít s jejím rozpozná-

---

4 TOLASZ, Radim. *Atlas podnebí Česka: Climate atlas of Czechia*. Praha: Český hydrometeorologický ústav, 2007. ISBN 978-80-86690-26-1.

5 QUITT, Evžen. *Klimatické oblasti Československa*. Brno: Geografický ústav ČSAV, 1971. Studia Geographica.

6 *Atlas životního prostředí Libereckého kraje.* Dostupné online: https://geoportal.kraj-lbc.cz/atlas_zp;jsessionid=7831ABA78E5A501354CF21AFA1B18387; *Atlas ČSSR*. Praha: Geodetický a kartografický podnik, 1984.

7 MACKOVČIN, Peter; SEDLÁČEK, Miroslav; KUNCOVÁ, Jaromíra (eds.). Liberecko. In: Mackovčin P. a Sedláček M. (eds.), *Chráněná území ČR III.* Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, 2002, 310 s. ISBN 80-86064-43-3.

váním terénní zkušenosti. Badateli, který se tímto tématem nikdy nezabýval, se mohou totiž exploatační místa zdát naprosto přirozená.[8] Sledované lokality leží mimo oblast Českého ráje s druhohorními kvádrovými pískovci, kde již na toto téma existuje celá řada odborných prací, ale jejich metodiku nelze plně aplikovat na oblast krkonošsko-jizerského krystalinika, na jehož okraji se námi sledované lokality nacházejí.[9] Dle sdělení ing. Erika Tichého k tématu těžby neexistují skripta ani historická literatura s návody a lomaři i kameníci si zkušenosti předávali od středověku až do 50. let 20. století pouze ústně.[10] Pokusíme se uvést několik metodických rad a postupů, jak lze těžbou dotčené terény rozpoznávat, interpretovat a případně také datovat.

Prvořadým počinem pro lokalizaci těžebních areálů je zhlédnutí dostupných mapových zdrojů. V dnešní době je asi nejjednodušší využít mapové aplikace se stínovaným modelem terénu založeným na lidarových datech.[11] Vydatnou pomůckou historické těžby jsou pak publikace geologických svazků *Soupisu lomů*[12] a odborná literatura věnující se montánní archeologii.[13] Následuje pak vizuální ověření při nezbytné terénní prospekci. Tu je nutné provést jak v samotném sledovaném areálu, tak i širším obvodu lokality. Jedná se o zmapování terénních útvarů a terénních anomálií, které se vychylují od

---

8 PODROUŽEK, Kamil. Eine Burg und ein Steinbruch. In: *Burg und ihr Bauplatz.* Castrum Bene 9. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2006, s. 357–368. ISBN 80-247-1187-7.

9 U některých lokalit v samotném Českém ráji lze využít zjištění získaná při projektu *Dokumentace skalních rytin, nápisů a dalších prvků historické krajiny v CHKO Český ráj,* prováděným pracovníky VMG Česká Lípa. PODROUŽEK, Kamil. Způsoby dobývání pískovce. In: *Minulostí Českého Švýcarska II. Sborník příspěvků z historické konference 2003.* Krásná Lípa: Správa Národního parku České Švýcarsko, 2004, s. 54–63; PODROUŽEK, Kamil. Štuky a kopáky – těžba, užití a význam pískovcového zdiva. In: *Opracování kamene*. John, J.; Kovář, M. (eds.) Plzeň: 2006, s. 79–83. ISBN 80-87025-09-1; PODROUŽEK, Kamil. *Vesnické stavby na pískovcovém podloží.* Ústí nad Labem: UJEP, 2006, 84 s. ISBN 80-7044-841-5; *Péče o historická důlní díla vzniklá do konce 19. století*. Sborník příspěvků ze stejnojmenného workshopu z 3. listopadu 2010. Ústí nad Labem: NPÚ, ÚOP, 2012, 108 s. ISBN 978-80-85036-49-7; PODROUŽEK, Kamil. *Lovecké pozorovatelny, posedy a čihadla v pískovcích.* Časopis Společnosti přátel starožitností, 122, 2014, s. 7–30.

10 V letech 1964 až 2011 byl Ing. E. Tichý pedagogem na SPŠKS v Hořicích, za laskavé sdělení děkujeme.

11 LiDAR (Light Detection And Ranging) je metoda dálkového průzkumu zemského povrchu prováděná měřením laserovým paprskem. GOJDA, Martin. *Archeologie a dálkový průzkum: historie, metody, prameny.* Praha: Academia, 2017, s. 290–315. ISBN 978-80-200-2644-6. Data jsou dostupná online také na geoportálu ČÚZK v aplikaci Analýzy výškopisu: https://ags.cuzk.cz/av/.

12 Jedná se o padesátisvazkovou edici Geologického ústavu (dnes Česká geologická služba), vydávanou v letech 1932–1961, evidující oficiální i opuštěné lokality těžby nerostných surovin. GOTTHARD, J. *Soupis lomů ČSR,* č. 1. Okres Semily. Praha: Československý svaz pro výzkum a zkoušení technicky důležitých látek a konstrukcí, 1932, 63 s.; POKORNÝ, Richard, PETERKOVÁ, Marie Tereza. *Digitalizace lomů ČSR/ČSSR ver. 1.0*. Geoscience Research Reports. Czech Geological Survey, vol. 49. Praha: 2016, s. 75–78. ISBN 978-80-7075-912-7.

13 Odnož archeologie zabývající se především výzkumem historické hlubinné rudní těžby.

přirozeného reliéfu, tj. předpokládaného průběhu vrstevnic nebo skalního útvaru.

Pro rozpoznávání těžebních areálů je vždy důležité mít na zřeteli následující faktory: jedinečný celkový charakter lokality s přírodními poměry, situování sledovaného prvku v krajině – v našem případě umístění opevněného areálu a posuzování jeho rozsahu, druh těžené suroviny, druhy a rozsah těžebních zásahů, lokalizace těžebních zásahů vzhledem k jednotlivým částem zkoumané lokality, přítomnost komunikací, rekonstrukce historické komunikační sítě a provázanost komunikací s osídlením. Deskriptory lze rozšířit o mnohé další, jejichž studium by vyžadovalo samostatné bádání.

Z hlediska rozpoznávání těžebních zásahů v terénu je zapotřebí uvažovat poněkud širokospektrálně a v některých případech pohlížet na současný terén z více úhlů. Existují totiž navíc těžební zásahy, které postupně odtěžily celé terénní útvary (přetnutí ostrožny, odtěžení skalních bloků, návrší apod.). V takových případech je stanovení hypotézy o rozsahu těžbou dotčeného prostoru a poničení lokality značně obtížné.

S tématem rozpoznávání těžby úzce souvisí její stáří, které bývá velmi problematické nejen v terénu, ale i při dalším bádání. V tomto ohledu mohou být v některých případech velmi přínosné regionální písemné prameny (např. obecní kroniky, archivní záznamy o těžbě) nebo vlastivědná literatura. Většina rozsáhlejších těžebních areálů vznikla zřejmě postupnou těžbou v několika etapách, z nichž některé mohly být od sebe časově vzdálenější. Jak tomu skutečně bylo, se bez písemných pramenů v mnohých případech zjevně již nedozvíme, neboť v současném terénu zanechala své stopy vždy těžba nejmladší. Hypoteticky by tak některé rozsáhlejší těžební areály mohly mít svůj počátek již ve středověku. Středověká těžba se však nedotýkala existujících lokalit ve smyslu destruktivním, pouze pokud šlo o úpravu vlastní plochy – tedy např. odtěžení materiálu z příkopu a staveniště (tj. stavební vývoj lokality).

U některých opevněných lokalit stojících na skalních útvarech mohlo dojít po jejich opuštění, někdy v průběhu novověku, k postupnému rozebírání budov, a tato činnost mohla přerůst i v těžbu kamene. V takových případech můžeme vysledovat těžbu na temenech skalních bloků. Tento typ těžby mohl být někdy vyvolán selskou povrchovou těžbou kamenné suroviny, která později mohla přerůst v masivnější těžební aktivitu. Stopy tohoto druhu těžby můžeme sledovat v téměř každém lese v extravilánech obcí. Jedná se o terénní deprese od několikametrových rozměrů až do několika desítek čtverečných metrů.

Drobné těžební zásahy lze ovšem jen stěží odlišit od stromových vývratů. Tyto zásahy nebyly tak zásadní svým destrukčním potenciálem, byly však jednou z celé řady podobných změn.[14]

2.1. DALŠÍ METODIKA PŘI ROZPOZNÁNÍ TĚŽEBNÍCH ZÁSAHŮ NA LOKALITÁCH V HÁJÍCH N. J.

Vedle výše uvedených prvků rozpoznávání se nám u sledovaných lokalit nepodařilo ani v jednom případě najít technologické stopy po těžbě. Proto od začátku vycházíme především z výsledků terénního pozorování a prostorové hypotézy, v kombinaci s analogickými poznatky z jiných těžbou nepoškozených i narušených opevněných lokalit. Těžbou narušené prostory jsme se pokusili znázornit na přiložených pláncích (obr. 3, 11). Z nich jsme každý opatřili také několika náčrty průřezů terénem, kde jsme se snažili bez podrobného měření znázornit aktuální úroveň terénu s modelací pravděpodobného stavu původní nivelity před narušením těžbou.

Přesné stáří těžby se nám nepodařilo zjistit, v případě sledovaných lokalit je nelze vyčíst ani z terénního pozorování. Na lokalitách se nevyskytují skalní stěny nebo balvany, které by mohly nést alespoň technologické stopy umožňující rámcovou dataci.[15] Částečně pomoci by mohl detektorový průzkum. Nicméně ani nálezy při něm získané by zřejmě neumožnily určit stáří těžby, a to ani kdyby pocházely ze sutinných kuželů. Můžeme předpokládat, že by takto mohly být nalezeny kovy rámcově datovatelné buď do doby fungování sídla (sutiny s destrukcí), nebo ztrátové nálezy z těžebních aktivit. Ty, které by se daly po složitém interpretačním procesu s těžbou spojit, by příliš k jejímu datování nepomohly, byly by však datovatelné alespoň rámcově do novověku nebo industriální doby. Nalezené kovy by tak mohly hypoteticky dosvědčit terénní aktivitu související buď s těžbou, nebo úpravami terénu s těžbou nesouvisejícími, avšak vždy v závislosti na historickém vývoji dané lokality.

---

[14] Metodice rozpoznávání historických geomorfologických změn se široce věnoval prof. Černý. ČERNÝ, Ervín. *Zaniklé středověké osady a jejich plužiny. Metodika historickogeografického výzkumu v oblasti Drahanské vrchoviny.* Studie ČSAV, č. 1. Praha: Academia, 1979, 168 s.

[15] Tuto metodu lze uplatit například na lokalitách rozkládajících se na pískovcích v Českém ráji nebo částečně i na povrchu uchovávajícím si technologické stopy způsobu těžby.

2.2. VÝVOJ A STÁŘÍ TĚŽBY

Na tomto místě se pokusíme uvést několik poznatků k vývoji povrchových těžebních metod.[16] Patrně nejstarším druhem získávání kamene v obecném smyslu byl sběr suťových kamenů. Ten však až na absenci kamenných balvanů nezanechává v terénu žádné stopy. Ke sběru přibylo rozebírání přirozeně zřícených částí skal, případně vybírání sutí ze skalních puklin. Zřejmě až později se člověk zaměřil na zisk kamene z odhalených skalních stěn.

Volba techniky rozebírání závisela na charakteru horniny a získávaném množství. Lámání na skalní stěně bylo prováděno klínováním, tj. zarážením klínů, nejprve dřevěných (dubových, bukových nebo olšových) a později železných. U dřevěných klínů, polévaných po zaražení vodou, se využívalo síly bobtnajícího dřeva, klíny železné byly přitloukány, dokud „zvonily", v obou případech záleželo na síle pnutí. Z této techniky se postupně vyvinuly různé dílčí varianty lámání, jejichž užití záviselo na mnoha okolnostech, z nichž nejdůležitější byl charakter terénu.

Uvedené těžební techniky lze relativně datovat do průběhu vrcholného středověku až novověku, těžba pomocí klínů byla využívána ještě na sklonku 19. století. V průběhu novověku se lámalo i pomocí náloží s černým střelným prachem. Nejmladší lamačskou technikou se stal odstřel dynamitem, avšak z důvodu tvorby četných trhlin v lámané hornině nebyl příliš vhodný. Těžba pískovce postupně lokálně ustávala v sedmdesátých letech 19. století a prakticky byla zastavena v polovině 20. století v době centralizace a standardizace výroby, kdy se začalo těžit jen v několika vybraných velkých lomech. Dataci lomových areálů nelze provádět plošně v rámci vymezeného území, ani v rámci určité lokality, ale je důležitý kontext každé skalní stěny, svahu a jejich vztah k okolnímu terénu.[17]

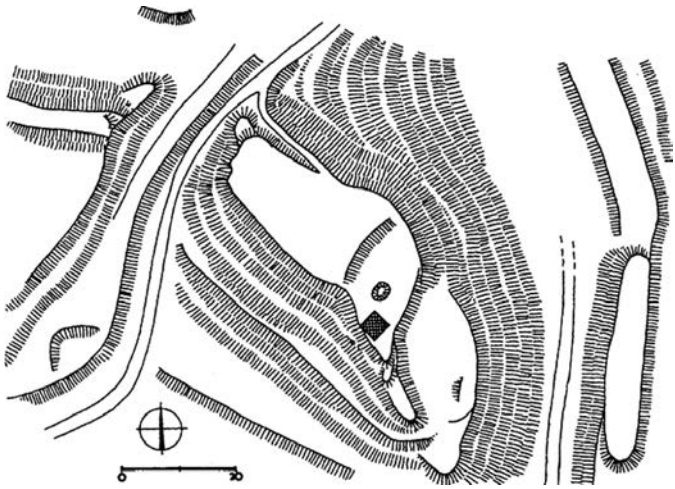
[16] Nevěnujeme se zde problematice důlní těžby, která není tématem tohoto článku ani předmětem zájmu vytipovaných lokalit.

[17] PODROUŽEK, Kamil. Těžba pískovce pro stavební účely – stopy, typy, technologie. In: *Svorník 12. Sborník příspěvků z 12. specializované konference stavebněhistorického průzkumu „HISTORICKÉ ZDIVO" uspořádané 18.–21. června 2013 v Roudnici nad Labem*. Praha: 2014, s. 19–42. ISBN 978-80-260-6784-9; PODROUŽEK, Kamil. Těžba pískovců – typy, způsoby, příklad. In: *Péče o historická důlní díla vzniklá do konce 19. století. Sborník příspěvků ze stejnojmenného workshopu z 3. listopadu 2010.* Ústí nad Labem: NPÚ, ÚOP, 2012, s. 31–46. ISBN 978-80-85036-49-7.

3. VÝBĚR LOKALIT POŠKOZENÝCH TĚŽBOU[18]

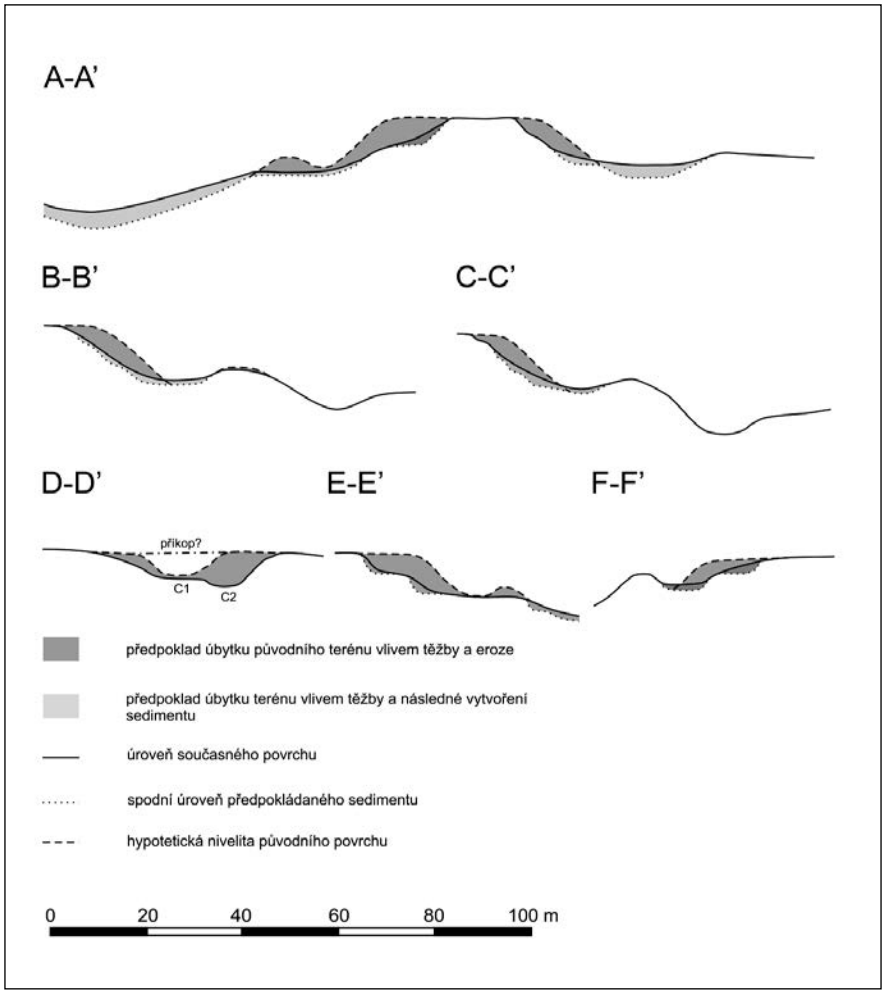
3.1. SYTOVÝ (DOLNÍ SYTOVÁ)

Lokalizace: k. ú. Dolní Sytová, asi 0,5 km severně od středu obce Dolní Sytová, S-JTSK: 664126,68/993406,30, nadm. výška 435–455 m n. m.; *současné pozemky:* 1275/2, 1182/2, 2360, 1949, 1275/3, 1274/2, 1274/3, 1338, 1339; *pomístní názvy:* Sytový, V Hromadí, V Kašťakově, Zámčiště; *geologie:* olivinický bazalt až bazaltický andezit (melafyr; permokarbon); *současný terénní reliéf:* protáhlé hřebenovité návrší s plošinným rozšířením ve východní polovině; *vodstvo:* bezejmenný potok protékající v údolí severovýchodně od návrší, jižně 0,5 km od návrší řeka Jizera; *stav bádání:* a) sonda na vrcholové plošině T. Durdík, J. Prostředník a Z. Fišera 1998; b) terénní prospekce T. Durdík 1999; c) letecký průzkum a rekognoskace J. Prostředník 2002; *datování lokality:* 13.–16. století; *zjištěné stopy těžby:* terénní prohlubně a nepravidelnosti v uspořádání terénu, terasy, suťové kužele, náhlý sráz z plošiny bez intaktních prvků opevnění (zničeno); *uložení nálezů:* MČR Turnov.

Obr. 2. *Dolní Sytová – hrad Sytový. Plánek lokality podle Z. Fišery a T. Durdíka.*

[18] Níže v textu užíváme zkratku pro lokality podle pořadí 3.1–3.7, v přiložené mapě čísla rovněž odpovídají tomuto pořadí (1–7).

Obr. 4. *Dolní Sytová – Sytový. Tabulka s řezy terénem (odpovídá obr. 3 v barevné příloze).*

Návrší s pozůstatky hrádku se nachází na okraji intravilánu Dolní Sytové. Za pozůstatky hradu byly v literatuře považovány terénní relikty na vrcholové plošině jednoho z návrší.[19] Podle katastrálního místopisu se lokalita nachází v šířeji označovaném prostoru *V Hromadí*. Vlivem historických popisů z konce 19. století dosud v současné literatuře přežívá označování polohy v „*Kašťakově*" podle parcel rodiny, na jejichž gruntech se hrad tehdy nalézal. Mezi lidmi bývalo toto místo nazýváno tradičním zobecnělým pojmem *Zámčiště*.

[19] PROSTŘEDNÍK, Jan. *Hrádky a tvrze západních Krkonoš*. Krkonoše 4/2000, s. 18–19.

Obecní kronika uvádí:[20] „*V Sytové stávala malá dřevěná tvrz s kamennou věží asi 500 kroků západně od potoka Kašťákova (Křapkova) na malém kopci na tři strany příkře se svahujícím, kde dosud se říká ‚Zámčiště'. Do ní vjíždělo se příkrou – dosud znatelnou cestou ze strany východní. Od západu ve hřbetě je vykopán hluboký příkop, kudy nyní vede Chlupáčova cesta. Rohové kameny věže a kamenné základy tvrze byly ještě znatelny v létech 1860. Na místě tom se několikrát kopalo, by se našly předměty potvrzující, že tu tvrz kdysi určitě stávala, ale z nedostatku zájmu se vždy záhy od toho upustilo. V podhradí této tvrze vznikala ves Sytov – později Sytová, ale o tom písemných zpráv nemáme.*"

První písemné zmínky o majitelích pocházejí z desk zemských ve vyhrocených počátcích lucemburské vlády. Tehdy se násilně proti hradu Rotštejnu postavilo několik desítek příslušníků šlechty, jejichž trestnou činnost řešil v letech 1318–1325 zemský soud.[21] První doložený majitel hradu – Havel Houba z Lemberka (*Hawel Huba de Sytoweho*) byl roku 1323 pro způsobení vysoké škody zažalován spolu se svými bratry, příbuznými Valdštejny a turnovskými měšťany.[22] V předešlých letech ještě čelil žalobě za škody v sousední vsi Bystré.[23]

Ve druhé polovině 14. století byla obec Sytová rozdělena na několik vlastnických dílů a kromě Lemberků na tomto majetku participovala i větev pánů z Valdštejna ze sousedních Roprachtic. Po smrti Jana z Valdštejna (*Johannes dictus Walstein*) v roce 1393 měl o sytovské zboží zájem královnin hofmistr Zdeněk z Valdštejna se sídlem na Štěpanicích.[24] Nemáme zprávy o tom, že by ve svém odvolání uspěl, ale dva roky po Janově smrti (1395) je na hradě Sytovém doložen jiný Jan z Valdštejna (*Johannis de Waldstein residentis in Sitowa*) s patronátem podacího práva v Roprachticích.[25]

Rozsah vlastnictví rodu pánů z Lemberka v Sytové definuje provolání odúmrti z let 1437. Janovi z Lemberka po jeho strýci Haškovi patřily majetkové podíly podél pravého břehu Jizery v Sytové, Loukově, Rybnicích, Podolí, Těšnově, Roprachticích a vzdálenějších Robousích na Jičínsku.[26] Navzdory náro-

---

[20] Dohledáno obecní kronikářkou Dagmar Pršalovou v: ČURDA, Jaroslav. *Vznik a osudy obce Dolní Sytové*. Kronika obce (1930).

[21] SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého X*. Boleslavsko. Praha: 1895, s. 74.

[22] *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae*, sv. I. (Ed.) J. Emler. Praha: 1870, s. 61.

[23] Tamtéž, s. 58.

[24] *Desky dvorské Království českého, díl I. První kniha provolací desk dvorských z let 1380–1394*. In: Archiv český, sv. XXXI. (Ed.) G. Friedrich. Praha: 1921, s. 79, č. 118.

[25] *Libri quinti: confirmationes ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim … ab anno 1393 usque 1399*. (Ed.) F. A. Tingl. Pragae: I. L. Kober, 1866, s. 221.

[26] *Desky dvorské Království českého, díl III. Druhá kniha provolací z let 1411–1448*. Archiv český, sv. XXXVI. (Ed. G. Friedrich). Praha: 1941, s. 181, č. 102.

kům vladyckého rodu Lemberků z Robous si v následujícím roce zmíněné zboží vyprosil královský dvořan Jan z Míkovic.[27]

Při historicky významném dělení valdštejnského majetku roku 1492 se sytovský díl se selskými dvory a krčmami s platem dostal k jilemnickému panství se správou na tvrzi v Jilemnici.[28] Lze se domnívat, že k opuštění hradu Sytového opravdu došlo někdy po roce 1437, neboť se poté již nenacházel v rezidentním vztahu a obě části Sytové (valdštejnská i lemberská část) byly součástí jiných dominikálních celků. Sytová s Roprachticemi pak zůstaly odtrženy jako externí součást vzdálených panství po celý raný novověk. Později navíc došlo k rozdělení na samostatné vsi Horní a Dolní Sytovou.

Nálezy keramiky a mazanice získané při povrchových sběrech, a především z drobného archeologického výzkumu vedeného J. Prostředníkem roku 1998 dokládají dvě sídlištní aktivity v období vrcholného středověku, především v rozmezí druhé poloviny 13. století až do století patnáctého.[29] Nálezový horizont tak souhlasí s dochovanými písemnými prameny. Nevelký průzkum v podobě sondy I/98, položené na severním okraji plošiny, odhalil stratigrafii o mocnosti 0,25–0,35 m. Pod hrabankou se nacházela hnědá hlína s mazanicí, uhlíky, kameny a úlomky keramiky. Pod touto vrstvou byla šedá písčitá hlína s uhlíky a zlomky keramiky, která nasedala na rozpadlé skalní podloží. Dále byly dokumentovány tři mělce zahloubené objekty interpretované jako kůlové jamky, dokládající nadzemní zástavbu.[30] Nejspíše tyto okolnosti s absencí zdiva vedly k úvahám o dřevěném charakteru hradu. S hradem je dále spo-

Obr. 5. *Dolní Sytová – Sytový. Výzkum v roce 1998 – sonda I/98.*

[27] Lemberkové z Robous byli s markvartickým rodem Lemberků na Sytové nejspíš pokrevně spřízněni, ale ve skutečnosti se jednalo o Rýzmburky. Viz ŠPRÁCHAL, Přemysl. *Vladycký statek Robousy*. Z Českého ráje a Podkrkonoší (ZČRP), sv. 32. Semily – Jičín: SOkA, 2019, s. 31–41.

[28] DONTH, Franz, DONTH, Hans, H. *Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach im Reisengebirge im 17. Jahrhundert.* München: 1974, s. 54.

[29] PROSTŘEDNÍK, Jan. *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998.* ZČRP, sv. 12. Semily: SOkA, 1999, s. 190–193.

[30] PROSTŘEDNÍK, Jan. Dolní Sytová (okr. Semily). In: *Výzkumy v Čechách 1999.* Praha: 2001, 37–38. ISBN 80-86124-32-0.

Obr. 6. *Dolní Sytová – Sytový. Dnes již neexistující budova na jižním okraji hradní akropole.*

jována také oválná prohlubeň nejasného stáří v jihovýchodní části plošiny, někdy považovaná za cisternu (poloha viz obr. 3). Tuto interpretaci však znejasňuje hranatá prohlubeň situovaná několik metrů jižně od ní, o které v literatuře již nejsou zmínky.[31] Obě prohlubně jsou pokryty velkým množstvím lesní hrabanky s recentním odpadem a dosud nebyly odborně prozkoumány.

Hrad bývá v literatuře posuzován jako dvoudílný s tím předpokladem, že současná cesta, protínající celé hradní návrší, prochází hypotetickým šíjovým příkopem. Kastelolog dr. Durdík ovšem hradní plošinu považoval za jednodílnou.[32] Současná podoba cesty však pochází pravděpodobně až z rozsáhlejších terénních úprav někdy z 20. století. Zřejmě tehdy se rozhodlo z důvodu zkapacitnění pro zemědělskou techniku o podstatném rozšíření již nevyhovujícího úzkého úvozu, jehož relikty jsou v terénu stále dobře patrné. Současná terénní situace nedovoluje vyslovit závěr, zda starší komunikace využila původní příkop. Jeho situování v tomto prostoru by však bylo opodstatněné rozsahem východní plošiny. Za další středověké úpravy terénu nebo hradní zástavby bychom mohli s opatrností označit také terénní hrany uprostřed vrcholové plošiny.

Za značně problematický, a s tématem příspěvku již plně související, se dá označit terén prakticky na všech světových stranách okolo plošiny, jež nesou antropogenní stopy. Ty jsme se pokusili rozdělit na dvě kategorie. Do první můžeme zařadit ty, které by se daly spojit přímo s hradem a doplnily by tak soubor jeho terénních reliktů. Mezi nimi vyniká mohutný liniový útvar o délce cca 90 metrů, oddělený na východní až severovýchodní straně od plo-

---

[31] Na archivní fotografii (obr. 6), pořízené při provádění archeologického výzkumu v roce 1998, se na plošině nacházela dnes již neexistující obdélná budova lehčí konstrukce. Dochovaná narušení plošiny mohou s touto stavbou souviset.

[32] DURDÍK, Tomáš. Hrady Českého ráje. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji.* Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 13. Semily: SOkA – Turnov: Muzeum Českého ráje, 2009, s. 86. ISBN 978-80-86254-19-7.

šiny hlubokou terénní depresí. Do ní vchází od jihu lesní cesta nejasného stáří.[33] Interpretace útvaru jakožto zemního náspu, a tudíž vnějšího opevnění hradu, by byla snadná, ale existuje hned několik argumentů, které ji shazují. Prvním je jeho možný částečný přirozený původ, dále náhlé ukončení na jižní straně a absence návaznosti linie na straně severní. Pro antropogenní úpravy svědčí zploštění jeho koruny ve většině celkového průběhu. Nepřehlédnutelné je také asi metrové vyvýšení přibližně uprostřed jeho koruny o celkové délce asi 30 metrů (obr. 3). I přes veškeré pochybnosti se však domníváme, že zemní „val" je přinejmenším uměle upravený útvar s využitím přirozené původní konfigurace a působí jako vnější obranný systém hradu. S torzem podobného terénního útvaru se setkáváme také na západní straně od plošiny, kde disponuje délkou cca 60 metrů a vede od úpatí ztenčené části návrší nejprve jižně a postupně jihovýchodním a východním směrem. Vrchol tohoto náspu je subtilnějšího tvaru a jeho východní průběh je zjevně zničen komunikacemi, kde ve východním směru zanikl docela.

Obr. 7. *Dolní Sytová – Sytový. Pohled na prostor cesty od severu.*

Druhou skupinu stop tvoří terén s patrnými těžebními zásahy v době po ukončení existence hradu. Pomineme-li možnost, že těžba mohla probíhat i v místech dnešní cesty protínající návrší, tak

Obr. 8. *Dolní Sytová – Sytový. Pohled na východní svah návrší.*

[33] Archivní mapy tuto cestu vůbec neevidují. Lze se tedy domnívat, že průraz cesty předpokládaným průběhem východního valu souvisí s lesní nebo těžební aktivitou v bezprostředním okolí.

nejrozsáhlejší úbytky terénu můžeme lokalizovat na celém severním obvodu plošiny. Rozsáhlé stopy těžby lze v terénu vyčíst také na straně východní, a to hned v několika výškových úrovních. Jihovýchodní cíp plošiny je o několik metrů výškově snížený a jeví se též jako aktivita recentnějšího období, snad v důsledku těžby. Právě tato část byla dosud považována za součást hradní plošiny, respektive za jakýsi parkánový útvar.[34] Bezprostřední okolí hradního úbočí doznává široké spektrum těžko rozeznatelných úrovní změn morfologie terénu. Nejspíše se jednalo o několikeré změny a následné převrstvování, z nichž jsou nejmarkantnější odvaly a zarovnávání zeminy v souvislosti s úpravou současné cesty. Mnohem odvážnější představy o rozsahu těžby má pak geomorfolog V. Pilous.[35]

Obr. 9. *Dolní Sytová – Sytový. Zemní násep přerušený starší komunikací.*

Jako problematický se nám jeví také jižní svah a úpatí plošiny, kde je terén stupňovitě upraven do dvou teras. Jejich účel nedokážeme vysvětlit, nicméně se nám jeví pravděpodobnější hledat spojitost s těžbou nebo terasovitou úpravou pro ovocný sad. Jižně od nejnižšího terénního stupně se nachází mělké údolí s drobným prameništěm, které dělí návrší se sledovaným areálem od jižně situovaného analogického návrší.[36] Z důvodu možného antropogenního původu západního „valu" musíme uvést, že k těžebním aktivitám zřejmě došlo také v pomyslném trojúhelníkovém prostoru právě mezi tímto útvarem a zbytkem hřbetu západně od současné hlavní cesty.

Těžební aktivity v prostoru severně od Dolní Sytové jsou uváděny také v *Soupisu lomů*. Záznam (pod č. 143) ovšem velmi pravděpodobně odkazuje na lom situovaný východně od sledované lokality. Napovídá tomu uvedení roz-

[34] Na našem plánku tuto část opomíjíme, neboť se domníváme, že jde spíše o výsledek těžební činnosti. Terénní stupeň „parkánového útvaru" byl tedy zařazen do červeného polygonu, znázorňující předpokládaný úbytek původního terénu.

[35] PILOUS, Vlastimil. *Sytový a Loukov. Dva tajemné krkonošské hrádky.* Krkonoše 1/2013, s. 44–47.

[36] Jižní návrší se podobá jak půdorysnou, tak i výškovou dispozicí.

měrů: *„Hlavní lom v×d×h = 3×20×20 m"*, z čehož zároveň vyplývá, že v jeho okolí probíhaly další těžební aktivity.[37]

Terénní změny v této lokalitě jsou tak širokého spektra, časově a účelově odlišné, že je nelze bez dalšího výzkumu zodpovědně popsat v plné platnosti. S tím pak také souvisí další problémy, jakými je rekonstrukce původního tvaru hradního návrší a okolního terénu, bez nichž dál nelze vyvíjet hypotetické úvahy ohledně podoby hradu, komunikační sítě a v neposlední řadě obranného systému. Předpokládáme, že dnešní příkré svahy hradní akropole jsou až výsledkem eroze po skončení těžby a hranice původního úpatí návrší mohla být v mnohem širších obrysech. Za těchto předpokladů je nutné také rekonstruovat možnou podobu návrší ještě před těžebními zásahy (viz obr. 3, 4). Nutno však podotknout, že do sítě cest plužinného systému zapadá cesta jak na východní straně potoka, tak cesta vedená skrze hradní návrší. Průběh obou cest je zanesen už na mapách stabilního katastru z první poloviny 19. století.[38]

3.2. HRÁDEK (LOUKOV)

Lokalizace: k. ú. Rybnice, severovýchodní část obce Loukov, S-JTSK: 665444,85/994029,38, nadm. výška 410–425 m n. m.; *současné pozemky:* 438/1, 438/2, 438/3, 435, 439/2, 387, 383, 384; *pomístní názvy:* Karcák, Hrádek; *geologie:* kamenitý až hlinito-kamenitý sediment (kvartér); současný terénní reliéf: solitérní nepravidelně oválný skalnatý kužel s převýšením nad okolním terénem o 10–15 m; *vodstvo*: poblíž lokality se v současnosti nenachází žádná vodoteč, nelze vyloučit existenci pramenů, 270 m jižně řeka Jizera; *stav bádání:* a) povrchové sběry KAS Jilemnice 1990, b) terénní průzkum Z. Fišera, J. Prostředník 1998; *datování lokality:* 14.–16. století; *zjištěné stopy těžby:* terénní prohlubně a nepravidelnosti v uspořádání terénu, terasy, suťové kužele, náhlé srázy z vrcholové plošiny bez prvků opevnění a zástavby; *uložení nálezů:* MČR Turnov.

Pozůstatky opevněného sídla se rozkládají v severovýchodní části Loukova. Z krajinného hlediska na zalesněném, nepříliš výrazném návrší, připomínajícím nepravidelný kužel. V odborné literatuře je lokalita pojímána jako tvrziště.

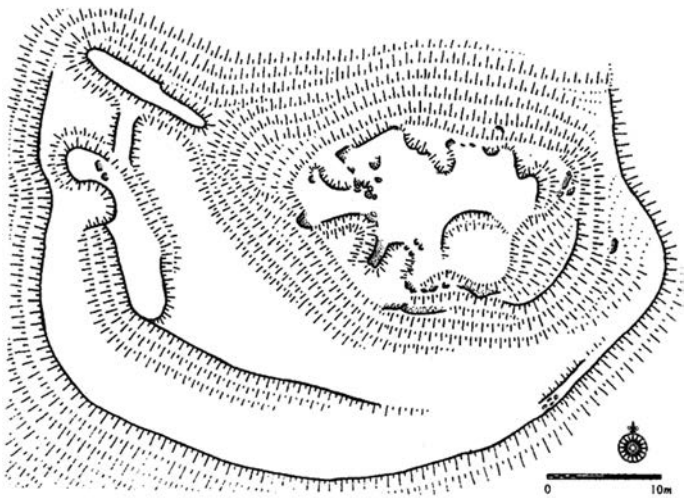
[37] GOTTHARD, J., *Soupis lomů ČSR,* č. 1, Okres Semily, s. 55–56.

[38] *Dorf Nieder-Sittowa böhmisch Dolnj-Sytowa in Böhmen Bunzlauer Kreis*. 1842. M 1 : 2880. Ústřední archiv zeměměřictví a katastru. ČÚZK. Dostupné online: archivnimapy.cuzk.cz.

K tvrzi nejsou známy žádné přímé písemné doklady a zmíněna je až roku 1634, kde se zmiňuje poloha „*Hrádek*".[39] Mapa prvního vojenského mapování z 60. let 18. století samostatně vyděluje lokalitu Hrádek, na rozdíl od Loukova se zástavbou kolem kostela sv. Stanislava.[40] Místní jednoznačně nazývají Hrádkem sousední usedlost čp. 20, kdysi spojenou s hostincem čp. 21. Pravděpodobně se jednalo o hospodářský dvůr, který společně s kostelem a mlýnem tvořil trojici nejvýraznějších kamenných budov v celé zástavbě katastru Loukova a Rybnic. Právě k této usedlosti patřily polnosti v celém rozsahu na východ a k severu, tedy zhruba polovina pozemků Loukova. V polovině 19. století shledáváme v obci v naprosté většině pozemky rodu Hradeckých, kteří jsou považováni za příslušníky drobné šlechty.

Hrádecký potok (*Hradeker Bach*), protékající z Roprachtic na rozhraní katastrů Loukova a Dolní Sytové, bezpochyby souvisí s tímtéž pojmenováním. Domníváme se však, že jde o pomístní název přenesený ze zaniklého tvrziště, jehož součástí byl i výše jmenovaný hospodářský dvůr.

Spolehlivě se můžeme opřít o terénní pozůstatky a nálezy fragmentů keramiky, které dokládají využívání lokality ve 14.–16. století. Ty pocházejí zejména z terénního průzkumu J. Prostředníka a Z. Fišery, provedeného r. 1998.

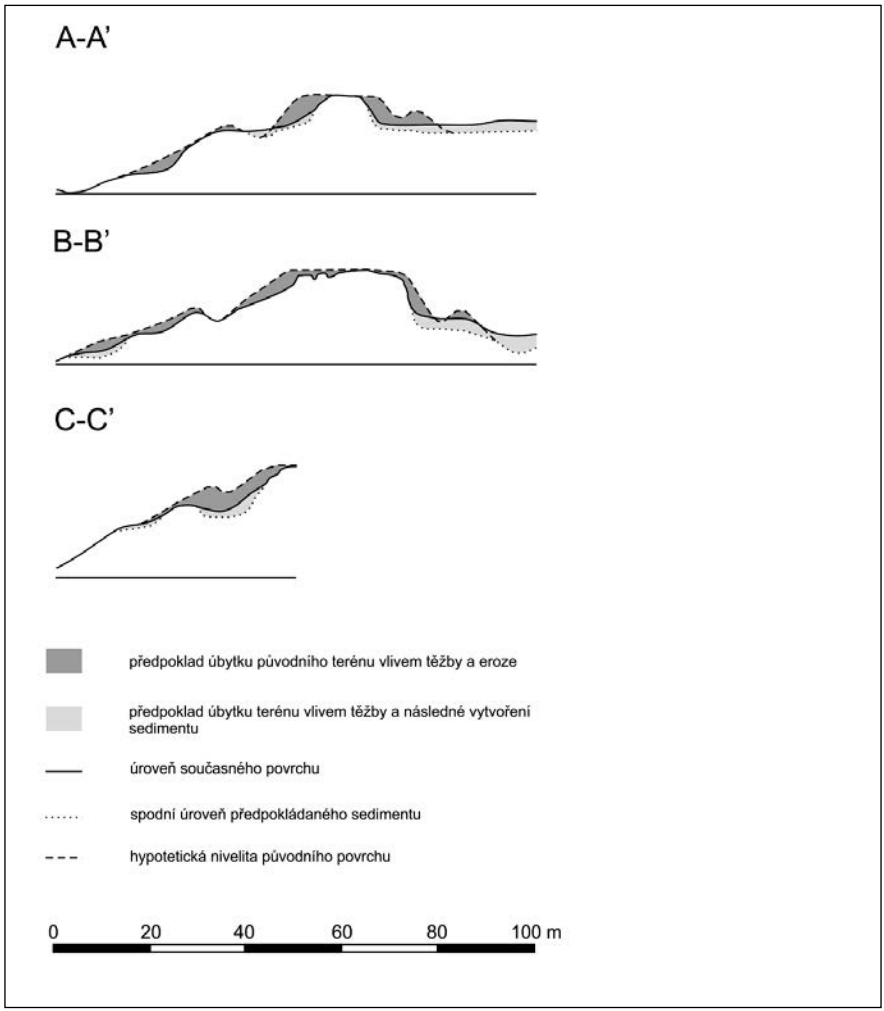
Obr. 10. *Rybnice – tvrziště Loukov. Plánek lokality podle Z. Fišery.*

[39] *Encyklopedie českých tvrzí, sv. II.* Praha: Argo, 2000, s. 427.

[40] *I. vojenské mapování 1764–1768*. M 1 : 28 800. Mapový list č. 44. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Wien. Digitalizace: Laboratoř geoinformatiky UJEP. Dostupné online: oldmaps.geolab.cz.

Místní název se po celou dobu existence uvádí rovnocenně jak v maskulinním tvaru (*Loukov*, *Loukový*) tak i ve feminním (*Luková*, *Louková*).

První zmínky o obci se váží k církevní agendě, kde je v konfirmačních knihách pražské konzistoře záznam z roku 1368 o změně plebánů na loukovském kostele. Výměna plebána Vlčka za Mořice (*Mauricium*) z Lomnice proběhla za patronátu rytíře Jana a jeho bratra Haška z Lemberka.[41] V následujícím roce

Obr. 12. *Rybnice – Loukov. Tabulka s řezy terénem (odpovídá obr. 5).*

[41] *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim* (dále LC), sv. I/2. (Ed.) J. Emler. Pragae: 1874, s. 110.

farnost odváděla pouhé 2 groše papežského desátku. V dalších letech tutéž sumu již dlužila a dál pak pro zchudlost neodváděla vůbec nic.[42] Husitské války zpočátku nejspíš do zdejší farnosti nijak výrazně nezasáhly, neboť farní katolický úřad zde trval i v letech 1419–1425.[43]

Roku 1438 se u dvorského úřadu na statcích zdejších obcí řešilo právní vyrovnání odúmrtě po Lembercích. Na části majetků v Loukově, Sytové a Roprachticích měla ještě z roku 1409 pojištěné věno Eliška, manželka Jarka z Robous.[44] Zde je vidět, že nejen Sytová, ale i Loukov byl tehdy rozdělen mezi více držitelů, což mu zůstalo ještě dlouho poté. Od 16. století se Loukov připomíná v rámci semilského panství.

Současný terénní reliéf je výsledkem rozsáhlých antropogenních úprav terénu, které doznávají pouhou torzovitost jeho přirozené podoby. Tu si zde můžeme pouze hypoteticky představit na základě pečlivého terénního pozorování. Výrazného poničení masivu lokality si všimli i jiní badatelé.[45] Návrší je dnes členěno v zásadě na dvě výškové úrovně. Spodní disponuje přibližně oválným půdorysem, který je vymezen na straně jihovýchodní, jižní a jihozápadní terénní hranou a svahem. Tu považujeme za zemní násep, související s původním vnějším opevněním lokality. Západní okraj této úrovně tvoří terénní hrana, kde jsme identifikovali zaniklou komunikaci stoupající od jihu (tj. z prostoru přibližně mezi čp. 32 a 23) k hradnímu areálu a následný příkrý sráz klesající k zástavbě (čp. 15). Severní obvod vymezuje rozsáhlá rovná plocha s penzionem (čp. 22), situovaná vně od úpatí velice příkrého srázu horní terénní úrovně. Hmota horní úrovně se od spodní vyděluje příkrými nepravidelnými svahy, místy až výčnělky skalního podloží, a výškově ji převyšuje asi o 6 až 8 metrů. V nejvyšších partiích se nachází protáhlá oválná plošinka s terénní depresí v jihovýchodní části. Na plošinku se dá vyjít po protáhlém svahu od západu.

Podle našeho názoru došlo na lokalitě k rozsáhlým těžebním aktivitám, jejichž stopy jsou v terénu více než zřejmé, avšak komplikovaně rekonstruovatelné. Stopy těžby, která probíhala po opuštění panského sídla, musíme odlišit od terénních úprav související s budováním sídla. Dle našeho názoru je lokalita narušená téměř v celé své ploše, nicméně dvě části můžeme prohlásit

---

[42] *Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z dioecezí Pražské*. (Ed.) W. W. Tomek. Praha: 1873, s. 83.

[43] LC VII, s. 282; LC VIII-X, s. 107.

[44] AČ XXXVI, s. 181.

[45] FIŠERA, Zdeněk. *Hrádek v Loukově u Semil.* Hláska 2/2000, s. 21.; PILOUS, Vlastimil. *Sytový a Loukov. Dva tajemné podkrkonošské hrádky 2.* Krkonoše 2/2013, s. 44–46.

Obr. 13. *Rybnice – Loukov. Pohled na návrší od severovýchodu.*

za těžbou téměř netknuté. Za ty považujeme jižní průběh vnější terénní hrany spodní úrovně a svah pod ní a dále vnitřní plochu vrcholové plošinky (obr. 11).

Zbylá část návrší prošla rozsáhlou proměnou terénu, nicméně na první pohled může terén působit přirozeně. To způsobily postdepoziční procesy související s těžbou (v tomto případě označitelné za „postexkavační"), následné řícení lomových stěn a zanášení spodních vytěžených prostor. Identifikujeme rozsáhlé prostory vzniklé těžbou, a to mezi vnější terénní hranou zemního náspu a vrcholovou plošinkou. Lámáním tak došlo k rozšíření plochy spodní terénní úrovně na úkor rozsahu terénní masy centrální části návrší. Menší těžební činnost se dotkla celého jižního až východního průběhu úpatí horní terénní úrovně. Během těchto aktivit mohlo dojít ke kompletnímu zanesení možného příkopu mezi vnější terénní

Obr. 14. *Rybnice – Loukov. Pohled od východu na prostor mezi jižní terénní hranou a centrální částí.*

Obr. 15. *Rybnice – Loukov. Pohled od jihozápadu na západní část centrální části.*

Obr. 16. *Rybnice – Loukov. Pohled od západu na proluku mezi návrším a penzionem.*

hranou zemního náspu a původní hranicí úpatí svahu, patřícímu k centrální části. Tento předpoklad stanovujeme na základě analogií z většiny vrcholně středověkých opevněných lokalit, kde se s příkopem setkáváme právě v těchto částech opevněného areálu. Přibližně od poloviny spodní terénní úrovně západním směrem se mezi vnější terénní hranou a úpatím vnitřního kužele nachází terénní útvar, připomínající další zemní násep, tedy další pozůstatek opevnění. S ohledem na modelaci hypotetické původní podoby terénu musíme podotknout, že jde spíše o pozůstatek úpatí svahu centrální části.

Celou situaci navíc komplikuje severní polovina lokality, která je značně problematická. Zde došlo jak k seříznutí úbočí opevněného návrší, tak k takovým rozsáhlým změnám v razanci srovnání terénu a následně vybudování původně hospodářského objektu vepřína, nyní přestavěného na rekreační objekt čp. 22, že původní podobu zatím nelze ani hypoteticky rekonstruovat, včetně obranného systému fortifikace.

V zásadě můžeme předpokládat dva možné modely. V prvním si můžeme návrší představit v podstatě podobné dnešnímu, s tím rozdílem, že po celém obvodu doplníme přibližně stejné množství terénní masy s přihlédnutím k analogickým kuželovitým útvarům v okolí. V druhém případě nelze vyloučit masivnější těžbu v severním předpolí, která doslova vydělila a vypreparovala kuželovitý terénní útvar z původní jazykovité ostrožny nad dnešním penzionem.

Dle nastíněného výčtu těžebních zásahů se ukazuje, že z hlediska dosud předpokládané podoby lokality musíme její rozsah do značné míry přehodnotit. Z důvodu nejasného rozsahu těžebních zásahů na severním okraji lokality nemůžeme bez dalšího výzkumu s jistotou rekonstruovat původní podobu návrší, a už vůbec ne hypotetickou podobu panského sídla. Mohlo se jednat jak o vyvýšenou vesnickou tvrz, tak i o menší hrádek ostrožného typu.

3.3. HRÁDEK (HÁJE NAD JIZEROU)

Lokalizace: k. ú. Háje nad Jizerou, východní část areálu továrny v říčním meandru Jizery, S-JTSK: 664557,34/994119,34, nadm. výška 400–410 m n. m.; *současné pozemky:* 1112, 1116; *pomístní názvy: Hrádek; Na kříbu; geologie:* olivinický bazalt až bazaltický andezit (melafyr; permokarbon); *současný terénní reliéf:* původně snad ostrožna; *vodstvo:* řeka Jizera protékající v meandru 0,2 km od lokality; *stav bádání:* doposud zcela opomíjeno; *datování lokality:* neurčeno; *zjištěné stopy těžby:* hypoteticky odtěžen celý závěr ostrožny před rozšířením továrny.

Jedná se o třetí, ač hypotetickou lokalitu v obvodu spádové obce Háje nad Jizerou. Pro včlenění jsme se rozhodli na základě severozápadního výběžku hory Strážník (610 m) s toponymem Hrádek (415 m; někdy též *Na kříbu*). Dnes se jedná o návrší nad Gerlovou továrnou v Hájích nad Jizerou (fa Gerl, textilní úpravna a barevna).[46]

Obr. 17. *Háje nad Jizerou – „Hrádek". Poloha lokality a prostor upravovaný při budování továrny.*

V terénu jsou stopy po rozsáhlých úpravách úpatí až celého úbočí kopce Hrádku, kde byla vystavěna část továrenských budov. Na základě analogií jiných zničených nebo vážně narušených hradů (např. Bolkov, Zámecký vrch v Poříčí u Trutnova, Brada, Veliš u Jičína ad.) nemůžeme kompletní

[46] VOTOČEK, Václav; MÜLLER, Otakar. *100 let závodu Kolora 08 Háje nad Jizerou: 1884–1984*. Semily: Komise dějin závodů n. p. Kolora Semily, 1984, 47 s.

Obr. 18. *Háje nad Jizerou – „Hrádek". Současná podoba svahu seříznutého stavbou továrny.*

odtěžení ostrožny před výstavbou továrny vyloučit, ale z důvodu chybějící rešerše ani potvrdit.

Úpatí návrší je dnes zarovnáno do svahu s konstantní mírně konvexní svažitostí, se skalními stěnami v jeho horní polovině. Konfigurace terénu neumožňuje si vytvořit představu o možných úbytcích terénu a domodelovat možnou podobu a nivelitu terénu původního. V tomto směru nám mohou částečně pomoci mapy stabilního katastru, které zachycují stav před vybudováním továrny a napovídají, že úpravy terénu zřejmě nebyly rozsáhlejšího charakteru.

Odtěžení celého úbočí kopce souviselo s rozšířením továrního komplexu bělidla a textilní úpravny, který v letech 1883–1884 založil František Gerl. K rozšíření továrny o další provozy také přispěl jeho syn Alvin v letech 1896–1906.[47] K zásadní úpravě svahu za továrnou došlo pravděpodobně v důsledku vybudování zadního traktu továrny (st. p. č. 32). Ohraničení původního rozsahu kopce vidíme v podobě kontury vlnité cesty, vedoucí kdysi právě pod tímto továrním objektem. Lze se tedy domnívat, že odtěžená plocha zaujímala výměru pouhých cca 0,8 ha.

Zda se zde skutečně nacházela ostrožna s opevněným bodem, nebo zda název návrší dokládá pouze geografický přesun pomístního názvu z jiné polohy (kupř. z Loukova), není zatím zcela zřejmé. Zemanské sídlo však můžeme vyloučit, neboť se jedná o ves relativně mladého osídlení z období raného novověku. Podle registrů berní můžeme její vznik dovodit do kontextu nově vzniklých vesnic na semilském panství během druhé poloviny 16. století.[48]

---

[47] ADAMEC, Martin. *Prostorové rurality Semilska. The Greater Semily-Area (North Bohemia, Czech rep.): Spatial Ruralities.* Bakalářská práce. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Liberec: Technická univerzita, 2013, s. 72–73. Viz též oficiální stránky textilní úpravny a barevny: www.gerl.cz.

[48] VANÍČEK, Vojtěch. *Zprávy o panství Semilském a Navarovském z let 1562–1581*. Od Ještěda k Troskám, roč. XVI. 1938, s. 121.

3.4. RYCHLOVSKÝ HRÁDEK (RYCHLOV)

Lokalizace: k. ú. Horní Štěpanice, admin. obec Benecko, asi 1,3 km SSZ od středu obce Horní Štěpanice, S-JTSK: 656553,82/990595,69, nadm. výška 560–580 m n. m.; *současné pozemky:* 426/1; *pomístní názvy:* Rychlov, Hradiště, Na Dolním Hrádišti, Na Zadním Hradišti, Čičalonská Stráň; *geologie:* krystalický dolomitický vápenec až dolomit (neoproterozoikum); *současný terénní reliéf:* spodní okraj prudkého svahu s úklonem na západ, uměle upravená, drobná a prudce se svažující ostrožna nad příkrým místy skalnatým svahem; *vodstvo:* říčka Jizerka protékající v údolí západně asi 70 m od lokality; *stav bádání*: a) průzkum lokality anonym 19. stol.; b) terénní průzkum lokality Z. Fišera 1986; c) průzkum a zjišťovací archeologický výzkum J. Sigl 1987 (expedice) – položení tří sond; d) povrchový sběr Z. Fišera 1987; e) terénní prospekce T. Durdík a J. Prostředník 1999; *datování lokality:* druhá polovina 13. století; *zjištěné stopy těžby:* narušení západní části lokality erozní činností nebo samotnou těžbou v lomu na vápenec, nepravidelnosti v terénu v jihovýchodní části příkopu a vnějšího valu, jižní části příkopu; *uložení nálezů:* MVČ Hradec Králové, MČR Turnov.

Opevněná poloha se nachází na skalnatém okraji katastru nad levým břehem říčky Jizerky v prudce západně se svažujícím terénu, pod osadou Rychlov (k. ú. Horní Štěpanice). Vlastní opevněná část disponuje přibližně oválným půdorysem, který je ve východní polovině vymezen příkopem s vně vysazeným náspem. V celé opevněné ploše je respektována, až na východní uměle navršenou plošinku vzniklou při hloubení příkopu, poměrně značná svažitost okolního terénu, která se pohybuje v rozmezí 21 až 29 stupňů.[49]

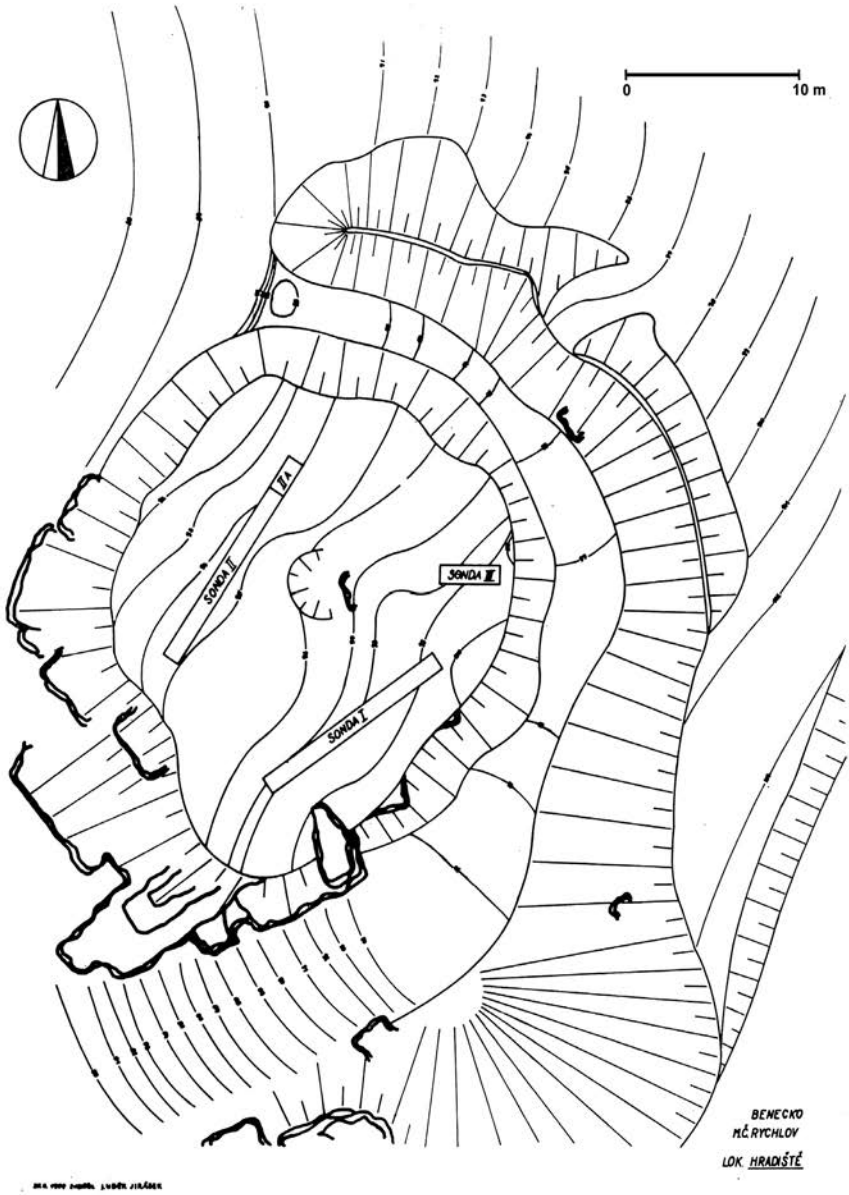
Osada Rychlov se řadí k mladšímu osídlení, které se z katastru vydělilo nejspíše někdy v období raného novověku. S doslovným názvem se poprvé setkáváme až roku 1668 v podobě místopisného zápisu *zrichlowa*.[50] V té době už v Rychlově stálo několik chalup a po roce 1700 na dominikální půdě vznikala výstavba dalších usedlostí.[51] Nepřímo na existenci obce upomíná i příjmení

---

[49] SIGL, Jiří. *Zjišťovací výzkum na hrádku v poloze „Hradiště" u Horních Štěpanic.* Zpravodaj, č. 1, roč. XV. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 1988, s. 107.

[50] MÜLLER, Erhard. Die Ortsnamen des ehemaligen Bezirkes Starkenbach. In: *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch*, Heft 7. Reichenberg: 1942, s. 49.

[51] HANUŠ, Oldřich Pavel. *Benecko. Fara Štěpanice v Podkrkonoší – historický průzkum vývoje osídlení.* Praha: 1966, s. 185–193.

Obr. 20. *Horní Štěpanice – Rychlovský hrádek. Plánek lokality podle J. Sigla.*

rolníka *Jana Rychlovského* (1654) ze Lhoty[52] nebo jeho jmenovce ze Štěpanic (1632).[53]

Müllerova *Ortsnamen* sice podle J. V. Šimáka uvádějí možnost původu názvu od osobního jména Reichel, ale toponomastik Ant. Profous připouští i českou variantu příjmení nebo název odvozený od adjektiva *rychlý*.[54] Přestože se v tomto případě jedná o fortifikaci typu kolonizačního provizoria, což skutečně bývalo účelově „rychle opevněné" místo pro teritoriální zabezpečení hladkého průběhu kolonizačních aktivit na osídlovaném území, nelze takto hypotetický výklad pro tento případ brát jako opodstatněný.

Hrádek byl vždy pouze součástí štěpanického panství a jako takový není ani zaznamenán v písemných pramenech. Na mapách je toto místo známé jako *Na Hradišti* a mezi lidmi bylo, zvláště u starousedlíků, v povědomosti po celou dobu. V literatuře jej jako *„Hradiště u vsi Rychlova, severně od Jilemnice"* připomíná kupř. August Sedláček.[55] Později jej jako *hrad* připomíná prvorepublikový článek s tím, že jde o jedinou zajímavost Rychlova. Zmiňuje *„pevné sídlo vysoko na skalách, bez jakéhokoli přístupu s širokým a dosti hlubokým ouvalem kolem"*.[56]

Obr. 21. Horní Štěpanice – Rychlovský hrádek. Pohled od silnice na vápencový kamenolom.

---

[52] PEŠÁK, Václav. *Berní rula, sv. 13.* Kraj Hradecký. Praha: 1954, s. 86. Pešák tuto Lhotu sice identifikuje jako Víchovskou, ale spíše jde o Lhotu Štěpanickou.

[53] Urbář ve vsi Štěpanicích také uvádí jméno *Jan Rychlovskej*. Österreichisches Staatsarchiv, AVA, FA Harrach, Handschriften, Nr. 89, *Urbar der Herrschaft Stepanitz*, 1632.

[54] PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách – jejich vznik, původní význam a změny,* sv. 3. Praha: Česká akademie věd a umění, 1951, s. 622.

[55] SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický Království českého*. Praha: 1909, s. 280, č. 180.

[56] KOTYK, Mil. *V Rychlově před 100 lety*. Na pomoc, roč. X, č. 6/1932, s. 95.

Do moderního povědomí jej opět uvedl až regionální badatel Zdeněk Fišera, který lokalitu „znovu objevil" v roce 1986.[57] Následkem toho došlo také k odbornému průzkumu lokality a v roce 1987 k archeologickému výzkumu J. Sigla.[58] Třemi sondami byla dokumentována kulturní vrstva a náznak zahloubeného objektu či objektů. Početné nálezy zlomků keramiky, mazanice, uhlíků, zvířecích kostí a několika železných předmětů dokládají její krátké fungování pouze v závěru 13. století. V historickém kontextu je hrádek řazen mezi drobné opevněné body zajišťující kolonizaci neosídleného území, které se na základě toho označují za *kolonizační provizoria*.[59] Po skončení svého účelu bývala obvykle opuštěna a plnou rezidentně správní úlohu převzalo regulérní sídlo majitele panství. V tomto případě se rezidencí a správním centrem stal hrad u Horních Štěpanic.[60]

Nedostatek písemných zpráv k hrádku probouzel čilou aktivitu nejrůznějších polohistorických hypotéz vytrhaných z kontextu, které nezřídka přecházely do úrovně pověstí. Nejoblíbenější se stalo literární spojení rychlovského hrádku s rožmberskou posádkou, těžící zlato na štěpanickém panství.[61]

K této lokalitě se nám jako k jediné z pojednávaných podařilo najít zprávy o těžbě. Ta zde souvisí s výskytem snadno dostupného skalního výchozu dolomitického vápence, který byl zpracováván v blízkém okolí. Dodnes dobře patrné stopy po masivnější těžbě v lomu situovaném v prostoru mezi dnešní silnicí a opevněnou polohou pocházejí v masívnější míře až z období po roce 1900, kdy byla otevřena vápenka v Hrabačově.[62] V kamenolomu těžil místní podnikatel

---

57 FIŠERA, Zdeněk. Tři neznámá hradiště na Jilemnicku. In: *Ročenka Klubu Augusta Sedláčka.* Plzeň: 1987, s. 41–43; týž. *Nový krkonošský hrádek*. Krkonoše 6/1987, s. 8.

58 SIGL, Jiří. *Zjišťovací archeologický výzkum hrádku v poloze „Hradiště" u Horních Štěpanic.* Zpravodaj KMVČ XV, č. 1. Hradec Králové: 1988, 106–111; SIGL, Jiří-WOLF, Vladimír. *Zjišťovací archeologický průzkum hrádku v poloze Hradiště u Horních Štěpanic a jeho přínos k poznání kolonizačního procesu na Jilemnicku.* ZČRP, sv. 2. Bystrá nad Jizerou: SOkA Semily, 1989, s. 7–14.

59 WOLF, Vladimír. *K problematice středověkých horských hrádků ve východním podhůří Krkonoš.* Archaeologia historica 2/1977, s. 105–115; WOLF, Vladimír. *K problematice tzv. kolonizačních provizorií (Úvaha nad funkcí a fortifikací)*. Castellologica bohemica 6/1998, s. 107–116; DURDÍK, Tomáš. *K problematice pohraničních tzv. horských hrádků.* Archaeologia historica 29/2004, s. 343–356; JANSA, Pavel. *Trutnovská kolonizační provizoria*. Castellologica bohemica 9/2004, s. 63–68.

60 Dnes k. ú. Dolní Štěpanice. K oficiálnímu rozdělení katastru obce na Horní a Dolní Štěpanice došlo teprve v roce 1785 na základě josefského katastru. Jinak existence dvou samostatných vesnic trvala již od jejich vzniku.

61 Heuristický přehled literatury, vývoj historického výzkumu a spektrum alternativních hypotéz a pověstí viz ŠPRÁCHAL, Přemysl. Hrádek u Rychlova – fortifikace na Jilemnicku z dob středověké kolonizace hor. In: *In leaenae caeruleae signo.* Vysoké nad Jizerou: Eratigena, 2017, s. 97–109, 231.

62 Ta se nacházela u hrabačovského nádraží a jejím majitelem byl hrabě Harrach. *Kronika Dolních Štěpanic*, Posel zpod Žalého 2/2006, s. 6.; ŠPRÁCHAL, P., *Hrádek u Rychlova,* s. 100.

František Brůna, a to až do poklesu zájmu o vápenec a zákazu jízdy sentinelu z důvodu poškozování silnice. Díky tomu došlo k zachování hrádku do současnosti.[63] Těžba pro zisk vápna později přešla na těžbu štěrku a štětu a skončila okolo roku 1930.[64] Na základě terénního pozorování nedokážeme stanovit rozsah narušení této lokality. Jisté ovšem je, že šlo o těžbu poměrně rozsáhlou, snad prováděné dynamitem, a zcela jistě zmizela značná část úpatí ostrožného skalního útvaru. Při terénní prospekci jsme si položili otázku, zda vlivem těžby v lomu nemohlo dojít přinejmenším k rozpukání skály a následné erozi západního okraje opevněné plochy, která se jeví neukončeně. Nasvědčovala by tomu nepravidelná skalní lavice, dodržující od hrany jižní skalnaté strže až po severní okraj stabilní nivelitu. Rozsah možného úbytku se nám určit nepodařilo. Podle historických leteckých snímků je možné, že těžba pokračovala ještě okolo roku 1950, neboť je na nich znatelný prostor v místech dnešního odpočívadla s několika světlými místy – snad uskladněnou odlámanou surovinou.[65]

Obr. 22. *Horní Štěpanice – Rychlovský hrádek. Pohled od jihovýchodu na východní čelo akropole.*

Zemní opevnění podkovovitého půdorysu respektuje neobvyklou terénní konfiguraci až na jihovýchodní část. Zde příkop postupně přechází v hlubokou skalnatou strž, vedoucí až do spodní poloviny svahu.[66] Severně od opevnění se nachází nerovná plocha lichoběžného půdorysu o rozloze cca 430 m², respektující okolní svažitý terén. Právě odtud mohl být přístup do jádra a plocha mohla plnit funkci hospodářského zázemí možných vstupů.

---

[63] RYCHTR Jiří. *Nikoliv hradiště, ale hrádiště.* Posel zpod Žalého 5/1994, s. 14.

[64] Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR, Geodatabáze surovinových zdrojů a technologických zařízení. Dostupné online: calcarius.maps.arcgis.cz.

[65] Viditelné na veřejně dostupných portálech s historickými snímky. Dostupné online: https://lms.cuzk.cz/lms/lms_prehl_05.html; https://kontaminace.cenia.cz/.

[66] Což připouští i PILOUS, Vlastimil. *Hrady a tvrze: Rychlovský hrádek.* Krkonoše 2/2019, s. 18.

V těsné blízkosti jižně od příkopu a zmíněného rozšířeného prostoru se nacházejí pozůstatky cesty, navršené hromady kamenů snesených z polí a luk s lícovanou stranou a snad uměle zarovnaná plocha, kde mohla podle našeho názoru stát budova. Co se týče lokality jako celku, jedná se z hlediska obranných kvalit o dosti nešťastnou polohu, kde se však zřejmě nepočítalo s přímým útokem.

3.5. MLADKOVSKÝ HRÁDEK

Lokalizace: k. ú. Poniklá, Víchová nad Jizerou, S-JTSK: 661406,97/991545,84, nadm. výška 435–455 m n. m.; *současné pozemky:* 2677, 2685, 677/1; *pomístní názvy:* Mladkov; *geologie:* zelená břidlice (metabazit; paleozoikum); *současný terénní reliéf:* ostrožna se skalnatým závěrem; *vodstvo:* řeka Jizera protékající v hluboce zařízntutém údolí; *stav bádání*: a) archeologický výzkum J. Prostředník, Klub přátel historie „Transsaltum" (KPH) Jilemnice a redakce časopisu Krkonoše 2001 – sondáž; *datování lokality:* 13.–14. století; *zjištěné stopy těžby:* nepravidelnosti v terénu – hypoteticky těžební areál – ve východní části hradního jádra a části „parkánu", narušení západního okraje lokality erozní činností způsobenou úpravami skalních stěn pro stavbu silnice; *uložení nálezů:* MČR Turnov.

Opevněná poloha se rozkládá na jazykovité ostrožně klesající severozápadně od vrcholu kopce Vartiště (563 m). Leží jihozápadně od osady Nová Ves, a to její části, která je známa též pod nepříliš vyjasněným pomístním názvem Mladkov. Ta se rozkládá na soutoku Jizery a Roudnického potoka, na kterém fungovalo hned několik mlýnů. Mlýn Hanušův, neboli Noskův, stával přímo pod hradním srázem. Podle Müllera se Mladkov s jedním domem nacházel mezi Novou Vsí a Arnoštovem (*Ernßtthal*).[67] Tím domem je bezpochyby myšlen onen mlýn. Ve shodě s Profousovými *Místními jmény*[68] odvozuje původ názvu z adjektiva osobního jména *Mládek*. Je možné, že toto pomístní jméno vzniklo právě od funkce tzv. mládka ve mlýně, což byla funkce mladšího mlynáře s dokončenou tovaryšskou zkouškou. Stejným způsobem je původ těchto oikonym vysvětlován i současnými odborníky na molinologii.[69] Nejedná se tedy o pozůstatek starého jména ve spojitosti s hrádkem, ale o mladší název samoty s mlýnem.

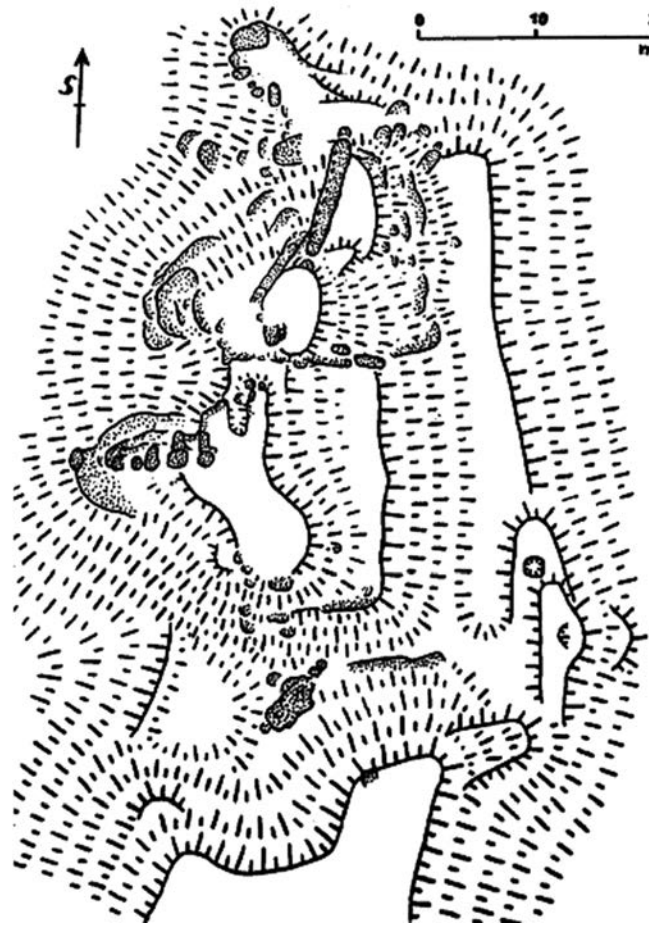
---

[67] MÜLLER, E., *Sudetendeutsches Ortsnamenbuch,* s. 37.

[68] PROFOUS, A., *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*. Díl 3, M–Ř. Praha: Česká akademie věd a umění, 1951, s. 100.

[69] ŠTĚPÁN, Luděk; KŘIVANOVÁ, Magda. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách.* Praha: Argo, 2000, s. 19.

V pramenech se Nová Ves (*Wes Nowa Pod Ponikleym*) poprvé uvádí roku 1642 ve Vejrychově branském urbáři.[70] Tehdy zde byli evidováni pouze tři *„osedlí bez koní"*. Mladkov (*...auf dem Mlatkow*) je zmiňován až v tereziánském katastru roku 1713. Současný název *Mladkovský hrádek* je tedy novotvar přejímající pouze nejbližší toponymum a skutečné označení hradu neznáme.

Obr. 23. *Poniklá – Mladkovský hrádek. Plánek lokality podle Z. Fišery.*

Samotná lokalita disponuje dvěma částmi, z nichž první má podobu opevněné zarovnané plošiny. Její čelo je vůči předpolí jen mírně vyvýšeno, avšak vlastní vymezenou plochu převyšuje o několik metrů. Druhá část, která je logicky považována za hradní jádro či akropoli, se nachází na severozápadním okraji skalnatého cípu ostrožny. Části jsou od sebe odděleny přirozenou rozsedlinou s úbočními erozními rýhami, která byla v místě předělu prohloubena a upravena v příkop.

Archeologicky byla existence opevněné polohy potvrzena výzkumem vedeným J. Prostředníkem v r. 2001 ve spolupráci s KPH Jilemnice a redakcí časopisu Krkonoše.[71] Na předpolí „jádra" byla položena sonda o rozměrech cca

---

[70] *Vejtah krátký a sumovní register správních z panství štěpanického s zámkem Brannau.* ÖStA, AVA, FA Harrach, Hs 85. *Urbar Branna*, 1642, fol. 17.

[71] PROSTŘEDNÍK, Jan. *Zpráva ze zjišťovacího výzkumu. Víchová nad Jizerou (okr. Semily). „Mladkov"*. Turnov: OMČR, 2001, 2 s; FIŠERA, Zdeněk. *Sporné lokality na severu Čech.* Hláska 3/2001, s. 34; FLOUSKOVÁ, Zdeňka. *Hledali jsme hrad.* Krkonoše 7/2001, s. 4–5.

5×1,5 m, kde byla registrována pod hrabankou vrstva šedožluté hlíny s keramikou, mazanicí a uhlíky. Pod ní bylo situováno rozpadlé fylitové skalní podloží a žlutá až žlutohnědá hlína. Ve vytyčeném půdorysu bylo zachyceno 5 zahloubených kůlových jamek o hloubkách 10–15 cm, které dokládají nadzemní zástavbu. Jejich existence je podložena také nálezy hrudek mazanice ve dvou jamkách. Nálezy byly datovány do 13.–15. století.

Obr. 24. *Poniklá – Mladkovský hrádek. Pohled od jihovýchodu na hypotetický těžební areál.*

Obr. 25. *Poniklá – Mladkovský hrádek.*

Při terénní prospekci jsme zaregistrovali terénní anomálii v podobě nevýrazné, ale poměrně rozsáhlé prohlubně nerespektující předpokládanou přirozenou nivelitu na severovýchodním okraji akropole. S ní by mohla úzce souviset kumulace kamenů v severní spodní části příkopu mezi akropolí a předhradím. Na základě těchto zjištění jsme vyslovili hypotézu o možném poškození části jádra povrchovou těžbou kamene. Na okrajích jádra na západní až severní straně jsou stopy zvětrávání a silné eroze skal, které však nemůžeme s jistotou spojit s rozšiřováním silnice při úpatí skalního ostrohu a následně vyvolanou erozí ve vyšších partiích. Ovšem toto silné erozní narušení nejzazší části ostrohu mělo za následek poměrně dramatický úbytek celého zakončení předpokládaného rozsahu hradní akropole. Ostatní části opevněného areálu nevykazují stopy těžby.

3.6. PŘÍVLAKA

Lokalizace: k. ú. Přívlaka, admin. obec Poniklá, asi 310 metrů SZ od středu obce Nové Vsi (k. ú. Po-

niklá), S-JTSK: 661524,73/991178,54, nadm. výška 420–430 m n. m.; *současné pozemky:* 8/11, 8/7, 8/8, 8/9, 8/10, 18, 1742; *pomístní názvy:* Přívlaka; *geologie:* zelená břidlice (metabazit; paleozoikum); *současný terénní reliéf:* ostrožna tvořená úzkým skalnatým hřbetem; *vodstvo:* Kopaninský potok, řeka Jizera; *stav bádání*: a) terénní prospekce Z. Fišera, J. Prostředník 1998; b) letecký průzkum okolí osady Jilem J. Prostředník 2002; *datování lokality:* ?; *zjištěné stopy těžby:* narušení lomem v jižní a hypoteticky i jihozápadní části závěru ostrožny.

Poloha se nachází na ostrožně tvořené velice úzkým a vysokým skalnatým hřbetem s velmi prudkými svahy, přičemž špičaté nepochozí skály se rozkládají v celé jeho délce. Hřbet vybíhá z návrší Přívlacký kopec v jižní části přívlackého katastru. Terénní útvar nevykazuje žádné stopy úprav pro zajištění přístupu nebo pro existenci zástavby. Za hmotný doklad tvrziště je považován nasucho kladený relikt zídky, situovaný na hromadě volně ložených drobných lomových kamenů s východně orientovaným lícem na dnešním skalnatém závěru ostrožny.

Přívlaka je původní středověká obec, v nejvyšším bodě zakončená osadou Jilem. Dnes se jedná o pravobřežní část obce Poniklé, oddělenou řekou Jizerou. Jilem disponuje středověkým plužinným systémem, ačkoli první písemné zprávy o něm pocházejí až z 2. poloviny 16. století. Samotná Přívlaka je prvně zmíněna už na konci 14. století ve výše zmíněné soudní kauze v roce 1393, kdy se v odúmrti o části vlastnických podílů v Sytové a Roprachticích hlásil jeden z příslušníků rodu Valdštejnů. Jeho genealogická identifikace však není dosud dostatečně vysvětlena a stejně tak rozsah jednotlivých vlastnických práv.[72] Vlastně se jedná o jedinou

Obr. 26. *Přívlaka. Pohled na kamenolom od silnice.*

[72] ŠPRÁCHAL, Přemysl. *Problematika genealogického zařazení několika Heníků z Valdštejna kolem roku 1400.* Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 25. Semily – Turnov – Jičín: 2012, s. 21. ISBN 978-80-86254-26-5.

Obr. 27. *Přívlaka. Kamenná hromada s lícem považovaná za pozůstatek tvrze.*

písemnou zmínku k Přívlace z období středověku. Záznam nese jméno Hynka z Roprachtic a z Přívlak (*Hinko de Roprechticz et de Przewlak*).[73] I když je zdůrazněn predikáty v podobě jeho majetku, nemusí se nutně jednat o predikáty rezidentní. Přesto je v literatuře snaha toto domnělé sídlo na katastru Přívlaky nalézt.

K těžbě části ostrohu došlo ve druhé polovině 19. století z důvodu přemostění Jizery u ponikelského Mýta a navazující stavby silnice z Poniklé do Roprachtic. Zatímco čistopis povinného císařského otisku map stabilního katastru z roku 1842 ještě silnici nezakreslil, indikační skica už zákres plánované stavby zohlednila.[74] Celá závěrečná část ostrohu nad soutokem Kopaninského potoka s Jizerou tak byla vytěžena pro umístění prudké zatáčky, obkružující ostroh. Podobný, leč miniaturizovaný příklad máme i z následující lokality Nístějka. Ze stejného důvodu došlo i k odtěžení úbočního masívu hřbetu na jihozápadní straně pro situování nové silnice. Přestože nešlo o tak dramatické ukrojení kopce jako v případě hrádku Na Vápeníku nad Dolánkami u Turnova, již i tak subtilní hřeben doznal ještě většího zúžení.

Existence těžby však nebyla účelově jednorázová. K poslednímu výraznému odtěžení skály docházelo ještě v 50. letech 20. století.[75]

Na základě terénního průzkumu jsme k hypotéze o existenci tvrze v této poloze skeptičtí. Poměrně rozsáhlá těžba v kamenolomu nepochybně probíhala a narušila opyš ostrožny a částečně asi i její západní stranu. Nicméně se dle našeho názoru zřejmě nedotkla temene ostrožny, které je velmi skalnaté

---

73 AČ XXXI, s. 79, č. 118.

74 *Dorf Przwlack böhmisch Přjwlaka in Böhmen Bunzlauer Kreis.* Indikační skica 1842. Ústřední archiv zeměměřictví a katastru. ČÚZK. Praha. Dostupné online: archivnimapy.cuzk.cz.

75 Podle ústního sdělení Věroslava Šimůnka (pamětník z Poniklé, nar. 1927). Za informaci děkujeme starostovi Poniklé ing. T. Hájkovi.

a těžko přístupné. Dvě prohlubně považované za příkopy mohou sice být antropogenního původu, avšak spíše než za příkop bychom je mohli považovat za výsledek drobných selských těžebních aktivit. Dvě za sebou jdoucí terénní sníženiny na temeni hřbetu nelze hodnotit jako obranný prvek. Dosavadní úvahy počítaly s odtěžením tvrziště místním lomem na závěru ostrožny. Z důvodu nastíněné problematiky je Přívlaka vysoce rozporuplnou lokalitou.[76]

3.7. NÍSTĚJKA

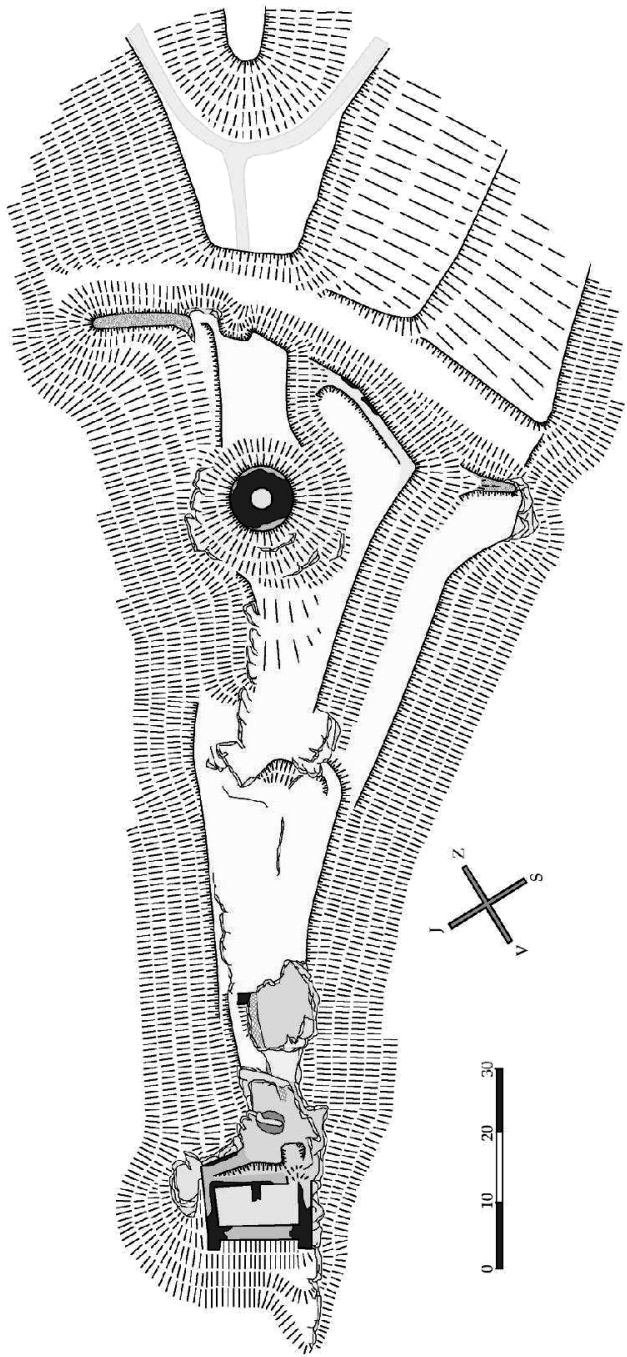
Lokalizace: k. ú. Vysoké nad Jizerou, asi 310 metrů JZ od osady Hradsko (k. ú. Buřany) a cca 3 km JV od Vysokého n. J., S-JTSK: 661990,73/987724,78, nadm. výška 460–480 m n. m.; *současné pozemky:* 1745/1, st. 286, st. 285, st. 284, 1744, 1747; *pomístní názvy:* Zámčiště, Nístějka; *geologie:* fylity (paleozoikum); *současný terénní reliéf:* jazykovitá ostrožna postupně klesající JV směrem; *vodstvo:* Farský potok, řeka Jizera; *stav bádání*: a) amatérské archeologické vykopávky V. Šalda do 1954; terénní průzkumy a archeologický výzkum paláce J. Kaván 1955–1958, 1959; b) terénní průzkum paláce a archeologický průzkum cisterny J. Kaván, V. Weber 1972; c) povrchový sběr p. Novák z Prahy 1995; d) terénní průzkum T. Durdík 2000; e) archeologický výzkum – sanace věže, sonda v paláci J. Prostředník, P. Šída, P. Hartman 2005; *datování lokality:* 13.–15. století; *zjištěné stopy těžby:* oboustranné narušení úpatí ostrožny, odstřel skály u vstupu a částečné zahrnutí šíjového příkopu; *uložení nálezů:* Vlastivědné muzeum Vysoké nad Jizerou, Severočeské muzeum Liberec, Krkonošské muzeum v Jilemnici.

Lokalita se nachází v severní části horního Pojizeří, jihovýchodně od města Vysoké nad Jizerou. Pro stavbu hradu byl využit postupně klesající štíhlý trojúhelníkový cíp částečně skalnaté ostrožny.

Nístějské panství se rozkládalo na pravém břehu Jizery a jeho rozsah můžeme spolehlivě rekonstruovat až na základě zpětného vyhodnocení pozdějších písemných zmínek. Z počátku se jednalo pouze o farní obvod kostela sv. Kateřiny ve Vysokém n. J., kde patrně ještě v poslední čtvrtině 14. století došlo za vartemberské vlády k připojení zlatoolešnické farnosti.[77] Z výše popisova-

[76] Nejnověji vznesl pochybnosti i PILOUS, Vlastimil. *Hrady a tvrze: Mladkovský hrádek a Přívlaka*. Krkonoše 4/2019, s. 18.

[77] ŠPRÁCHAL, Přemysl. *Nístějka. Zřícenina hradu východně od Vysokého nad Jizerou*. Dobrá: 2001, s. 5.

Obr. 28. *Vysoké nad Jizerou – Nístějka. Plánek lokality podle L. Juroše.*

ných lokalit šlo o nejvýznamnější stavbu svého okruhu, byť se hospodářským statusem nijak výrazně neodlišovala od ostatních drobných panských celků v horách.

Hrad bergfritového typu byl vystavěn v závěru 13. století a za jeho stavitele jsou považováni Valdštejnové. Až na základě písemné zmínky zde při podacím právu z roku 1369 evidujeme majitele hradu Valdštejna Jindřicha z téhož rodu (*Henrici de Waldenstayn dicti Nyestyeczka*).[78] Předtím tentýž patronát zastával Heník z Valdštejna (1354, *Haynyngi de Waldnstein*), jehož někteří autoři, pouze na základě vlastní domněnky, považují za významného obnovitele hradu.[79] Posledním rezidentním majitelem hradu Nístějky byl straník krále Jiřího z Poděbrad Mikuláš z Jenštejna (*Nicolaus dictus Niestieyka de Genssteyna et de Niestieyky*).[80] Někdy ve druhé polovině 15. století celý hrad vyhořel a nebyl již obnoven.[81]

Ze sledovaných lokalit patří Nístějka k nejlépe prozkoumaným. Výzkumná činnost zde započala po amatérských průzkumech a výkopech rekognoskací lokality PhDr. Jaroslavem Kavánem ze Severočeského muzea v Liberci v roce 1955. Z předchozích amatérských badatelů vyniká zejména V. Šalda, který prováděl výkopy jak v prostoru paláce, tak na tzv. „palouku" mezi palácem a věží. Jaroslav Kaván zahájil archeologický výzkum v roce 1958 a zaměřil se na interiér paláce, kde ve východním rohu v sondě 3×3 m zjistil stratigrafickou situaci s osmi uloženinami. V nich se nacházela destrukce zdiva paláce, fragmenty omítky a mazanice, početné zlomky kachlů a keramiky, uhlíky, železné hřeby. Výzkum prokázal zánik paláce požárem v polovině 15. století. Další výzkum proběhl až v roce 1972, kdy byla prozkoumána zbývající část paláce.[82] Po 33 letech, v roce 2005, provedl archeologický výzkum dr. J. Prostředník s kolektivem a zaměřil se na prostor věže.[83]

Do kontextu ostatních lokalit poškozených různorodou těžbou jsme Nístějku zařadili jako příklad, kde sice v bezprostředním okolí těžba probíhala,

---

[78] LC II, s. 8.

[79] ÚLOVEC, Jiří; FIŠERA, Zdeněk. *Hrad Nístějka.* Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 14. Semily: SOkA, 2001, s. 36–52.

[80] AČ XXXVII, s. 233, č. 88.

[81] PROSTŘEDNÍK, Jan. *Záchranný výzkum hradu Nístějky v Krkonoších*. Castellologica Bohemica, sv. 10. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2006, s. 387–400; KAVÁN, Jaroslav. *Středověké kachle a keramika z hradu Nístějky u Vysokého nad Jizerou.* Sborník Severočeského musea. Historia 2. Liberec: Severočeské museum, 1959, s. 35, 48.

[82] Viz PROSTŘEDNÍK, Jan. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Hrad Nístějka (k. ú. Vysoké nad Jizerou), 08/2005, ID 44/05*. Turnov: 2005.

[83] WEBER, Vít. Vysoké nad Jizerou (okr. Semily.). In: *Výzkumy v Čechách 1972.* Praha: 1975, s. 198–199.

ale k poškození lokality samotné nedošlo. Podobně jako na jiných hradech zde bylo pouze rozebíráno zdivo pro stavební účely a zpevňování cest. Hradní areál byl při úpatí obklopen cestami různého stáří, jejichž výstavba si vyžádala úpravy terénu, žádná jej však nezasáhla.[84] Jediná narušení původního terénu v bezprostředním okolí hradu souvisí se sítí historických cest. Terénní situace v zatáčce cesty jižně pod palácem, kde došlo k seříznutí celého svahu na úpatí kopce, nejspíše souvisí se stavbou cesty podél Farského potoka na přelomu 19. a 20. století. K dalším změnám došlo na ostrohu u mostu z roku 1901, kde byl zjevně proveden odstřel skály. Opomenout nelze ani úpravy terénu a těžební zásahy podél zaniklých komunikací na břehu Jizery při celém severovýchodním úbočí hradního ostrohu, které pokračují až k odtokovému náhonu továrny v Hradsku. I zde docházelo k úpravám terénu do druhé poloviny 20. století.[85]

Obr. 29. *Vysoké nad Jizerou – Nístějka. Drobný těžební areál na úpatí hradního kopce.*

Nejvýraznější těžební práce na úpatí hradního ostrohu jsou patrné 110 m severně od paláce v úrovni pod šíjovým příkopem. Těžba se zahloubila 7 m do úbočí s výškou lomové stěny zhruba 15 m. Dále se v provozu těžby nejspíše nepokračovalo, takže destrukce nestačila zasáhnout vlastní prostor hradu.

Posledním razantním zásahem bylo rozšíření prostoru pro manipulaci v zatáčce cesty přímo před vstupem do hradu. Zde se původně

[84] Těmito cestami se částečně zabývaly články: ŠPRÁCHAL, Přemysl. *K otázce domnělého brodu pod hradem Nístějkou.* Hláska, roč. XXVII, 3/2016, s. 39–42; ŠPRÁCHAL, Přemysl; NAVRÁTIL, Ivo. Historie mlýna, továrny a hradiště (k. č. 1745/1) na Hradsku u Vysokého nad Jizerou v letech 1755–2015. In: In *leaenae caeruleae signo.* Vysoké nad Jizerou: Eratigena, 2017, s. 183–185.

[85] Informace na základě rozhovoru Vlastimila Špráchala s účastníkem těžby kamene.

sbíhaly dvě cesty (od severu a od západu), které jsou dodnes využívány pro lesní hospodářství a od roku 1981 jako žlutě značená turistická cesta. Jejich styk v podobě zatáčky svírající úhel 60° byl hlavním důvodem rozšíření pro zlepšení obslužnosti, a to odstřelem skály a rozhrnutím sutin do plochy o délce takřka 17 metrů. Důsledkem toho byl z větší části zahrnut kdysi mohutný šíjový příkop, který dnes i přesto disponuje hloubkou 3,5 m a šířkou 7 metrů.

4. SHRNUTÍ A ZÁVĚR

Krajina v horním Pojizeří nabízela vždy značné možnosti těžby kamenné suroviny, to však v průběhu novověku nezabránilo devastaci mnoha opevněných lokalit (hradů i pravěkých a raně středověkých hradišť). Zdá se, že přítomnost zdiva na hradních ruinách a jeho rozebírání venkovským obyvatelstvem mohlo být prvopříčinou zahájení nejprve drobné a někdy i masivnější těžby. Mezi referovanými lokalitami nalezneme typologicky hrady a tvrze, na nichž jsme identifikovali rozsáhlá poškození. Navíc jsme k nim pro porovnání přiřadili hrad Nístějku, kde se nejrůznější těžební aktivity zastavily před hradním areálem.

Z časových a technických důvodů jsme se v terénu nevěnovali podrobnému zaměřování a systematické dokumentaci jednotlivých terénních stop těžby. Svá zjištění proto popisujeme slovně. K lokalitám Sytový a Loukov jsme vytvořili plánky a řezy, na kterých jsme znázornili předpokládaný rozsah změn terénu.

Při pokusu interpretovat a klasifikovat těžební stopy jsme na všech vybraných lokalitách narazili na problémy související s identifikací a vymezením těžebních areálů, což shledáváme v našem případě jako značně limitující. Bez přítomnosti větších skal nelze přesně vymezit velikost těženého prostoru na základě prostorových vztahů v rámci průběhu skalní stěny a terénu. Respektive nelze jednoznačně stanovit, co lze ještě považovat za část těžebního areálu a co už za nedotčený terén. Výjimkou jsou v tomto ohledu větší lomy na lokalitách Rychlovský hrádek a Přívlaka, kde lze rozsah vytěženého prostoru rámcově stanovit.

Na základě alespoň rámcově zjištěného rozsahu těžebních areálů můžeme konstatovat, že případná hypotetická rekonstrukce původní podoby vybraných lokalit je takřka nemožná. V tomto směru se nám ani nepodařilo potvrdit, zda náhodou některé z panských sídel (tj. především Sytový) nedisponuje torzovitým terénem nikoli pouze poničením těžbou, ale z důvodu nenaplnění stavebního záměru.

Co těžbu vyvolávalo? Rozsah těžby závisel na potřebě kamenné suroviny především pro stavební činnost. Nejčastěji šlo o stavby cest a později silnic. Významnou úlohu z hlediska umístění těžebních areálů v krajině nepochybně sehrála kvalita horniny a její dostupnost v rámci konkrétní lokality a okolního osídlení. To vše se zřejmě opakovalo v průběhu celého novověku v rámci osídlené krajiny, což dokládají na více lokalitách stopy po opakované těžbě. Některé těžební areály proto „přelamovaly" starší zásahy.

Z výše uvedených důvodů se nám bohužel nepodařilo řadu těžebních zásahů časově zařadit. Písemné prameny nám poskytly údaje o stáří velkého lomu na úpatí Rychlovského hrádku (3.4).

Budoucí bádání by se mohlo zaměřit na posouzení komunikačního schématu a v rámci sledovaných lokalit by bylo zajímavé také ověření předpokládaného systému strážných míst. Co se týče zkoumání těžebních aktivit na opevněných lokalitách, bylo by přínosné vypátrat zápisy v obecních kronikách a příslušných fondech obcí v okresním archivu.

Roman Sirovátka – Přemysl Špráchal: ***Mittelalterliche befestigte Standorte, die durch die Förderungstätigkeit beschädigt wurden. I. Oberes Isertal***

Den mittelalterlichen befestigten Standorten im oberen Isertal wurde bisher keine systematische Aufmerksamkeit gewidmet. Das Ziel des Beitrages ist die Möglichkeit berücksichtigte Standorte in Hinsicht auf den Aussagewert des Landschaftsreliefs nachvollziehen zu können. Wohl der problematischste Standort ist die Burg Sytový (am Kataster von Dolní Sytová), wo wir wegen wiederholter Eingriffe durch den Abbau vermuten, dass die Feste wegen ihres Umfangs gar nicht vollendet sein musste. Ein spezifischer Standort ist auch die unweit gelegene Burgstätte in Loukov (am Kataster von Rybnice), wo durch den Abbau anscheinend der ganze Umkreis des Hügels betroffen ist, worüber die Beziehungsverhältnisse zwischen dem äußeren Wall und der Gipfelebene zeugen. Vor allem zu Sytový und Loukov muss angeführt werden, dass obwohl beide Standorte über Landschaftselemente verfügen, die als Befestigung interpretiert werden, die Entfernungsbeziehungen zwischen ihnen ziemlich unklar sind. Der Grund liegt unserer Meinung nach in der Beschädigung durch den Abbau im Laufe der Neuzeit. Die ursprüngliche Konzeption des Beitrages war nur auf die ersten zwei Standorte ausgerichtet, doch später haben wir uns entschlossen auch andere Standorte zu besprechen. Zu den beschriebenen Standorten haben wir uns entschlossen auch die bisher in der Literatur völlig außer Acht gelassene Lage von Hrádek in Háje nad Jizerou einzubeziehen, die den tschechischen Namen nach dem völlig eingegangenen befestigten Standort am Abschluss der Landzunge oberhalb der heutigen Fabrik Gerl tragen könnte. Indizien zur Einebnung des Hügelfußes sind jedoch unzureichend, um eine endgültige These über die Existenz des Standortes auszusprechen. Mit ihrer Platzierung zeigen sich als ähnlich die Standorte Rychlovský hrádek und Mladkovský hrádek, die sich auf unechten Landzungen befinden. Beide

Standorte wurden wohl durch den Abbau nur gering beeinträchtigt. Aufgrund der Einschätzung der Geländebeziehungen auf der vermuteten eingegangenen Burgstätte in Přívlaka sind wir der Auffassung, dass auch trotz ziemlich hoher Beschädigung des Abschlusses von der Landzunge durch den Abbau hier nie eine Feste stehen konnte. Die Kollektion der Standorte schließt die Burg Nístějka ab, die wir in den Beitrag nur wegen Vollkommenheit einbezogen haben. Hier haben wir Spuren des Eingriffes in das Gelände außer dem vernichtetem Graben und dem Einschnitt für einen Waldweg nur am Abhang des Burghügels außerhalb des eigentlichen befestigten Areals beobachtet.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

VÝVOJ KŘESTNÍCH JMEN NA PANSTVÍ HORNÍ BRANNÁ V 18. STOLETÍ

Martina Lobotková

Na počátku 18. století spojil Ferdinand Bonaventura hrabě z Harrachu dohromady dvě části původního valdštejnského panství, rozděleného od roku 1492, a to část branskou (původně štěpanickou) a jilemnickou. Takto vzniklý celek zahrnoval 26 vesnic (později až 33) a městečko Jilemnice. Úlohu centra dřívějšího štěpanického panství plnila od počátku 16. století Horní Branná. Právě uvedená centra, původní Horní Štěpanice a pozdější Horní Branná, budou stěžejní pro sledování vývoje křestních jmen v tomto příspěvku. Vybrána byla záměrně, aby reflektovala jak vývoj v srdci panství, tak na jeho okraji v okolí štěpanického hradu. Další pohled by mohlo poskytnout porovnání těchto dvou venkovských lokalit s městskou, kterou by v tomto případě zastávala Jilemnice, bohužel to však nebylo možné, protože se z jilemnických matrik 18. století dochovala pouze matrika z let 1700–1722. Ostatní záznamy shořely při požáru radnice a fary v roce 1788.[1]

V rámci výzkumu byl sesbírán kompletní materiál za 100 let, zahrnující jména všech pokřtěných dětí v obou farnostech. Výjimku tvořilo pouze několik málo případů, kdy jména nebyla čitelná kvůli poškození stránek matriky. Do statistik rovněž nebyly započítány ty děti, u nichž nebylo uvedeno jméno (opět pouze raritní). Ke sběru posloužily matriky z příslušných farností, které jsou součástí *Sbírky matrik Východočeského kraje* a nacházejí se ve Státním oblastním archivu v Zámrsku. V současnosti jsou již přístupné online. Konkrétně se jed-

[1] LUŠTINEC, Jan. *Zmizelé Čechy: Jilemnice*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007, s. 23. ISBN 978-80-7185-824-9; *Krkonoše – příroda, historie, život*. Kol. autorů. Praha: Baset, 2007, s. 402, 409. ISBN 978-80-7340-104-7.

nalo o dvě matriky z farnosti Horní Štěpanice[2] a tři z Horní Branné[3]. Farnost Horní Štěpanice tvořila východní hranici panství a zahrnovala obce a místní části Benecko, Dolní a Horní Štěpanice, Mrklov, Rychlov, Sychrov, Štěpanickou Lhotu, Zákoutí a Žalý. Stejně jako Horní Branná sousedila s výrazněji německy osídleným Vrchlabskem. K farnosti Horní Branná náležela také Dolní Branná s převahou německého etnika.

Stěžejním tématem příspěvku jsou křestní jména (pojem pro toto období odpovídající, protože jména byla opravdu dávána při křtu, na rozdíl od současnosti), která tvoří nosnou součást antroponymické pojmenovací soustavy. Ve sledovaném období již nelze mluvit o jednojmennosti, s nárůstem počtu obyvatelstva nebylo možné identifikovat jednotlivce pouze na základě křestního jména. Začala se proto využívat doplňková jména. Pro většinu 18. století používáme pojem příjmí místo současného příjmení. Jednalo se totiž o neustálená a nedědičná jména, která nebyla ukotvena zákonem. K jejich ustalování docházelo na venkově od 17. století nebo i později. Ve sledovaných matrikách jsou již příjmí většinově dědičná, značně ovšem kolísá jejich podoba i způsob zápisu. Právě grafická podoba je nejproměnlivější. U jmen, jejichž původ nebyl na první pohled zřejmý, mohl každý zapisovatel použít svůj vlastní způsob. Zápisy se ovšem mohou lišit i v různých záznamech jednoho zapisovatele. Nařízení o předávání rodového jména z generace na generaci přišla teprve v letech 1772 a 1779. Pojem příjmení používáme až pro období po roce 1786, kdy byl vydán příslušný patent Josefa II.[4]

V 18. století se výběr křestního jména odvíjel od tehdejších pojmenovacích zvyklostí. Nejdůležitější roli zde hrála dědičnost, ať už jméno dítě získávalo po otci, matce, či kmotrovi/kmotře. Použité jméno se tedy ve většině případů vztahovalo ke konkrétnímu člověku. Jen málo z nich tuto oporu postrádalo, proto byl základní repertoár křestních jmen poměrně úzký. Pokud se snažíme jít po stopách konkrétní osoby nebo pátrat po vývoji pojmenování v jedné ro-

---

[2] SOA Zámrsk, Matriky farního úřadu Horní Štěpanice, inv. č. 2666, sign. 4898, Matrika NO 1700–1776, kn. 2289; SOA Zámrsk, Matriky farního úřadu Horní Štěpanice, inv. č. 2667, sign. 4899, Matrika N 1766–1831, kn. 2289.

[3] SOA Zámrsk, Matriky farního úřadu Horní Branná, inv. č. 2507, sign. 4878, Matrika NO 1700–1784, kn. 2507; SOA Zámrsk, Matriky farního úřadu Horní Branná, inv. č. 2508, sign. 4879, Matrika NO 1761–1814, kn. 2508.; SOA Zámrsk, Matriky farního úřadu Horní Branná, inv. č. 2513, sign. 4880, Matrika N 1797–1834, kn. 2508.

[4] KNAPPOVÁ, Miloslava. *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. Liberec: AZ Kort, 2008, s. 9. ISBN 80-238-8173-6; PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010.* Brno: HOST, 2013, s. 159. ISBN 978-80-7294-834-5.

Titulní list matriky narozených a oddaných farního úřadu Horní Branná z let 1700–1784. SOA Zámrsk, inv. č. 2507, sign. 4878, fol. 2a.

dině napříč generacemi, narazíme často na problém, jak správně osoby od sebe odlišit (kromě toho nám pro počátek století často chybí údaje o oddavkách a úmrtích). K identifikaci sice už zcela bezpečně napomáhá příjmí, ale pokud měl například sedlák jménem Jan syna Jana, ten měl syna téhož jména a nadto stejné jméno použili ještě další sedlákovi synové pro své děti, exponenciálně nám naroste počet osob totožného jména i příjmí. V matrikách křtů si lze dopomoci jménem manželky, pokud jí ovšem nebyla Anna nebo Marie. Uvedu konkrétní příklad. Ve farnosti žili na počátku 18. století dva Jiříci Beranové, oba měli za manželky ženy jménem Marie. V matrice pak nalezneme jejich děti: Marie (pokřtěna 31. 7. 1708), Václav (26. 8. 1708), Anna (31. 8. 1710), Jiřík (18. 9. 1710), Anna Marie (5. 8. 1713), Ludmila (29. 11. 1713) atd.[5] Bez dalších údajů není možné určit, ke které rodině konkrétní dítě patřilo. Až později nám může napomoci společenské zařazení nebo přesné bydliště. Od 40. let se ke jménu otce přidává další výraz, z nějž se dozvídáme, zda se jednalo o chalupníka, sedláka, podruha, kováře, krejčího atd. Do té doby byly takto titulovány pouze významné osobnosti (např. kantor, sládek, důchodní, myslivec). Od 70. letech se udává číslo domu, kde rodina bydlí.[6]

Vraťme se ještě na chvíli k dědičnosti křestních jmen. V 18. století bylo obvyklé, že se opakovaně užívala jména po zemřelých dětech, a to nejen tehdy, když dítě zemřelo krátce po křtu nebo v kojeneckém věku (což bylo velmi časté), ale i tehdy, pokud se jednalo o odrostlejší dítě. Václav Vališka s manželkou Alžbětou dali jméno Václav třem chlapcům v průběhu pěti let (1713–1718).[7]

Jako další faktor pro výběr jména působilo datum narození nebo křtu. Podle něj se použilo jméno, jaké si dítě tzv. přineslo na svět. V praxi se striktně nevycházelo z přesného dne narození/křtu, místo toho se použilo jméno, které bylo blízko nebo které bylo typické pro daný měsíc. Platilo to obzvláště pro jména nepříliš obvyklá, a i tento způsob velmi pomáhal obohacovat užívaný repertoár. S tímto postupem výběru se můžeme často setkat u druhých jmen, případně třetích, čtvrtých (tedy v případech, kdy dítě dostalo při křtu více než jedno jméno), o tom více níže. Kupříkladu chlapci křtění v únoru často dostá-

---

5 SOA Zámrsk, Matriky farního úřadu Horní Branná, inv. č. 2507, sign. 4878, Matrika NO 1700–1784, kn. 2507.

6 SOA Zámrsk, Matriky farního úřadu Horní Branná, inv. č. 2507, sign. 4878, Matrika NO 1700–1784, kn. 2507; SOA Zámrsk, Matriky farního úřadu Horní Branná, inv. č. 2508, sign. 4879, Matrika NO 1761–1814, kn. 2508.

7 SOA Zámrsk, Matriky farního úřadu Horní Branná, inv. č. 2507, sign. 4878, Matrika NO 1700–1784, kn. 2507.

vali jméno Matěj, v srpnu se objevují Vavřincové (vliv patrona jilemnického kostela nelze opominout), v listopadu Martinové a v prosinci Štěpánové nebo Šimonové. V lednu mohli chlapci dostat dokonce rovnou tři jména, vždy v přesném, neměnném pořadí: Kašpar Melichar Baltazar. U dívek tento trend není tak výrazný (např. Lucie v prosinci), přeci jen mužští světci v římskokatolické církvi převažují a i jejich pozice v církevním kalendáři byla pevnější. Naopak pro jméno Marie se nemůžeme o tuto motivaci příliš opírat, protože svátků odkazujících k Panně Marii bylo během roku více.

V rámci užívaných antroponym budeme odlišovat jména první a jména druhá. Větší pozornost bude věnována prvním jménům, která ve většina případů plnila hlavní úlohu, sloužila k pojmenování dítěte a později dospělého jedince, zatímco jména druhá (případně třetí nebo čtvrtá) byla užívána pouze pro potřeby křtu a v dochovaných archivních materiálech se málokdy objevují znovu (při sňatku, kmotrovství, křtění vlastního dítěte, úmrtí).

Jaké změny probíhaly v pojmenovávání v 18. století? Jedná se o časový úsek spadající větší částí do barokního období, které tvoří výrazný milník ve vývoji křestních jmen. V této době probíhala tzv. třetí vlna křesťanských jmen, což znamená, že se do našich zemí dostávala nová jména, vyznačující se pevným propojením s křesťanským náboženstvím. Velmi často k jejich šíření napomáhala kanonizace nových světců a rovněž obliba těchto jmen u panovnického rodu. Mezi barokní jména řadíme Antonína, Karla, Františka, Terezii a ženské podoby prvních tří uvedených. Sledované období je typické upevňováním kultu Panny Marie a také svatého Josefa, do té doby opomíjeného. Poslední třetina 18. století se obvykle zařazuje k období obrození. S ním spojené národnostní tendence se v pojmenování projevovaly zvýšenou oblibou původních slovanských jmen a tvořením nových jmen podle starých vzorů. Obecně se dotýkaly více mužských jmen než ženských. Zpočátku byly typické pro městské oblasti a zvláště centrum země. Zkoumaný materiál projevy obrození nevykazuje. S ohledem na zpoždění při přijímání nových vlivů ve venkovském prostředí, umocněné nadto okrajovou polohou sledovaného panství v rámci českých zemí, lze očekávat změny až v následujícím 19. století.

Příspěvek bude věnovat hlavní pozornost prvním jménům. Fenomén druhých (případně třetích, čtvrtých) jmen by vystačil na samostatnou studii, zastavíme se u nich tudíž jen krátce.

Nyní se podívejme, jak se uvedené změny projevovaly ve farnosti Horní Branná. S ohledem na šíři materiálu se zaměříme na ta nejvýraznější. Následně situaci porovnáme s proměnami ve farnosti Horní Štěpanice, tuto farnost

však samostatně rozebírat nebudeme (autorka se jí věnovala v předchozí publikační činnosti[8]).

Nejprve se zaměřme na dívčí jména. Prvních dívčích jmen se v matrice objevilo 43 různých. Většina z nich se používala ojediněle, vybíráme proto devět nejvýraznějších. V prvních desetiletích převažovala jména zděděná z předchozího období, a to Anna, Kateřina a Marie, vedle nich také méně zastoupená Alžběta.[9] Jména typicky barokní (Františka, Josefa, Terezie) se prosazovala pozvolna a tradiční jména Anna a Marie do konce století nepřekonala. Terezie se pravidelněji používala od 20. let, zatímco Františka a Josefa se výrazněji ujaly až na samém sklonku století. Vedle nich se objevila také Veronika (od 40. let), která byla ve městech oblíbená již v 16. století, její popularita ovšem na venkov přišla se značným zpožděním. Nově se mezi užívaná jména zařadila Apolena (od 50. let a znovu od 70. let). Z barokních jmen by stála za zmínku ještě Anežka, jejíž podíl byl až do 90. let zanedbatelný a další růst se dá předpokládat v 19. století. Jasně se zde zrcadlí podstata tehdejší společnosti, a to lpění na tradicích. Při prosazování nových jmen bylo třeba počkat, až jejich ojedinělí první nositelé dorostou a sami se stanou rodiči a hlavně kmotry, aby mohli svá jména předávat dál. Na takto utvořenou základnu se nabalovaly další a další nové generace a jejich netradiční jména se stávala v širší společnosti známější, pozbývala odstínu novosti a neobvyklosti. Tento proces mohl trvat desetiletí. Najdou se ovšem výjimky, kdy zcela neočekávaně vzrostl počet dětí s jedním jménem, do té doby netradičním. Mohla za to většinou konkrétní osoba kmotra, který se stal ve farnosti populárním (nad důvody se můžeme pouze dohadovat). K prosazování Apoleny takto pomáhala Apolena, manželka Ondřeje Mejsnara,[10] místního nadlesního. V 50. letech byla kmotrou všem de-

---

[8] KLOUDOVÁ, Martina. Proměny pojmenování mužů v matrice farnosti Horní Štěpanice v 1. polovině 18. století. In: Bednaříková, Božena; Hernandezová, Pavla. *Od slova k modelu jazyka: sborník z 13. mezinárodního setkání mladých lingvistů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 196–201. ISBN 978-80-244-3960-0; KLOUDOVÁ, Martina. Pojmenování žen v matrice farnosti Horní Branná (1661–1666). In: Barnová, Katarína; Chomová, Alexandra. *Varia. XXI. Zborník plných príspevkov z XXI. kolokvia mladých jazykovedcov (Banská Bystrica – Šachtičky 30. 11. – 2. 12. 2011)*. Banská Bystrica: Belianum, 2011, s. 223–228. ISBN 978-80-557-0879-9; KLOUDOVÁ, Martina. *Vývoj antroponymické soustavy v matričních záznamech z 18. století (s přihlédnutím k jazyku a stylu matrik).* Brno, 2015. Disertační práce na Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Vedoucí práce prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc.

[9] KLOUDOVÁ, Martina. *Antroponyma v matrice farního úřadu Horní Branná (1661–1666)*. Brno, 2011. Magisterská diplomová práce na Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Vedoucí práce prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc.

[10] Tato víceslovná podoba zápisu ženského příjmí (Apolena manželka Ondřeje Mejsnara) byla ve sledovaném období obvyklá. Používání jednoslovného příjmí v podobě „Mejsnarova" se ve sledovaných matrikách objevuje až ke konci 18. století.

víti nositelkám tohoto jména. V 80. letech pak bylo dokonce 28 dívek pokřtěno po své kmotře Apoleně, manželce obchodníka Františka Střížka. V obou případech jistě sehrála úlohu významná role manžela v obci. Jiným případem je jméno Regina, jež nebylo do 90. let použito ani jednou, ale v posledním desetiletí 18. století tak bylo pojmenováno 15 dívek. Pouze 7 dívek získalo jméno přímo po kmotře, v ostatních případech tato vazba chybí. Snad postačovala popularita nositelky tohoto jména, Reginy Jezdinské. Opomenout nelze ani jméno Viktorie, zde také v podobě Viktorína, které bylo poprvé použito v 70. letech a výrazněji se prosadilo v 90. letech, kdy bylo čtvrté nejčastější.

S posilováním kultu Panny Marie by mělo souviset i posilování tohoto jména. Jelikož se ve sledované oblasti jednalo o jméno tradiční, pevně zakotvené a předávané z generace na generaci, není zde žádný jiný než očekávaný vývoj – jméno si stále udržovalo pevnou pozici bez zjevných výkyvů.

Pro lepší přehlednost bude třeba rozdělit si jména do skupin podle četnosti užívání na oblíbená (nad 10 %), běžná (nad 3 %), užívaná (nad 1 %) a vzácná (do 1 %),[11] a to podle jednotlivých desetiletí.

1700–1709
236 dívek
Oblíbená: Anna, Kateřina, Marie
Běžná: Alžběta, Rozina, Zuzana
Užívaná: Dorota, Ludmila
Vzácná: Apolena, Eva, Františka, Marta, Sibyla, Terezie, Veronika

1710–1719
243 dívek
Oblíbená: Alžběta, Anna, Kateřina, Marie
Běžná: Ludmila, Rozina
Užívaná: Barbora, Magdalena, Terezie, Zuzana
Vzácná: Apolena, Dorota, Eva, Františka, Johana, Monika, Rozálie, Veronika

[11] ŠMILAUER, Vladimír. Úvodem. In: KOPEČNÝ, František. *Průvodce našimi jmény.* Praha: Academia, 1991, s. 9–29. ISBN 80-200-0016-X.

1720–1729
217 dívek
Oblíbená: Anna, Kateřina, Marie
Běžná: Alžběta, Ludmila, Rozina, Zuzana
Užívaná: Františka, Terezie
Vzácná: Antonie, Barbora, Klára, Rozálie, Voršila

1730–1739
255 dívek
Oblíbená: Alžběta, Anna, Kateřina, Marie
Užívaná: Františka, Ludmila, Rozina, Terezie, Veronika, Zuzana
Vzácná: Apolena, Eva, Magdalena, Monika, Josefa

1740–1749
247 dívek
Oblíbená: Alžběta, Anna, Kateřina, Marie
Běžná: Ludmila, Terezie, Veronika
Užívaná: Anežka, Barbora, Johana, Monika, Rozálie, Rozina
Vzácná: Apolena, Dorota, Eleonora, Františka, Josefa, Lucie, Zuzana

1750–1759
265 dívek
Oblíbená: Alžběta, Anna, Kateřina, Marie
Běžná: Apolena, Veronika
Užívaná: Barbora, Eva, Ludmila, Monika, Rozina, Terezie
Vzácná: Anežka, Antonie, Eleonora, Josefa, Klára, Marta, Rozálie, Zuzana

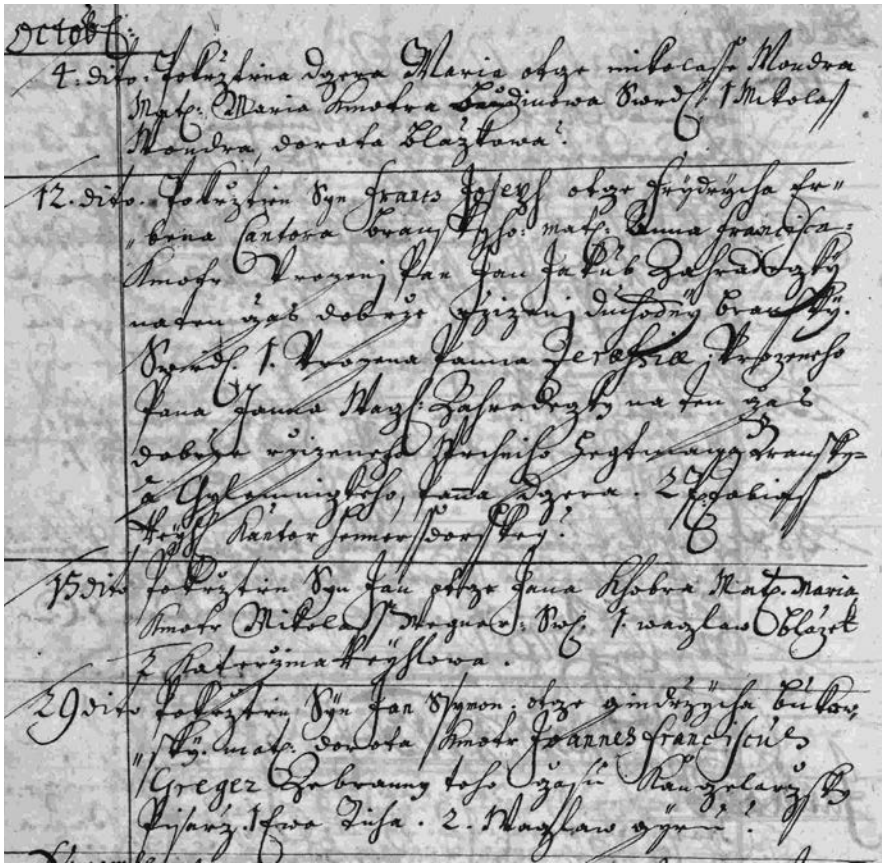
1760–1769
282 dívek
Oblíbená: Anna, Marie
Běžná: Alžběta, Kateřina, Terezie, Veronika
Užívaná: Barbora, Eleonora, Eva, Františka, Josefa, Ludmila, Monika, Rozálie, Rozina
Vzácná: Apolena, Anežka, Johana, Magdalena

1770–1779
332 dívek
Oblíbená: Anna, Kateřina, Marie
Běžná: Alžběta, Apolena, Františka, Terezie, Veronika
Užívaná: Barbora, Johana, Josefa, Monika, Viktorie
Vzácná: Anežka, Cecílie, Dorota, Emerenciana, Eva, Helena, Juliana, Karolína, Ludmila, Markéta, Olivie, Rozina, Zuzana

1780–1789
337 dívek
Oblíbená: Anna, Marie
Běžná: Alžběta, Apolena, Františka, Kateřina, Terezie, Veronika
Užívaná: Barbora, Josefa, Monika, Viktorie
Vzácná: Anežka, Antonie, Emerenciana, Eva, Johana, Karolína, Ludmila, Olivie, Otýlie, Rozálie, Rozina, Sekundina, Tekla

1790–1799
333 dívek
Oblíbená: Anna, Františka, Marie
Běžná: Apolena, Josefa, Kateřina, Regina, Terezie, Veronika, Viktorie
Užívaná: Aloisie, Alžběta, Barbora, Rozálie
Vzácná: Antonie, Cecílie, Helena, Johana, Karolína, Markéta, Monika, Olivie, Otýlie, Ráchel, Rozina

Při porovnání situace ve farnosti Horní Branná a Horní Štěpanice zjistíme, že se příliš neliší. U obou se projevuje pozvolné prosazování barokních jmen a jejich nabírání na síle až ke konci století. Určité odlišnosti tu nicméně jsou. Mohou být způsobeny místními rozdíly, koloritem obce či také zázemím konkrétních rodin. V hornoštěpanické farnosti se větší oblibě těšilo „starší" jméno Rozina, objevující se mezi pěti nejoblíbenějšími jmény po dobu prvních čtyř desetiletí. Zdá se také, že nová jména se ve farnosti Horní Branná prosazovala o něco rychleji, Františka v 80. letech, zatímco v Horních Štěpanicích v 90. letech. Pro farnost Horní Štěpanice se dala předpokládat větší míra konzervativnosti s ohledem na polohu na samém okraji panství v méně pohostinné oblasti, zatímco farnost Horní Branná byla dlouhá léta samým centrem panství. Patrná jsou také místní specifika, pro Brannou např. výše zmiňovaná Apolena, v Horních Štěpanicích ojedinělá. V hornoštěpanické farnosti se více ujala

Zápisy z října 1702 v matrice narozených a oddaných farního úřadu Horní Branná, 1700–1784. SOA Zámrsk, inv. č. 2507, sign. 4878, fol. 10b.

Anežka. Zajímavé ovšem je, že v Horních Štěpanicích byl zaznamenán širší repertoár jmen, a to 50 různých prvních jmen.

Pro srovnání využijeme tabulku znázorňující vývoj pěti nejoblíbenějších jmen v průřezu celého 18. století, nacházející se na konci příspěvku.

Chlapecká jména vykazovala větší různorodost než jména dívčí. Mezi prvními jmény bylo zaznamenáno 61 různých. Dědictvím předchozích let byla jména Jan, Jiří a Václav, k nimž se přidávali Jakub, Matěj nebo Mikuláš.[12]

[12] KLOUDOVÁ, Martina. *Antroponyma v matrice farního úřadu Horní Branná (1661–1666)*. Brno, 2011. Magisterská diplomová práce na Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Vedoucí práce prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc.

První tři jmenovaná se držela v oblibě prvních dvacet let 18. století. Od 20. let je patrný největší propad u jména Jiří (v této době uváděn často jako Jiřík), na konci století již nebyl užíván téměř vůbec. Václav se udržel jako druhé nejpoužívanější jméno do 30. let, kdy jej vystřídal Josef. Po polovině století postupně ztrácel, nadále však zůstával užívaným jménem.

Nástup barokních jmen je u chlapců zřetelnější než u děvčat. U chlapců se častěji sahalo i k méně obvyklým jménům a celkový počet užívaných jmen byl mnohem větší, je tedy zřejmé, že chlapecká jména byla méně svázána tradicí a snadněji podléhala novotám (je zajímavé, že v současné době je tomu přesně naopak[13]). Typická barokní jména Antonín, František, Ignác a Karel se v matrice objevovala již v prvních letech sledovaného období. Nejmenší oblibě se těšil Karel, běžný byl zvláště ve 30. a 40. letech. Počty takto pojmenovaných chlapců pak postupně klesaly na stejnou úroveň jako na počátku století. Více se prosadil Antonín, nastupující právě až od 40. let, s vrcholem v 80. letech. Trvale stoupající tendence se projevila u Ignáce. Do poloviny století se s ním nesetkáváme příliš často, pak však dětí s tímto jménem přibývá, až se stává na konci století čtvrtým nejužívanějším. Z výše zmíněných jmen se nejvíce ujal František. V 50. letech jeho nositelé tvořili 6 % ze všech použitých křestních jmen. V 80. letech dokonce překonal do té doby neotřesitelnou pozici Jana a sesadil jej na druhé místo.

Mezi jména typická pro 18. století řadíme také Josefa. Není ryze barokní, ale teprve v této době se toto opomíjené světecké jméno ustaluje v repertoáru křestních jmen. Právě Josef se ze všech „nových" jmen zapsal do povědomí lidí nejvíce a jeho nástup byl ve sledovaném období nejvýraznější. Ve 30. letech odsunul ze třetí pozice nejužívanějších jmen Jiřík, do té doby typického zástupce základního repertoáru. Ve 40. letech vystřídal na druhém místě Václava a nakonec se stal nejoblíbenějším v 70. a 90. letech.

Jména si pro přehlednost opět rozčleníme na oblíbená (nad 10 %), běžná (nad 3 %), užívaná (nad 1 %) a vzácná (do 1 %),[14] a to podle jednotlivých desetiletí.

1700–1709
228 chlapců
Oblíbená: Jan, Jiřík, Václav

---

[13] Viz každoročně shromažďovaná data Českého statistického úřadu, dostupná na internetových stránkách: https://www.czso.cz.

[14] ŠMILAUER, Vladimír. Úvodem. In: *Průvodce našimi jmény*, s. 9–29.

Běžná: Jakub, Josef, Matěj, Petr, Tobiáš
Užívaná: František, Martin, Ondřej
Vzácná: Adam, Antonín, Bernard, Eliáš, Fridrich, Ignác, Karel, Kristián, Kryštof, Pavel, Rudolf, Tomáš

1710–1719
269 chlapců
Oblíbená: Jan, Jiřík, Václav
Běžná: František, Jakub, Josef
Užívaná: Kašpar, Kryštof, Martin, Ondřej, Petr
Vzácná: Adam, Antonín, Bartoloměj, Enoch, Fridrich, Ignác, Karel, Kristián, Rudolf, Tobiáš, Tomáš, Vojtěch

1720–1729
251 chlapců
Oblíbená: Jan, Josef, Václav
Běžná: František, Jakub, Jiřík, Matěj, Mikuláš
Užívaná: Ignác, Karel, Ondřej, Petr, Tobiáš
Vzácná: Antonín, Augustin, Bartoloměj, David, Kašpar, Kryštof, Martin, Nikodém, Pavel, Tomáš, Vavřinec, Vojtěch

1730–1739
286 chlapců
Oblíbená: Jan, Josef, Václav
Běžná: František, Jakub, Jiřík, Karel, Matěj, Mikuláš
Užívaná: Ignác, Kašpar, Ondřej
Vzácná: Blažej, Bonaventura, Daniel, David, Enoch, Fridrich, Izidor, Michael, Petr, Severín, Tadeáš, Tomáš

1740–1749
236 chlapců
Oblíbená: Jan, Josef, Václav
Běžná: František, Jakub, Jiřík, Karel, Matěj
Užívaná: Antonín, Fridrich, Kašpar, Mikuláš, Pavel
Vzácná: Adam, Alois, Filip, Hynek, Ignác, Leopold, Martin, Ondřej, Petr, Tobiáš, Vavřinec

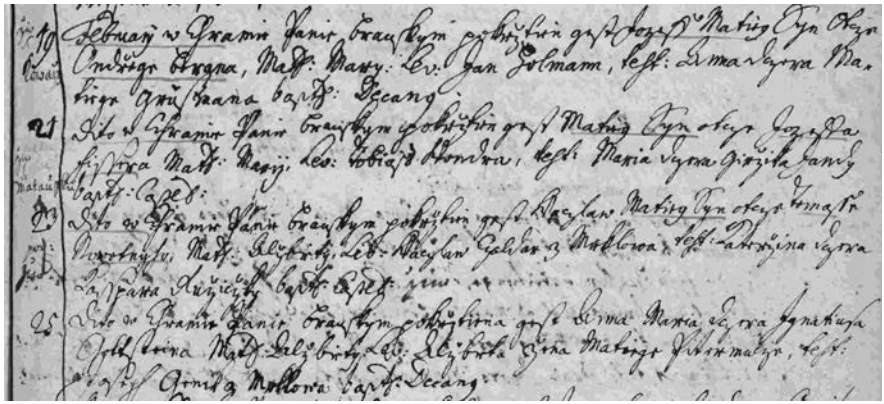
1750–1759
299 chlapců
Oblíbená: Jan, Josef, Václav
Běžná: František, Ignác, Jiřík
Užívaná: Adam, Antonín, Augustin, Fridrich, Jakub, Karel, Matěj, Mikuláš, Petr
Vzácná: Kašpar, Matouš, Pavel, Severín, Tomáš

1760–1769
290 chlapců
Oblíbená: František, Jan, Josef, Václav
Běžná: Ignác, Jiřík
Užívaná: Antonín, Jakub, Karel, Matěj, Mikuláš, Petr
Vzácná: Adam, Alois, Ambrož, Bohumír, Dominik, Hynek, Kašpar, Raimund, Vojtěch

1770–1779
297 chlapců
Oblíbená: František, Jan, Josef, Václav
Běžná: Antonín, Ignác
Užívaná: Adam, Jakub, Jiřík, Karel, Mikuláš
Vzácná: Ambrož, Augustin, Benedikt, Florián, Havel, Jáchym, Kryštof, Matěj, Vavřinec

1780–1789
351 chlapců
Oblíbená: František, Jan, Josef
Běžná: Antonín, Ignác, Václav
Užívaná: Jakub
Vzácná: Adam, Alois, Atanáš, Augustin, Baltazar, David, Florián, Jeroným, Jiřík, Karel, Matěj, Michael, Mikuláš, Pavel, Vincent

1790–1799
361 chlapců
Oblíbená: František, Ignác, Jan, Josef
Běžná: Antonín, Václav
Vzácná: Alois, Atanáš, Augustin, Dominik, Enoch, Florián, Jeroným, Jiřík, Karel, Kristián, Matěj, Matouš, Mikuláš, Ondřej, Pavel, Roman, Tobiáš, Vincent, Vojtěch

Zápisy z února 1753 v matrice narozených a oddaných farního úřadu Horní Branná, 1700–1784. SOA Zámrsk, inv. č. 2507, sign. 4878, fol. 173a.

Při porovnání s hornoštěpanickou farností tato opět vítězí v šíři repertoáru, který zde čítal 77 jmen. Na počátku sledovaného období je patrná místní zakotvenost odlišných jmen. V Horních Štěpanicích měli pevnou pozici Mikuláš a Petr. Přitom Mikuláš by se dal ve větším počtu očekávat v Horní Branné, jejíž kostel byl zasvěcen právě tomuto patronovi. Toto jméno však nebylo v Horní Branné příliš silné, na konci století dokonce téměř vymizelo. Barokní jména se i v Horních Štěpanicích ustalovala pozvolna. Zatímco v hornobrannské farnosti dali přednost Františkovi, v hornoštěpanické se zpočátku více ujal Ignác, František jej vystřídal až v 70. letech. V pozadí zůstali obdobně Antonín a Karel. „Staronové" jméno Josef zde nabíralo na síle rychleji. Již ve 40. letech obsadilo první pozici a zůstalo na ní bez výjimky až do konce století.

Druhá jména (také třetí, případně čtvrtá) většinou sloužila pouze pro potřeby křtu. Málokdy se děti objevují v dalších zápisech (sňatek, křty vlastních dětí, kmotrovství, úmrtí) s oběma svými jmény, využívají pouze první jméno v pořadí. Pokud tomu tak je v úředních dokumentech, v každodenním životě tomu nebylo jinak. Druhé jméno bylo tedy čistě jen záležitostí křtu. Otázkou je, nakolik do výběru jména zasahoval farář. U jmen neobvyklých a zvláště tam, kde bylo zvoleno podle církevního kalendáře, je jeho působení zřetelné. Jak jinak by se nám v matrice mohli objevit třeba Atanáš (zde v latinské podobě Athanasius), Emanuel, Gervasius či Serafín nebo Augustina, Petronila, Scholastika, Tekla a Voršila. Není náhodou, že všechna jména jsou světecká (pouze Augustina je odvozena od mužského světce, svatého Augustina).

Mezi druhá jména se nezařazují ta, která tvoří významový celek s předcházejícím, jako např. Magdalena ve spojení s Marií, Xaverius nebo de Paula s Františkem, Křtitel či Baptista a Nepomucký s Janem. Nejedná se tudíž o samostatné druhé jméno, ale o způsob přičlenění prvního ke konkrétnímu světci. Výjimečná je zde pouze Magdalena, která jinak funguje i jako samostatné jméno. Zajímavý je výskyt jména Nepomucena. Jedná se o dívčí variantu ke jménu dedikovanému svatému Janu Nepomuckému. Zatímco chlapecká varianta se v matričních zápisech vždy objevuje v plné podobě s uvedením obou členů (tedy Jan Nepomucký), Nepomucena byla zapisována samostatně bez očekávané Johany (tedy pouze jako Nepomucena, a to celkem ve čtyřech případech v 80. a 90. letech). Pokud se vyskytne v matrice např. jméno Jan Nepomucký František, je zde Jan Nepomucký prvním jménem a František druhým.

Výběr druhého jména se řídil podle stejných zvyklostí jako u jména prvního, nejdůležitější byla dědičnost (po rodiči či kmotrovi), posléze období křtu (který důležitý světec měl v daném dni/měsíci svátek). Velmi časté bylo, že dítě dostávalo jedno ze jmen po rodiči a druhé po kmotrovi. Přesto se díky druhým jménům rozšiřoval repertoár užívaných jmen. Méně obvyklá se dostávala do povědomí lidí, což napomáhalo jejich šíření a prosazování. Je ovšem třeba podotknout, že nejčastěji obliba u druhých jmen kopíruje situaci u prvních jmen.

Repertoár druhých jmen byl širší, u dívčích jmen čítal 45, u chlapeckých 71. U dívek obsahoval navíc jména Augustina, Felicitas, Kristýna, Pavlína, Petronila, Polexina, Severína, Scholastika a Sofie. U chlapeckých to byli Anastázie [sic!], Apolonius, Emanuel, Engelbert, Felix, Ferdinand, Gervasius, Henrich, Hubert, Ivan, Longin, Lukáš, Maxmilián, Melichar, Norbert, Prokop, Řehoř, Serafín a Viktorín.

Objevuje se tendence opakování oblíbených dvojic jmen, u dívek se jednalo zvláště o Annu Marii a Marii Annu. Uveďme si nyní nejčastější dvojice podle jednotlivých desetiletí. I zde je patrné postupné pronikání „nových" jmen, jak tomu bylo u prvních jmen, a také celkové rozšiřování repertoáru. Souvisí to i se stále hojnějším užíváním dvou jmen při křtu.

1700–1709
Anna Marie

1710–1719
Anna Marie
Jan Jiřík, Jiřík Josef

1720–1729
Anna Marie
Jan Josef, Jan Václav

1730–1739
Anna Marie
Jan Josef, Jan Václav

1740–1749
Anna Kateřina, Anna Marie
Jan Josef

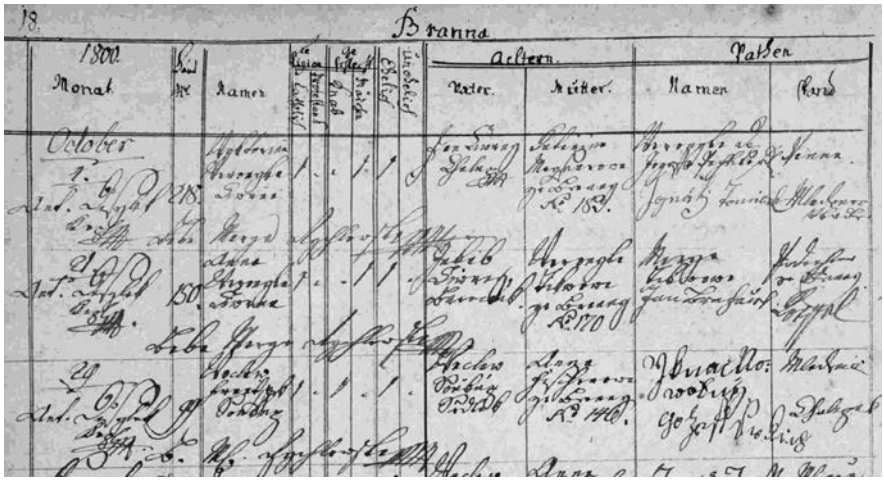
1750–1759
Anna Marie, Anna Monika, Marie Alžběta, Marie Terezie
Jan František, Jan Josef, Jan Karel, Jan Václav

1760–1769
Anna Kateřina, Anna Marie, Anna Monika, Anna Terezie, Marie Anna, Marie Terezie
František Josef, Jan Josef, Jan Václav, Josef František, Josef Václav

1770–1779
Anna Kateřina, Anna Marie, Marie Anna, Marie Terezie
František Ignác, František Josef, Jan František, Jan Josef, Jan Václav, Josef František, Josef Jan, Václav František, Václav Josef

1780–1789
Anna Alžběta, Anna Marie, Marie Anna, Marie Terezie, Veronika Marie
Antonín Josef, František Antonín, František Jan, František Josef, Ignác František, Jan František, Jan Josef, Jan Václav, Josef František, Josef Jan

1790–1799
Anna Marie, Františka Marie, Marie Anna, Viktorie Marie
František Ignác, František Jan, František Josef, Ignác František, Ignác Josef, Jan František, Jan Josef, Josef Antonín, Josef František, Josef Jan, Josef Václav

Zápisy z října 1800 v matrice narozených farního úřadu Horní Branná, 1797–1834. SOA Zámrsk, inv. č. 2513, sign. 4880, fol. 9b.

Na závěr se ještě krátce zastavíme u případů, kdy byla při křtu využita více než dvě jména. Často se jednalo o dítě výše postavených rodičů, např. důchodního, purkrabího, sládka. Takto významný křest se poznal na první pohled již podle podoby zápisu, písmo bylo úhlednější a zápis delší, použity byly delší formulace (celé věty, rozvité věty) a osoby byly titulovány jako pán (v případě sládka), urozený pán, urozená paní apod. Někdy ovšem nacházíme více jmen u dětí z nižší společenské třídy nebo třeba rovnou v případě nemanželského dítě. Nad důvody se můžeme bez doplňujících informací pouze dohadovat. Více jmen mohlo být použito třeba v případě, že se rodiče báli o život dítěte a potřebovali pro ně přímluvu a více ochránců v podobě více světců. Někde se mohlo jednat pouze o doplnění k sobě pasujících jmen (Kašpar Melichar Baltazar pro chlapce křtěného v blízkosti svátku Tří králů).

Matriky přinášejí spoustu cenného materiálu k bádání, a to nejen v oblasti pojmenování. Můžeme se z nich dozvědět více o životě našich předků, o jejich zvyklostech, smýšlení, např. v jakém věku vstupovali do manželství, zda si vybírali protějšky z blízké vesnice/města či z větší dálky, kolika let se dožívali, na jaké nemoci umírali a mnohé další.

Nejoblíbenější dívčí jména ve farnostech Horní Branná a Horní Štěpanice v 1. polovině 18. století.

Pořadí	1700–1709		1710–1719		1720–1729		1730–1739		1740–1749	
	HB	HŠt	HB	HŠt	HB	HŠt	HB	HŠt	HB	HŠt
1.	Marie	Marie	Marie	Marie	Marie	Marie	Anna	Anna	Anna	Marie
2.	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Marie	Marie	Marie	Anna
3.	Kateřina	Kateřina	Kateřina	Kateřina	Kateřina	Kateřina	Kateřina	Kateřina	Alžběta	Kateřina
4.	Alžběta	Rozina	Alžběta	Alžběta	Alžběta	Rozina	Alžběta	Alžběta	Kateřina	Alžběta
5.	Zuzana	Alžběta	Rozina	Rozina	Ludmila	Alžběta	Veronika	Rozina	Ludmila, Veronika	Ludmila

Nejoblíbenější dívčí jména ve farnostech Horní Branná a Horní Štěpanice ve 2. polovině 18. století.

Pořadí	1750–1759		1760–1769		1770–1779		1780–1789		1790–1799	
	HB	HŠt	HB	HŠt	HB	HŠt	HB	HŠt	HB	HŠt
1.	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna	Anna
2.	Marie	Marie	Marie	Marie	Marie	Marie	Marie	Marie	Marie	Marie
3.	Kateřina	Kateřina	Kateřina	Kateřina	Kateřina	Veronika	Apolena	Veronika	Františka	Anežka
4.	Alžběta	Veronika	Veronika	Veronika	Veronika	Kateřina	Veronika	Anežka	Viktorie	Veronika
5.	Veronika	Terezie	Alžběta	Alžběta	Alžběta	Anežka	Františka	Kateřina	Apolena, Josefa	Františka

Nejoblíbenější chlapecká jména ve farnostech Horní Branná a Horní Štěpanice v 1. polovině 18. století.

Pořadí	1700–1709		1710–1719		1720–1729		1730–1739		1740–1749	
	HB	HŠt	HB	HŠt	HB	HŠt	HB	HŠt	HB	HŠt
1.	Jan	Jan	Jan	Jiřík	Jan	Jan	Jan	Jan	Jan	Josef
2.	Václav	Václav	Václav	Jan	Václav	Josef	Václav	Josef	Josef	Jan
3.	Jiřík	Jiřík	Jiřík	Václav	Josef	Václav	Josef	Jiřík	Václav	Václav
4.	Josef	Mikuláš	Josef	Josef	Jiřík	Jiřík	Jiřík	Václav	Jiřík	Jiřík
5.	Jakub	Petr	Matěj	Mikuláš	Jakub	Petr	Mikuláš	Karel	František	Ignác

Nejoblíbenější chlapecká jména ve farnostech Horní Branná a Horní Štěpanice ve 2. polovině 18. století.

Pořadí	1750–1759		1760–1769		1770–1779		1780–1789		1790–1799	
	HB	HŠt	HB	HŠt	HB	HŠt	HB	HŠt	HB	HŠt
1.	Jan	Josef	Jan	Josef	Josef	Josef	František	Josef	Josef	Josef
2.	Josef	Jan	Josef	Jan	Jan	Jan	Jan	Jan	František	Jan
3.	Václav	Václav	František	Ignác	František	František	Josef	František	Jan	František
4.	František	Ignác	Václav	Václav	Václav	Ignác	Ignác	Ignác	Ignác	Ignác
5.	Jiřík	Jiřík	Ignác, Jiřík	Jiřík	Ignác	Václav	Antonín	Václav	Václav	Václav

Martina Lobotková: ***Entwicklung der Taufnamen auf der Herrschaft Horní Branná im 18. Jahrhundert***

Die Pfarreien Horní Branná und Horní Štěpanice sind seit Jahren mit einer gemeinsamen historischen Entwicklung verbunden. Beide gehörten zum umfangreichen Besitz des Adelsgeschlechts von Valdštejn (Waldstein), beide fielen unter die Verwaltung derselben Herrschaft, deren Mittelpunkt zunächst Horní Štěpanice (Oberštěpanitz) und später Horní Branná (Branna) war. In dem Artikel werden wir sie jedoch aus einem anderen Blickwinkel betrachten, nämlich der Vornamensgebung. Die Quelle dazu sind in diesem Fall alle aus den oben genannten Gemeinden stammenden Geburtsmatrikeln für das gesamte 18. Jahrhundert. Diese umfangreiche Dokumentation zeigt Veränderungen bei der Vornamenswahl von den ersten Jahrzehnten bis zum Ende des Jahrhunderts. Deutlich erkennbar ist die (im Vergleich zu den Städten) verspätete Übernahme von Modenamen in diesem Zeitabschnitt mit stärkerer Festhaltung an der Tradition. Auch der starke Einfluss der Religion, die sich in der Benennung eines Kindes nach einem Heiligen widerspiegelte, dessen Fest in die Zeit der Geburt des Kindes fiel, ist nicht zu übersehen. Da die analysierte Zeiispanne in die barocke Phase fällt, wird auf die Entwicklung bei typischen barocken Namen geachtet. Die vollständigen Ergebnisse der Studie werden besonders für die Pfarrei Horní Branná präsentiert (der Pfarrei Horní Štěpanice wurde bereits eine ältere Studie der Autorin gewidmet), dann werden beide Pfarreien verglichen. Schließlich werden die häufigen Fälle einer großen Anzahl von Namen, die Kindern bei der Taufe gegeben wurden, dokumentiert.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

HISTORICKÝ VÝVOJ STRUKTURY KRAJINY V OBLASTI KRKONOŠ *

Lukáš Hrubý

Tento příspěvek[1] se zabývá vývojem krajinného pokryvu v oblasti na pomezí Krkonošského národního parku v letech 1842 až 2012 (tj. v průběhu 170 let), zhodnocen resp. analyzován je tak vývoj struktury krajiny v dlouhodobém horizontu na základě interpretace historických a současných podkladů (císařských otisků stabilního katastru a leteckých snímků), které představují přesné zachycení stavu krajiny v minulosti. Prostorové analýzy probíhaly v prostředí GIS,[2] nosným prvkem práce byla manuální digitalizace uvedených podkladů a jejich zpracování a interpretace pomocí vektorových overlay analýz.[3] Na základě klasifikace jednotlivých tříd krajinného pokryvu byla zjištěna přeměna ¾ území, která spočívala především v přeměně orné půdy na plochy trvalého travního porostu a na lesní plochy. Výsledky analýzy jsou podrobně vyhodnoceny v podobě map, tabulek a grafů. Specifikum práce spočívá především v podrobnosti digitalizace území. Výsledky práce mohou být zdrojem pro další vývoj a rozvoj dotčeného území – především v oblastech krajinného plánování, územního plánování, pozemkových úprav nebo návrhu územních systémů ekologické stability.

* Barevné ilustrace k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. VII–XIII.

1 Příspěvek shrnuje výsledky mé diplomové práce, ve které jsem se zabýval tématem historického vývoje struktury krajiny v oblasti Krkonoš na České zemědělské univerzitě, Fakultě životního prostředí v letech 2013–2015 pod vedením Ing. Kateřiny Černý Pixové, Ph.D.

2 GIS = geografický informační systém, v tomto případě počítačový software zaměřený na vytváření, zpracování, analýzu a interpretaci prostorových dat. V rámci této analýzy byl využit software ESRI ArcGIS.

3 Overlay analýzy využívají průnik/překrytí dvou datových vrstev (tj. např. vrstvy digitalizovaného leteckého snímku a digitalizovaného mapového podkladu stabilního katastru), podrobněji viz v následujícím textu.

ÚVODEM TROCHU TEORIE K POJMŮM „KRAJINA" A „VÝVOJ KRAJINY"

Pod pojmem *krajina* si každý z nás představí určitý, nás obklopující prostor – často se pravděpodobně bude jednat o přírodní krajinu jemu blízkou. A stejně jako má představa krajiny mnoho podob, tak je i velké množství definic, které se snaží vystihnout a zachytit podstatu a charakter krajiny. Výraz *krajina*[4] se objevuje v českých písemných památkách již v průběhu 14. st. jako obecný pojem s významem „okraj", „vnější strana", „lem" – pojem byl odvozen od slova *krájeti* či *okrajovati* a byl spojován s vyjádřením té *nejzazší části nějakého území, končiny* či ve významu *určité části, oblasti* nebo *kraje nějaké země – státního útvaru* (např. krajina, německá, cizí krajina, nepřátelská krajina apod.). Počátky „nového" chápání krajiny přináší s její první definicí Alexander Humboldt,[5] který před více než dvěma sty lety považoval krajinu za *„celkový charakter oblasti"*. A z mnoha dnešních definic, chápání a popisů krajiny nemohu nezmínit klasickou definici krajiny dle Formana a Godrona[6] (*„heterogenní část zemského povrchu, skládající se ze souboru vzájemně se ovlivňujících ekosystémů, které se v dané části povrchu v podobných formách opakují"*), definici dle § 3 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění (*„krajina je část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky"*) nebo Evropské úmluvy o krajině z roku 2000 (*„část území vnímaná obyvateli, jejíž charakter je výsledkem působení přírodních a/nebo lidských činitelů a jejich vzájemných vztahů"*).

Krajina jako taková je útvarem heterogenním, holistickým, který sestává z jednotlivých plošek, linií (koridorů) a matric. Ty jsou souhrnně označovány jako *krajinné prvky*.[7] Pod *ploškami* si představme lesy, pole, louky, vodní plochy či sídla. Plošky často obklopuje *krajinná matrice*, což je *„okolní plocha lišící se strukturou a druhovým složením"*.[8] Linie neboli koridory vzájemně propojují plochy, mohou tvořit sítě, jedná se o pozemní komunikace, polní cesty, železniční tratě, řeky a potoky, liniová dřevinná společenstva (aleje, stromořadí,

---

4 MĚKOTOVÁ, Jarmila. *Principy v obecné a aplikované krajinné ekologii*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 7. ISBN 978-80-244-1839-1.

5 KOLÁŘ, Pavel. *Ekosystémová a krajinná ekologie.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012, s.12. ISBN 978-80-246-2044-2.

6 FORMAN, Richard T. T., GODRON Michel, *Krajinná ekologie.* Praha: Academia, 1993, s. 18. ISBN 80-200-0464-5.

7 KOLÁŘ, P., *Ekosystémová a krajinná ekologie, s. 35.*

8 FORMAN, R. T. T., GODRON, M., *Krajinná ekologie, s. 91.*

dřevinná vegetace mezí ad.), živé ploty, zídky apod. Koridory umožňují anebo naopak znemožňují průchodnost krajiny.

Celková *struktura* krajiny se projevuje mozaikovitým uspořádáním, což je pro oko člověka dobře patrné např. při pohledu z letadla, a proto je ke zkoumání zemského povrchu tohoto charakteru často využíváno metod DPZ.[9] Důležitým faktorem tváře krajiny, a tedy i této mozaiky, je zejména zemědělství, které vedle funkce produkční plní i další společenské funkce[10] – především obhospodařování venkovské krajiny (péče o krajinu, její vyváženost a estetický vzhled). V souvislosti se zkoumáním povrchu planety Země se vyskytují především dva termíny krajinného pokryvu: land cover a land use.[11] *Land cover* je v podstatě půdní (krajinný) kryt a označuje druh materiálu, který se nachází na zemském povrchu (např. jehličnatý les, holá půda, nepropustné plochy apod.). *Land use* je termínem v češtině běžně užívaným – v podstatě se jedná o využití půdy/pozemků/území/krajiny – používá se v souvislosti s lidskou činností a využíváním a přeměnou přírodního prostředí pro specifické účely (např. hospodářský les, pastvina, pole, komunikace apod.). Oba uvedené pojmy mají pochopitelně určitý překryv. V rámci mé práce bylo pracováno se zkoumáním land use – v rámci tohoto příspěvku bude nadále používán český ekvivalent „využití půdy".

Existují různé kategorizace jednotlivých prvků využití půdy dle užití různých metodik (např. metodika LUCC Czechia nebo metodika VÚ Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví). Odlišují se v podstatě podrobností kategorizace (např. zatímco podle metodiky LUCC Czechia se sledují kategorie „louky" a „pastviny" zvlášť, podle druhé uvedené metodiky se sledují „trvalé travní porosty" souhrnně, obdobně „zastavěné plochy" dle metodiky LUCC Czechia jsou rozdělené dle druhé metodiky na kategorie „zastavěná plochy" a „rekreační plochy").

Jelikož práce pojednává o vývoji krajiny, zmíním se ještě k tomuto tématu. Ponechme stranou změny dlouhodobé, které působí v horizontu stovek, tisíců

---

[9] DPZ = dálkový průzkum země. Jedná se především o letecké snímky a snímky satelitní (družicová data). Letecké snímky mají zpravidla lepší rozlišení (jsou podrobnější) a jejich spektrální zobrazení je zpravidla RGB, tedy shodné s tím, jak barvy vnímá oko člověka. Družicová data jsou naopak často založená na použití více spektrálních pásem s různou frekvencí odrazivosti povrchu a lze tak pomocí nich zvýrazňovat jednotlivé jevy v krajině, které z běžných leteckých snímků nejsou okem odlišitelné (např. funkční parametry krajiny, jako povrchová teplota nebo půdní vlhkost).

[10] VOLAUFOVÁ, Lenka et kol. *Hospodářství a životní prostředí v České republice po roce 1989.* Praha: Česká informační agentura životního prostředí CENIA, 2008, s. 96. ISBN 978-80-85087-67-3.

[11] ŽÍŽALA, Daniel et NOVÁK, Pavel. *Hodnocení historického vývoje land use s využitím DPZ.* Praha: VÚMOP, 2011, s. 8. ISBN 978-80-87361-13-9.

i miliónů let. Krajinotvorné procesy[12] mohou být přírodní a antropogenní (ovlivněné člověkem), případně biotické a abiotické (způsobené (ne)živými organismy). Předmětem zkoumání byla kulturní krajina – tedy krajina již ovlivněná činností člověka. Vznik kulturní krajiny obecně je na českém území řazen do období neolitu. Dějinami osídlení a vývojem kulturní krajiny se zabývá historická a sídelní geografie, která *studuje stav, vývoj a proměny geografického prostředí v minulosti, příčiny, které tyto proměny způsobily, jejich následky a příslušené zákonitosti.*[13]

Po hlavních obdobích ovlivnění vývoje naší krajiny – neolitická revoluce v období mladší doby kamenné, středověká kolonizace (od poloviny 12. do 14. stol.), období husitských válek (v 1. polovině 15. stol.), vytvoření tzv. barokní mozaiky (období baroka od poloviny 17. stol. do konce 18. stol.) a zasažení území průmyslovou revolucí (v průběhu 19. stol.) – je nutné – a to i vzhledem ke sledovanému období – zmínit především radikální proměnu venkova po změně společenského zřízení v roce 1948[14] (úbytek menších sídel, zakládání jednotných zemědělských družstev, zřizování státních statků, zrušení soukromého vlastnictví půdy, zvířat a strojů). Přeměna hospodaření v letech 1949–1989 se velmi výrazně odrazila v uspořádání krajiny (zvětšení polí, rozorání mezí, likvidace polních cest a rozptýlené zeleně atd.) a měla za důsledek rozšíření eroze a splach nejúrodnějších svrchních vrstev ornice do vodotečí. Vedle toho začalo hojné používání hnojivých a ochranných látek, a to i leteckou formou. O tomto období se hovoří také jako o tzv. socialistické krajině.[15] V této souvislosti ještě poukáži na dlouhé období vývoje české kulturní krajiny (více než 6 tisíc let, intenzívněji – ale stále poměrně kontinuálně – pak od 13. století) a výraznou změnu tváře krajiny v uvedeném období, které trvalo „pouhá" čtyři desetiletí.[16] Z toho také vyplývá, že pojmy krajina, zemědělství a venkov jsou různé, ale velice se prolínající a místy až totožné pojmy, které jsou součástí našeho životního prostředí. Po roce 1989 nastaly další změny v zemědělství –

---

[12] LIPSKÝ, Zdeněk. *Sledování změn v kulturní krajině.* Kostelec nad Černými lesy: Česká zemědělská univerzita, 2000, s. 5. ISBN 80-213-0643-2.

[13] SEMOTANOVÁ, Eva. *Historická geografie českých zemí.* Praha: Historický ústav AV ČR, 2000, s. 11. ISBN 80-7286-072-9.

[14] SÝKORA, Jaroslav. *Venkovský prostor: historický vývoj vesnice a krajiny.* Praha: ČVUT, 1998, s. 42. ISBN 80-01-01826-1.

[15] LOKOČ, Radim et LOKOČOVÁ, Michaela. *Vývoj krajiny v České republice.* Brno: Lipka, 2010, s. 68. ISBN 978-80-904807-3-5.

[16] HÁJEK, Pavel. *Jde pevně kupředu naše zem: krajina českých zemí v období socialismu 1948–1989.* Praha: Malá Skála, 2008, s. 13. ISBN 978-80-86776-07-1.

a byla započata i další proměna tváře krajiny.[17] Došlo k poklesu zemědělské výroby vlivem transformace a rozsáhlých restitucí zemědělského majetku (v důsledku toho se mj. objevil dříve neznámý problém neobdělávané zemědělské půdy). Na druhé straně však došlo k významnému snížení negativních vlivů zemědělství na životní prostředí a postupně se začalo ukazovat, že krajině je třeba navrátit ekologickou stabilitu danou zejména její rozmanitostí (remízky, meze, rozptýlená zeleň, drobné vodní plochy, mokřady aj.).

MAPOVÁNÍ VÝVOJE KRAJINY

Mapování vývoje (dynamiky) krajiny předpokládá *vytváření sérií (posloupnost) map odpovídajících buď pravidelným časovým řezům (termínům), anebo má série map za cíl podchytit nejdůležitější stavy*.[18] Metody mapování lze zásadně rozdělit na metody mapování pozemní (především historické fotografie – a to i např. pohlednice, případně obrazy – viz obrazová příloha) a metody dálkového průzkumu země (letecké snímky, družicové snímky), které jsou v případě dostatku podkladových dat více využívané pro možnost jejich všestranného vyhodnocování, přehlednost údajů – a tedy i snadnou interpretaci snímků, dostatečnou podrobnost, komplexnost atd. Mezi nevýhody metod dálkového průzkumu země patří především deformace obrazu krajiny, nestejná kvalita obrazového záznamu, vlivy denní a roční doby atd.

Důležitou fází je samotná interpretace dat získaných mapováním. Tuto interpretaci lze rozdělit na tři fáze,[19] a to *zjištění* (odlišení objektu či jevu od okolí na základě specifických znaků), *identifikace* (proces vylučovací selekce objektů podle předem připravených kritérií – interpretačních klíčů) a *výklad* (který uskutečňuje přechod od neznámého ke známému). Interpretace přináší někdy značné obtíže. Pro příklad je vhodné – vzhledem k charakteru práce – zmínit například problém v rozlišování obdělávané půdy (polí) a luk (včetně pastvin), vznikající především u černobílých fotografií. Na druhé straně i přes podobnost uvedených typů povrchů lze vysledovat jejich určité typické projevové a obrazové charakteristiky.[20] Obdělávaná půda se projevuje širší škálou

---

[17] VOLAUFOVÁ, L. et kol., *Hospodářství a životní prostředí v České republice po roce 1989*, s. 96.

[18] KOLEJKA, Jaromír. *Nauka o krajině: geografický pohled a východiska.* Praha: Academia, 2013, s. 65, ISBN 978-80-200-2201-1.

[19] BRŮNA, Vladimír, BUCHTA, Ivan et UHLÍŘOVÁ Lenka. *Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny na mapách vojenských mapování.* Most: UJEP, 2002, s. 24. Online: http://bruna.geolab.cz/files/VZ04_text.pdf, cit. 27. 11. 2014.

[20] PAINE, David et KISER, James. *Aerial Photography and Image Interpretation.* New Jersey: John Wiley & Sons, 2012, s. 291. ISBN 978-0-470-87938-2.

odstínů od bílé po černou, převládají světlejší tóny, nedávno zoraná nebo zvláčená pole jsou tmavší (vyšší vlhkost) než nezoraná obdělávaná pole, hranice polí jsou většinou pravidelné, brázdy lze někdy vidět na velkoměřítkových snímcích (tmavé linky). Vedle toho louky jsou charakteristicky skvrnité, často s výskytem malých tmavých skvrn (křoviny, stromy, pařezy), postrádají pravidelnost obdělávané půdy.

Vedle uvedených zdrojů lze jako doplňkové využít i další zdroje – písemné, kartografické, obrazové či hmotné. Z těchto zdrojů byly pro práci nejvýznamnější staré fotografie, respektive pohlednice především z 1. poloviny 20. století, kde mohly být vzájemně porovnávány jednotlivé typy povrchu viditelné na těchto fotografiích a pohlednicích oproti jejich zobrazení na leteckých snímcích. Svým způsobem se v případě vhodného uchopení může jednat o pomocný klasifikační klíč, napomáhající rozlišovat jednotlivé plochy na černobílých leteckých snímcích.

ZÁJMOVÉ (SLEDOVANÉ) ÚZEMÍ

Jako zájmové území bylo zvoleno území obcí Víchová nad Jizerou (katastrální území Víchová nad Jizerou, Horní Sytová a Víchovská Lhota) a Jestřabí v Krkonoších (Jestřabí v Krkonoších, Křížlice, Roudnice) v Libereckém kraji, ORP a OPÚ Jilemnice. Jedná se o území venkovské – složené z volné krajiny a vesnic zpravidla s nízkopodlažní rozvolněnou zástavbou. Obec Víchová nad Jizerou se rozkládá v nadmořské výšce 380 až 690 m n. m., poprvé je zmíněna v roce 1534 a žije v ní necelých 1 000 obyvatel. Obec Jestřabí v Krkonoších se rozprostírá v nadmořské výšce od 470 m n. m. do 897 m n. m. a je poprvé zmiňována v roce 1562. Bydlí zde necelých 250 trvale žijících obyvatel. Zájmové území se částečně nachází v Krkonošském národním parku (III. zóna, ochranné pásmo). Celková rozloha řešeného území je 22,6 km^2. Charakter území s poměrně značným nadmořským převýšením (cca 450 výškových metrů) je dán především údolími řek Jizerka a Jizera a také údolím Víchovského potoka.

POUŽITÉ MAPOVÉ PODKLADY A ZÍSKÁVÁNÍ DAT PRO INTERPRETACI A ANALÝZU

Jako podklady pro hodnocení vývoje krajinné struktury byly zvoleny:

- *originální mapy stabilního katastru z r. 1842* (Český úřad zeměměřický a katastrální)
- *historické letecké snímky z r. 1936* (Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad)

- *historické letecké snímky z r. 1970* (Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad)
- *současné letecké snímky z r. 2012* (Český úřad zeměměřický a katastrální/Správa Krkonošského národního parku)

Výběr proběhl především na základě omezené dostupnosti starších leteckých snímků, které byly doplněné o originální mapy stabilního katastru jakožto nejstarší vhodný mapový podklad velkého měřítka, který umožní porovnání změn v území v rozmezí 170 let.

Mapové podklady a staré letecké snímky byly získány ve formátu JPEG jako digitální (naskenovaný) snímek v rastrové podobě – tj. v „obyčejném" obrazovém formátu bez přiřazené prostorové informace. Proces, kdy se těmto snímkům, respektive každému jejich bodu (pixelu) přiřadí prostorová informace, se nazývá *georeference*. Tento proces spočívá v tom, že se nad mapou (zpravidla např. ortofotomapa připojená přes vzdáleného klienta – na obdobném principu fungují např. oblíbené mapové servery mapy.cz nebo maps.google.com) v geografickém informačním systému musí správně umístit snímek bez prostorové informace (běžný obrázek) a díky připojené mapě mu prostorovou informaci správně přiřadit (tj. aby každé místo na mapě mělo přiřazené konkrétní souřadnice). Přiřazování prostorové informace se děje pomocí georeferenčních bodů (to jsou takové body, resp. místa, které byly v průběhu celého sledovaného období v prostoru neměnné – jako nejvhodnější se v průběhu práce ukázaly rohy starých budov (jako např. kostely, ale též jiné, i pouze drobné sakrální objekty), křížení cest s vodními toky (původní mosty a mostky) apod. Pro georeferencování snímku je nutné takto identifikovat a ztotožnit alespoň 4 body, ale dle různých metod georeferencování jsem použil spíše 10–20 bodů pro každý snímek. Přiřazením každého bodu se obraz více či méně deformuje a je nutné najít ideální počet bodů tak, aby si v ideálním případě byl každý bod připojené mapy a nově georeferencovaného snímku vzájemně prostorově co nejvíce podobné – tedy pokud možno s identickými prostorovými souřadnicemi.

Poté nastává *vektorizace* digitalizovaných podkladů. Pro tento účel musí být vytvořena pevně daná legenda, aby interpretátor vektorizující data věděl, jak plochy členit a přiřazovat jim správný kód či popis jejich pokryvu. Sledovány nebo rozčleněny byly následující krajinné pokryvy:

- *orná půda* (plocha obdělávaných polí)
- *trvalé kultury* (zahrady mimo intravilán, sady, vinice, chmelnice)
- *trvalý travní porost* (louky, pastviny)
- *lesní plochy* (plochy k plnění funkce lesa a souvislé porosty křovin)

- *vodní plochy a toky* (na mapách viditelné části řek, nádrže)
- *zastavěné plochy* (intravilán – souvisle zastavěná plocha včetně zahrad a infrastruktury)
- *rozptýlená zeleň* (solitéry, aleje, stromořadí, doprovodné dřevinné porosty)
- *silnice a cesty* (cesty zpevněné a nezpevněné na mapách patrné, parkoviště apod.)
- *železnice* (koleje, odstavné prostory a přidružená drážní zařízení)
- *ostatní plochy* (např. lomy, kamenolomy, těžbou devastované plochy, skládky)

Vektorizace probíhá ve speciálním geografickém informačním systému (v tomto případě program ArcGIS verze 10 společnosti ESRI) a spočívá v tom, že u každého sledovaného druhu povrchu – respektive každé plochy s tímto povrchem – je nutné ručně (myší) naklikat lomové hraniční body, čímž vznikají ucelené plochy nazývané *polygony*. Takto vytvořeným polygonům je nutné přiřadit kód pro daný povrch. Vhodné je s vektorizací začít u nejnovějšího mapového podkladu (v tomto případě soudobý letecký snímek), který je nejpřesnější a s nejlepším prostorovým rozlišením. Po rozdělení celého území do tisíců drobných plošek s definovaným krajinným povrchem vznikla tzv. *vrstva*, odpovídající jednomu mapovému podkladu. Vzhledem k tomu, že sledována byla čtyři období, respektive využity čtyři mapové podklady, bylo nutné tímto způsobem vytvořit celkem čtyři vrstvy, které budou následně sloužit pro jejich vzájemné porovnávání, kvantifikování a analyzování. Jelikož staré mapové podklady/letecké snímky nelze vždy přesně v každém bodu ztotožnit (spíše je nutné počítat s „paralelním" těsným průběhem čar), je při vektorizaci staršího mapového podkladu vhodné zároveň využít jako druhý podklad nové vektorizované vrstvy i již vytvořenou vrstvu z novějšího období pro účely zpřesnění (protože vede-li v soudobé mapě např. silnice v určitém místě a dle leteckého snímku z roku 1970 je tato silnice posunuta tak, že se překrývá např. půlkou se soudobou silnicí, je zřejmé (nedošlo-li k přestavbě), že se jedná o v prostoru a čase stále shodně umístěnou silnici). Takto je nutné celý proces zopakovat i s dalšími staršími snímky. Pořízením všech čtyř vrstev (kde bylo ručně digitalizováno cca 13 000 polygonů v měřítku 1 : 1000 – což odpovídá plochám od cca 20 m^2 výše) vznikla chronologická řada map struktury krajiny se stejnou legendou – tj. vzájemně srovnatelná. Tato řada slouží jak pro interpretaci dílčích výsledků práce, tak i jako zdroj pro další analýzy.

Poté, co byly zvektorizovány všechny podklady, byla každé plošce přiřazena informace o její velikosti. Výsledky byly převedeny do sumarizačních tabulek,

čímž byl zjištěn podíl zastoupení jednotlivých typů pokryvů v jednotlivých obdobích. Dále byly využity (polo)automatizované nástroje pro průnik jednotlivých elementů (polygonů) vrstev zadáním výběru kritérií. Výsledky byly vedle tabulkových výstupů zobrazeny i do grafů a mapových výstupů.

VÝSLEDKY

STAV VYUŽITÍ PŮDY 1842–2012

Celkový graf zachycující stav v jednotlivých sledovaných obdobích (1842, 1936, 1970 a 2012) se nachází v přílohách (obr. 1). Zde jsou zobrazeny hlavní kategorie sledovaných typů pokryvů (orná půda, trvalý travní porost, lesní plochy, zastavěné plochy, ostatní) a příslušné procento území, které ve sledovaném roce pokrývají. Z tohoto grafu je zároveň zřejmý vývoj jednotlivých typů krajinných pokryvů (viz obr. 1 a 2). Začneme-li od konce (plochami zaujímajícími nejmenší rozlohu), tak zatímco plocha ostatních ploch z důvodu jejich malého výskytu (4,5–5,6 %) se příliš nezměnila, u zastavěných ploch (intravilánů obcí) již je nárůst patrnější (z původních 9,8 na 11,6 % v roce 2012). Největšími změnami prošly plochy s pokryvy orná půda, trvalý travní porost a lesní plochy (viz obr. 3, 4 a 5). Během uvedeného období se výrazněji nezměnil jejich celkový podíl (součet uvedených 3 pokryvů) na ploše území (cca 83–86 % rozlohy území ve všech letech), výrazně se však měnilo jejich dílčí zastoupení. Stručně shrnuto: výrazně ubylo orné půdy, naopak narostlo zastoupení trvalých travních porostů a lesních porostů. Oproti počátečnímu stavu v roce 1842 (56,9 % orná půda, 13 % trvalý travní porost, 15,8 % lesní plochy) došlo k roku 1936 k poklesu orné půdy o cca 15 %, naopak k nárůstu lesních ploch o necelých 5 % a trvalých travních porostů o necelých 9 %. K roku 1970 došlo k poměrně prudkému poklesu orné půdy na 12,9 %, vlivem toho došlo na plochách původně orné půdy k částečnému zalesnění (celkem 27,9 %) a především k výraznému zalučnění (na 42,9 %). O čtyři desetiletí později (k roku 2012) opět pokleslo zastoupení orné půdy (na 5,4 %), pokleslo i zastoupení trvalých travních porostů (na 38,6 %), naopak nadále rostlo zastoupení lesních ploch (38,8 %).

ZMĚNY VE VYUŽÍVÁNÍ KRAJINY

Z uvedených údajů a přiložené obrazové dokumentace je zřejmé, že nejvýraznější změny v krajinném pokryvu neprobíhaly mezi krajními lety sledovaného období (1842–2012), ale především v průběhu 20. století (1936–2012).

K největší změně došlo u pokryvu ornou půdou, kde byl pokles na ploše více než 50 % území. Tento pokles se na druhé straně projevil nárůstem trvalého travního porostu a lesních ploch. Pouze mírný nárůst kategorie zastavěných ploch je způsoben především tím, že nová výstavba v území byla převážně situována do intravilánu obcí – došlo k nárůstu hustoty a propojení jednotlivých zastavěných částí obcí před tím více rozptýlené zástavby. Celkový počet domů mezi lety 1842 a 2012 ve sledovaných obcích narostl dle statistiky Českého statistického úřadu o 89 (195 domů v roce 1842, 284 domů v roce 2012). Vývoj ve všech sledovaných katastrálních územích prakticky kopíroval vývoj celkového území a nevykazoval v žádném katastrálním území žádné výraznější ano-

Tab. 1. *Nejvýznamnější změny v území mezi lety 1842 a 2012 a podíl těchto ploch*

NEZMĚNĚNÉ	**700,2 ha**	**30,93 %**
Pokryv	**plocha [ha]**	**podíl zastoupení [%]**
les	340,2	15,03
zastavěné plochy	146,5	6,47
orná půda	114,3	5,05
TTP	85,7	3,78
silnice a cesty	9,3	0,41
vodstvo	3,5	0,16
rozptýlená zeleň	0,7	0,03

ZMĚNĚNÉ	**1563,9 ha**	**69,07 %**
Změna pokryvu 1842	**plocha [ha]**	**podíl zastoupení [%]**
orná půda ➞ TTP	731,2	32,29
orná půda ➞ lesní plochy	314,2	13,88
TTP ➞ lesní plochy	145,4	6,42
orná půda ➞ zastavěné plochy	145,4	6,42
zastavěné plochy ➞ lesní plochy	39,8	1,76
orná půda ➞ rozptýlená zeleň	39,0	1,72
TTP ➞ zastavěné plochy	32,6	1,44
zastavěné plochy ➞ TTP	26,17	1,16
ostatní jednotlivé způsoby	< 20 ha (∑ 159,93 ha)	< 1 % (∑ 7,19 ha)

málie a z tohoto důvodu jim v rámci tohoto textu není věnována větší pozornost. Stejně tak se neprojevil vliv zřízené územní ochrany v území (ochranné, respektive III. pásmo Krkonošského národního parku) na strukturu a vývoj krajiny v této oblasti.

Dále byla sledována stabilita území (viz obr. 6). Stabilita využití území se projevuje jeho nezměněným využitím ve všech sledovaných obdobích. Nejvíce stabilní jsou ta místa, kde neproběhla žádná změna. Naopak nejmenší stabilitu vykazují plochy, kde proběhly tři změny (tedy v každém sledovaném roce se na nich nacházel jiný krajinný pokryv. Stabilní plochy (plochy beze změn) pokrývají téměř čtvrtinu sledovaného území (24,1 %). Největší, nadpoloviční rozlohu tvoří plochy, u kterých se *jednou* změnil způsob jejich využití (57,9 %). Plochy, na kterých došlo ke dvěma změnám v pokryvu, představují 16,7 % rozlohy území. Minimum je ploch, na kterých se v každém sledovaném roce vyskytoval jiný pokryv (tři změny) – 1,3 %. Mezi nejvíce stabilní patří plochy pokryté lesem (jejich nezměněný podíl tvoří 15 % celého území). Relativně velký podíl dále zaujímají zastavěné plochy. Vysledovat lze několik charakteristických změn (viz tab. 1). K nejvýraznější změně (32,3 % území) patří *zatravnění orné půdy*. Mezi další výrazné procesy patří *zalesnění* – jednak orné půdy (13,8 %), ale také trvalého travního porostu (4,4 %). Přeměna orné půdy na zastavěné plochy proběhla na 3,2 %. Minoritní byly procesy zalesnění zastavěné plochy (jedná se o několik domů zpravidla mimo intravilán obcí, které zanikly – dnes již jsou často patrné pouze základy či zbytky obvodových zdí a místa jsou pokrytá často vzrostlými dřevinami), přeměna orné půdy na plochy s rozptýlenou zelení a zastavění trvalých travních porostů.

POROVNÁNÍ VÝVOJE VYUŽITÍ PŮDY V ZÁJMOVÉM ÚZEMÍ S CELKOVÝM VÝVOJEM NA ÚZEMÍ ČR

Výsledky práce – tj. zjištění podoby vývoje krajinného území v zájmovém území – byly porovnány s celkovým vývojem pokryvu v České republice (viz obr. 7 a 8). Takový vývoj (ovšem pouze pro období 20. století – tedy jenom pro 3 ze 4 sledovaných období) přináší Lipský.[21] Porovnány byly pouze tři nejvýznamnější (z hlediska rozlohy) krajinné pokryvy: orná půda, trvalý travní porost a lesní plochy. Zatímco na počátku 20. století je rozloha orné půdy v zájmovém území téměř shodná s průměrem na území ČR a hodnota zbylých dvou kategorií (trvalý travní porost, lesní plochy) je v rozmezí přibližně 8 %

[21] LIPSKÝ, Z., *Sledování změn v kulturní krajině, s. 13.*

od průměru, postupně se rozdíly zvětšují. V obou případech dochází v průběhu 20. století k poklesu orné půdy a k nárůstu lesních ploch, ovšem v zájmovém území dosahuje počáteční a konečný stav mnohem většího rozdílu ve zjištěných hodnotách. V zájmovém území je tak ke konci sledovaného období (2012) podíl orné půdy velice výrazně pod celorepublikovým průměrem (5,4 % v zájmovém území, 39 % celorepublikový průměr), naopak rozloha lesních ploch je o 4 % vyšší (33,4 % vs. 38,8 %) – zatímco na počátku 20. století byla v zájmovém území téměř o 10 % nižší oproti stavu na území ČR. Rozdílný průběh nastává v kategorii trvalého travního porostu, který se v celorepublikovém průměru udržuje v rozmezí 10–15 %, v zájmovém území narůstá až na 42,8 % (rok 1970), poté přichází částečný pokles na dnešních cca 38 %.

SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ PRÁCE

K největším změnám krajinného pokryvu v zájmovém území došlo v průběhu 20. století, což odráží především změny ve způsobu hospodaření (o kterých se zmiňuje řada autorů – např. Blažek et Kubálek,[22] Hájek,[23] Lipský,[24] Lokoč et Lokočová[25] nebo Matoušek[26]). Z poměrně pestré krajinné mozaiky došlo ke zjednodušení krajiny, které však v zájmovém území (díky jeho horskému charakteru) nebylo tak markantní jako např. v nížinných oblastech (ve sledovaném území jsou dnes stále alespoň částečně patrné struktury lánového hospodaření – viditelné například přítomností původních cest nebo (především liniové) rozptýlené zeleně mezi jednotlivými lány). Zatímco využití půdy v zájmovém území bylo na počátku 20. století relativně podobné celkovému stavu na území ČR, dnes je situace značně odlišná. Orná půda zde má zastoupení o více jak 30 % nižší, trvalý travní porost navíc téměř o 30 % vyšší, také plochy s lesním porostem jsou přibližně o 5 % vyšší oproti zastoupení lesních ploch na území České republiky.

Tento rozdíl je dán především charakterem zájmového území (horský a podhorský terén). Toto specifikum se odráží např. ve zhoršených podmínkách pro rostlinnou výrobu (zemědělské pěstování plodin). Zatímco dřívější

---

[22] BLAŽEK, Petr et KUBÁLEK, Michal. *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti.* Praha: Dokořán, ČZU, 2008, s. 77–135. ISBN 978-80-213-1799-4.

[23] HÁJEK, Pavel. *Jde pevně kupředu naše zem: krajina českých zemí v období socialismu 1948–1989.* Praha: Malá Skála, 2008, s. 13–143. ISBN 978-80-86776-07-1.

[24] LIPSKÝ, Z., *Sledování změn v kulturní krajině,* s. 10–11.

[25] LOKOČ, Radim et LOKOČOVÁ, M., *Vývoj krajiny v České republice,* s. 68–81.

[26] MATOUŠEK, Václav. *Čechy krásné, Čechy mé: proměny krajiny Čech v době industriální.* Praha: KRIGL, 2010, s. 83–85. ISBN 978-80-86912-36-3.

obyvatelé území byli více odkázáni na vlastní potravinovou soběstačnost, v průběhu 20. století tato potřeba značně pominula. Zemědělství v oblasti je tak dnes založeno spíše na pastevectví (spojitost se zatravněním původní orné půdy). Ani zde nelze pominout fakt přetrhání vazeb soukromého hospodaření a kolektivizaci zemědělství, což mělo mj. vliv na způsob obhospodařování území, respektive na alespoň nějakou zemědělskou obhospodařovatelnost některých ploch (například těch, které postupně zarostly náletovými dřevinami). Dalším důsledkem je patrně i menší citová vazba k území (v porovnání s obhospodařováním vlastních pozemků), na čemž se se dále podepsaly restituce majetku – a to jak pozitivně (půda vracená do rodin původních vlastníků), tak negativně (navrácení majetku ve formě náhrad za jiný – již nevydatelný – nemovitý majetek „cizincům", tedy osobám, které k danému území nemají žádný zakořeněný vztah).

Ke stabilním plochám, na kterých nedošlo ke změně pokryvu a které představují přibližně čtvrtinu zájmového území, patří především plochy lesů, které mají ve sledovaném období nejstabilnější vývoj, projevující se konstantním mírným nárůstem z podílu 15,8 % (1842) k současným 38,8 % podílu na rozloze zájmového území. Vedle výše uvedených faktorů se zde může odrážet i zvýšený zájem o ochranu a obnovu lesů, ke kterému dochází především od druhé poloviny 18. století.[27] Toto období nepatřilo do intervalu sledovaného časového úseku, ale hodnoty pokryvu lesa zde lze odhadnout na podíl 10–15 % rozlohy – spíše se jednalo o dolní polovinu tohoto rozmezí, vždyť ještě o století dříve zde byl takový nedostatek dřeva, že za krádež dřeva bylo možné udělit i trest smrti.[28] Dle Lipského[29] lze první polovinu 18. století označit jako historické minimum lesních ploch v Čechách, což bylo způsobeno nehospodárným využíváním lesů především z hlediska jejich obnovy a širokým využíváním dřeva nejen jako paliva a pro nábytkářství, ale také v zájmovém území především pro hutě a výrobu dřevěného uhlí.

Naopak krajinným pokryvem s největším rozdílem byla kategorie orné půdy, kde došlo k poklesu z 56,9 % rozlohy území v roce 1842 na podíl 5,4 % v roce 2012. To potvrzuje největší úbytek orné půdy, ke kterému dle Lipského[30] došlo mezi lety 1945–1960. Tento úbytek nastal především v důsledku migrace obyvatelstva a také v proměně způsobu života obyvatelstva, jak již bylo popsáno

---

[27] MATOUŠEK, V., *Čechy krásné, Čechy mé: proměny krajiny Čech v době industriální, s. 98*.

[28] LUŠTINEC, Jan. *Jilemnice – historická zastavení.* Jilemnice: Město Jilemnice, 2000, s. 12. ISBN 80-238-6376-2.

[29] LIPSKÝ, Z., *Sledování změn v kulturní krajině, s. 10.*

[30] LIPSKÝ, Z., *Sledování změn v kulturní krajině, s. 11.*

výše. Vlivem migrace došlo k poklesu orné půdy především v období během II. světové války a po ní, kdy část obyvatelstva odchází do příznivějšího kraje – ze sledovaného území do úrodnějších částí Sudet zabrat hospodářské statky po původním obyvatelstvu. Dalším výrazným ovlivněním byla změna státního zřízení a způsobu řízení hospodaření s půdou – i vlivem tohoto kroku se měnilo využívání půdy, kdy mechanizací obtížně obdělávatelné polní plochy (z důvodu jejich velikosti či špatné přístupnosti), využívané před tímto obdobím, byly přeměněny v louky či pastviny, případně zalesněny nebo nechány ladem (respektive napospas svému osudu). Mírný pokles orné půdy v zájmovém území však nastává již v období před II. světovou válkou, takže uvedenými jevy byl tento trend spíše urychlen, než nějak výrazně změněn.

Mezi typické změny (procesy) v území patřilo především zatravnění a zalesnění orné půdy a trvalého travního porostu. V menší míře pak zastavění orné půdy, často s mezistupněm zatravnění.

Budoucí vývoj krajinného pokryvu v zájmovém území lze v současné době těžko předvídat. Po podrobení dočasného trendu analýze (s předpokladem, že by vysledovaný trend nadále pokračoval) lze s využitím predikčních statistických metod předpokládat v roce 2050 zastoupení 3–5 % orné půdy, 31–35 % trvalého travního porostu a 42–44 % lesních ploch.

Lukáš Hrubý: ***Historical development of land use in the region of national park Giant Mountains***

This contribution deals with the development of land use in the border of national park Giant Mountains (3th zone, protection zone) in 1842 to 2012. The monitored territories were two villages – „Jestřabí v Krkonoších" and „Víchová nad Jizerou". The contribution evaluates the development of landscape structure on the basis of interpretation of Imperial Imprints of the Stable Cadastre and of aerial photographs, which are an accurate documentation of the state of our landscape country in the past. Imperial Imprints of the Stable Cadastre date back from the year 1842, aerial photographs have been selected from 1936, 1970 and 2012. Spatial analyses were performed using ESRI ArcGIS ArcMAp software. Based on the detailed classification scale of land use were identified that three quarters of the territory were changed. The biggest change were that arable land were grassed and forested. The results of the analysis are evaluated in detail in the form of maps, tables and graphs (see annex). The uniqueness of the contribution lies in the detail of the digitization of the area. The results of the study can be used as a source of information for further development and growth of the area – mainly in the sphere of landscape planning, landscape consolidation changes, urban planning or design of landscape systems of ecological stability.

STAVEBNĚHISTORICKÝ PRŮZKUM OBJEKTU BÝVALÉ LIKÉRKY V HORNÍCH ŠTĚPANICÍCH *

Martin Witkowski

ÚVOD

Stavebněhistorický průzkum poloroubeného domu čp. 5 ve vesnické památkové rezervaci Horní Štěpanice (část obce Benecko) byl vyvolán záměrem investora současný nevyhovující a zchátralý objekt zrekonstruovat na rodinný dům s provozovnou.

Nejstarší dějiny usedlosti sahají do druhé poloviny 17. století, kdy v blízkém okolí postupně vzniká kompaktní zástavba s velkým podílem architektonicky hodnotných staveb, které společně od roku 1995 tvoří vesnickou památkovou rezervaci. Venkovský poloroubený dům čp. 5 v Horních Štěpanicích je typickou ukázkou lidové stavby z okruhu stavební oblasti dřevěného roubeného domu. Poloroubená stavba se sedlovou střechou, založená na obdélném nepravidelném půdorysu, je příčně rozdělená na světnici, světničku, (černou) kuchyň, průchozí klenutou síň a monumentální sklepní klenutou část, na niž ze severu navazuje hospodářský díl domu. Z hlediska památkového hodnocení v domě jistě zaujme interiér průchozí síně, která je zaklenuta třemi poli placek do klenebních pasů. Přímo velkolepě působí 16 metrů dlouhý sklep, zaklenutý mohutnou plackou a valenou klenbou s výsečemi. Některé prvky v interiéru (klenby, výmalba, dveřní výplně, kování apod.) poukazují na snahu majitele přiblížit se více k typu vybavení měšťanské domácnosti. Dům lze svým charakterem zařadit k okázalejším, ale účelově řešeným domům sociálně výše posta-

* Barevné ilustrace k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. XIII–XVI.

vených obyvatel obce. Kulturněhistorický význam stavby je rovněž nesporný. V období od roku 1872 do roku 1946 byl objekt využit k výrobě likérů, šumivých vín a ovocných šťáv. Výrobky ze štěpanické likérky se vyvážely do celých Krkonoš a postupně získaly věhlas i daleko za hranicemi regionu.

Horní Štěpanice. Poloha poloroubeného domu čp. 5 na císařském otisku map stabilního katastru, r. 1842, Národní archiv.

HISTORIE DOMU

Nejstarší písemné zprávy, které se vztahují k usedlosti, sahají do druhé poloviny 17. století.[1] Od této doby až do poloviny 20. století je usedlost spjata s rodem Honců.[2] Nejstarším známým majitelem objektu byl před rokem 1679 Jindra Honzův.[3] Jedná se patrně o „*Jindřicha Honsů*", který se rovněž uvádí v berní rule k roku 1654 jako vlastník polností, v celkovém počtu 24 rolí.[4] Z dalších záznamů v berní rule vyplývá, že Jindřich byl také majitelem dvou potahů, čtyř krav a tří kusů jalového dobytka.[5] V roce 1679 se k usedlosti připomíná Daniel Honzů a o dvacet let později (r. 1699) dům přechází po otci za 90 kop míšeňských na Jiříka Honszů.[6]

Nový majitel usedlosti Jiřík Honszů se připomíná rovněž k roku 1700 v zápisu v pozemkové knize, který udává: „*roku 1700 Jiřík Honzů provedl, že zaplatil*

---

1 Tato informace vychází z výsledků podrobného studia Ing. Dr. O. P. Hanuše, který provedl detailní průzkum archivních dokumentů, vztahujících se k obci Horní Štěpanice. Na základě analýzy pozemkových knih rekonstruoval vztah místních usedlíků k jednotlivým usedlostem na území obce. Viz HANUŠ, Oldřich Pavel. *Benecko: fara Štěpanice v Podkrkonoší: historický průzkum vývoje osídlení.* Praha: vl. n., 1966. Rozmn.

2 Příjmení Honců vychází z osobních jmen: Johannes > Honz, Hons, Honc > Honsů, Honzů, Honců. V současné době se v celé oblasti Jilemnicka vyskytuje pouze podoba Honců. Viz KLOUDOVÁ, Martina. *Vývoj antroponymické soustavy v matričních záznamech z 18. století (s přihlédnutím k jazyku a stylu matrik).* Disertační práce, FF MU Brno 2015, s. 176, 241.

3 HANUŠ, O. P., *Benecko,* s. 169.

4 PEŠÁK, Václav. *Berní rula 13, Kraj Hradecký II,* 1957, s. 75–76.

5 Tamtéž.

6 HANUŠ, O. P., *Benecko,* s. 169.

závdavek své mateři, stoje před knihami".[7] Tato zpráva svědčí o Jiříkově návštěvě vrchnostenské kanceláře panství na zámku v Horní Branné, kde byla uložena stará purkrechtní registra, před nimiž Jiřík potvrdil splacení dluhu na právě nabytém gruntu. Další písemná zpráva zmiňuje Jiříka Honců jako sedláka a kostelníka hornoštěpanické farnosti. Správcem kostelního majetku zůstává až do své smrti v roce 1734.[8]

K roku 1731 se k usedlosti zmiňují Mikuláš a Marie Honcovi a v roce 1738 dům přechází po otci za 90 kop míšenských na Jana Honců, který jej doplatil až v roce 1756.[9] O velkém majetku Jana Honců svědčí zápis v robotních seznamech panství Branné z roku 1777, který udává náhradní částku v penězích za naturální robotu, kterou měl hospodář na gruntu v Horních Štěpanicích vrchnosti uhradit. Náhrada za robotu byla Janovi vyměřena v hodnotě 12 zlatých, což byla nejvyšší částka v obci. Jan byl ale nakonec od placení osvobozen, protože vykonával práce „*in natura*" na hornoštěpanické faře.[10] Zemřel v roce 1781 ve svých 64 letech.[11]

Nedlouho po vydání tolerančního patentu císařem Josefem II. (r. 1781) Honcovi přestupují k nově založené evangelické církvi augsburského vyznání v Křížlicích, neboť nový majitel hospodářství je v roce 1784 uveden již v matrice farního úřadu evangelické církve v Křížlicích. Matrika zmiňuje Václava Honců a jeho manželku Johanu (rozenou Lukšovou), a to v souvislosti s narozením syna Václava.[12] Václav s Johannou se opět uvádějí v roce 1788 při narození dcery Anežky a v roce 1793, kdy se jim narodil syn Josef.[13]

V roce 1809 dům za 1100 zlatých přechází na Ignáce, syna Václava a Johany, který zde žil se svou ženou Marií.[14] V tomto roce se jim také narodila dcera Anna (*9. 12. 1809).[15] V roce 1824 Ignác umírá[16] a usedlost po dvou letech dědí

---

7 Tamtéž, s. 30.

8 SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, farní úřad Horní Štěpanice, kniha zemřelých 1722–1771, sign. 4901, fol. 9.

9 HANUŠ, O. P., *Benecko,* s. 169.

10 Tamtéž, s. 143.

11 SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, farní úřad Horní Štěpanice, kniha zemřelých 1771–1829, sign. 4902, fol. 49.

12 SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, farní úřad Českobratrské církve evangelické Křížlice, kniha narozených 1782–1826, sign. L 2-1, fol. 8.

13 Tamtéž, fol. 94.

14 HANUŠ, O. P., *Benecko,* s. 169.

15 SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, farní úřad Českobratrské církve evangelické Křížlice, kniha narozených 1782–1826, sign. L 2-1, fol. 206.

16 SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, farní úřad Českobratrské církve evangelické Křížlice, kniha zemřelých 1805–1905, sign. 7106, fol. 13.

jeho nezletilý syn David Honců (*3. 3. 1824), v hodnotě 2035 zlatých.[17] O grunt se až do roku 1842 starala jeho matka Marie.[18]

David Honců převzal hospodářství ve svých osmnácti letech (roku 1842), kdy se oženil s Anežkou rozenou Zajíčkovou (*1824), dcerou chalupníka z Dolních Štěpanic,[19] a v průběhu 32 let společného manželství se jim narodily celkem čtyři děti: Marie (*7. 1. 1845),[20] Anežka (*5. 3. 1847),[21] Anna (*24. 4. 1851)[22] a syn Jan David Honců (*2. 12. 1854).[23]

David byl podnikavého ducha a na svých pozemcích v poloze „*Na houšti*" otevřel v letech 1856–1860 těžbu grafitu. Kromě těžby tuhy se kratší dobu zabýval i lámáním a pálením vápence, jehož ložisko se nachází nedaleko usedlosti v poloze s příznačným pomístním názvem „*U vápenice*".[24] V roce 1858 poskytl evangelické církvi část louky „*U vápenice*" pro zřízení evangelického hřbitova.[25] V roce 1868 se pustil do přestavby a rozšíření obytného domu, o čemž svědčí nápis v pravém poli záklopového prkna ve štítu: „*Vystavěno nákladem Davida Honců od tesařů bratří Josefa Jona, Jana Jona a synů jeho Josefa a Štěpána léta P. 1868*". Nápis v levém poli záklopového prkna je dnes téměř nečitelný, byl však zaznamenán do rodinné kroniky v této podobě: „*Dej Bůh štěstí domu tomu, stavěl jsem jej, nevím komu. Kdo však mít zde pobyt bude svůj, na mne aspoň pamatuj!*".[26] Údaje z rodinné kroniky částečně vypovídají i o podobě usedlosti, včetně její vnitřní dispozice a vybavení obytné části domu před přestavbou: „*Vlevo stálo sešlé domovní stavení ze dřeva, na severní straně zapuštěné do stoupajícího terénu. V přední, jižní části domu byla světnice, dvě komory a klenutá kuchyň, vzadu sklep, kolna a sroubek. Na domě byly ještě dvě komory deštěné prkny. Dole v kuchyni bylo ohniště pod otevřeným kamenným komínem. Zařízení doplňovaly dřevěné škopky, měděné mísy, konve s železnými obručemi a kamenná pánev na tření máku. Ve světnici stál velký stůl z tvrdého dřeva, opatřený trnožem, jarmárka*

---

[17] HANUŠ, O. P., *Benecko,* s. 169.

[18] Údaj pochází z rodinné kroniky sepsané neznámým autorem v letech 1948–1949 a vydané v roce 1952. Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 11–12.

[19] Tamtéž, s. 12.

[20] SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, farní úřad Českobratrské církve evangelické Křížlice, kniha narozených 1845–1851, sign. L 2-4, fol. 2.

[21] Tamtéž, fol. 114.

[22] Tamtéž, fol. 348.

[23] SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, farní úřad Českobratrské církve evangelické Křížlice, kniha narozených 1852–1859, sign. L 2-5, fol. 140.

[24] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 12.

[25] SOkA Semily, Pamětní kniha Horních Štěpanic, KR 665, s. 13–14, Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 12.

[26] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 12.

se zámkem a postel. Na stěně visela lucerna a dřevěné bicí hodiny. Na polici stával svícen, bible a kancionálek (…). Vpravo od cesty stály hospodářské budovy: kamenné, klenuté chlévy, příslušenství a mlat (…). Na západní straně domu bývala zahrádka a nezbytné dubové koryto se stále proudící vodou, přiváděnou dřevěnými žlaby z luk nad chalupou."[27]

V kronice je zaznamenána také podoba vnitřní dispozice domu po náročné přestavbě v roce 1868: *„Přízemí domu bylo rozděleno síní na dvě části: levá část dřevěná, roubená, s povalovými stropy, sestávala z obytné světnice, vejměnické světničky a kuchyně. Podlahy místností byly o jeden stupeň pod úrovní dlažby síně. Prostorná světnice opatřena třemi okny na východní stranu, s výhledem na cestu ke kostelu a třemi okny na stranu jižní, s pohledem přes sad do kraje. Vpravo ode dveří do kuchyně stávala pec na pečení chleba, obsluhovaná z kuchyně. Kuchyň byla poměrně tmavá místnost s malým zamřížovaným oknem na západ. Vejměnická světnička byla přístupná nízkými dveřmi z velké světnice a byla opatřena dvěma okny na jih a jedním na západ. Ze síně, kterou bylo možno projít na západní stranu domu, vcházelo se vpravo do klenutého kvelbu, dále po dřevěných příkrých schodech do podkroví a konečně poslední dveře vedly do prostorného bramborového sklepa. V podkroví byly tři komory: „stará", „žlutá" a „nová".*[28]

Prentzelova restaurace s výrobou likérů v Petersdorfu (v dnešních Piechowicích, okr. Jelenia Góra), na inzerátu z druhé poloviny 19. století, převzato: www.polska-org.pl.

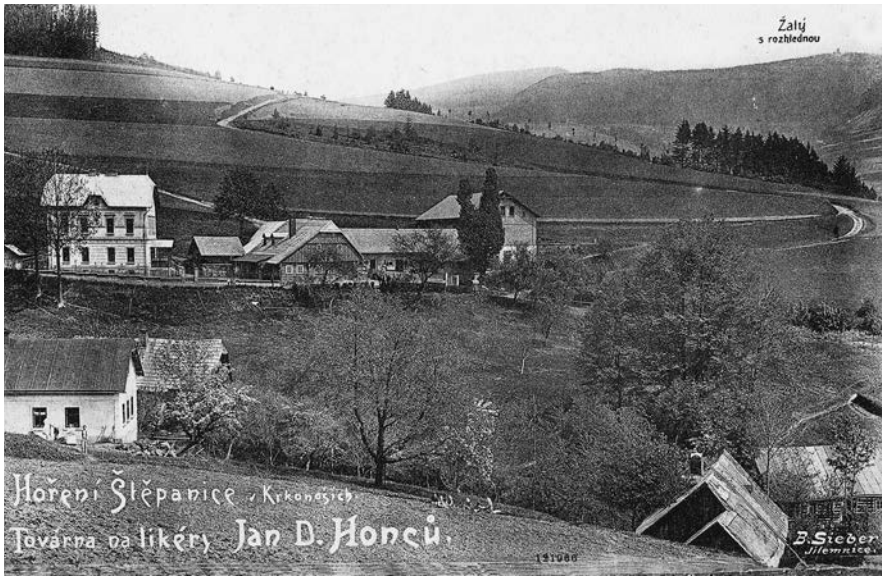
Jan mezitím vychodil obecnou školu ve Štěpanicích a ve studiu pokračoval na měšťanské škole v Mladé Boleslavi, kde přebýval u svých příbuzných.[29] Po studiích a návratu domů v roce 1869 putuje na přání otce do pruského Petersdorfu,[30] kde mělo být jeho vzdělání doplněné o znalost německého jazyka. V tomto malém podhorském městečku byl ubytován v německé rodině Prenzelů, jež provozovali dobře zavedený hostinec a hotel *„U zlaté hvězdy"*, ve kterém mladý

[27] Tamtéž, s. 10–11.

[28] Tamtéž, s. 13.

[29] Tamtéž, s. 16.

[30] Dnešní městečko Piechowice, které je součástí okresu Jelenia Góra v Dolnoslezském vojvodství.

Pohled na „továrnu na likéry Jan D. Honců", soukromý archiv vydavatelství Gentiana.

Jan pomáhá s obsluhou hostů a s běžným provozem restaurace. Zde se také poprvé setkává s výrobou likérů, jelikož Prenzelovi se kromě hoteliérské činnosti zabývali i produkcí bylinných likérů, ovocných vín a šťáv. Z vlastního zájmu si Jan všímá Prenzelovy výroby lihovin, zařízení, postupu práce a vedení knih, a již tehdy uvažuje o založení podobného podniku ve svých rodných Štěpanicích. Po návratu domů v roce 1872 přesvědčil svého otce pro založení živnosti a společně získávají koncesi na provozování výroby a obchodu s lihovinami.[31]

K výrobě likérů bylo nutné zakoupit i nezbytné vybavení, které bylo získáno půjčkou na směnky. O nákupu *„provozovacích rekvizit"* svědčí záznamy v rodinné kronice, které k roku 1872 uvádějí: *„nákup dřevěných kádí, alkoholmetru, z vrchlabské vinárny sudy a dvě válcovité vysoké nádoby – mašiny na čištění surového bramborového lihu".* V kronice jsou k roku 1872 uvedeny i zápisy o menších stavebních úpravách provedených uvnitř i vně domu: *„Bramborový sklípek naproti vchodu do kuchyně byl zařízen jako čistírna lihu: podlaha sklepa byla spuštěna o dva schody níže, aby bylo dosaženo potřebné výšky pro ony mašiny, okno opatřeno mříží a do sklípku zaveden vodovod. Z Pochopovy mlíčnice, která*

[31] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 16–17.

byla nad Honcovými, byla voda vedena žlábky do haltýře nad stavením a odtud dřevěnými troubami do sklepa".[32]

První výrobky (žitná 40 %, 30 % a 25 % a žlutý zázvorový likér) byly u Honců připraveny již před štěpanickou poutí na Sv. Trojici[33] a v účetní knize se 16. května 1872 objevují první drobné tržby v hodnotě 11 zlatých. Ke konci května jsou zapsány tržby výraznější, ve výši 561 zlatých.[34]

Poslední dva roky svého života David Honců postonával a v roce 1874 předčasně zemřel ve věku 50 let na *„vodnatelnost"*. O jeho vyšším sociálním postavení v obci hovoří zápis v knize zemřelých od evangelického faráře Bohdana Kutlíka z Křížlic: *„Muž tento vážený byl před časem kurátorem církve a presbyterem a takový býval horlivým církevníkem (…).*[35]

Usedlost s provozovnou dědí jeho syn Jan, který na svém statku dál hospodařil se svou matkou Anežkou až do roku 1877, kdy vstoupil do sňatku s Marií (*12. 2. 1855 – † 20. 6. 1934) rozenou Vejnarovou, dcerou Františka Vejnara ze Staré Paky, který se živil obchodem s koňmi.[36] Podle dochovaných záznamů mladí manželé obývali *„velkou světnici, po obou stranách dveří ze síně stály dvě postele, podél východní stěny světnice dlouhá lavice, v rohu byl velký stůl, kde se jídalo společně s čeládkou a v protilehlém koutě klavír (…). Tmavou kuchyňku opatřil Jan dvěma okny. Pec, která zasahovala do světnice, byla zbourána a prostor pod starým zděným komínem upraven jako udírna. Byla postavena nová kuchyňská kamna a kotle na vaření šťáv. Někdy brzo po svatbě stavěla se nová mlíčnice, poněvadž původní mlíčnice, příliš vzdálená, asi nové hospodyni nevyhovovala. Novou mlíčnici stavěl Jan kamennou, z dvojitých zdí (…). Červený pískovec na stavbu objednal až z Bělohradu, odkud se přivážel po nápravě. Chladná voda přiváděná z haltýře nad stavením neustále proudila širokými, mělkými žlaby při stěnách mlíčnice. Sem stavěla hospodyně denně krajáče s mlékem, smetanou a máslem. Naproti vchodu do mlíčnice byl zřízen ještě jeden sklep, ve kterém stávaly veliké sudy se žitnou kořalkou."*[37]

Likérka začala velmi rychle prosperovat a její produkty získaly věhlas daleko za hranicemi regionu. Rodové jméno Jana D. Honců proslavila zejména jiskrně žlutá *„honcouka"*, jejímž základem byla podle kuchařky Jiřího Marholda

---

[32] Tamtéž, s. 17.

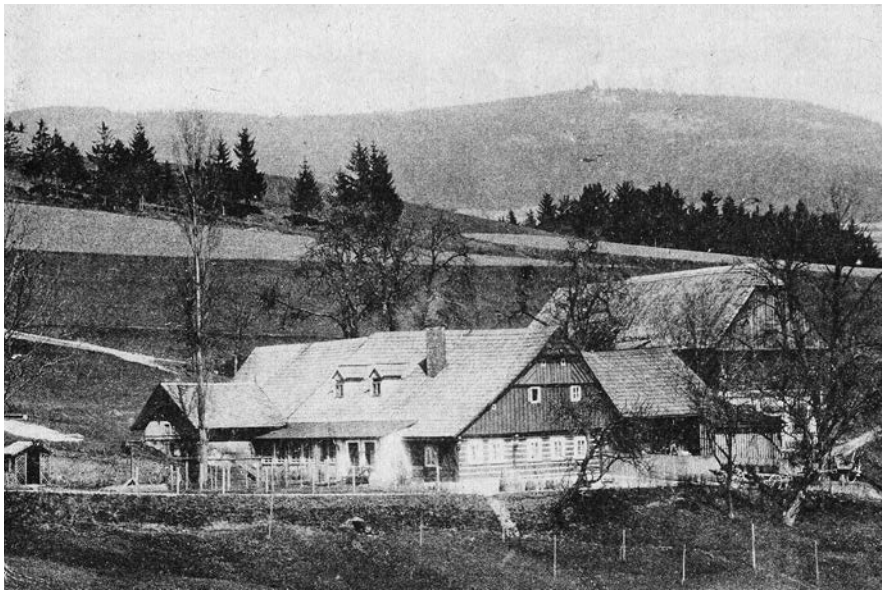
[33] Toho roku připadla štěpanická pouť na 25.–26. května.

[34] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 18.

[35] SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, farní úřad Českobratrské církve evangelické Křížlice, kniha zemřelých 1858–1877, sign. L 2-17, fol. 332–333.

[36] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 19–20.

[37] Tamtéž, s. 22.

Pohled na dům od jihozápadu, výřez z pohlednice z konce 19. století, soukromý archiv vydavatelství Gentiana.

šťáva, získávaná v jarním období z břízy.[38] Podle sdělení pravnučky Jana D. Honců však byla honcouka *„obyčejná žitná, na kterou se v neděli zastavovali chlapi, kteří se vraceli ze mše svaté domů"*.[39] Ve své době byla také velmi známá a oblíbená *„enciánka"*, neboli *„hořcouka"*, k jejíž výrobě se používal léčivý kořen hořce žlutého. Recepty na výrobu výše uvedených likérových specialit jsou dodnes součástí úspěšných krkonošských kuchařek.

Cena lihovin z likérky provozované Janem D. Honců se odvíjela od druhu a kvality výrobku. V průběhu 70.–80. let 19. století mohl spotřebitel za kořalku zaplatit od 16 do 21 krejcarů a za jemný likér až 2 zlaté.[40] V tomto období se Jan začal zabývat také myšlenkou zařídit v dobře zavedeném obchodu i výrobu ovocných šťáv. Podle dochovaných záznamů si *„u truhláře Fohla v Mrklově dal zhotoviti podle vlastního nákresu dřevěný lis, vanu a kádě. Toto zařízení umístil ve srubu v severní části stavení, v presovně, která byla přístupná zvenčí"*. [41]

---

[38] MARHOLD, Jiří. *Krkonošská kuchařka.* Hradec Králové: Kruh, 1991, s. 420–421. ISBN 80-7031-708-6.

[39] Tato informace byla autorem získána metodou „Oral history" v roce 2019 od pravnučky J. D. Honců, která v současné době žije v Praze.

[40] KUBÁT, Miroslav. *Na pobytí u prachovických vápeníků*. Krkonoše 5/1979, s. 15.

[41] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 18.

Pohled na dům od východu, skleněný negativ, poč. 20. století, soukromý archiv autora, reprofoto M. Witkowski.

Jan D. Honců se o zděděný majetek náležitě staral. V roce 1876 nechal stavitelem F. Horkým zrekonstruovat obytný dům čp. 41 v poloze „*Za houštěm*", v němž nahradil starší roubené konstrukce obytné části zděnými a částečně i obytnou plochu domu rozšířil.[42] Zrekonstruovaný dům i s okolními polnostmi a kusem lesa však v roce 1879 prodal.[43]

Podle dochovaných záznamů v kronice se v roce 1889 pustil do „*stavby vodárny, dřevěného přístřešku na západní straně obytného domu. Vodárna byla zasklená, krytá plechem. Po její délce uvnitř bylo umístěno široké koryto se stále proudící vodou (…) Vodárna sloužila jako spojovací chodba k mlíčnici a zadnímu sklepu. U koryta se čistívaly sudy a lahve (…)*".[44] V roce 1892 začal budovat i nový sklep pod rozlehlou stodolou: „*pustil se do lámání a odstřelování kamene pod stodolou z jižní strany. Postupně s odstraňováním horniny bylo zatahováno dřevěné roubení, vyzdívaly se základy a klenul se strop do traverz*".[45] V roce 1893 kupuje zrušený

[42] Archiv obce Benecko. Složka domu čp. 5. Stavební plány, plán domu čp. 41.
[43] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 23.
[44] Tamtéž, s. 37.
[45] Tamtéž, s. 38.

hostinec ve Štěpanické Lhotě a původní sál v hostinci nechal přestavět na obytné místnosti.[46]

Jan D. Honců se účastnil i veřejného života v obci. Od roku 1880 do roku 1883 byl předsedou místní školní rady.[47] V roce 1889 se stal členem obecního zastupitelstva a v této funkci zůstává celých 17 let. Velkou měrou se zasadil také o stavbu silnice (odbočky) do Horních Štěpanic, která byla dokončena v roce 1895. Vlastním nákladem uhradil celou polovinu rozpočtu stavby, jež dosáhla částky 2600 zlatých.[48] V roce 1896 se Jan D. Honců podílel na připravovaném projektu lázní s restaurací, které měly být vystavěny naproti kapličce pod silnicí. „*Projekt lázeňský*" se ale pro nedostatek kapitálu nakonec neuskutečnil.[49]

Během manželství Jana s Marií do rodiny přibylo celkem šest dětí: tři synové Jan David (*22. 1. 1878), František (*24. 5. 1883), Jaroslav (*13. 3. 1885) a tři dcery: Marie Františka (*29. 12. 1887), Marta (*17. 5. 1891) a Emma (*13. 2. 1893).[50]

Továrna na likéry Jana D. Honců dobře prosperovala i v první třetině dvacátého století. Provoz továrny neohrozil ani požár, který vypukl ve stájích a stodole v sobotu 6. dubna roku 1901.[51] J. D. Honců nemeškal a ihned po požáru oslovil jilemnického stavitele V. Liznera, který mu již 13. dubna předkládá nákres *„na zřízení nové střechy požárem zničené a částečnou přístavbu hospodářského stavení při čp. 5"*. O čtyři dny později stavitel dokončil i *„nákres na stavbu nové stodoly na spáleništi bývalé stodoly staré…"*[52]

Sortiment likérky se i nadále neustále rozšiřoval a kromě vyhlášené honcouky a enciánky nabízela řadu dalších kořalek, např. jalovcovou nebo svéráznou šiškouku,[53] vyráběnou ze smrkových letorostů, či dvojitou kmínku. Likérka začala postupně produkovat celou řadu likérů rozličných chutí, např. likér vanilkový, růžový, zázvorový, čokoládový, kávový, císařsko-hruškový, paprikový (pepřový), puškvorcový, citrónový, likér z alpských bylin a další speciality.[54]

---

[46] SOkA Semily, Pamětní kniha Horních Štěpanic. KR 665, s. 29.

[47] Tamtéž, s. 20.

[48] Tamtéž, s. 24–25.

[49] Tamtéž, s. 31.

[50] SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, farní úřad Českobratrské církve evangelické Křížlice, kniha pokřtěných 1874–1898, sign. L 2-8, fol. 76, 180, 214, 259, 315, 339.

[51] SOkA Semily, Pamětní kniha Horních Štěpanic. KR 665, s. 27.

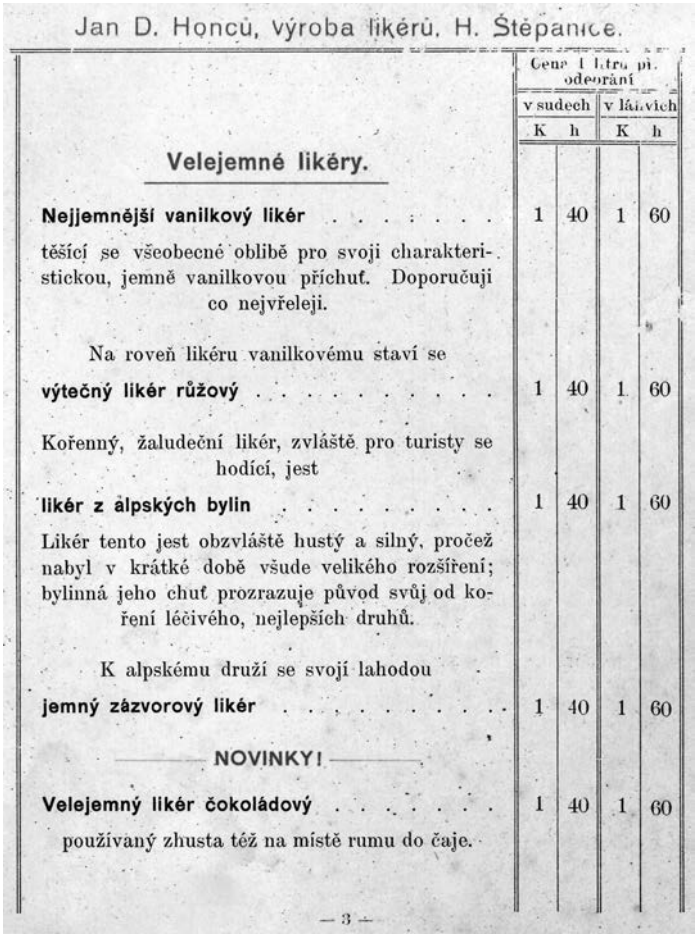
[52] Archiv obce Benecko. Složka domu čp. 5. Stavební plány.

[53] PILAŘOVÁ, Eliška. *Hospoda u Mánků.* Krkonoše 6/1987, s. 25.

[54] Archiv autora, ceník produktů likérky J. D. Honců.

Rozšíření provozu likérky si vyžádalo i větší nároky na prostor. Stará obytná část domu, propojená s výrobním provozem, již nedokázala majiteli zajistit dostačující komfort k bydlení. Z tohoto důvodu si v roce 1905–1906 nechal stavitelem V. Liznerem z Jilemnice za asistence architekta V. Frýdy na přilehlém pozemku vystavět (na štěpanické poměry) velký honosný zděný patrový dům (čp. 42), který bezprostředně navazoval na objekt likérky.

Jan D. Honců nezůstal pouze u výroby likérů. Zaměřil se rovněž na produkci různých druhů vín a později i na výrobu sodovky a šumivých limonád, které byly vyráběny ve sklepení nově vystavěného domu. Jan neváhal a své vý-

Jan D. Honců, výroba likérů, H. Štěpanice.

	Cena 1 litru při odebrání			
	v sudech		v láhvích	
	K	h	K	h
Velejemné likéry.				
Nejjemnější vanilkový likér	1	40	1	60
těšící se všeobecné oblibě pro svoji charakteristickou, jemně vanilkovou příchuť. Doporučuji co nejvřeleji.				
Na roveň likéru vanilkovému staví se				
výtečný likér růžový	1	40	1	60
Kořenný, žaludeční likér, zvláště pro turisty se hodící, jest				
likér z alpských bylin	1	40	1	60
Likér tento jest obzvláště hustý a silný, pročež nabyl v krátké době všude velikého rozšíření; bylinná jeho chuť prozrazuje původ svůj od koření léčivého, nejlepších druhů.				
K alpskému druží se svojí lahodou				
jemný zázvorový likér	1	40	1	60
NOVINKY!				
Velejemný likér čokoládový	1	40	1	60
používaný zhusta též na místě rumu do čaje.				

— 3 —

Ceník produktů likérky Jana D. Honců, kolem r. 1900, archiv Krkonošského muzea v Jilemnici, reprofoto M. Witkowski.

robky i náležitě propagoval. Sortiment štěpanických produktů prezentoval na *„Výstavě pro umění kuchařské, hostinství a odvětví příbuzná“*, která probíhala v roce 1904 v Plzni.[55] Reklamy na Honcovy lihoviny a ovocné šťávy vycházely v mnoha soudobých časopisech. Čtenář se s nimi mohl setkat např. v agrárním deníku Venkov[56] nebo v přílohách renomovaných českých politických deníků, jako byly Národní listy nebo Národní politika. V soudobých reklamách je uvedeno i cenové rozpětí výrobků. Pětadvacetilitrový soudek borůvkového vína bylo možné v roce 1906 pořídit za 12 korun a 50 haléřů. Pravá malinová šťáva v litrové láhvi pak stála 2 koruny.[57]

Etiketa likérky Jana D. Honců, třicátá léta 20. století, archiv Krkonošského muzea v Jilemnici, reprofoto M. Witkowski.

V roce 1908 Jan D. Honců koupil svému synovi Františkovi obchod s výrobou lihovin od váženého obchodníka Samuela Ippena v Sezemicích u Pardubic. S provozem obchodu a výrobou lihovin v Sezemicích Františkovi pomáhala jeho mladší sestra Marta.[58]

První světová válka zasáhla citelně i do provozu likérky. Po první výzvě k mobilizaci byl do války povolán syn Jan Honců ml. (*22. 1. 1878). Dne 27. července 1914 musel také opustit své bydliště a pracoviště *„vařič kořalky“* Václav Vencl.[59] Oba se nakonec po válce v pořádku vrátili domů a všichni se

[55] Národní listy, roč. 44, č. 189, 10. 7. 1904, s. 4.
[56] Deník Venkov, 15. 3. 1914, s. 13.
[57] Příloha Národní politiky, roč. 24, č. 296, 27. 10. 1906.
[58] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 44.
[59] SOkA Semily, Pamětní kniha Horních Štěpanic. KR 665, s. 40–41.

Etiketa na láhev s produktem likérky Jana D. Honců, třicátá léta 20. století, archiv Krkonošského muzea v Jilemnici, reprofoto M. Witkowski.

opět ujali práce v obchodě a hospodářství. Ještě v roce 1920 je Jan D. Honců stále připomínán jako majitel živnosti a jeho syn Jan jako obchodní vedoucí firmy.[60] Situace se mění až v roce 1922, kdy je část majetku smlouvou postupní[61] převedena z otce na syna Jana (který je v mladších dokumentech uváděn již jako *„továrník"*) [62] a syna Jaroslava, jenž na zděděném majetku hospodařil až do roku 1933, kdy svůj podíl prodává Janovi a stěhuje se ke svému bratrovi Františkovi do Sezemic.[63]

Jan, který se stal jediným a v historii i posledním majitelem likérky, žil ve zděděném domě se svou ženou Stanislavou, synem Janem a dcerou Jarmilou. V nadcházejícím roce se rozhodl prostory domu a přilehlých stájí zčásti rekonstruovat a upravit. V rodinné kronice se uvádí že *„starosvětská světnice byla poněkud zmodernizována, rovněž kuchyně byla upravena a zaveden sem vodovod. Na domě byly z „nové komory" upraveny pokojíky pro služebné (...)"*.[64] Přilehlá konírna (dnes čp. 56) byla upravena na skladovací prostory. Dům byl rovněž vybaven novou toaletou, včetně betonové žumpy. Další úpravy proběhly také v mléčnici a v dalších prostorách domu. Stavební práce měl vykonat stavitel V. Frýda z Jilemnice.[65]

---

[60] SOkA Semily, AO Horní Štěpanice. Kniha vydaných domovských listů a pracovních nebo čeledních knížek 1854–1948. Č. 4.

[61] Obecní úřad Benecko, složka domu HŠ čp. 5, kupní smlouva.

[62] SOkA Semily, AO Horní Štěpanice, Kniha vydaných domovských listů a pracovních nebo čeledních knížek 1854–1948. Č. 4, záznamy z roku 1929.

[63] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, s. 74; Obecní úřad Benecko, složka domu HŠ č p. 5. Kupní smlouva.

[64] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 72.

[65] Obecní úřad Benecko, složka domu čp. 5. Žádost o povolení stavebních prací ze dne 16. 4. 1934.

Krátká zpráva z roku 1930 uvádí, že jeho syn Jan Honců nejmladší (*7. 12. 1910) byl posluchačem obchodní školy.[66] O rok později je v domovských listech uvedena také jeho dcera, školačka Jarmila Honcová (*9. 8. 1917).[67]

Téměř sedmdesátiletou tradici výroby likérů firmy Jana D. Honců tvrdě zasáhla druhá světová válka. V úterý 23. května 1939 byl osmadvacetiletý syn Jan Honců zatčen gestapem a odvezen do vězení ve Vrchlabí. Záznamy v rodinné kronice udávají, že byl neprávem obviněn z účasti na přepadení německého policisty na hřebenech Krkonoš.[68] Podle záznamů hornoštěpanické kroniky, sepsané v letech 1938–1950 štěpanickým učitelem J. Mocnarem, měl být Jan zatčen na udání blíže nejmenované ženy německé národnosti ze Špindlerova Mlýna, která Jana obvinila z toho, že za mobilizace zastřelil nacistického učitele. Záznamy v kronice též udávají, že Honcovi vozili do Špindlerova Mlýna likéry a žena jim dlužila velkou částku peněz.[69] Po půl roce byl Jan pro nedostatek důkazů propuštěn domů. Na svobodě však nezůstal dlouho a po třech měsících ho německá policie odvedla znovu. Tentokrát již propuštěn nebyl a zbytek války byl vězněn z dosud neznámých důvodů celkem v sedmi kon-

Jan D. Honců, Marie Honcová a jejich děti Jan David, František, Jaroslav, Marie, Marta a Emma na rodinné fotografii, dvacátá léta 20. století. Krkonošské muzeum Vrchlabí, inv. č. F 5260, reprofoto P. Kraus.

[66] SOkA Semily. AO Horní Štěpanice, Kniha vydaných domovských listů a pracovních nebo čeledních knížek 1854–1948, č. 4, záznamy z roku 1930.

[67] Tamtéž, záznamy z roku 1931.

[68] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 75.

[69] Obecní úřad Benecko, kronika Horních Štěpanic, 1938–1950. Nestránkováno.

Honcova vila čp. 42, pohled od východu, stav v roce 2020, foto M. Witkowski.

centračních táborech, z nichž poslední byly Majdanek a Osvětim v Polsku.[70] Po této události dům na čas získal nelichotivý pomístní název „*V koncentráku*".[71]

19. července 1942 zemřel zakladatel likérky Jan David Honců. Produkce Honcových lihovin byla v první polovině 40. let 20. století čím dál tím slabší. Příděly lihu se stále ztenčovaly, až ustaly nadobro.[72] Provozovna však výrobu nepřerušila ani při nedostatku vstupních surovin a v průběhu „hubených" válečných let produkovala alespoň ovocné limonády a sodovou vodu. Obytné prostory domu byly i v tomto období stále pronajímány. Krátká zpráva z hornoštěpanické kroniky uvádí, že Honcovi v domě poskytli přechodný domov uprchlíkům, „*Němce Lottmanové se čtyřmi dětmi*" z Bonnu.[73]

S koncem války se z koncentračního tábora vrátil (dne 26. 5. 1945) Jan Honců.[74] Po útrapách věznění se pravděpodobně ještě na krátkou dobu zapojil do provozu rodinného podniku, o čemž svědčí úřední zápis z roku 1946, který

---

[70] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 76, rukopis osobní výpovědi Jana Honců z prožitých útrap v koncentračních táborech.

[71] Obecní úřad Benecko, kronika Horních Štěpanic, 1938–1950. Nestránkováno.

[72] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 76.

[73] Obecní úřad Benecko, kronika Horních Štěpanic, 1938–1950. Nestránkováno.

[74] Tamtéž.

uvádí Jana Honců ještě jako „*výrobce lihovin*".[75] Úřední dokumenty rovněž uvádějí jeho ženu Marii (*11. 6. 1913), „*zaměstnanou v domácnosti*".[76] Tímto rokem končí jakékoliv zprávy, které by svědčily o výrobě lihovin v Horních Štěpanicích.

Znárodňování vyvolané po nástupu komunistů k moci v roce 1948 postihlo také majetek ještě stále žijícího Jana Honců st. (*22. 1. 1878). Dostupné dokumenty z roku 1956 hovoří o řešení tzv. „*úpadkových hospodářství*", mezi které patřilo i vlastnictví Jana Honců.[77] Ještě v roce 1956 Jan přebýval u své dcery Jarmily (provdané) Šturmové v Hrabačově. Úřední dokumenty z následujícího roku však uvádějí, že Jan Honců zemřel.[78] Veškeré vlastnictví přešlo po jeho smrti na stát odnětím bez náhrady, postupem podle zákona č. 46/1948 Sb.[79] Pozůstalým byly zestátněny pozemky o celkové výměře 24 ha, mezi které patřily polnosti, pastviny, louky, lesy a pozemky s objektem bývalé likérky (čp. 5)

Pohled na dům od jihovýchodu, stav v roce 2020, foto M. Witkowski.

---

75 SOkA Semily, AO Horní Štěpanice, kniha vydaných domovských listů a pracovních nebo čeledních knížek 1854–1948, č. 4, záznamy z roku 1946.

76 Tamtéž.

77 SOkA Semily, MNV Horní Štěpanice, sign. 6/10, pozemkové věci 1947–1960, kart. 3, záznamy z roku 1956.

78 SOkA Semily, MNV Horní Štěpanice, sign. 2/6, volby 1946–1960, kart. 1, záznamy z roku 1957.

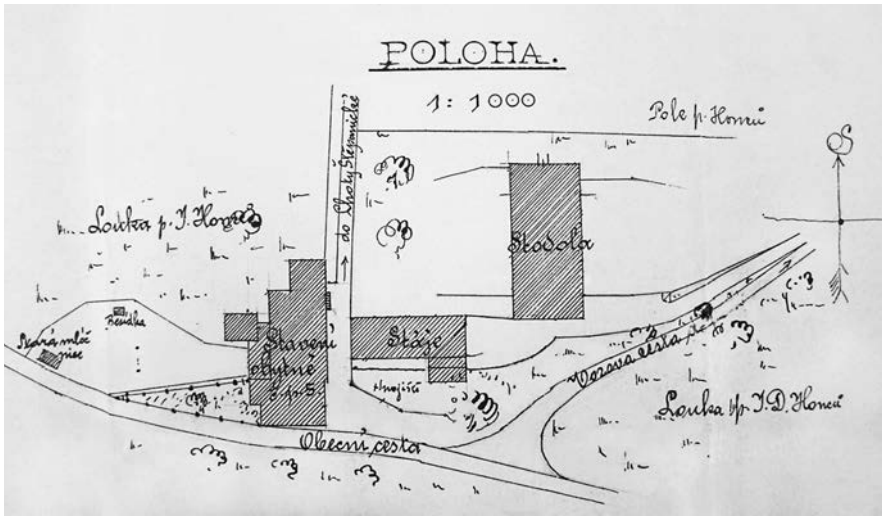
79 Obecní úřad Benecko. Složka domu HŠ čp. 5.

Pohled na dům od jihozápadu, stav v roce 2020, foto M. Witkowski.

Výdejní pult lihovin, interiér domu čp. 5, stav v roce 2019, foto M. Witkowski.

Situace domu čp. 5 na historickém plánu z období okolo r. 1900, Obecní úřad Benecko, reprofoto M. Witkowski.

s přilehlými hospodářskými stavbami (dnes čp. 55 a 56).[80] Na celý znárodňovací proces musel přihlížet i pozůstalý syn Jana Honců staršího Jan se svou ženou Marií, kteří jsou v dokumentech úřední povahy uvedeni jako obyvatelé rodinné vily (čp. 42).[81] Honcova vila byla již v druhé polovině 50. let 20. století využita jako bytový dům, jelikož kromě Jana a Marie zde žilo dalších pět nájemníků.[82]

Opuštěný objekt staré likérky čekal na další využití. V roce 1955 se dům dočkal nového nájemníka, stal se jím na *„žádost o přidělení bytu u p. J. Honců"* Josef Faistavr se svou ženou Vlastou.[83] Po skončení znárodňovacího procesu v roce 1959 uvažovalo lidové spotřební družstvo „Jednota" Horní Sytová navázat na starou tradici výroby a v objektu obnovit výrobu limonád a sodové vody.[84] Od tohoto záměru družstvo z neznámých důvodů ustoupilo a výroba nápojů se zde již nikdy neuskutečnila.

---

[80] SOkA Semily, MNV Horní Štěpanice, sign. 6/10 Pozemkové věci 1947–1960, kart. 3, záznamy z let 1956–1959.

[81] SOkA Semily, MNV Horní Štěpanice, sign. 2/6 volby 1946–1960, kart. 1, seznam voličů z roku 1957.

[82] Tamtéž.

[83] SOkA Semily, MNV Horní Štěpanice, Bytová péče 1952–1959, kart. 1.

[84] SOkA Semily, MNV Horní Štěpanice. Jednota (sodovkárna), r. 1955, r. 1959, kart. č. 1.

ARCHITEKTONICKÝ POPIS

URBANISTICKÁ SITUACE (OBJEKT VE VZTAHU K OKOLÍ)

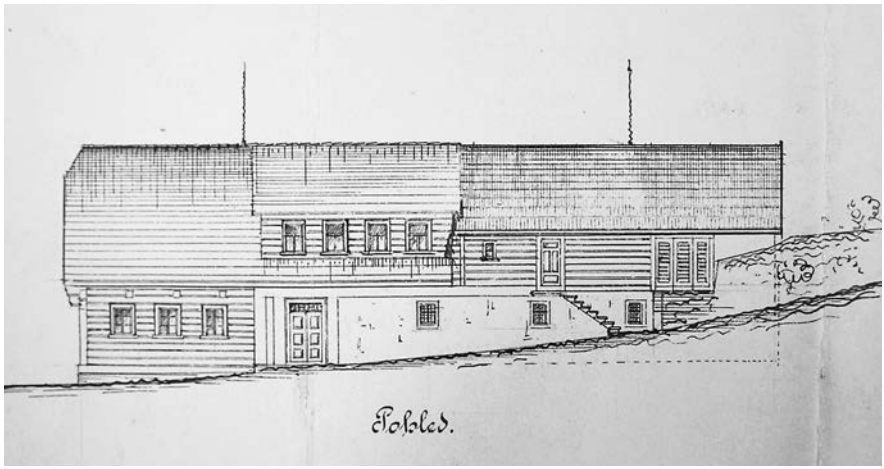
Poloroubený dům čp. 5 je umístěn při severovýchodním okraji obce Horní Štěpanice v nadmořské výšce 621 m n. m. Delší osa objektu je orientována ve směru severovýchod–jihozápad, přičemž jižní (štítové) průčelí domu se obrací směrem k údolí. Při dálkových pohledech na obec se objekt nejvíce uplatňuje při pohledu od jihozápadu. Dům je zasazen ve svažitém terénu, klesajícím směrem od objektu k jihu. V jižním, jihozápadním, východním a severovýchodním okolí domu se nachází roztroušená zástavba venkovských, zděných i roubených staveb. Nejbližším stavením je zděný objekt bývalé stáje a chléva se sýpkou v patře, který k poloroubenému domu přiléhá od východu. V severovýchodním sousedství zděného hospodářského objektu je také situována původní stodola,[85] která společně se stájemi, chlévem a sýpkou tvořila hlavní hospodářské zázemí bývalé zemědělské usedlosti. V západním sousedství poloroubeného domu byl (z iniciativy majitele usedlosti) v letech 1905–1906 vystavěn nový reprezentativní patrový dům (čp. 42), který z této strany celý komplex venkovské usedlosti uzavírá. Ze severu stavbu kryje vzrostlý porost, od nějž vybíhají louky, místy zarostlé remízky. Při jižním průčelí domu se nachází hranice pozemku, která je zvýrazněná obecní zpevněnou komunikací. Stejná situace se opakuje při východním průčelí domu, kde obecní nezpevněná cesta kopíruje delší osu domu a zároveň vytyčuje i hranici pozemku.

EXTERIÉR

Východní průčelí

Průčelí je rozděleno do dvou úrovní, přičemž horní se (vzhledem k zasazení stavby do svahu) uplatňuje pouze v severní hospodářské části domu. V úrovni střechy se pohledově uplatňuje i pultový vikýř se čtyřmi okenními osami. Spodní úroveň fasády tvoří roubená konstrukce, která v jižní části domu vytyčuje prostor světnice. Roubená konstrukce je založena na nízké podezdívce, vyzděné ze sbíraného kamene. Roubení je provedeno z hraněných nezaoblených i zaoblených trámů a v celé ploše nad i pod okenními otvory je kryto vodorovným prkenným bedněním s přesahy. V prostoru mezi okenními otvory a po jejich stranách je dřevěná konstrukce kryta svisle kladenými palubkami.

[85] Stodola byla v nedávné době přestavěna na obytný dům.

Historický plán domu, pohled od východu, kolem r. 1900, Obecní úřad Benecko, reprofoto M. Witkowski.

Roubená konstrukce je prolomena třemi okenními osami. Vnější výplň obdélných na výšku položených okenních otvorů tvoří novodobá dvoukřídlová okna bez tabulkového členění. Okenní otvory jsou po obvodu opatřeny dřevěným profilovaným orámováním, tzv. „obálkou".

Na roubenou část od severu navazuje konstrukce zděná, která vytyčuje prostor síně a sklepa. Konstrukce je vyzděna převážně ze sbíraného kamene,[86] na hliněnou maltu. Povrch zdiva je opatřen novodobou tvrdou cementovou omítkou. Ve zdivu, které vytyčuje prostor síně, je prolomen hlavní vstup do domu. Široké špalety otvoru jsou osazeny při vnitřním i vnějším líci zdiva dřevěnými trámkovými zárubněmi s novodobými dvoukřídlovými dveřmi rámové konstrukce s částečným zasklením. Vstup je částečně chráněn novodobými zděnými šikmými zavětrovacími pilířky, které vystupují ven z fasády po obou stranách vstupního otvoru.

Zdivo vytyčující prostor sklepa je prolomeno třemi okenními osami. Obdélné, na výšku položené okenní otvory jsou rámované tesaným kamenným ostěním. Ostění oken sestává ze čtyř opracovaných neprofilovaných kusů pískovce s výjimkou první jižní okenní osy, kde je ostění po obvodu doplněno lištou a drážkou při jeho vnější líci. Okenní otvory jsou opatřeny kovanými masivními mřížemi z kolmo provlékaných tyčí čtvercového, obdélného i kruhového profilu. Výplň okenních otvorů tvoří jednoduchá, dovnitř otevíratelná

[86] Na stavbu zdiva byl použit převážně místní fylit.

okna, osazená při vnitřní líci ostění, přičemž výplň jižního okenního otvoru tvoří dvoukřídlové okno se čtyřtabulkovým členěním a výplň zbylých dvou okenních otvorů čtyřkřídlové okno, členěné šesti tabulkami. V prostoru mezi severním a prostředním okenním otvorem je do zdiva uloženo jednoramenné přímočaré schodiště, vystavěné ze šesti opracovaných pískovcových stupnic. Na schodiště navazovala (dnes již chybějící) podesta, ze které bylo možné vstoupit do roubené stavby (tzv. *„presovny"* – lisovny ovocných šťáv) ve druhé úrovni fasády. Zdivo vytyčující prostor sklepa ve spodní úrovni fasády se směrem k severu „ztrácí" ve svažitém terénu a pohledově se již neuplatňuje.

Druhou úroveň fasády tvoří roubená konstrukce, která vytyčuje prostor *„presovny"*. Roubení je kryté vodorovným prkenným bedněním s výraznými polopery, jež imitují spáru mezi trámy. Konstrukce je prolomena jedním obdélným, na výšku položeným okenním otvorem, osazeným jednoduchým dvoukřídlovým oknem se čtyřtabulkovým členěním. Okenní otvor je po obvodu opatřen dřevěným profilovaným orámováním. Severně od okenního otvoru je prolomen vstup do *„presovny"*, který je osazen dřevěnou trámovou zárubní s prkenným profilovaným obložením. Výplň vstupu tvoří jednokřídlové, dovnitř otevíratelné dveře rámové konstrukce s jednou svislou a dvěma vodorovnými příčlemi, které rozdělují plochu dveří na čtyři kazetová pole. Dveře jsou z lícové strany opatřeny klíčovým štítkem s barokizujícím obrysem.

Na roubenou konstrukci *„presovny"* ze severu navazuje drážková a zděná konstrukce, vytyčující prostor kolny. Drážková konstrukce je rovněž krytá vodorovným prkenným bedněním, které imituje roubení. V prostoru mezi drážkovou a zděnou konstrukcí je prolomen široký vstupní otvor do interiéru kolny, jehož výplň tvoří dřevěná tříkřídlová skládací vrata, osazená na vnějších kovaných křížových závěsech. Krátký úsek zdiva, navazující na vstupní otvor do kolny, je vyzděný z kamene na hliněnou maltu.

Jižní průčelí

Jižní štítové průčelí domu je obráceno k obecní komunikaci. Fasáda je rozdělena do dvou úrovní, přičemž spodní úroveň vytyčuje prostor světnice a menší světničky a horní úroveň průčelí tvoří lichoběžný, lehce předsazený bedněný štít domu. Roubená konstrukce, založená na nízké kamenné omítané podezdívce, je provedena z hraněných nezaoblených i zaoblených trámů, použita je i nehraněná kulatina. Spáry mezi trámy jsou uvnitř vyplněny mechem a z vnější strany opatřeny vápennou maltou s bílým vápenným nátěrem. Konstrukce vytyčující prostor světnice je na fasádě viditelně vymezena přesahy

zdobně profilovaných zhlaví trámů příčné roubené stěny, která odděluje světnici od menší světničky, navazující od západu. Vazba jihozápadního nároží je od úrovně prahového trámu až do horní části provedena bez přesahu zhlaví přeplátováním v kombinaci se spojem na zámek. Tři trámy v horní úrovni nároží mají vyložená zhlaví, z nichž nejnižší je ukončené zdobnou profilací. Pravidelný rastr roubení je téměř v celé ploše krytý vodorovným i svislým prkenným bedněním, které je analogické s bedněním použitým na východním průčelí domu. Roubená konstrukce jižního průčelí je prolomena pěti okenními osami. Výplně okenních otvorů včetně jejich orámování jsou shodné s okny na východním průčelí domu.

Druhou úroveň jižního průčelí domu představuje mírně předsazený lichoběžný bedněný štít s vrcholovou polovalbou se záklopovým prknem. Štít je rozdělen do dvou horizontálních pásů, z nichž spodní tvoří svislé prkenné bednění s krycími lištami. Spodní pás štítu v prostoru nad světnicí prolamují dvě symetricky položené okenní osy, prosvětlující komory v podkroví domu. Výplň okenních otvorů s profilovaným orámováním tvoří dvoukřídlová ven otevíratelná okna. V ploše nad světničkou je bednění štítu prolomeno dvěma obdélnými větracími okénky.

Vrchní vodorovný pás je od spodního mírně předsazen a oddělen profilovanou dřevěnou římsou. Pás je rozdělen do tří bedněných polí s krycími lištami, přičemž svisle bedněná je pouze střední část, postranní pole jsou bedněná šikmo s prkny kladenými vstřícně, rovnoběžně se střechou. Ve vrcholové střední bedněné části jsou prolomena dvě malá větrací okénka.

Štít je ukončen polovalbou se záklopovým prknem, na němž se dochovaly zbytky textu a ornamentální výzdoby v podobě tří čtyřcípých, původně červených hvězd v kruhu, přičemž dvě hvězdy jsou umístěny při pravém a levém okraji prkna a třetí uprostřed záklopy. Ve dvou šedomodře orámovaných obdélníkových polích, umístěných mezi hvězdami, se (na původně bílém podkladu) dochoval text v černé barvě.

Západní průčelí

V jižní části západního průčelí domu se pohledově uplatňuje pravidelný rastr roubené konstrukce, která vytyčuje prostor světničky. Tato konstrukce, založená na kamenné omítané podezdívce, je zhotovená z hraněných trámů s oblinami. Spáry mezi trámy jsou uvnitř vyplněny mechem a z vnější strany vápennou maltou s bílým vápenným nátěrem. Vazba nároží je krytá svislým prkenným bedněním. Roubená konstrukce je prolomena jedním obdélným,

na výšku položeným okenním otvorem, jehož výplň tvoří dvoukřídlová ven otevíratelná okna se šestitabulkovým členěním, osazená do kuželových závěsů s ozdobně profilovanými konci. Okenní otvory jsou opatřeny dřevěným profilovaným orámováním. Ve spodní části je okno vybaveno dřevěnou profilovanou podokenní římsou.

Na roubenou konstrukci světničky ze severu navazuje zdivo vytyčující prostor původní kuchyně a toalety. Cihlové zdivo, které z hmoty domu nápadně vystupuje, je založeno na nízkém kamenném soklu z tesaných pískovcových kvádrů. Povrch zdiva je ještě z části opatřen degradovanou cementovou omítkou. Omítka je dochovaná převážně při jihozápadním nároží, které je zvýrazněno vystupujícím vertikálním pásem. Prostor původní kuchyně prosvětlují dvě okenní osy prolomené v obvodovém zdivu. Dva obdélné na výšku položené okenní otvory vyplňují tříkřídlová ven otevíratelná okna s horním větracím vyklápěcím křídlem, zavěšená na kuželových závěsech. V nadpraží okenních otvorů je zdivo zpevněno cihlovými pasy s plochou klenbou. Okenní otvory byly ze tří stran orámovány hladkou plastickou, dnes již značně porušenou omítkovou šambránou. Spodní hranu otvorů tvoří masivní podokenní kamenné parapetní římsy, zhotovené z hladce opracovaného pískovce. V blízkosti severozápadního nároží je ve zdivu prolomen ještě jeden menší okenní otvor, prosvětlující prostor toalety. Toaleta byla do severozápadního nároží kuchyně vestavěna dodatečně a byla přizděna na spáru. Výplň okenního otvoru toalety tvoří novodobé jednokřídlové okno bez tabulkového členění.

Na zdivo původní kuchyně ze severu navazuje prosklená stěna vodárny. K západnímu průčelí domu je rovněž přistavěna přízemní zděná stavba mléčnice. Stavba obdélného půdorysu se sedlovou střechou je svojí delší osou orientována kolmo ke stávající dispozici domu a svým jihovýchodním nárožím zasahuje přímo do prostoru vodárny, se kterou je také funkčně propojena. Západní fasáda mléčnice je rozdělena do dvou úrovní. Spodní úroveň fasády je vyzděná z pravidelných tesaných kvádrů z červeného pískovce a je prolomena jednou okenní osou. Druhou úroveň fasády představuje z cihel vyzděný trojúhelný štít, který je od spodní úrovně fasády oddělen plastickou cihlovou římsou. Štít je prolomen čtyřmi okenními otvory, jejichž ostění je vyzděno z cihelných tvarovek.

Západní fasádu domu ze severu uzavírá kamenné omítané zdivo, vymezující prostor kolny. Zdivo kolny je prolomeno jedním obdélným, na šířku položeným okenním otvorem s dvoukřídlovým oknem se čtyřtabulkovým členěním. Okenní otvor je opatřen mříží z kolmo a svisle propletených tyčí kruhového profilu.

Severní průčelí

Vzhledem k zasazení stavby do ostře svažitého terénu se ze severního průčelí uplatňuje převážně trojúhelníkový, z cihel vyzděný štít. Štít je prolomen vstupním otvorem do podkroví kolny, který je osazen dřevěnou trámovou zárubní s prkenným profilovaným obložením. Výplň vstupu tvoří jednokřídlové, ven otevíratelné dveře rámové konstrukce, které jsou osazeny na vnějších závěsech s „žaludovými" konci. Povrch cihelného zdiva je opatřen vápennou omítkou. Při pohledu na severní průčelí objektu se rovněž uplatňuje i rozšířená západní část domu se zděným (severním) štítem dřevníku. Cihelné zdivo štítu je prolomeno vstupním otvorem, který umožňuje přístup do prostoru dřevníku přímo ze svažitého terénu.

Střecha

Střecha domu nad obytnou (jižní) i hospodářskou (severní) částí domu je sedlová s výraznějším bočním přesahem nad zápraží východního průčelí domu. Přesah střechy nad hlavním vstupním průčelím domu je opatřen prkenným podbitím.

Do plochy střechy nad obytným dílem domu jsou ze západní strany vestavěny dva sedlové a z východní strany jeden pultový vikýř. Pultový vikýř, situovaný nad vstupem do síně, má svisle i vodorovně bedněné boční stěny s krycími lištami. Vodorovné prkenné bednění čelní stěny vikýře je ze severu zakončeno ozdobnou profilací. Čelní stěnu prolamují čtyři okenní otvory, které prosvětlují dvě obytné místnosti v podkroví domu. Výplň otvorů tvoří tříkřídlová ven otevíratelná okna s horním větracím vyklápěcím křídlem. Sedlové vikýře, osazené do plochy střechy orientované směrem k západu, prosvětlují prostor síně a menší komory v podkroví domu. Boční a čelní stěny obou vikýřů jsou kryté svislým bedněním s krycími lištami. Čela vikýřů jsou prolomena obdélnými okenními otvory, jejichž výplně jsou shodné s okny v pultovém vikýři. Okenní otvory jsou po stranách opatřeny ozdobným orámováním s pracně vykrajovanými přesahy. Ozdobně profilované jsou také závětrné dřevěné lišty sedlových stříšek obou vikýřů. Jižně od sedlových vikýřů střechou prostupuje z cihel vyzděný, neomítaný hranolový komín, zakončený vrcholovou obvodovou římsou. Do plochy střechy pod sedlovými vikýři je dodatečně vestavěna pultová střecha, která zastřešuje dodatečně rozšířené přízemní prostory původní kuchyně a vodárny.

Střecha obytné i hospodářské části domu, orientovaná směrem k východu, je včetně vrcholové polovalby opatřena krytinou z eternitových (azbestoce-

mentových) šablon šedého odstínu. Šablony jsou položeny na koso přímo na starší šindelovou krytinu. Hřeben střechy je krytý cementovými hřebenáči a hřebenovým plechem. Střecha obytné části domu, orientovaná směrem k západu, je opatřena atypickými kosočtvercovými cementovými taškami na hustém laťování. Analogická střešní krytina je použita i na sedlové střeše mléčnice. Střešní krytinu sedlových vikýřů tvoří falcovaný plech na prkenném bednění. Skladba střešního pláště pultové střechy nad původní kuchyní a vodárnou je zhotovena z prkenného bednění s asfaltovou lepenkou. Pod západní i východní okapovou částí střechy jsou umístěny plechové půlkruhové okapové žlaby. Na přítomnost původních podokapních dřevěných dlabaných žlabů upozorňuje dřevěný hák, který je doposud připevněný ke krokvi pod okapovou částí západní střechy kolny.

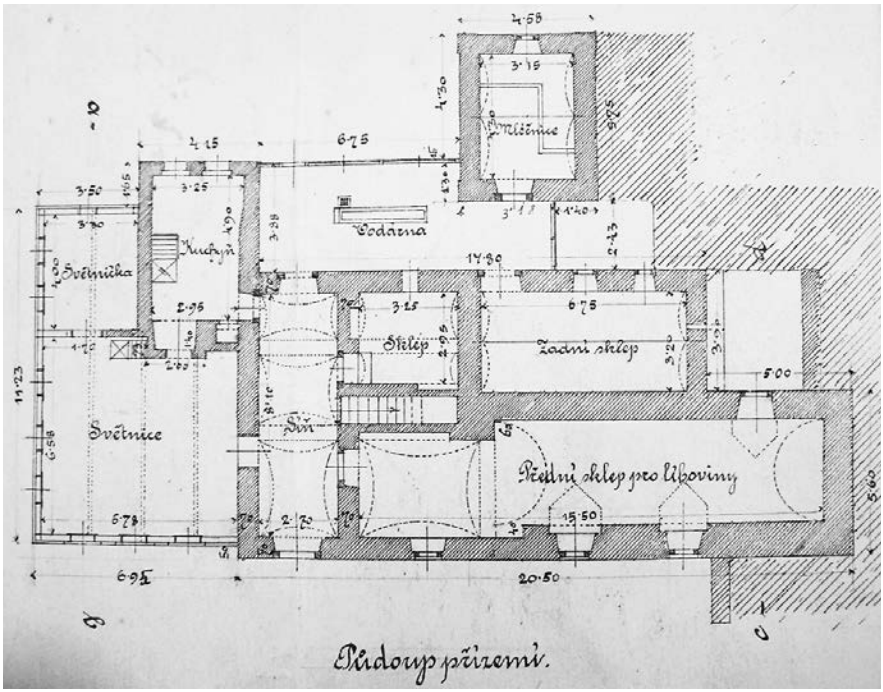
INTERIÉR

Dispozice přízemí

Dispozice přízemí domu je přizpůsobena zemědělskému a výrobnímu využití. V jádru si zachovává trojdílnou skladbu s levou orientací. Na centrální síň z jihu navazuje světnice se samostatně oddělenou světničkou a původní kuchyně, která je z části zasunuta do světnicového dílu. Ze severu na síň navazuje původní kvelb (dodatečně propojený s klenutým sklepem) a menší sklep, mezi nimiž je umístěno schodiště do prvního patra. Na průchozí síň ze západu navazuje prostor vodárny, z níž je přístupný zadní klenutý sklep a mléčnice.

Síň

Síň je přístupná dvěma protilehlými vstupy, prolomenými v okapních průčelích domu. Hlavní vstup do síně je prolomený ve východním průčelí domu. Vedlejší vstup v západní stěně síně má šikmé dovnitř rozevřené špalety a segmentový záklenek v nadpraží. Vstup je osazen hladce opracovaným ostěním z pískovce s odděleným zaskleným nadsvětlíkem. Výplň vstupu tvoří dveře dřevěné rámové konstrukce se šesti kazetovými výplněmi. Dveře jsou osazeny na kovaných křížových závěsech a jsou opatřeny klasicistním krabicovým zámkem s litou esovitě tvarovanou dekorativní klikou s antropomorfním motivem. V jižním cihelném zdivu síně jsou prolomeny dva vstupy, které zpřístupňují světnici a původní kuchyň. Konstrukce severní stěny síně je vyzděná z kamene na vápennou maltu. Stěna je prolomena třemi vstupními otvory, z nichž západní a východní umožňují vstup do sklepních prostor a vstupní otvor upro-

Historický plán domu, půdorys přízemí, kolem r. 1900, Obecní úřad Benecko, reprofoto M. Witkowski.

střed umožňuje vstup na schodiště do prvního patra. Povrch zdiva v síni je opatřen vápennou omítkou. Na severní stěně síně (včetně povrchu kamenných ostění), se dochovaly zbytky historické barevné malby. Síň je zaklenuta třemi poli placek do pasů. Konstrukci podlahy síně tvoří dlažba z nakoso položených betonových dlaždic čtvercového formátu.

Světnice

Světnice je přístupná širokým vstupním otvorem, prolomeným v jižní stěně síně. Vstupní otvor je opatřen trámkovou zárubní s prkenným obložením a deštěnými špaletami. Výplň vstupu tvoří novodobé dvoukřídlové, dovnitř otevíratelné dveře rámové konstrukce. Interiér světnice je dodatečně rozdělen příčnou stěnou na dvě části. První část světnice, která je přístupná hned ze síně, byla využita jako kuchyň. V severozápadním koutu kuchyně byla původně umístěna pec s kachlovými kamny, kterou později vystřídal sporák a menší kamna, jenž doposud stojí při západní stěně kuchyně. Odvod kouře ze sporáku i kamen je řešen plechovými kouřovody, vetknutými do otvorů, které jsou

proraženy v horní části západního zdiva, do prostoru dymníkového komínového tělesa. V západní stěně je rovněž prolomen vstupní otvor do prostoru původní kuchyně, který je dnes zaslepen prkenným bedněním. Severní a západní zdivo místnosti je opatřeno vápennou omítkou. Západní, severní a východní stěna kuchyně je z části opatřena dřevěným kazetovým obložením.

Jižní stěnu kuchyně tvoří dodatečně vestavěná příčka z prkenného bednění, které je v celé ploše zakryto dřevovláknitými deskami. Prostor kuchyňské části světnice je prosvětlen jedním okenním otvorem, prolomeným ve východní roubené stěně. Okenní otvor s deštěnými špaletami je osazen pouze vnějším dvoukřídlovým oknem bez členění. Okenní otvor je po obvodu opatřen dřevěným profilovaným rámem. V příčné stěně je prolomen vstupní otvor do druhé části světnice, opatřený jednokřídlovými dveřmi rámové konstrukce se dvěma vodorovnými příčlemi a částečným prosklením. Dveře jsou vybaveny mosaznou klikou typu „Elegant".

Druhá část světnice sloužila jako obývací pokoj a ložnice. Východní i jižní roubená stěna je v celé ploše obložena dřevovláknitými deskami. Východní stěna je prolomena dvěma okenními otvory s dvojitými okny s deštěnými špaletami. Od jihu je místnost prosvětlena třemi okenními otvory. Vnitřní výplň všech okenních otvorů tvoří dvoukřídlová okna se šestitabulkovým členěním. Západní stěnu místnosti tvoří z části roubená konstrukce, na niž ze severu navazuje konstrukce vyzděná z cihel. Stěna odděluje prostor světnice od menší světničky, která na světnici navazuje od západu.

Konstrukci stropu světnice tvoří podélně kladený záklop z povalů (dodatečně zakrytý dřevovláknitými deskami), který vynáší tři příčné stropní hraněné trámy s okosenými spodními hranami. Konstrukce podlahy je zhotovena z širokých fošen, položených na rostlý terén.

Světnička

Na světnici od západu navazuje menší „vejměnická" světnička, do které je možné vejít vstupem v západní roubené stěně světnice. Výplň vstupního otvoru tvoří dvoukřídlové dveře rámové konstrukce s vertikálními rozvilinovými závěsy a krabicovým zámkem s kovanou zalomenou klikou, s plochým oválným koncem.

Jižní i západní stěnu světničky tvoří roubená konstrukce, jejíž pravidelný rastr trámů byl v interiéru (na rozdíl od světnice) ponechán. Jižní stěna světničky je prolomena dvěma okenními otvory s dvojitými okny, konstrukčně shodnými s okny ve světnici. Ze západu je místnost prosvětlena pouze jedním oknem se stejnou okenní výplní.

Severní a část východní stěny světničky je vyzděná z pálených cihel na vápennou maltu. Zdivo je opatřeno vápennou omítkou. Průduchy pro plechový kouřovod, které jsou proraženy v severním a východním zdivu místnosti, svědčí o použití otopného zařízení i ve světničce. Konstrukci stropu světničky tvoří podélně kladený záklop z povalů, který vynáší jeden příčný stropní hraněný trám s okosenými spodními hranami. Konstrukce podlahy je stejná jako v předchozí místnosti.

Kuchyně

Na světnici ze západu navazuje místnost, která byla v minulosti využita jako kuchyně. Její interiér byl vzhledem ke zřícené konstrukci stropu v době průzkumu téměř nepřístupný. I přesto se nakonec podařilo tento prostor alespoň částečně zdokumentovat. Do kuchyně, která je z části zasunuta do světnicového dílu, byl umožněn vstup buď otvorem prolomeným v jižním zdivu (při jihozápadním koutu) síně, nebo vstupem v západním zdivu světnice. Vstupní otvor ze síně má segmentový záklenek a je osazen pravoúhlým hladce opracovaným pískovcovým ostěním. Výplň vstupu tvoří jednokřídlové dveře dřevěné rámové konstrukce s kovanými křížovými závěsy a krabicovým zámkem s jednoduchou klikou. Konstrukce obvodových stěn kuchyně je vyzděná z cihel na vápennou maltu. Do severovýchodního koutu místnosti je včleněna černá kuchyně. Obvodové stěny, které vytyčují její prostor, tvoří zároveň patu kónického, dole široce otevřeného dymníkového komínu. Černá kuchyně je přístupná segmentově zaklenutým otvorem, jehož klenutý pas je vyzděn z pálených cihel. Z cihel jsou vyzděny i paty svislých podpor pasu, včetně obvodových stěn a dymníkového ústí komína. Vstup do obslužného prostoru černé kuchyně je uzavíratelný dvoukřídlovými dveřmi dřevěné rámové konstrukce. Povrch cihelného zdiva ve vnitřním prostoru černé kuchyně je opatřen vápennou omítkou a nejsou zde viditelné stopy po obslužných otvorech pece. Při jižní stěně místnosti je umístěn sutí zavalený sporák. Odvod kouře ze sporáku byl řešen plechovým kouřovodem, vedeným při líci jižního zdiva kuchyně až k průduchu do komína ve východní stěně místnosti. Místnost prosvětlují dva okenní otvory prolomené v západní zdi. Konstrukce zříceného stropu je trámová s prkenným záklopem a násypem. Konstrukci podlahy v kuchyni se z důvodu mocné vrstvy suti ze zříceného stropu nepodařilo zjistit.

Přední sklep a sklípek

Ze severu na síň navazují dva klenuté sklepy, mezi nimiž je umístěno schodiště do prvního patra. Menší sklípek, který byl v minulosti využit jako čistírna

a úpravna lihu, je přístupný vstupem prolomeným v severním zdivu síně, hned naproti vstupu do původní kuchyně. Vstup je osazen hladce opracovaným pískovcovým ostěním s obvodovou lištou. Výplň vstupu tvoří jednokřídlové dveře dřevěné rámové konstrukce. Plocha dveří je rozdělena jednou svislou a jednou vodorovnou příčlí na čtyři kazetová pole. Dveře jsou opatřeny dvěma horizontálními kovanými pásovými závěsy s listovitým zakončením a klíčovým štítkem s barokizujícím motivem. Obvodové zdivo sklípku je vyzděné z lomového kamene na hliněnou maltu a na povrchu opatřené tvrdou cementovou omítkou. Západní stěna je prolomena jedním okenním otvorem, který je při vnější líci zdiva opatřen dřevěným rámem s kovanou mříží z kolmo provlékaných tyčí obdélného i kruhového profilu. Výklenky v síle jižního i východního zdiva by mohly napovídat o historickém stavebním vývoji a změnách komunikačního schématu v této části domu. Konstrukci stropu sklepa tvoří dvě pole valených kleneb, které jsou zaklenuty do středového pasu. Povrch omítaného obvodového zdiva včetně stropu je opatřen několika vrstvami bílého vápenného nátěru se stopami černošedé plísně, která zde patrně souvisí s historickou výrobou vína. Úroveň podlahy sklepa je cca o 30 cm nižší než úroveň podlahy v síni.

Vstup do tzv. *„předního sklepa"*, který byl v minulosti využit pro uskladnění lihovin, je prolomen v severním zdivu síně, naproti vstupu do světnice. Vstupní otvor se šikmými špaletami a segmentovým záklenkem je osazen hladce opracovaným pískovcovým ostěním s obvodovou lištou. Výplň vstupu tvoří jednokřídlové dveře dřevěné rámové konstrukce se čtyřmi kazetovými poli. Líc dveří je opatřen klasicistním klíčovým štítkem a petlicí pro visací zámek. Na rubu dveří je připevněn klasicistní krabicový zámek a dva horizontální kované pásové závěsy s listovitým zakončením. Obvodové zdivo téměř 16 m dlouhého sklepa je vyzděné převážně z lomového kamene na hliněnou maltu s mladšími cihelnými vysprávkami. Sklep je v přední (půdorysně čtvercové) části zaklenut plackou s nižším vzepětím klenby s viditelným statickým narušením v podobě trhlin, jak v klenbě, tak i klenebním pasu. V této části sklepa (který měl v první stavební fázi domu funkci *„kvelbu"*), se při západní stěně dochoval menší dřevěný výdejní pult na lihoviny a police se zdobným orámováním, která je vestavěna do výklenku v západním zdivu. Menší pultík se dochoval také na protější straně (při vstupu do sklepa), kde je umístěn kolmo k severnímu zdivu sklepa.

Navazující zadní část sklepa je zaklenuta valenou klenbou, členěnou třemi výsečemi. Interiér sklepa prosvětlují tři okenní otvory, prolomené ve východním zdivu. První okenní otvor od jihu má široké dovnitř rozevřené špalety

a segmentový záklenek. Okenní otvor je osazen dvoukřídlovou výplní, se čtyřtabulkovým členěním a vnitřními kuželovými závěsy. Druhý a třetí okenní otvor (od jihu) má široké, dovnitř rozevřené špalety, které jsou dodatečně přezděné cihlami. Okenní otvory jsou osazeny čtyřkřídlovou okenní výplní. Čtvrtý okenní otvor v západním zdivu (v blízkosti severozápadního koutu) sklepa je zaslepen cihelnou zazdívkou. Otvor je osazen hladce opracovaným ostěním z červeného pískovce, ve kterém je ukotvena mříž z kolmo a svisle propletených tyčí kruhového profilu. Vzhledem k tomu, že špalety poměrně vysokého otvoru byly dodatečně vyzděny z pálených cihel, lze v tomto případě uvažovat o původním, druhotně upraveném vstupu do sklepa. Konstrukci podlahy sklepa tvoří na koso položená betonová dlažba čtvercového formátu, která je v krajních partiích (při východní i západní stěně) lemována pásy dlažby z kamene a pálených cihel.

Vodárna

Na průchozí síň ze západu navazuje zastřešený prostor vodárny, který původně sloužil k vymývání použitých lahví, demižonů a dřevěných sudů pro lihoviny. Do vodárny je možné vstoupit již popsaným vstupem v západním zdivu síně. Prostor vodárny je z jihu vymezen cihelným omítaným zdivem kuchyně a přístavkem s toaletou, do níž je možné vstoupit přímo z vodárny. Ze západu prostor uzavírá prosklená stěna, která je založená na nízké omítané podezdívce. V prosklené stěně je prolomen vstup na zahradu. Výplň vstupního otvoru tvoří jednokřídlové dveře rámové konstrukce s prosklenou horní částí. Dveře jsou opatřeny mosaznou klikou polygonálního profilu, klíčovým štítkem a kuželovými závěsy.

Do severní části vodárny zasahuje jihovýchodním nárožím zděný objekt mléčnice. Ze severu místnost uzavírá dodatečně vystavěná zeď z tesaných kvádrů z červeného pískovce. Z východu je prostor vodárny vymezen kamenným omítaným zdivem menšího sklípku, na které ze severu navazuje cihelné omítané zdivo dodatečně přistavěného (zadního) sklepa. Prostor vodárny je zastřešen pultovou střechou. Konstrukci podlahy tvoří betonová mazanina. Zhruba uprostřed místnosti jsou v podlaze situovány dva kanály pro odtok splaškových vod.

Zadní sklep

Zadní sklep, situovaný při západním průčelí domu, je dodatečně přistavěný. Sklep ze severu navazuje přímo na menší sklípek a jeho prostor byl v minulosti

využit pro uskladnění velkých sudů s žitnou kořalkou. Vstup do sklepa je umožněn přímo z vodárny, vstupem prolomeným ve zdivu naproti vstupu do mléčnice. Vstup je osazen hladce opracovaným pískovcovým ostěním s vročením *„1886"*, vepsaným v nadpraží. Výplň vstupního otvoru tvoří jednokřídlové dveře rámové konstrukce. Líc dveří je v celé ploše oplechován a je opatřen klíčovým štítkem s barokizujícím obrysem. Rub dveří je doplněn horizontálním pásovým kováním a zámkem s odkrytou mechanikou na podkladním plechu. Západní zdivo sklepa je vyzděné z cihel na vápennou maltu a kromě vstupu jsou zde prolomeny dva okenní otvory. Okenní otvor, který je položený blíže k severu, byl z důvodu venkovních terénních úprav dodatečně zaslepen cihelnou zazdívkou. Interiér sklepa dnes prosvětluje pouze jižní okenní otvor (prolomený blíže ke vstupu), osazený tesaným pískovcovým ostěním se zapuštěnou mříží. Severní zdivo sklepa je vyzděné z kamene a z cihel na vápennou maltu. Z východu je prostor vymezen kamenným zdivem *„předního"* sklepa. Sklep je zaklenut dvěma poli segmentové (stájové) klenby do ocelových profilů. Konstrukci podlahy sklepa tvoří betonová mazanina. Povrch obvodového zdiva a stropu je opatřen tvrdou cementovou omítkou.

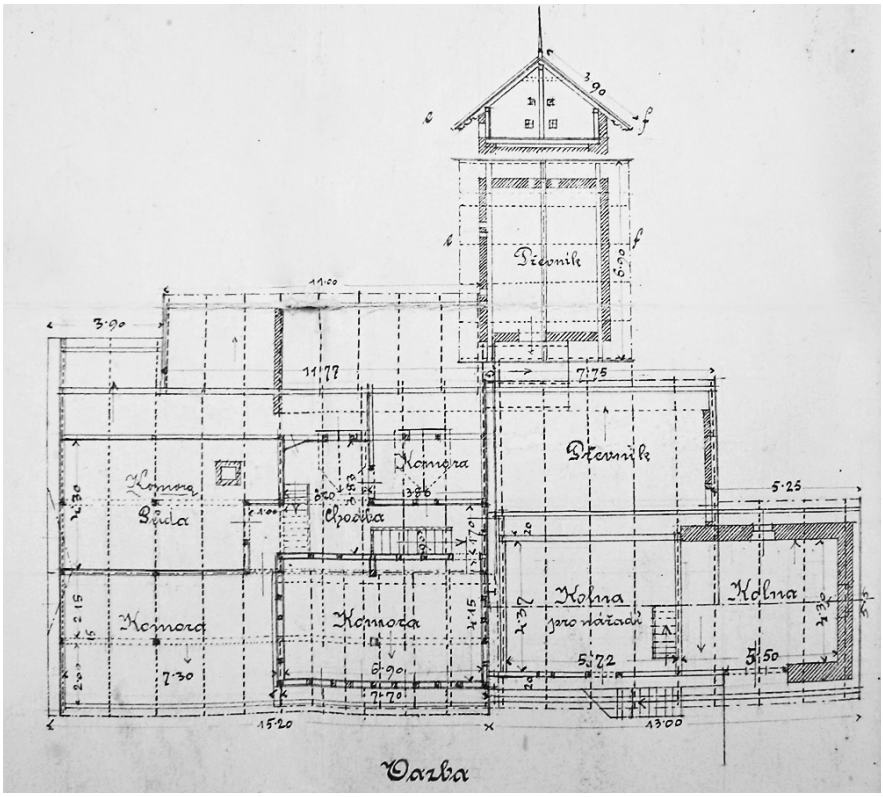
Mléčnice

Vstup do mléčnice je umožněn přímo z interiéru vodárny – vstupem, prolomeným ve východním zdivu mléčnice. Vstupní otvor je osazen hladce opracovaným pískovcovým ostěním s trny, do nichž jsou osazeny jednokřídlové dveře svlakové konstrukce s kovanými horizontálními pásovými závěsy a jedním krabicovým zámkem. Obvodové zdivo v přízemí mléčnice tvoří tesané pravidelné kvádry z červeného pískovce, zděné na vápennou maltu. Západní zdivo je prolomeno jedním okenním otvorem se segmentovým záklenkem a šikmými, dovnitř rozevřenými špaletami. Otvor je opatřen profilovaným pískovcovým ostěním s dřevěným rámem, vsazeným do drážky ostění při vnějším líci zdiva. Výplň otvoru tvoří jednokřídlové okno s kuželovými závěsy. Při západní a severní obvodové stěně mléčnice je situován mělký žlab, který sloužil pro uchování mléka a mléčných výrobků, uskladněných v kameninových nádobách. Žlab je vyzděn z tesaných pískovcových kvádrů a uvnitř je dodatečně vymazán betonovou mazaninou. Přívod vody do žlabu je řešen samospádem z pramenné jímky ve svahu nad mléčnicí. Voda je přiváděna (doposud funkčním) kovovým potrubím, které prochází severním zdivem mléčnice. Potrubí je opatřeno dřevěnou pípou, jíž je možné regulovat množství připouštěné vody do žlabu. Odtok vody je řešen přepadem do kanálu nebo do ocelového

potrubí, které je vetknuté do žlabu. Potrubím byla přebytečná voda dále odváděna do prostoru vodárny. Konstrukci podlahy tvoří mohutné tesané pískovcové bloky, kladené těsně vedle sebe přímo na rostlý terén. Konstrukce plochého stropu je novodobá, železobetonová.

Dispozice prvního patra

Hlavním komunikačním prvkem v prvním patře domu je centrální síň, ze které je přístupná jižní obytná část domu s obytnými pokoji, komorami a půdními prostory. Na obytnou jižní část ze severu navazuje hospodářský díl domu s dřevníkem, roubenou stavbou – „*presovnou*" a kolnou, která dispozici ze severu uzavírá.

Historický plán domu, půdorys prvního patra, kolem r. 1900, Obecní úřad Benecko, reprofoto M. Witkowski.

Vstup na schodiště do prvního patra je umožněn z přízemí, vstupem prolomeným v severním zdivu síně. Vstup je osazen trámkovou zárubní s profilovaným prkenným obložením. Výplň otvoru tvoří dvoukřídlové dveře rámové konstrukce s částečným prosklením. Dveřní křídla jsou zavěšena na vnějších vertikálních kovaných rozvilinových závěsech. Lícová strana dveří je opatřena horní zástrčí s prodlouženým táhlem a boční zástrčí na plechové podložce. Kování je doplněno klíčovým štítkem a novodobou petlicí s okem pro visací zámek. Na vstup navazuje dřevěné jednoramenné přímočaré schodiště s fošnovými stupnicemi a svislými podstupnicemi. Prostor schodiště vymezuje schodišťové zdivo, které tvoří nosnou konstrukci schodiště. Schodišťové rameno je ukončeno podlažní podestou z fošen, která se již nachází v úrovni prvního patra.

Síň

Centrální síň je situována ve směru podélné osy stavby. Schodiště z přízemí je v síni vymezeno dřevěným zábradlím se soustruženými kuželkami a profilovaným madlem. Síň ze severu uzavírá cihelné omítané zdivo se vstupem do dřevníku. Z východu je vymezena bedněnou omítanou stěnou, prolomenou dvěma vstupními otvory do obytného pokoje a ložnice. Ze západu je ohraničena stěnou, jejíž konstrukci tvoří vodorovně (na sebe) kladené trámky, které jsou omítané přes rákosovou rohož. Stěna je prolomena jedním okenním otvorem do interiéru dodatečně vestavěné komory. Vzhledem k dodatečnému nadzvednutí západní části krovu a jeho protažením pomocí dlouhých námětků je jižní část síně rozšířena směrem k západu. Síň je v této části prosvětlena okenním otvorem sedlového vikýře, vestavěným do konstrukce krovu. Rozšířený prostor síně je z jižní, západní a severní strany vymezen svislým prkenným bedněním s krycími lištami. V jihozápadním koutu je bednění prolomeno vstupem do úložného prostoru nad světničkou a původní kuchyní. V severní bedněné stěně je prolomen vstup do dodatečně vestavěné komory. V tomto rozšířeném prostoru je rovněž situováno dřevěné žebříkové schodiště, vedoucí do volné půdy v druhé úrovni krovu. Na rozšířenou část síně z jihu navazuje úzká chodbička se vstupy do půdních prostor s dvěma vestavěnými bedněnými komorami. Konstrukci podlahy v síni tvoří fošny kladené těsně vedle sebe na sraz. Konstrukce stropu je trámová s prkenným podhledem, omítaným přes rákosovou rohož. Povrch omítky je opatřen bílým vápenným nátěrem s šablonovou výmalbou zeleného odstínu.

Obytný pokoj

Vstup do obytného pokoje (situovaného nad „*předním*" sklepem) je umožněn ze síně, vstupem prolomeným ve východní stěně v severovýchodním koutu síně. Výplň otvoru tvoří jednokřídlové dveře dřevěné rámové konstrukce s pěti kazetovými výplněmi. Obvodové stěny pokoje jsou bedněné z prken na sraz a omítané přes rákosovou rohož. Povrch omítky je opatřen šablonovou výmalbou s florálními a geometrickými motivy v tmavě hnědé a bílé barvě na podkladním vápenném nátěru okrového odstínu. Východní stěna pokoje je prolomena dvěma okenními otvory, které mají deštěné špalety. Okenní otvory jsou osazeny pouze vnějšími tříkřídlovými, ven otevíratelnými okny s horním větracím vyklápěcím křídlem. Křídla oken jsou zavěšená na vnějších kuželových závěsech. Okna jsou opatřena mosaznou olivovou dvouramennou klikou, která ovládá svislou rozvoru v klapačce. Konstrukce stropu je trámová s prkenným záklopem, omítaným přes rákosovou rohož. Konstrukci podlahy pokoje tvoří široké fošny, kladené těsně vedle sebe na sraz, ve směru podélné osy domu.

Ložnice

Na obytný pokoj z jihu navazuje ložnice, která je přístupná vstupem prolomeným ve východní stěně síně. Výplň otvoru tvoří jednokřídlové dveře dřevěné rámové konstrukce se třemi kazetovými výplněmi. Dveře jsou zavěšeny na závěsech s oblými konci. Obvodové stěny ložnice jsou bedněné z prken na sraz a omítané přes rákosovou rohož. Povrch omítky je opatřen šablonovou výmalbou s florálními a geometrickými motivy v tmavě modré a bílé barvě na podkladním vápenném nátěru světle modrého odstínu. Východní stěna pokoje je prolomena dvěma okenními otvory, které mají deštěné špalety. Okenní otvory jsou (stejně jako ve vedlejším pokoji) osazeny vnějšími konstrukčně shodnými okny. Konstrukce stropu ložnice je trámová s prkenným záklopem, omítaným přes rákosovou rohož. Konstrukce podlahy ložnice je shodná s konstrukcí v předchozím pokoji.

Komory a půdní prostor

Na síň z jihu navazují dvě komory s bedněnými stěnami, menší komunikační prostora, která je přimknutá k tělesu tahového komína, a půdní prostor. Do prostornější komory situované nad světnicí je možné vstoupit vchodem prolomeným v bedněné stěně v jihovýchodním koutu síně. Vstupní otvor je opa-

třen trámovou zárubní s trny, do nichž jsou zavěšeny jednokřídlové dveře svlakové konstrukce. Dveře jsou opatřeny klíčovým štítkem s barokizujícím obrysem, zámkem s odkrytou mechanikou na podkladním plechu a dvěma horizontálními kovanými pásovými závěsy. Komora je prosvětlena jedním oknem v jižní štítové stěně. Konstrukce stropu je trámová s podhledem zhotoveným z fošen na sraz. Mezery mezi fošnami jsou opatřeny krycími lištami. Na síň z jihu rovněž navazuje neveliký komunikační prostor, který je situován z části nad světnicí a z části i nad černou kuchyní. V prostoru nad černou kuchyní podlahou prostupuje komín, na jehož spodní rozšířenou dymníkovou část navazuje hranolové těleso, které dále prostupuje pláštěm střechy. Komín je vyzděn z pálených cihel na vápennou maltu a opatřen vápennou omítkou.

Z této části je možné vstoupit jak do menší bedněné komory, tak i do menšího půdního (úložného) prostoru. Interiér komory prosvětluje jeden okenní otvor, prolomený v jižní štítové stěně. Konstrukce stropu je trámová s prkenným podhledem. Na menší komoru ze západu navazuje úzká půdní část, která vznikla dodatečným nadzvednutím západní části krovu. Půda je volně přístupná z komunikačního prostoru a je prosvětlena menším okénkem v jižní štítové stěně. Do prostoru půdy zasahují krokve krovu, které naznačují sklon původní střechy a rozsah domu v období před jeho rozšířením. Na půdní část ze západu navazuje menší úložný prostor, jenž je od půdy oddělen bedněnou stěnou. Do úložného prostoru bylo možné vstoupit přímo ze síně. Vzhledem ke zřícené konstrukci stropu nad původní kuchyní je tato část v současné době nepřístupná.

Nový prostor, který vznikl dodatečným nadzvednutím západní části krovu, byl také využit pro vestavění třetí komory, situované nad menším sklípkem. Vstup prolomený v jižní bedněné stěně komory je osazen klasicistními jednokřídlovými dveřmi rámové konstrukce, s jednou svislou a jednou vodorovnou příčlí, které rozdělují plochu dveří na čtyři kazetová pole, jejichž plochu vyplňují plastické vertikální kosočtverce. Líc dveří je opatřen dvěma vertikálními rozvilinovými závěsy, petlicí pro visací zámek a jednoduchým krabicovým zámkem. Jižní a severní stěnu komory tvoří svislé prkenné bednění s krycími lištami. Ze západu je prostor komory limitován šikminou střechy s bedněným sedlovým vikýřem, vestavěným do konstrukce krovu. Vikýř je prolomen jedním okenním otvorem, který prosvětluje interiér komory a prostřednictvím okenního otvoru, situovaného ve východní stěně komory, je prosvětlena i severní část síně. Konstrukce podlahy komor a půdního prostoru je zhotovena z fošen.

Dřevník

Na obytnou část ze severu navazuje hospodářský díl domu, jehož součástí je také dřevník, který je přístupný přímo ze síně v prvním patře. Vstupní otvor do dřevníku, prolomený v severní stěně síně, je osazen jednokřídlovými dveřmi dřevěné rámové konstrukce s pěti kazetovými výplněmi. Dveřní křídlo s krabicovým zámkem a jednoduchou klikou je zavěšeno na dvou vnitřních vertikálních kovaných rozvilinových závěsech. Při vstupu do dřevníku je nutné překonat dva dřevěné schodové stupně, pod kterými prochází příčný vazný trám krovu. Prostor dřevníku (vznikl dodatečným nadzvednutím západní části krovu) je z východu vymezen západní roubenou stěnou *„presovny"*, na kterou od severu navazuje západní zdivo kolny. Severní (štítová) stěna dřevníku je vyzděna z cihel a prolomena vstupním otvorem na venkovní terasu, situovanou ve svažitém (stoupajícím) terénu. Vstup je osazen jednokřídlovými dveřmi svlakové konstrukce. Ze západní strany je prostor dřevníku limitován šikminou střechy. Konstrukce podlahy dřevníku je zhotovena z fošen.

Presovna

Na obytný pokoj od severu navazuje roubená stavba, tzv. *„presovna"*, jejíž interiér byl v minulosti využit k lisování ovoce pro výrobu ovocných šťáv a limonád. Roubená stavba je založena na obvodovém kamenném zdivu *„předního"* sklepa. Konstrukce je provedena z hraněných nezaoblených i zaoblených trámů, v menší míře jsou v konstrukci použity i neopracované kuláče. Vazby nároží jsou provedeny převážně s přesahy zhlaví s částečně přeplátovanými spoji. Spáry mezi trámy jsou uvnitř vyplněny mechem a z vnější strany opatřeny vápennou maltou s bílým vápenným nátěrem.

Roubená stavba není s jižní obytnou částí domu provázána. Mezi stavbami je ponechána cca 50 cm mezera (viditelná z interiéru dřevníku), která je na východní fasádě domu dodatečně zakryta vodorovným prkenným bedněním imitující roubení. Při pohledu na východní průčelí domu sice působí obě stavby téměř jako jeden celek, ale obytná i roubená hospodářská část domu je od sebe oddělena štítovými stěnami. Vstupní otvor do *„presovny"*, prolomený ve východní fasádě, je přístupný po venkovním kamenném schodišti. Vstup je osazen trámovou zárubní a druhotně použitými jednokřídlovými dveřmi dřevěné rámové konstrukce s kovanými horizontálními závěsy s listovitým zakončením a zámkem s odkrytou mechanikou na podkladním plechu. Úprava stěn v interiéru ponechává viditelný rastr trámů roubené konstrukce. Interiér prosvětluje menší okenní otvor ve východní stěně, který má deštěné špalety se zapuš-

těnou jednoduchou železnou mříží. V severovýchodním koutu místnosti je situováno dřevěné žebříkové schodiště, vedoucí do podkroví. Konstrukce stropu je trámová s prkenným záklopem. Podlaha je zhotovena z širokých fošen kladených těsně vedle sebe na sraz proti směru podélné osy domu.

Kolna

Na „*presovnu*" ze severu navazuje z části zděná kolna, která je založena na obvodovém zdivu sklepa. Západní, severní a část východní stěny kolny tvoří kamenné zdivo, vyzděné na hliněnou maltu, přičemž západní zdivo navazuje přímo na západní roubenou stěnu presovny. Severní roubená stěna presovny je využita jako příčná stěna, oddělující obě prostory. Na východní roubenou stěnu presovny ze severu navazuje krátký úsek drážkové konstrukce kolny. Mezi drážkovou a zděnou konstrukcí je prolomen vstupní otvor do interiéru, který je prosvětlen jedním oknem, prolomeným v západním zdivu. Konstrukce stropu je trámová s prkenným záklopem. Podlaha je zhotovena z širokých fošen kladených těsně vedle sebe na sraz, proti směru podélné osy domu.

PŮDA A KROV

Půda a krov nad obytnou částí domu

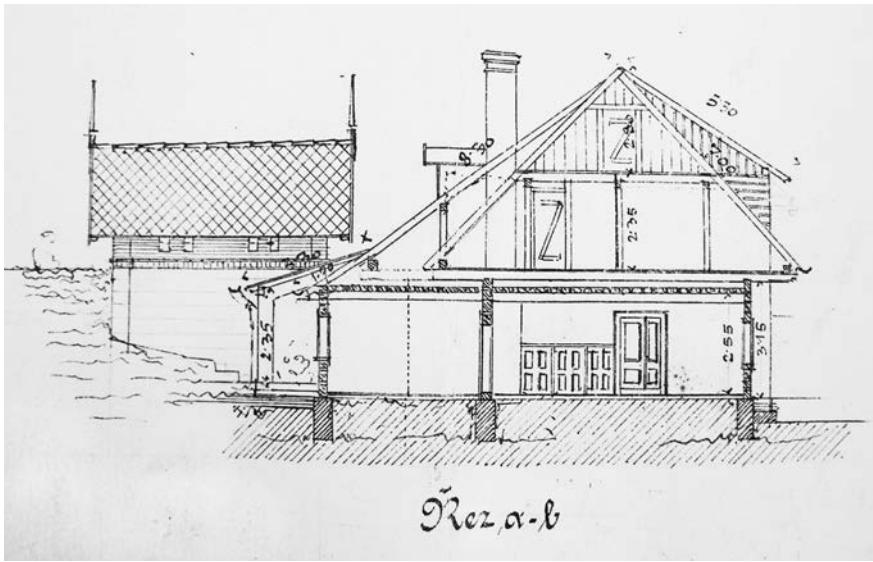
Konstrukce krovu v prostoru nad obytnou částí domu se skládá ze dvou úrovní. Spodní úroveň krovu byla využita pro vestavbu již zmíněných bedněných komor a dalších prostor. Druhou úroveň představuje volná půda, která byla v minulosti využita jako sýpka. Do volné půdy je možné vstoupit po žebříkových schodech, jež jsou nasazeny přímo z rozšířeného prostoru síně. Na schody navazuje malá půdní chodbička, vymezená dvěma bedněnými stěnami, které rozdělují půdu na dvě části – severní a jižní. Bedněné stěny jsou prolomeny vstupními otvory do obou půdních prostor. Vstupní otvory jsou vybaveny trámovými zárubněmi s trny, do nichž jsou zavěšeny jednokřídlové dveře svlakové konstrukce. Na líci dveří do severní části půdy je dochován nápis „Oves". Rub dveří je vybaven kovanými pásovými horizontálními závěsy s listovitým zakončením. Analogické pásové závěsy se dochovaly i na rubu dveří do jižní části půdy.

Konstrukce krovu je hambalková. Tvoří ho jedenáct příčných vazeb, včetně dvojice vazeb štítových. Jednotlivé vazby sestávají z dvojice krokví, na spodních koncích osedlaných na okapové vaznice. Krov je vybaven třemi podpůrnými a podélně ztužujícími stojatými stolicemi, z nichž postranní podpírají ham-

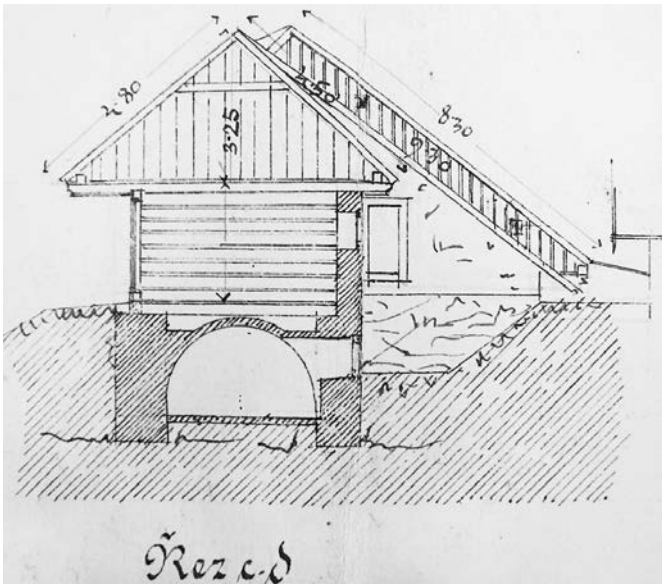
balky v místě jejich spojení s krokvemi, a středová stolice představuje rámovou konstrukci vynášející střed stropních trámů, které zároveň tvoří konstrukci podlahy ve druhé úrovni krovu. Hambalky jsou do krokví plátovány jednostrannou rybinou. Volné konce krokví klesají lehce pod úroveň okapových vaznic. Přesah střechy před štítem je malý. Krokve ve štítových vazbách zároveň tvoří součást rámu nesoucí bednění štítu. Vzhledem k asymetrickému rozšíření půdorysu domu směrem k západu jsou krokve v západní části krovu nastaveny dlouhými námětky, dosedajícími buď na mladší okapovou vaznici, uloženou na zhlavích stropních trámů světničky, nebo na pozednici na koruně západního zdiva původní kuchyně. Většina prvků krovu je spojována původními kolíky. Dřevo je opracováno tradičním tesařským způsobem a nenese stopy po požáru (zakouření). Na některých trámech ve druhé úrovni krovu se dochoval zápis křídou v podobě svislých přeškrtnutých čárek, který představoval „evidenci" skladových zásob obilnin.

Půda a krov nad hospodářskou částí domu

Přístup do krovu nad hospodářskou částí domu je umožněn jak z interiéru po žebříkovém schodišti, situovaném v severovýchodním koutu presovny, tak i z exteriéru – vstupním otvorem, prolomeným v severní štítové zdi domu.

Historický plán domu, řez A–B, kolem r. 1900, Obecní úřad Benecko, reprofoto M. Witkowski.

Historický plán domu, řez C–D, kolem r. 1900, Obecní úřad Benecko, reprofoto M. Witkowski.

Krov se skládá z jedné úrovně hambalkové soustavy. Je tvořen devíti příčnými vazbami, včetně dvojic vazeb štítových. Jednotlivé vazby se sestávají z dvojic krokví, na spodních koncích osedlaných na okapové vaznice. Volné konce krokví klesají lehce pod úroveň okapových vaznic. Přesah střechy před severním štítem je malý. Štítové krokve jsou uloženy na zděné štítové stěně. Na východní straně krovu jsou krokve místy ztuženy podélným zavětrováním krovu. V části krovu nad presovnou došlo rovněž k asymetrickému rozšíření půdorysu domu směrem k západu. Krokve jsou v západní části krovu nastaveny dlouhými námětky dosedajícími na pozednici, uložené na koruně nízké západní cihelné stěny dřevníku. Většina prvků krovu nad hospodářským dílem domu je spojována původními kolíky a dřevo je opracováno tradičním tesařským způsobem.

Půda a krov nad mléčnicí

Přístup na půdu a do krovu nad mléčnicí je umožněn pouze z exteriéru – vstupem ve východní štítové zdi mléčnice. Krov je nadzvednut cihelným zdivem o půdní polopatro. V jižním cihelném zdivu polopatra jsou prolomena čtyři obdélná, na výšku položená okénka se segmentovými záklenky. Konstrukci krovu mléčnice lze zařadit mezi krovy s hřebenovou vaznicí. Krov je tvořen

šesti příčnými vazbami, včetně dvojic vazeb štítových. Jednotlivé vazby sestávají z dvojic krokví, na horních koncích „zavěšených" na hřebenovou vaznici a spojených přeplátovanými spoji. Hřebenová vaznice je vynesena třemi sloupky a podélné ztužení je zajištěno pásky mezi sloupky a vaznicí. Spodní konce krokví jsou osedlány na pozednice vynesené hraněnými sloupky se vzpěrami nad cihelné zdivo půdního polopatra. Přesahy střechy před štíty jsou větší a vynášejí je předsazené páry krokví. Většina prvků krovu mléčnice je spojována hřebíky. Dřevo je opracováno tradičním tesařským způsobem a nenese stopy po požáru (zakouření). Střešní krytina je kladena na plné bednění.

DOPLŇKOVÉ PRŮZKUMY

V průběhu stavebněhistorického průzkumu domu bylo odebráno několik vzorků z dřevěných prvků stavby, které byly zpracovány v dendrochronologické laboratoři DendroLab Brno Ing. Tomášem Kynclem.[87] Pro datování jednotlivých částí konstrukce domu byly odebrány vzorky z přesahů zhlaví trámů v jihozápadním a jihovýchodním nároží roubené konstrukce domu a přesah zhlaví východní (příčné) roubené konstrukce světničky. Další vzorek byl odebrán z přesahu zhlaví trámu příčné roubené konstrukce, oddělující prostor síně od komory, a ze stejného trámu byl odebrán vzorek v interiéru domu. Datovací materiál byl také získán z přesahu stropního trámu v prvním patře domu a z přesahů zhlaví trámů v jihovýchodním nároží roubené konstrukce světnice. Datované trámy domu čp. 5 v Horních Štěpanicích byly zhotoveny z jedlí a smrků pokácených v letech 1780–1782, 1800–1801 a někdy po roce 1867.

ZÁVĚR

Nejstarším historickým pramenem, který dokládá existenci usedlosti, je písemná zpráva uvedená v berní rule z roku 1654, která zmiňuje i nejstaršího známého majitele gruntu, *Jindřicha Honsů*. Z důvodu absence dalších historických zpráv však nelze o stavební podobě usedlosti a o jejím vnitřním uspořádání v polovině 17. století nic bližšího říct. Nové informace o stavebním vývoji domu přinesl až stavebněhistorický průzkum, z jehož výsledků vyplývá, že objekt byl s největší pravděpodobností znovu vystavěn nedlouho po roce 1781.

K analýze stavebních dějin a k dataci jednotlivých konstrukcí domu významně přispěl dendrochronologický průzkum, který umožnil lokalizovat

[87] KYNCL, Tomáš. *Výzkumná zpráva 013-19. Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků roubeného domu čp. 5 v Horních Štěpanicích*. DendroLab Brno. 2019.

a popsat nejstarší části stavby. Skácení dřeva na stavbu domu proběhlo na přelomu let 1780/1781–1781/1782. Výstavba nového domu započala nedlouho po smrti původního majitele usedlosti Jana Honců, který zemřel v roce 1781. Stavební práce mohli iniciovat jeho synové Václav nebo Mikuláš, kteří na zděděném gruntu společně hospodařili. Nejstarší datované prvky domu byly zjištěny převážně v hospodářské (severní) části domu. Trámy datované do období první poloviny 80. let 18. století jsou zachovány v západní obvodové roubené stěně „*presovny*" a ve východní stěně navazující kolny. Do stejného období se podařilo také datovat druhotně použitý stropní trám komory v první úrovni krovu nad obytnou (světnicovou) částí domu. O jeho druhotném umístění svědčí fakt, že trám by v současné poloze při zachování původního sklonu (nenadzvednuté) střechy přímo přesahoval ven ze střešního pláště. Ostatní datované konstrukční prvky se zachovaly ve své původní intaktní poloze. Do osmdesátých let 18. století lze tedy s největší pravděpodobností datovat obvodovou konstrukci severní kolny a na ní z jihu navazující roubenou konstrukci „*presovny*". Hambalkový krov (bez dodatečně nastavených námětků) nad hospodářským a obytným dílem domu nese v celé své úrovni shodné řemeslné znaky a s největší pravděpodobností byl vystavěn ve stejné stavební fázi. O podobě usedlosti v období před razantními stavebními zásahy ve druhé polovině 19. století vypovídají i záznamy z rodinné kroniky.[88]

Další informace o podobě domu přinášejí kartografické prameny z 1. poloviny 19. století. Jedná se o císařský otisk map stabilního katastru a indikační skicu stabilního katastru, které byly pro oblast Benecka vyhotoveny v měřítku 1 : 2880 v roce 1842.[89] Na obou mapách je zakreslena žlutě kolorovaná budova, která naznačuje spalnou konstrukci domu. Dům byl postaven na obdélném nepravidelném půdorysu, rozšířeném v jižní obytné části. Delší osa objektu je orientována v ose severovýchod–jihozápad, přičemž jižní (štítové) průčelí domu se obrací směrem k údolí. Hlavní vstupní průčelí domu je zvýrazněné zesílenou čárou a obrací se směrem k východu.

Otázkou zůstává vnitřní dispozice jižní části domu. Údaje v rodinné kronice nezmiňují síň, která byla jako hlavní komunikační prvek v domě nezbytná. Z výše uvedených údajů lze říct, že hlavní vstup do domu byl prolomen ve východní fasádě domu. Na vstup navazovala síň, která byla vzhledem k situování vodního zdroje při západní straně domu průchozí. Ze síně bylo možné

---

[88] Viz kapitola „Historie domu" naší studie.

[89] Národní archiv, Stabilní katastr, Praha, číslo fondu 56, indikační skica, datace 1826–1843, Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, císařský otisk, č. 2163-1.

vstoupit do světnice, jež stejně jako dnes představovala jižní obytný díl domu. Umístění dymníkové (černé) kuchyně lze předpokládat ve stejném prostoru jako dnes a snad již v této stavební fázi se jednalo o samostatnou menší místnost, umístěnou ve druhém traktu vedle světnice. Uvažovat lze rovněž i o větší nice, otevřené v zadní části síně, se sestavou otvorů pro obsluhu topenišť a podestou pro otevřený oheň. Rovněž o umístění dvou komor v přízemí domu se lze jen dohadovat. Situování obou komor do třetího (severního) dílu domu však napovídají nejen četné analogie staveb z okruhu stavební oblasti dřevěného roubeného domu, ale i záznamy v rodové kronice, které hovoří o *„kvelbu"*, tedy o komoře, do které je možné vstoupit vpravo ze síně. Další zprávy hovoří o tom, že za *„kvelbem"* je umístěno schodiště do podkroví a že *„poslední dveře vedly do bramborového sklepa"*[90], který lze chápat jako místnost s funkcí skladovací komory. Tuto domněnku podporuje i fakt, že *„bramborový sklep"* navazuje přes síň na protější kuchyň. Prostor výše zmíněného *„kvelbu"* lze rovněž chápat jako uzavřenou místnost s funkcí spížní komory. Je tedy pravděpodobné, že dnešní prostor *„kvelbu"*, který je otevřený do zadního, valeně klenutého sklepa, byl v první stavební fázi od sklepa oddělen příčnou zdí. Tuto hypotézu potvrzuje i záznam v rodinné kronice, který vymezuje sklep od komor do zadní části domu. Sklep mohl být v první stavební fázi domu samostatně přístupný vstupním otvorem, prolomeným v západním zdivu (v blízkosti severozápadního koutu sklepa), který byl později částečně zaslepen a využit jako okenní otvor. Podoba štítů domu z této stavební fáze není známa. Na základě dochovaných konstrukcí však lze předpokládat, že nesly svislé prkenné bednění.

Do podoby domu nejvýrazněji zasáhly stavební úpravy ve druhé polovině 19. století, které se podařilo vymezit prostřednictvím historických písemných pramenů a následně i ověřit dendrochronologickou analýzou dřevěných konstrukcí domu. Významným pramenem pro poznání stavební podoby objektu ke sklonku 19. století jsou stavební plány domu, jejichž vznik lze datovat do období kolem roku 1900. Stěžejním pramenem ke stavebním úpravám domu je rodinná kronika, ve které je zaznamenána jak podoba vnitřní dispozice domu po náročné přestavbě v roce 1868, tak i následující stavební úpravy domu, které souvisely se založením výroby likérů.

Přestavba domu, již inicioval majitel usedlosti David Honců, zasáhla převážně jižní obytnou část. Rozsáhlé stavební práce si vynutily přeroubení celého

[90] Soukromý archiv, Štěpanická kronika, Jilemnice 1952, s. 13.

bloku obytného prostoru. Vzorky dřev odebrané z trámů západní a východní roubené konstrukce světnice a západní roubené konstrukce světničky byly dendrochronologickou metodou datovány do období mezi roky 1854–1867. Rozvržení okenních otvorů v nově roubených stěnách je dochováno do současnosti. V této stavební etapě byla vyzděna z cihel severní stěna světnice a obvodové zdivo kuchyně, z části zasunuté do světnicového dílu. Do severovýchodního koutu kuchyně byla včleněna černá kuchyně, jejíž obvodové stěny se segmentovým záklenkem a dymníkovým komínem byly rovněž vyzděny z pálených cihel. Obslužný prostor černé kuchyně byl přístupný segmentově zaklenutým otvorem, otevřeným do místnosti. Pracovní prostor černé kuchyně byl vybaven obslužnými otvory, které ústily do chlebové pece, umístěné v severozápadním koutu světnice. Zaslepení obslužných otvorů pece a uzavření prostoru černé kuchyně dveřmi patří až mladší stavební fázi. Prostor světnice a světničky byl zastropen podélně kladeným záklopem z povalů, jež vynášely stropní trámy. Patrně až v této stavební fázi došlo k zaklenutí síně třemi poli placek do pasů. Schodiště do podkroví bylo situováno ve stejné pozici jako dnes. Rozsáhlé stavební úpravy postihly i krov. Rozšíření půdorysu domu směrem k západu si vyžádalo nastavení krokví dlouhými námětky, které byly osedlány na okapovou vaznici, uloženou na zhlavích stropních trámů světničky, a na pozednici, umístěnou na koruně západního zdiva kuchyně. Do prostoru krovu nad klenutou síní a *„kvelbem"* byla vestavěna prostorná komora, jejíž obytnou plochu rozšířil a prosvětlil nově vybudovaný pultový vikýř se čtyřmi okenními otvory s výplněmi, které se dochovaly dodnes. Nový prostor, vzniklý dodatečným nadzvednutím západní části krovu, byl rovněž využit pro vestavění třetí komory, umístěné nad menším sklepem. Interiér komory a část chodby v podkroví prosvětlily nové sedlové vikýře.

Následující stavební úpravy již souvisely s novým využitím vnitřních prostor domu pro výrobu likérů, vín a ovocných šťáv. První stavební úpravy byly provedeny již v roce 1872. *„Bramborový sklípek"* naproti vchodu do kuchyně byl upraven jako čistírna lihu. Podlaha sklepa byla snížena o dva schodové stupně, aby bylo dosaženo potřebné výšky pro umístění filtračních nádob pro čištění surového lihu. Okno místnosti bylo opatřeno mříží a do sklípku byl zaveden vodovod. Podle údajů v rodinné kronice byla voda v tomto období do domu přiváděna *„dřevěnými troubami"* z haltýře nad stavením. Ocelový vodovod, který se ve sklípku dochoval dodnes, byl zaveden později. V západní stěně kuchyně byly prolomeny dva okenní otvory. Další stavební úpravy proběhly i v prostoru černé kuchyně, kde byly zaslepeny obslužné otvory chlebové pece a prostor pod dymníkovým komínem byl upraven jako udírna. Segmentově

zaklenutý vstupní otvor do černé kuchyně byl uzavřen dvoukřídlovými, ven otevíratelnými dveřmi. Při jižním zdivu kuchyně byl postaven nový, zděný kuchyňský sporák a interiér byl vybaven několika kotli na vaření šťáv. Chlebová pec, umístěná v severozápadním koutu světnice, byla zbořena a nahrazena kachlovým sporákem.

Nedlouho po roce 1877 byla při západním průčelí domu vystavěna nová mléčnice, která nahradila starší, od domu vzdálenější stavbu. Voda, jež v mléčnici proudila širokými, mělkými žlaby, byla přiváděna z haltýře nad stavením. Rozšíření sortimentu likérky a nedostačující prostor pro uskladnění lihovin si vyžádaly další rozšíření půdorysu domu. V roce 1886 byl při západním průčelí domu naproti vstupu do mléčnice vystavěn *„zadní sklep"*, který ze severu navazoval na menší sklípek pro úpravu lihovin. Nový sklep byl následně využit pro uskladnění velikých sudů se žitnou kořalkou. Dodatečným rozšířením západní části krovu nad *„presovnou"* byl *„zadní sklep"* zastřešen. Nově vzniklý prostor v podkroví nad sklepem byl využit pro uskladnění dřeva. Vstup do dřevníku byl umožněn jak z exteriéru – vstupem, prolomeným v severním cihelném štítovém zdivu dřevníku, tak i z interiéru domu – vstupem, prolomeným v severní stěně síně ve druhém nadzemním podlaží. V souvislosti s rozšířeným provozem likérky byl k uskladnění sudů s lihovinami využit i *„přední sklep"*. Je pravděpodobné, že v tomto období došlo k odstranění severního příčného zdiva starého *„kvelbu"* a otevření prostoru do zadního, valeně klenutého sklepa. O druhotných úpravách okenních os ve východním zdivu sklepa napovídají špalety otvorů, přezděné cihlami.

V roce 1889 došlo k zastřešení části venkovního prostoru mezi mléčnicí, zadním sklepem a severním zdivem kuchyně. Zastřešení bylo řešeno pultovou střechou s plechovou krytinou. Ze západu byl prostor uzavřen prosklenou stěnou, se vstupem na zahradu. Nově vzniklý prostor, který sloužil rovněž jako spojovací „chodba" k mléčnici a zadnímu sklepu, byl účelově využit jako vodárna. Vodárna byla vybavena širokým korytem, ve kterém se vymývaly sudy, demižony a láhve pod stále proudící vodou, přiváděnou samospádem potrubím z haltýře nad stavením.

Stavební podoba domu na konci 19. století je rovněž zaznamenána na několika historických fotografiích. Snímky zachycují dům převážně od jihozápadu. Je na nich dobře patrné řešení jižního průčelí domu se zdobeným štítem. Štít byl stejně jako dnes rozdělen do dvou horizontálních pásů. Spodní pás tvořilo svislé prkenné bednění s krycími lištami a vrchní pás byl rozdělen do tří bedněných polí s krycími lištami, přičemž svisle bedněná byla pouze střední část a postranní pole byla bedněná šikmo s prkny kladenými vstřícně, rovno-

běžně se střechou. Také rozvržení okenních otvorů ve štítu bylo téměř shodné se současným stavem. Na snímcích z konce 19. století chybí pouze malé okénko, prosvětlující půdní prostor v podkroví. Roubení domu kontrastovalo s bíle zvýrazněnými výmazy spár mezi trámy. Rozvržení okenních otvorů v roubených konstrukcích světnice i světničky odpovídá současnému stavu. Na snímcích jsou dobře viditelné i použité dvoukřídlové okenní výplně se šestidílným tabulkovým členěním. Okenní otvory po obvodu lemovaly prkenné obložky, jež společně s okny zvýrazňoval bílý nátěr. Dobře viditelné a kontrastní byly (dnes již téměř zaniklé) šambrány okenních otvorů v západním zdivu původní kuchyně. Střešní krytinu obytného i hospodářského dílu domu tvořil šindel. Šindelová krytina byla rovněž použita k zastřešení vrcholové polovalby. Na zastřešení kuchyně a vodárny byl použit plech. Z kresebného stavebního plánu domu je patrné, že zděná část východního průčelí domu měla navržený náročnější systém povrchové výzdoby omítky, která byla doplněna o vystupující hladké obvodové pásy.

V průběhu 20. století došlo v domě k několika stavebním úpravám. Částečnou rekonstrukci a úpravy domu inicioval v roce 1934 syn zakladatele likérky Jan Honců. Do prostoru vodárny, kuchyně a patrně i do sklípku, který sloužil pro úpravu lihovin, byl zaveden nový ocelový vodovod. Prostorná komora, vestavěná do první úrovně krovu nad původním „*kvelbem*" a síní, byla rozdělena příčnou stěnou na dva přibližně stejně velké pokoje, využívané služebnými. K severní stěně kuchyně byla přistavěna toaleta a zachycování odpadních vod bylo řešeno nově vybudovanou železobetonovou žumpou. Další stavební úpravy proběhly i v prostoru vodárny a mléčnice. Zchátralá dřevěná konstrukce pod prosklenou západní stěnou vodárny byla nahrazena zděnou a původní podlahu ve vodárně nahradila podlaha z betonové konstrukce. Klenutý strop v mléčnici byl stržen a nahrazen plochým železobetonovým. Železobetonová konstrukce byla rovněž použita na zastropení komunikačního prostoru mezi vstupy do zadního sklepa a mléčnice. Vzhledem ke snadnějšímu přístupu do podkroví mléčnice byl venkovní svažitý prostor za severním zdivem vodárny (v úseku mezi zadním sklepem a mléčnicí), zasypán. Tyto práce si vyžádaly zaslepení okenního otvoru v západním zdivu zadního sklepa a zasypaný prostor byl uzavřen železobetonovou konstrukcí, která umožnila téměř bezbariérový přístup ze svažitého terénu do podkroví mléčnice. V této stavební etapě byl zasypán i venkovní prostor za zadním sklepem, kde lze předpokládat původní přístup do zadní, valeně klenuté části sklepa, který byl rovněž využit pro uskladnění lihovin. Předpokládaný vstupní otvor, prolomený v západním zdivu sklepa, byl v souvislosti s venkovními úpravami terénu zaslepen.

Střecha obytné i hospodářské části domu, orientovaná směrem k východu, včetně vrcholové polovalby, byla opatřena krytinou z eternitových šablon šedého odstínu. Nový střešní plášť z eternitových šablon byl položen i na severní části střechy (nad hospodářským dílem domu) orientované směrem k západu. Střechu nad jižní obytnou částí domu pokrýval šindel, který byl později nahrazen krytinou z atypických betonových tašek.

V průběhu druhé poloviny 20. století došlo v exteriéru a interiéru domu k dalším stavebním úpravám, které již iniciovali noví majitelé domu. Prostor světnice byl rozdělen příčnou stěnou na dvě zhruba stejně velké části. První část, přístupná hned ze síně, byla využita jako kuchyň, druhá sloužila jako obývací pokoj s ložnicí. Vstupní otvor do původní kuchyně, prolomený v západním zdivu světnice, byl zaslepen. Roubené obvodové stěny ve světnici, včetně povalů, byly zakryty dřevovláknitými deskami. Zdivo východního průčelí domu bylo opatřeno novou cementovou omítkou a hlavní vstup do domu po stranách doplnily dva zděné šikmé zavětrovací pilířky. Jižní a východní roubená konstrukce, vytyčující obytný prostor domu, byla obložena prkenným bedněním a staré dožilé vnější okenní výplně otvorů, prosvětlující světnici, nahradily nové bez tabulkového členění. Při západním průčelí domu byl vystavěn přístřešek garáže, který zakryl západní prosklenou stěnu vodárny. Další drobné úpravy však již nenarušily hmotu a původní dispozici domu.

Martin Witkowski: ***Architektonische und bauhistorische Bestandsaufnahme der ehemaligen Likörfabrik in Horní Štěpanice***

Die bauhistorische Untersuchung des teilweise gezimmerten Hauses Nr. 5 im Dorfdenkmalschutzgebiet Horní Štěpanice (Oberštěpanitz, Ortsteil von Benecko) entstand aufgrund der Absicht des Bauherren, das derzeit unzulängliche und baufällige Gebäude in ein Einfamilienhaus mit Büro umzubauen.

Der Satteldachbau, beruhend auf einem länglichen unregelmäßigen Grundriss, ist quer in ein Zimmer, eine Stube, eine schwarze Küche, einen durchgehbaren Gewölbegang und ein monumentales Kellergewölbe, woran sich der Wirtschaftsteil des Hauses anschließt, gegliedert. Aus Sicht der Denkmaleinschätzung fesselt uns das Interieur des durchgehbaren Gewölbeganges, der von drei Platzelfeldern in Gurtbogen eingewölbt ist. Einige Elemente im Interieur weisen auf das Bestreben des damaligen Besitzers hin, sich der Ausstattung eines Bürgerhaushalts anzunähern. Der Charakter des Hauses ist als prunkvolleres, jedoch zweckmäßig gestaltetes Haus gesellschaftlich höherstehender Dorfbewohner einzustufen. In der Zeit von 1872 bis 1946 wurde das Gebäude zur Herstellung von Likören, Schaumweinen und Fruchtsäften genutzt. Die Produkte aus der hiesigen Likörfabrik wurden in das gesamte Riesengebirge geliefert und erlangten nach und nach Ruhm auch über die Grenzen der Region hinaus.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

DROBNOSTI

„POPRAVČÍ" MEČ Z ČESKÉHO DUBU

Jiří Zoul Sajbt

Meč uchovávaný ve sbírkách Podještědského muzea v Českém Dubu (přír. č. 237/89) je právem považován za jednu z největších zajímavostí této památkové instituce. Dlouhou dobu se tradovalo, že se jedná o popravčí meč, byť na první pohled je jasné, že tomu tak rozhodně není. Ačkoli se nedochovala záštita a hlavice je nejspíš pozdější,[1] dle proporcí lze poznat, že se původně jednalo o velký jedenapůlruční meč, v dobových pramenech také zvaný *graete swerde*. Tyto zbraně, byť v obecné rovině spadají mezi pobočné, se u pasu zpravidla nenosily. Vzhledem k jejich rozměrům bývaly zavěšovány na sedlo koně a sloužily tedy především jako zbraně jízdních bojovníků – rytířů.

Celková délka zbraně je 124 cm, čepel je dlouhá 101 cm a široká 5,5 cm, přičemž výbrus sahá do její necelé poloviny (45 cm). Kovářské značky, které se nacházejí ve výbrusu na obou stranách čepele, zobrazují čtvernohé zvíře, podobné tomu,

Jílec a hlavice meče. Foto autor.

Zoomorfní značka ve výbrusu meče. Foto autor.

Iniciály výrobce Juliána del Rey, složené do písmene „R". Foto autor.

[1] Nejdříve se podobné hlavice objevují kolem poloviny 16. století, ale různě zdobené hlavice kulového tvaru byly velice oblíbené prakticky po celé období baroka – ŠACH, Jan. *Chladné zbraně: fotografický atlas*. Praha: Aventinum, 2000, s. 48–49, 82–83, 97, 106, 109–111, 144, 147, 158, 165–166. ISBN 80-7151-162-5; BYAM, Michele. *Staré zbraně*. Bratislava: Tatran, 1992, s. 42–45. ISBN 80-222-0363-7.

které používali pasovští mečíři. Nicméně posléze bylo zjištěno, že za písmeny „R", která tato vyobrazení zvířat rovněž po obou stranách čepele doprovázejí, se skrývá ligatura IDR, tedy iniciály hispánského mečíře Juliána del Rey.[2]

Díky identifikaci výrobce můžeme tuto zbraň velice dobře datovat do přelomu 15./16. století. Julián del Rey byl mečíř maurského původu. Pod jménem Reduan působil ve službách posledního granadského emíra Muhammada XII. Po pádu Granady a zakončení reconquisty na Pyrenejském poloostrově v roce 1492 přijal křest a začal vystupovat právě pod jménem Julián del Rey. V roce 1495 přesídlil do Toleda a stal se prvním věhlasným toledským výrobcem mečů. Dalo by se říci, že odstartoval toledskou mečířskou tradici, která trvá dodnes.[3]

Že se meč vyrobený v Toledu objevil v Českém Dubu, není zase tak podivuhodné, jak by se mohlo zdát. Mít zbraň vyrobenou věhlasným mečířem patřilo k dobrému renomé šlechtice, stejně jako mít zbroj vyrobenou norimberskými platnéři. Kvalitní meč, což tento bezpochyby je, se jako dědictví v rodu udržoval po řadu generací. Když pominula doba jeho používání, je možné, že jej vrchnost (Oppersdorfové?) darovala svému městu, kde byl užíván jako justiční – tedy jako symbol práva při soudních přelíčeních. Postupem doby lidovým podáním mohl být jeho význam z justičního překroucen na popravčí, jak se dosud tradovalo. Nepochybně právě změna jeho funkce, resp. to, že pro něj byla jiná funkce nalezena, když dosloužil jako zbraň a svým způsobem jistě i jako znak stavu a prestiže majitele, zajistilo, že se dochoval do dnešních dnů.

Můžeme jen litovat, že se tento robustní meč nedochoval kompletní. Pro ztrátu záštity a nepůvodnost hlavice tak nemůžeme dát dohromady jeho kompletní typové zařazení. Můžeme určit pouze čepel, která je typu XVIa, a jílec, jenž je typu 7 dle typologie Ewarda Oakeshotta.[4] I přes svou neúplnost se však jedná o velice vzácnou památku a jednu z nejstarších a hlavně nejlépe dochovaných pozdně středověkých čepelí v severních Čechách.

Jiří Z. Sajbt: *„Henkerschwert" aus Český Dub*

Der Artikel befasst sich mit dem historischen Schwert, das im Podještědské muzeum Český Dub (Museum des Jeschkenvorlandes in Böhmisch Aicha) aufbewahrt wird. Neuerdings wurde ermittelt, dass es sich um ein spätmittelalterliches anderthalbhändiges Schwert handelt. Dank Kennzeichnung mit der Schwertmarkierung konnte sogar der Hersteller identifiziert werden. Es war Julian del Rey, der am Umbruch des 15. und 16. Jahrhunderts in Toledo tätig war.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

---

[2] Na podobnost a možnou záměnu pasovského vlka a značky Juliána del Rey upozorňuje i KLUČINA, Petr. *Zbroj a zbraně. Evropa 6.–17. století*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2004, s. 665. ISBN 80-7185-661-4.

[3] RODRÍGUEZ LORENTE, Juan José. *The Perrillo Mark of the Spanish Swordsmith Julian del Rey*. Summary. *Gladius*. 1964, roč. III, s. 97–98. ISSN 0435-029X.

[4] Typologie zpracovaná Ewardem Oakeshottem byla u nás otištěná v KLUČINA, P. *Zbroj a zbraně*, s. 34–36.

TAJEMNÝ VĚZEŇ V PODKROVÍ BĚLOHRADSKÉHO ZÁMKU

Josef Klazar

Katolický kněz, archeolog a historik František Xaver Bohuslav Petera Rohoznický (1798–1877), který spravoval bělohradskou faru od 2. srpna 1836 do své rezignace 14. prosince 1848 (respektive do 24. srpna 1847, kdy odešel do Prahy na léčení),[1] se zajímal nejen o historii, ale také o folklorní tradici a zejména lidové

[1] František Xaver Bohuslav Petera Rohoznický, vlastním jménem František Petera, se narodil 8. července 1798 v Rohoznici u Miletína. Do školy začal chodit nejdříve v Miletíně, ale po smrti matky († 9. 12. 1807) navštěvoval od ledna 1808 normální školu v Jičíně a následně pokračoval studiem na zdejším gymnáziu. Po jeho úspěšném absolvování odešel v říjnu roku 1816 do Prahy, kde studoval nejdříve dva roky filosofii a poté čtyři roky bohoslovectví. Na svátek sv. Bartoloměje 24. srpna 1822 přijal v Hradci Králové od sídelního biskupa Aloise Josefa hraběte Kolovrata Krakovského kněžské svěcení a 8. září téhož roku v kostele sv. Bartoloměje v Lanžově sloužil svou první mši svatou. Dne 16. ledna 1823 získal umístění v Maršově, kde nejdříve působil coby kooperátor a po úmrtí tamního faráře Nikodéma Kulhánka se stal od 23. května do 3. srpna 1829 administrátorem. Poté byl ustanoven maršovským farářem. Prezentován byl ovdovělým hrabětem Alfonsem Aichelburgem, který po smrti své manželky Josefíny, rozené Schaffgotschové († 30. 3. 1829), spravoval maršovské panství jako poručník nejstaršího syna Bertolda, nezletilého dědice po matce. Petera na toto období vzpomínal s hořkostí a připodobňoval se k věznu, čtrnáct let přikovanému v tuhém žaláři. V syrovém prostředí horské fary trpěl revmatismem a astmatem. Navíc se 9. března 1836 musel podrobit operaci kýly. A proto, když si ho švagrová Alfonse Aichelburga baronka Antonie Stillfriedová, rozená Schaffgotschová, vybrala za faráře do Bělohradu, přijal to s velkou vděčností jako vysvobození. Jmenovací dekret si v Bělohradě převzal 19. června 1836 a 2. srpna se ujal úřadu. Na svátek Všech svatých 1. listopadu 1836 byl slavnostně instalován jičínským vikářem Josefem Jiřím Stránským, děkanem na Veliši. František Petera se z Maršova na bělohradskou faru přestěhoval i se svým osobním kaplanem – mladším nevlastním bratrem Antonínem (14. 2. 1811 – 12. 5. 1874).
V Bělohradě se dostal do sporu s tamní vrchností ohledně zádušních pozemků. Tyto rozepře vyvrcholily, když po smrti barona Antonína Stillfrieda († 7. 6. 1841) bělohradské panství od ovdovělé baronky Stillfriedové odkoupil v roce 1843 Alfons Aichelburg. Petera se ho ve svých rukopisech neostýchá nazývat svým úhlavním nepřítelem. K zásadnímu vyhrocení došlo 7. července 1847, kdy se v kanceláři bělohradského panství sešla komise k vyšetření Peterovy stížnosti ohledně dvou neprávem užívaných zádušních luk bělohradským mlynářem. Následkem velkého rozrušení po tomto jednání, kdy rozčilený patron hrabě Aichelburg na Peteru křičel: „Buď vy, nebo já půjdu z Bělohradu!" se mu silně zhoršil stav jeho astmatu, a proto 24. srpna 1847 odešel do Prahy na léčení do „ústavu přírodoléčitelského pana Dr. Špotta". Protože se ani po několikaměsíčním opakovaném léčebném pobytu jeho zdravotní stav nelepšil, požádal 14. prosince 1848 o přiznání penze a vzdal se bělohradské fary. Této žádosti bylo vyhověno a 11. července 1849 mu penze byla přiznána. Viz: Římskokatolická farnost Lázně Bělohrad, Liber memorabilium parochiae Belohradensis. Pamětnice fary bělohradské počínající se od 1. ledna 1836. Rukopis, s. 41–46; 555–556; Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále jen LA PNP), fond Petera Rohoznický František, rukopisy vlastní, *Památky panství Novoveského nyní Bělohradského v Čechách.* Články a poznámky. Rukopis, s. 8–13, 21–23.

pověsti, které zaznamenával do svých rozsáhlých rukopisů. Jedna z nich vypráví o neznámém „*urozenci*" drženém v zámeckém podkroví:

„*V této tvrzi* (myšleno v bělohradském zámku – pozn. autora) *na půdě pod střechou ukazuje se dosud pokoj dosti prostranný vpravo, vyjdouc po schodech nahoru, v němž prý jistý urozenec, jsa blízkým příbuzným jednoho držitele toho zámku, z návodu cizího až do smrti jako v žaláři vězeň byl za tou příčinou, aby po smrti tamějšího pána toho zámku, jakožto nejbližší nápadník, nemohl se na ten nápad táhnouti a tudy aby nepravému, více vzdálenému dědici připadl; byl to prý jeden z Valdsteinů, snad bratr Bertholda Vilíma. Ale o té věci není průvodné jistoty, to jen stará pověst.*"[2]

Hrabě Bertold Vilém z Valdštejna (1640–1724), zmíněný v citaci,[3] získal bělohradské panství dědictvím po své manželce hraběnce Alžbětě Kateřině z Valdštejna – rozené z Valdštejna, zesnulé 17. února 1684.[4] Nabyté dědictví postupně rozšiřoval. Nejdříve přikoupil 6. dubna 1686 svobodný dvůr Šárovcovu Lhotu,[5] 15. července 1692 statek s vesnicí Lukavec a 1. srpna 1701 panství Maršov se Starými Buky. Pro rozrůstající se doménu dokázal 4. dubna 1701 vymoci povýšení na fideikomis s centrem v Nové Vsi (Bělohradě). Nechal zde postavit školu, zřídil sirotčinec a zahájil přestavbu zámku.[6] Od valdických kartuziánů získal koupí v roce 1718 statek Nový Dvůr a statek Černín s vesnicí společně s kostelíkem Petra a Pavla na Byšič-

---

2 LA PNP, fond Petera Rohoznický František, rukopisy vlastní, *Památky panství Bělohradského-Novoveského.* Kniha pamětní, sv. II. rukopis, s. 26.

3 Genealogy. EU. [online]. Dostupné z: http://w.genealogy.euweb.cz/waldstein/waldstein8.html [cit.2021-01-26]. Genealogie uvádí datum narození 10. června 1640 a úmrtí 31. srpna 1724. Naproti tomu je v bělohradské matrice pohřbených zapsáno datum úmrtí 31. října 1724 a věk zemřelého okolo 95 let, což by znamenalo rok narození 1629. Státní oblastní archiv v Zámrsku (dále jen SOA Zámrsk), Sbírka matrik východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Lázně Bělohrad, sign. 83-3, matrika NOZ 1709–1740. Na rozdíl od věku zemřelého, pro který není dostatek pramenů ke srovnání, je datace úmrtí v matrice bezesporu správná, jelikož se shoduje i se záznamem o smrti hraběte Bertolda Viléma ve staré bělohradské pamětní knize. Státní okresní archiv Jičín (dále jen SOkA Jičín), fond Farní úřad Lázně Bělohrad, Farní pamětní kniha 1663–1967, rukopis, s. 29.

4 SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Lázně Bělohrad, sign. 85-2, matrika NOZ 1684–1708. Podle matričního zápisu jí bylo v době smrti 53 let, pokud by tento údaj byl správný, musela by se narodit v roce 1631. To je v rozporu s Genealogií Miroslava Marka, podle které Kateřina Maximiliána Mičanová z Klinštejna, druhá manželka jejího otce Hanibala z Valdštejna, zemřela již v roce 1628. Genealogy. EU. [online]. Dostupné z: http://www.genealogy.euweb.cz/waldstein/ waldstein4.html [cit.2021-01-26]. Také porovnáním s ostatními prameny lze ukázat na nevěrohodnost zmíněné genealogie, podle které první manželka Hanibala z Valdštejna Kateřina Miřkovská ze Stropčic zemřela v roce 1624. Ovšem tatáž Kateřina Miřkovská, provdaná Valdštejnová, dne 15. června 1629 koupila od Albrechta z Valdštejna statek Miletínek. Viz: STARÝ Marek. Kupní smlouvy k lenním statkům frýdlanského knížectví (vévodství). In: *Právněhistorické studie.* Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2020, 50 (3), s. 46, 53, 72, 88. ISSN 0079-4929. Také BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. Část druhá.* V Praze: nákladem Musea království českého, 1883. s. 785, 792.

5 LA PNP, fond Petera Rohoznický František, rukopisy vlastní, *Panství Novoveské-Bělohradské v Jičínsku v Čechách.* Historická studie. Rukopis, sešit 2., s. 53.

6 HRBEK, Jiří. *Barokní Valdštejnové v Čechách: 1640–1740.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny – FF UK, 2013, s. 180.

Litografie zámku Bělohrad od Waldemara Raua, 1852. NPÚ, fotoarchiv, inv. č. 117.039.

kách.[7] V letech 1694–1713 zastával úřad hradeckého hejtmana. Po delším úsilí se mu 2. května 1722 podařilo střední část Nové Vsi (oblast v okolí zámku) povýšit na městečko pojmenované Bělohrad s třemi výročními a jedním týdenním trhem.[8] Svědomitě si také plnil povinnosti patrona kostelů. Důkazem je dominanta současného města Lázní Bělohradu kostel Všech svatých, který dal v roce 1689 od základu vystavět z kamene místo původního dřevěného. Zcela novou stavbou ze dřeva nahradil starý kostelík sv. Jiří v přilehlé obci Hřídelec a ve vsi Svatojanský Újezd zvelebil tamní dřevěný kostel sv. Jana Křtitele.[9]

Jeho zásluhou prošel zásadní úpravou již zmíněný kostelík sv. apoštolů Petra a Pavla na Byšičkách. Na východní straně presbytáře byl proražen otvor a přistavěna půlkruhová sakristie, v dnešní době mylně považovaná za románskou apsidu. Gotická okna byla nahrazena barokními a v tomto duchu se proměnil i celý interiér.[9a]

Domněnka šířená lidovými vypravěči, že záhadným obyvatelem podkrovní místnosti mohl být bratr hraběte Bertolda Viléma z Valdštejna, je správná, důvod tohoto pobytu byl ovšem zcela jiný.

Majitel bělohradského panství měl tři bratry. Nejstarší Maximilián Adam, na-

---

7 SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen: statistisch-topographisch dargestellt. Dritter Band, Bidschower Kreis*. Prag: J.G. Calve'sche Buchhandlung, 1835, s. 144.

8 HRBEK, J., *Barokní Valdštejnové v Čechách*, s. 180, 702.

9 SOkA Jičín, fond Farní úřad Lázně Bělohrad, Farní pamětní kniha 1663–1967, rukopis, s. 23, 87, 167.

9a RACKOVÁ Eliška, SLAVÍK Jiří, HORÁK Václav. *Kostel sv. Petra a Pavla na Byšičkách. Stavebněhistorický průzkum.* Nepublikováno. NPÚ ÚOP v Josefově, 2020-2021, s. 40.

rozený v roce 1627 až 1628,[10] nejdříve zastával u vídeňského dvora funkci komorníka a později působil jako říšský dvorní rada. Byl dvakrát ženatý. Jeho první ženou byla Kateřina Alžběta z Verdenberka, po jejíž smrti uzavřel sňatek s Marií Eleonorou Pállfy. Zemřel 26. listopadu 1706 a byl pohřben do valdštejnské hrobky ve vídeňském dvorním augustiniánském kostele.[11]

Další bratr Ferdinand Rudolf se narodil kolem roku 1629,[12] a přestože byl podobně jako jeho starší bratr Maximilián Adam jmenován císařským komorníkem, v další kariéře u dvora nepokračoval. V roce 1674 se oženil s ovdovělou Helenou Alžbětou Rašínovou z Rýzmburka, majitelkou panství Heralec a Okrouhlice. [13] Z tohoto manželství se narodila 3. března 1679 Barbora Marie Alžběta z Valdštejna,[14] která se provdala za Jana Arnošta Antonína Schaffgotsche.[15] Ferdinand Rudolf zemřel v Okrouhlici 30. prosince 1696. [16] V té době již nežila dcera jeho bratra Bertolda Viléma z Valdštejna (Anna Marie, †1690), a proto je pravděpodobné, že už mohlo být rozhodnuto, aby se dědičkou bělohradského panství stala Bertoldova neteř Barbora Marie Alžběta.[17] V úmrtním zápisu hraběte Ferdinanda Rudolfa z Valdštejna se totiž objevuje poznámka „*sepultus Neo Pagi prope Giczinium*",[18] neboli *pohřben*

---

[10] Genealogy. EU. [online]. Dostupné z: http://www.genealogy.euweb.cz/waldstein/waldstein8.html [cit.2021-01-26].

[11] HRBEK, J., *Barokní Valdštejnové v Čechách,* s. 298, 299, 323, 619–623.

[12] Genealogy. EU. [online]. Dostupné z: http://w.genealogy.euweb.cz/waldstein/waldstein8.html [cit.2021-01-26].

[13] BOŘECKÝ, Jiří. *Dějiny Úsobí a Chyšky.* 2. díl. Úsobí: Městys Úsobí, 2014, s. 235.

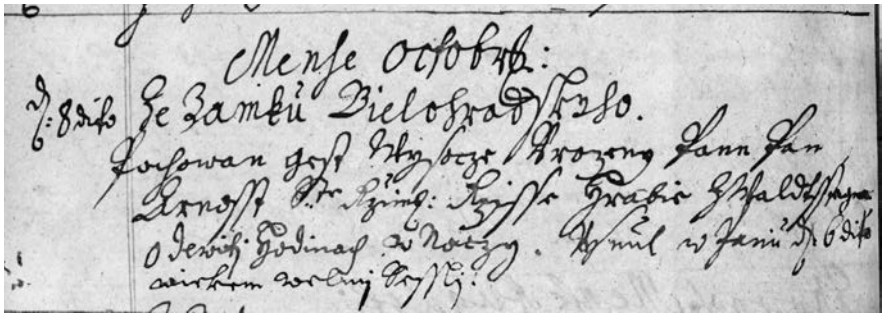
[14] Tamtéž. Zatím se nepodařilo najít matriční záznam, který by toto datum potvrdil. V medailonku věnovaném jejímu úmrtí a zveřejněném v *Genealogisch-historische Nachrichten* z roku 1748, část 121/126, s. 517, je uveden věk v době úmrtí 73 let a rok narození 1675. Viz: Genealogisch-historische Nachrichten von den vornehmsten Begebenheiten, welche sich an den europäischen Höfen zugetragen. [online]. Dostupné z: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10404695_00521.html?zoom=0.6500000000000001 [cit.2021-01-26]. K objasnění nepomůže ani zápis v bělohradské matrice pohřbených, kde je uvedeno dokonce stáří 77 let. Zemřela 23. července 1748 v Praze a byla pohřbena 27. července do krypty kostela Všech svatých v Bělohradě. SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Lázně Bělohrad, sign. 85-4, matrika NOZ 1741–1768.

[15] Jan Arnošt Antonín Schaffgotsch (1675–1747) zdědil po smrti svého strýce Jana Arnošta Schaffgotsche (†1695) fideikomisní panství sestávající se z Kunčic, Sadové, Trnavy, Zvíkova, Bílé Třemešné a Sobětuše. V roce 1701 byl radou apelačního soudu a od roku 1712 jeho prezidentem, roku 1717 se stal tajným radou a nejvyšším sudím, r. 1721 byl nejvyšším komorníkem a jeho kariéra dosáhla vrcholu v roce 1734, od kterého zastával funkci nejvyššího purkrabího. Za věrné služby mu byl v roce 1740 udělen Řád zlatého rouna. (Viz NEJEDLÝ, Zdeněk. *Bedřich Smetana. Kniha první.* Praha: Orbis, 1950, s. 187, 211.)

[16] SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Krásná Hora, sign. 2337, matrika NOZ 1676–1725. Opět zde je nesoulad s Markovou Genealogií, kde je uveden rok úmrtí 1687.

[17] V roce 1736 byla Barbora Marie Alžběta Schaffgotschová přijata do ženského šlechtického řádu Hvězdného kříže. Viz: LÜNIG, Johann Christian – JENICHEN, Gottlob August. *Neueröffnetes Europäisches Staats-Titularbuch*. Leipzig, 1742, s. 360. [online]. Dostupné z: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/goToPage/bsb10556770.html?pageNo=364 [cit.2021-01-26].

[18] SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Krásná Hora, sign. 2337, matrika NOZ 1676–1725.

Zápis v matrice zemřelých o úmrtí Arnošta Julia z Valdštejna v Bělohradu roku 1720. SOA Zámrsk, Sbírka matrik, č. 85-3, nová fol. 254v.

v Nové Vsi nedaleko Jičína. S ohledem na uvedené souvislosti se lze oprávněně domnívat, že se jedná o dnešní Lázně Bělohrad, nikoliv třeba o Novou Ves nad Popelkou.

Nejmladším z bratrů byl Arnošt Julius narozený v roce 1641.[19] Většina jeho života nám zůstává skryta. Jeho tajemství pouze částečně poodhalují skromné záznamy týkající se některých jeho životních událostí. Z deníkových poznámek pražského arcibiskupa kardinála Arnošta Vojtěcha Harracha je patrno, že mu 24. dubna 1660 udělil první stupeň svěcení a zajistil místo kanovníka v Pasově. Následně se zřejmě vydal na kavalírskou cestu a objevuje se až 14. srpna 1662 v toskánské Sieně, kdy se zapsal v matrice tamní univerzity. Zároveň byl v létě téhož roku imatrikulován také na univerzitě v Perugii, ležící v sousedním kraji Umbrii. Po návratu z kavalírské cesty se krátce ujal svého úřadu v Pasově, na který však ještě v roce 1662 z neznámých důvodů rezignoval. Rokem 1662 se jeho stopa naprosto ztratila a ještě do nedávna byl letopočet 1662 považován genealogy za rok jeho úmrtí.

Zásadní průlom do tohoto tradovaného omylu učinil až Jiří Hrbek, když v Národním archivu nalezl dopis psaný v roce 1698 Bertoldem Vilémem z Valdštejna, v němž se zmiňuje o duševní chorobě Arnošta Julia, a oznamuje, že nad ním v bělohradském zámku drží kuratelu.[20]

Tak jsme se dostali zpět k našemu záhadnému obyvateli zámeckého podkroví, o němž sice prostý venkovský lid v Nové Vsi věděl, ale pravý důvod jeho pobytu velmi pravděpodobně neznal. Podivnou domácí internaci šlechtické osoby si tedy přirozeně vyložil po svém, čímž vzniklo folklorní vyprávění o tajemném vězni, jemuž mělo být zabráněno získat dědictví. Jednalo se jistě o velmi působivý příběh, když i po více než sto letech stále přežíval v ústním podání mezi obyvateli městečka.

Smutnou životní pouť Arnošta Julia z Valdštejna uzavírá v této souvislosti doposud nepublikovaný zápis v bělohradské

[19] Genealogy. EU. [online]. Dostupné z: http://www.genealogy.euweb.cz/waldstein/waldstein8.html [cit.2021-01-26].

[20] HRBEK, J., *Barokní Valdštejnové v Čechách,* s. 521, 724.

matrice pohřbených z 8. října 1720: „*Ze zámku Bělohradskýho. Pochován jest Vysoce urozený pán pan Arnošt, Sv. říms[ké] říše hrabě z Waldšteina. O devíti hodinách v noci usnul v Pánu dne 6. dito* (tj. října 1720 — pozn. autora), *věkem velmi sešlý.*“[21] Citovaným matričním záznamem se zároveň také zaplňuje bílé místo, táhnoucí se dlouhá tři staletí valdštejnskou genealogií.[22]

Josef Klazar: *Mysteriöser Gefangener auf dem Dachboden des Schlosses in Bělohrad*

Der katholische Priester, Archäologe und Historiker František Xaver Bohuslav Petera Rohoznický (1798–1877) hat während seiner Tätigkeit in der Pfarrei Bělohrad die Sage über einen mysteriösen Gefangenen, der auf dem Dachboden des hiesigen Schlosses festgehalten wurde, vermerkt und niedergeschrieben. Den Erzählern nach war es ein mit Namen nicht genannter Bruder des damaligen Herrschaftsbesitzers Bělohrad, Berthold Wilhelm von Waldstein. Die Gefangenschaft sollte dieses Geschwister daran hindern, dass im Falle, wenn der Herrschaftsbesitzer selbst mit dem Tode abgeht, die Erbschaft nicht erwirbt.

Historische Quellen, worauf sich diese Studie stützt, weisen auf den wahren Kern dieser Sage hin. Der mutmaßliche Gefangene war Ernst Julius von Waldstein (*1641), der jüngste Bruder von Berthold Wilhelm von Waldstein. Laut einem Brief aus dem Jahre 1698 hielt er sich wegen einer psychischen Erkrankung unter seiner Vormundschaft in Bělohrad auf. Der Matrikelvermerk, wonach Julius Ernst von Waldstein am 6. Oktober 1720 auf dem Schloss Bělohrad starb, korrigiert den Irrtum der Genealogen, die seinen Tod bereits zum Jahre 1662 datieren, als er auf die Stelle eines Kanonikus in Passau resignierte.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

---

[21] SOA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Lázně Bělohrad, sign. 83-3, matrika NOZ 1709–1740, nová fol. 254v.

[22] Za odbornou a metodickou pomoc děkuji PhDr. Evě Bílkové, PhDr. Jiřímu Hrbkovi, Ph.D., a Mgr. Pavlu Kracíkovi.

KRESBA SOCHY SV. JANA NEPOMUCKÉHO Z PETRAŠOVIC

Miroslav Cogan

Na jaře letošního roku objevil historik Mgr. Jan Havelka v archivu rodiny Dědkovy, někdejších rychtářů v Petrašovicích, kresbu sochy sv. Jana Nepomuckého, signovanou *Ign. Martinec, kameník*. Kresba na papíru 20,4 x 12,8 cm je provedena šedou tintou. V okolí obce podobnou sochu nezjistil, ani my během terénního výzkumu, jenž předcházel vydání knihy *Řezbáři v kameni*,[1] jsme na ni nenarazili.

Objevená kresba však byla důvodem znovu projít výtahy z archiválií, dochované žádosti o vystavění sakrálních objektů v biskupském archivu v Litoměřicích, a především pak soupis soch, křížů a kaplí z hodkovické farnosti, k níž Petrašovice náleží. Pro jistotu jsme prohlédli i soupisy z přilehlých farností Český Dub a Světlá pod Ještědem. Neúspěšnost našeho pátrání můžeme vysvětlit tím, že socha byla buď zbudována až po roce 1836, kdy byly pořízeny seznamy soch křížů a kaplí v těchto farnostech, a později třeba zničena. Autorská značka na kresbě se totiž liší od signatury Ignáce Martince staršího (1784–1841) datované 1830, dochované na přídeští knihy *Přítel lidu*, již publikovali manželé Scheybalovi v knize *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*.[2] Petrašovická kresba tak nejspíše pochází z ruky jeho syna, rovněž Ignáce (1815 – před 1865), který po otcově smrti převzal sestroňovickou dílnu.

Ignác Martinec: Návrh pomníku sv. Jana Nepomuckého.

[1] COGAN, Miroslav. *Řezbáři v kameni : lidová sakrální skulptura 19. století v Pojizeří*. Turnov: Muzeum Českého ráje, 2020. 159 s. ISBN: 978-80-87416-29-7.

[2] SCHEYBAL, Josef V., Jana Scheybalová. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1985, s. 266.

Pravděpodobnější verzí, k níž se přiklání i nálezce kresby, však je, že tato svatojanská socha vůbec nevznikla. Nepochybně by totiž nezmizela zcela beze stopy a i v případě její zkázy by se o ní zmínili starší regionální autoři nebo alespoň místní ústní tradice. Petrašovický rychtář mohl kresbu od kameníka získat pro připravovanou realizaci sochy v obci, z níž ale nějaké příčiny sešlo. Podobné kresby byly obvyklou přílohou žádostí o souhlas s vystavěním a vysvěcením drobných sakrálních objektů, jenž fundátorovi udělovala příslušná biskupská konsistoř, v tomto případu litoměřická. Církev si chtěla být jista, že nově zřízená socha nebo krucifix budou odpovídat katolickému ritu a ikonografii. Tato žádost však z Petrašovic zjevně nikdy neodešla a kresba pak zůstala v držení rychtáře a potomků.

Přestože by si to zasloužila, už jsme ji nemohli včlenit do publikace Řezbáři v kameni, ale i tak je dalším z cenných nových příspěvků v bádání o lidových kamenících našeho regionu. V kapitole věnované Martincům jsme naznačili, že kónický, nahoru se zužující sokl mohl být Martincovým specifikem, který nepoužívali Prokopové ani Zemanové, s nimiž se kameníci ze Sestroňovic u Frýdštejna ve 20. až 50. letech 19. století dělili o zakázky. Tvar soklu spolu s dalšími detaily, například použitým písmem (široce vykroužený kurent) a samozřejmě ve spojení se sochařskou kvalitou reliéfů nás vedly k připsání autorství Hybnerova kříže v Rádle a Šulcova kříže ve Vrchovině u Sychrova Martincovi staršímu. Nalezená signovaná kresba tyto závěry potvrzuje a doufejme, že se budou objevovat další dokumenty podobného druhu. Tak jako v tomto případu je však můžeme očekávat spíše mimo dotčené okresní archivy a fondy biskupských konsistoří v Litoměřicích a Hradci Králové, jež jsme se snažili v uplynulých letech důkladně probádat. Za ukončený nelze pokládat ani terénní výzkum drobných kamenických památek, jak dokládá náš nedávný „nález" kříže, evidentně z ruky Josefa Zemana, v Hořeních Pasekách.

Miroslav Cogan: ***Zeichnung der Statue des Heiligen Johannes von Nepomuk aus Petrašovice***

Der Aufsatz widmet sich dem Auffinden einer Zeichnung von der Skulptur des hl. Johannes von Nepomuk, die heuer in der Familie Dědek, die ehemals Richter in Petrašovice (Petrosowitz) waren, gemacht wurde. Der Autor schreibt sie Ignác Martinec d. J. (1815 – vor 1865) aus Sestroňovice (Sestronowitz) bei Frýdštejn (Friedstein) zu und äußert die Hypothese, dass die Statue wahrscheinlich nie realisiert wurde.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

KRONIKA

ZA VÝJIMEČNÝM ČLOVĚKEM LADISLAVEM KOUCKÝM

Jan Drahoňovský

Před třemi lety bylo naší smutnou povinností, a je též pravdou, že v poslední době bohužel opakovanou, uveřejnit na stránkách regionálních médií nekrolog a krátkou vzpomínku na vystavovatele, jehož díla jsou v prostorách lomnického muzea nyní aktuálně prezentována.

V pondělí 25. února 2019 v ranních hodinách zemřel po těžké nemoci ve věku 75 let pan Ladislav Koucký z Tatobit, dlouholetý kastelán na hradě Valdštejn. Tato smutná zpráva nás zastihla čtrnáct dní poté, co v prostorách vstupní haly proběhlo slavnostní zahájení výstavy jeho skvostných modelů hradů, zámků a kostelů Českého ráje, kterého se ještě autor osobně zúčastnil. Výstava byla u nás původně plánována až na jaro příštího roku, ale vzhledem k situaci a vážnému zdravotnímu stavu pana Kouckého jsme veškeré jiné naše kulturní aktivity odsunuli a přednostně zařadili výstavu modelů hned jako první na začátku výstavní sezony. Lidsky a jednoduše řečeno, chtěli

Ladislav Koucký s Janem Drahoňovským a Evou Kordovou na vernisáži v Městském muzeu v Lomnici nad Popelkou 9. 2. 2019.

jsme vzdát poctu a udělat radost člověku, kterého jsme si velmi vážili…

Jsme rádi, že mohlo dojít k realizaci sice náročné, ale jedné z našich nejhezčích výstav, a troufnu si říci, že zároveň také z nejzajímavějších za poslední desetiletí. Potěšitelné bylo tehdy i množství přítomných návštěvníků na slavnostním zahájení; stejně zaplnit vstupní halu muzea dokázali v minulosti pouze Vladimír Komárek a Josef Jíra. Bylo patrné, jak si tento slavnostní den a své poslední veřejné vystoupení pan Koucký užil, obklopený svou rodinou, známými a lidmi, jež v jeho životě něco znamenali. Obdivovali jsme jeho až živelný optimismus a množství plánů, které mu však osud již nedopřál realizovat. Týkalo se to například zhotovení modelu hradu Pecka nebo jeho nedostižné a osobité průvodcovské činnosti v rámci organizovaných turistických výletů.

Pan Ladislav Koucký se narodil 3. 6. 1943 a pocházel z chudých poměrů. Maminka mu zemřela a tatínek byl na vše sám, navíc nemocný. Pan Koucký se odmalička zajímal o historii a památky, které se v průběhu let staly jeho velkou láskou. Avšak pro nelehkou sociální situaci se nemohl věnovat studiu. Vyučil se tedy zedníkem, v průběhu let absolvoval stavební průmyslovou školu a téměř tři desítky let pracoval ve stavebnictví. Pokud jde o historii, byl klasickým příkladem celoživotního samouka, snažil se však pamětihodnosti detailně a důkladně poznat a pochopit všechny historické souvislosti s nimi spojenými. Byl z nemnohých, kteří tak srozumitelně dokázali předat své těžce nabyté znalosti široké laické veřejnosti. Na hradě Valdštejně, což se ukázalo jako osudové a oboustranně blahodárné spojení, působil od roku 1981 jako kastelán celých třicet let. Byl to on, kdo doslova vlastníma rukama, organizačními schopnostmi a nebývalým nasazením zachránil chátrající hrad Valdštejn a jako zasvěcený kastelán i především člověk na svém místě jej vyzdvihl mezi nejnavštěvovanější perly Českého ráje. Přáli bychom všem památkám v naší vlasti, aby našly podobně obětavého správce a aby dostaly takovou péči a lásku jako „Kouckého Valdštejn". Bezesporu velký dík patří také rodině, manželce a dvěma dcerám, které nesly po celá ta léta společné břímě všech starostí a povinností časově velmi náročných. Jako výraz úcty byl pan Ladislav Koucký v roce 1997 oceněn tzv. „Turnovskou peckou" za mimořádný kulturní počin a v roce 2004 mu byla městem Turnovem udělena prestižní „Cena obce". Roku 2018 byl zvolen čestným členem Pekařovy společnosti Českého ráje.

Pracovníci lomnického muzea měli tu čest pana Ladislava Kouckého poznat jako vzácného moudrého člověka a kolegu s bezbřehými historickými znalostmi, od kterého byla radost se učit a nasávat další vědomosti, a to nejen o regionálních dějinách. Osud nám dopřál trávit s ním podstatnou část dnů v posledním měsíci jeho života v rámci instalace a probíhající výstavy. Bohužel, odešel a nám nezbývá než vzdát čest jeho odkazu, píli a obrovskému úsilí, které provázelo celý jeho život. Děkujeme, pane Koucký, za vše, co jste vykonal pro kulturní veřejnost a pro památkovou péči, její propagaci a osvětu.

Nikdy nezapomeneme.

VÝSTAVA BÍLÁ MÍSTA KONCE VÁLKY (1944-5) V SEMILSKÉM MUZEU

Tomáš Chvátal

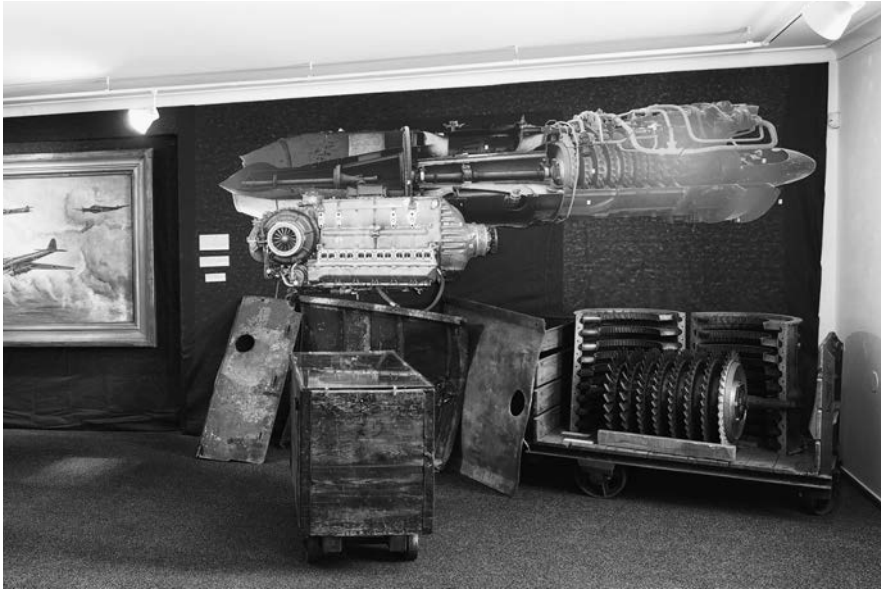
Výstava „Bílá místa konce války 1944-5" s podtitulem „Válečná výroba a nucené nasazení v Semilech" probíhala ve zdejším muzeu od 17. 7. 2020 do 25. 7. 2021. Vzhledem k tomu, že se jednalo o dosud největší výstavní projekt muzea, dovolíme si jej v následujícím textu blíže představit.

Na počátku naší práce stály nejasné zvěsti, které kolovaly městem: že zde údajně na konci války existovala jakási tajná výroba pro nacistické Německo, že se zde prý vyráběly letecké motory, a dokonce i Hitlerovy „tajné zbraně" – raketové střely V-1 a V-2. Ty se zde prý také zkoušely a řev jejich motorů byl slyšet až do Košťálova a Lomnice nad Popelkou. Bližších informací však bylo pomálu, a tak jsme se v roce 2018 rozhodli toto téma blíže probádat a představit ho následně veřejnosti.

Hlavním objektem zájmu se stala logicky přímo zdejší továrna na výrobu leteckých motorů, působící pod krycím jménem Zittwerke (Zittauer Werke, žitavské továrny; Žitava byla důležitou pobočkou koncernu Junkers, k němuž náležela i semilská výroba). Badatelská příprava trvala nakonec celé dva roky, postupně se o této firmě podařilo shromáždit nemálo informací a písemných dokumentů, rozesetých po různých archivech. Bádání nás zavedlo především do Státního okresního archivu v Semilech, Státního oblastního archivu v Zámrsku a Landesarchivu Sachsen-Anhalt v Dessau. Velké poděkování přitom patří všem kolegům archivářům, především pak pracovníkům našeho domácího semilského archivu, kteří pro nás aktivně vyhledávali různé další související dokumenty i na nepříliš pravděpodobných místech. Tak jsme byli upozorněni například na informačně bohaté vzpomínky totálně nasazeného pracovníka Zittwerke Václava Votočka, tehdy sedmnáctiletého, které se ukrývaly ve složce „Chronologie" v osobním fondu tohoto pozdějšího semilského kronikáře a amatérského historika. Podobným překvapivým úlovkem pak byly plány barákových táborů Zittwerke a plánovaného firemního protileteckého krytu pro 2500 osob, nalezené na tak neobvyklém místě, jakým je agenda vodoprávního řízení Okresního úřadu v Semilech.

Dalším úkolem bylo naučit se shromážděné firemní dokumenty „číst" – nešlo jen o převažující němčinu, ale především o skutečnost, že se jednalo většinou o fragmenty výrobní a účetní dokumentace, hemžící se odbornými výrazy a výrobními čísly jednotlivých dílů. S tím, jak jsme toto specifické názvosloví začali ovládat, objevovaly se stále více kontury semilské válečné výroby a podrobnosti o tom, jak se zde vyráběly a opravovaly jak klasické vrtulové motory Jumo 211 a 213, tak také první proudové motory Jumo 004. Ty představovaly skutečnou náplň činnosti zdejšího tajného oddělení a byly to právě

Z výstavy „Bílá místa konce války 1944-5" v semilském muzeu. (Foto Otakar Kudrnáč)

ony, které při závěrečných zkouškách způsobovaly onen neobvyklý hluk. Výsledkem tedy sice bylo vyvrácení hypotézy o výrobě V-2, ale na druhou stranu se objevil velmi přesný obraz o výrobě jen o málo méně tajných proudových motorů, které umožňovaly německým stíhačkám vyvinout až o 200 km/h větší rychlost, než to dokázaly nejrychlejší stroje protivníka.

Zároveň při procházení archivních pramenů rostly i naše vědomosti o konkrétních lokalitách spjatých se semilskou válečnou výrobou. Původní zvěsti hovořily jen o jedné či dvou zapojených továrnách, nakonec se ale podařilo zapojení do činnosti Zittwerke prokázat u šesti továrních budov v Semilech a Benešově u Semil. Podobně tomu bylo i s ubytovacími prostory, kdy se nakonec objevilo 32 konkrétních firemních ubytoven (hostinců, zrušených sokoloven, vystěhovaných škol, ale třeba i dvou nově postavených barákových táborů s kapacitou 2 x 1000 lidí), nacházejících se v Semilech, Bítouchově, Chuchelně, Benešově u Semil, Podbozkově, ale také v Libštátě. V této době jsme začali vnímat, jak se konkrétními vědomostmi začínají zaplňovat četná bílá místa konce války v našem kraji – a tak také vznikl název výstavy.

Co se vzpomínek přímých účastníků a pracovníků týče, vypadalo to, že jsme začali příliš pozdě. Matematika se zdála být neúprosná: na začátku našeho pátrání uplynulo už celých 73 let po konci války, přičemž nejmladším pracovníkům nuceně nasazených v semilském Zittwerke bylo tehdy sedmnáct let. Zdálo se tedy velmi nepravděpodobné, že se nám podaří nějakého žijícího pracovníka ještě nalézt.

Velkým přínosem proto pro nás byla ochotná spolupráce Česko-německého fondu budoucnosti, který v letech 2000–2006 organizoval odškodňování nuceně nasazených Čechů. V rámci této akce se mimo jiné přihlásilo téměř osm set osob, které prošly Semilami. Mnozí z nich připojili i písemné vzpomínky či fotografie, jež byly díky ochotě pracovníků fondu po náležitém anonymizování poskytnuty pro účely tohoto projektu. Semilské události tak dostaly mnohem konkrétnější podobu a osobní rozměr. Ten se na výstavě podařilo umocnit jmenným soupisem téměř tří tisíc pracovníků semilského Zittwerke – 2330 Čechů a 625 Němců, jejichž jména se podařilo nalézt především v tzv. policejních přihláškách přechodného pobytu (jde odhadem o ¾ celkového stavu zaměstnanců, část především místních lidí do policejních přihlášek zahrnuta nebyla).

Další splněný sen se týkal fotografií z továrny: původně jsme se smířili s tím, že vzhledem k tomu, že výroba byla tajná, jistě nebylo v provozech možno fotit. O to více jsme byli překvapeni, když jsme při pátrání ve fondu firmy Sochor Dvůr Králové n. L., v jejímž areálu byla umístěna sesterská pobočka Junkersu, nalezli rozsáhlé firemní album několika stovek snímků přímo z tovární výroby. Ty se daly výborně vztáhnout i na Semily, zvětšené na kappa deskách do životní velikosti nám pak mimo jiné na výstavě utvořily živou iluzi pulzujícího továrního provozu.

Rozhodili jsme také sítě mezi známými i méně známými občany Semil a okolí ohledně dochovaných pozůstatků válečné výroby. Tak byl mimo jiné nalezen originální válečný plán celých Semil a Benešova s vyznačenými továrnami a ubytovacími kapacitami Zittwerke či další plán s vyznačenými tajnými zkušebnami proudových motorů. Mezi občany jsme nalezli také části vyráběných motorů, krycí plechy a nádrže, elektrické přístroje, dílenské příručky a další exponáty a podařilo se vyjednat jejich zapůjčení na budoucí výstavu.

Nastávala doba k vypracování samotného expozičního konceptu. Díky dobrým zkušenostem s předchozím projektem „Plíživá kontrarevoluce v Semilech 1968", který zpracovával události kolem zdejšího Klubu mladých, jsme se rozhodli téma pojmout opět trojím způsobem: jako výstavu, knihu a dokumentární film. Naším cílem bylo, aby každé médium představilo téma svým specifickým způsobem. U výstavy jsme se především snažili vtáhnout návštěvníka co nejvíce do děje pomocí velkoformátových fotografií, originálních artefaktů a diorámat, zobrazujících např. život nuceně nasazených, práci v továrně či úprk německé armády ze Semil v květnu roku 1945. Dokumentární film pak měl být založený na unikátních výpovědích pamětníků (plánovali jsme přemluvit vzpomínky z Fondu budoucnosti), záběrech ze současné továrny, fotografiích, 3D modelu zaniklého barákového tábora atd. Kniha pak měla umožnit podrobnější zpracování tématu včetně četných fotografií a bibliografických odkazů.

Takto rozkročený projekt samozřejmě nebylo možno zvládnout vlastními finančními prostředky. Velkou vzpruhou nám zde byla udělená záštita ministra kultury ČR PhDr. Lubomíra Zaorálka a finanční grant Ministerstva kultury ČR, který za přispění města Semily pokryl náklady na vznik výstavy a filmu. Kniha pak byla financována v rámci muzejní ediční řady Paměť Semilska, podporované taktéž městem Semily.

Náš původní plán počítal s tím, že výstavu, knihu i film spustíme na oslavu tři čtvrtě století konce války ve stejný okamžik, v prvních květnových dnech roku 2020. Tyto plány zcela rozbourala první koronavirová uzávěra: v původním termínu jsme v omezeném počtu, bez účasti veřejnosti, pokřtili pouze knihu, vernisáž výstavy proběhla až 17. července 2020, premiéra filmu pak těsně před další uzávěrou, 30. září 2020. Koronavirové změny byly samozřejmě nemilé, pro výslednou podobu výstavy a knihy měly ale i některé pozitivní efekty: Vydání knihy totiž do našeho muzea přivedlo i některé další zapůjčitele exponátů pro výstavu. Knihu si také mohli díky distribuční síti Kosmas zakoupit i lidé mimo Semily – a tak se dostala (jako dar od vnuka) i k dvaadevadesátileté paní Síbrové z Rudníku, která v Zittwerke sama pracovala, a to dokonce v takzvaném tajném oddělení! Díky tomu, že pamětnice naše muzeum následně kontaktovala, se pak její svědectví mohlo stát jedním s pilířů dokumentárního filmu. Další důležitý svědek se objevil mezi návštěvníky výstavy: pan Vodseďálek pak ve filmu živě zavzpomínal na to, jak jako malí kluci s kamarády na ostrohu továrny v Řekách pozorovali zkoušky proudových motorů.

Výstava byla nakonec kvůli koronavirovým peripetiím prodloužena na rok, návštěvníci ji ale mohli zhlédnout jen přibližně polovinu této doby, kdy muzeum nebylo z důvodu vládních opatření uzavřeno. I přes složitou dobu a různá další omezení výstavu za toto období zhlédlo 3 626 návštěvníků. Radost máme z toho, že mnozí z nich mířili cíleně na tuto výstavu a že se často jednalo o lidi, kteří jinak muzeum nenavštěvují. Radostná je i bilance návštěvy školních skupin – přibližně šedesátiminutový program absolvovalo 621 žáků a studentů od 7. třídy ZŠ po maturanty, což představuje naprostou většinu osazenstva škol v Semilech a blízkém okolí.

Tím však návštěvnické statistiky nekončí: dokumentární film, který jsme v říjnu 2020 umístili na YouTube, má k počátku srpna 2021 přes 18 000 unikátních diváků! Navíc film přijala i Česká televize s tím, že jej bude v následujících le-

tech opakovaně vysílat, počet diváků bude tedy rapidně stoupat. Výstavu se podařilo několikrát prezentovat v médiích – například v novinách MF Dnes či Deník. Celkem třikrát se pak objevila ve vysílání České televize, nejrozsáhleji jako součást prestižního pořadu Historie.cs, nazvaného „Ročníky totálního nasazení" (premiéra 23. 1. 2021). Celostátní pozornost přinesla také účast v soutěži Gloria musaealis, kdy se v konkurenci mnohem větších projektů s rozsáhlejšími rozpočty a realizačními týmy podařilo získat 3. místo v kategorii „Výstava roku 2020".

Zároveň se díky grantu Ministerstva kultury podařilo uchovat výstavu i po její deinstalaci v podobě virtuální prohlídky, kterou lze zhlédnout na adrese https://www.muzeumsemily.cz/vp/bila-mista-konce-valky/. Jedná se o první virtuální prohlídku v semilském muzeu. Návštěvník má možnost procházet se jednotlivými místnostmi, přibližovat si detaily, rozkrývat popisky předmětů či fotogalerie, atmosféru na dvou místech doplňuje také zvuková kulisa. Zároveň lze přímo ve virtuální expozici zhlédnout také stejnojmenný dokumentární film. Virtuální podoba umožnila zapracovat dokonce i ty exponáty, které byly nalezeny teprve nedávno a na „fyzické" výstavě nebyly vystaveny. Takto lze například u vystavené turbíny z motoru Jumo 004 nalézt zkorodovanou lopatku tohoto motoru, kterou se nám úplnou náhodou podařilo v lednu tohoto roku nalézt při rodinné vycházce na soutoku Kamenice a Vošmendy. Tento virtuální exponát je připomínkou toho, že se tajné proudové motory nemontovaly jen v Semilech, ale například i v Plavech a Smržovce.

Také samotná „fyzická" výstava bude žít alespoň částečně dále – díky iniciativě pana Jiřího Jiránka a spolupráci s Městským muzeem ve Dvoře Králové nad Labem se většina exponátů i velkoformátových fotografií přesunula právě sem, aby zde od 17. 9. 2021 tvořila základ výstavy „Bílá místa konce války ve Dvoře Králové n. L.", která bude mapovat válečnou výrobu ve zdejší pobočce Junkersu. Máme radost, že tak naše výstava iniciovala pátrání po válečné výrobě v jiném městě, kde se kromě výstavy samotné projeví i v nově vydané tematické brožuře.

Některé z vystavených exponátů se díky výstavě staly součástí muzejních sbírek: kromě již jmenované lopatky z proudového Jumo 004 je to například originální šatní skříň nuceně nasazených z ubytovny Zittwerke v Chuchelně (nákup z internetu za 500 Kč), oběžné kolo z kompresoru motoru Jumo 211 (nalezeno autorem výstavy v semilských sběrných surovinách) či vícero darů: známka pracovníka Junkers Ausbildungswerke Benešov u Semil, nářaďové známky Junkers, trubkový vozík na dopravu dílů Jumo 004 či foto mladíků a dívek před barákovým táborem U Čtrnácti pomocníků. Radost máme také ze zaslaných vzpomínek Marie Votočkové ze Semil (sestry již zmiňovaného Václava Votočka), které doplňují obraz květnových dnů roku 1945.

Závěrem můžeme říci, že se naše představy o podobě výstavy a jejích cílech i přes nelehkou dobu do velké míry opravdu naplnily. Podařilo se zaplnit četná bílá místa týkající se válečné výroby v Semilech i konce války se všemi jeho nejednoznačnostmi, s tématem se seznámilo mnoho lidí ve městě i v celé republice. V muzeu jsme si vyzkoušeli četné nové přístupy, ať už se týče podoby expozice, tak i využití nových médií. Budeme rádi, pokud příklad výstavy Bílá místa konce války někde poslouží jako inspirace a vzpruha.

Závěrem bychom rádi poděkovali všem, bez jejichž podpory bychom tuto výstavu nemohli uskutečnit – všem zapůjčitelům, lidem, kteří nám zprostředkovali informace, všemožně podporovali či kteří nám třeba „jen" drželi palce. Budeme se je snažit nezklamat i v budoucnu, například při odkrývání dalších semilských bílých míst, spjatých tentokrát s internací řeholníků v semilské nemocnici v padesátých letech v rámci komunistické Akce K.

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV JIČÍN V ROCE 2020

Karel Chutný

Činnost archivu byla od března do konce roku 2020 výrazně ovlivněna mimořádnou situací v souvislosti s pandemií COVID-19. Na základě opatření ministerstva zdravotnictví, ministerstva vnitra a ředitele Státního oblastního archivu v Zámrsku byl omezen provoz badatelen, dle aktuálních okolností většina státních zaměstnanců vykonávala po dobu několika měsíců službu na základě dohod o výkonu státní služby z jiného místa (home office). Zaměstnancům v pracovním poměru bylo nařizováno pracovní volno z důvodu překážek na straně zaměstnavatele.

PŘEHLED O MNOŽSTVÍ ARCHIVÁLIÍ

K datu 31. 12. 2020 Státní okresní archiv Jičín evidoval 5 557,40 bm archiválií, které představovaly 2 335 archivních souborů. Z toho bylo dle nových základních pravidel zpracováno 1,71 bm ve 4 archivních souborech. Během roku jsme do archivu přijali 40,22 bm archiválií, z toho delimitací 0,39 bm. Nejrozsáhlejším přírůstkem (8,21 bm) byl relativně kompletní konvolut materiálů jičínského výrobního družstva VKUS z let 1949–2018.

PŘEDARCHIVNÍ PÉČE

V rámci předarchivní péče bylo realizováno 12 metodických návštěv u 6 veřejnoprávních původců a 1 soukromoprávního původce. Nad tento rámec se uskutečnilo 42 konzultací k různorodé problematice (vedení obecní kroniky, vybavení a stav spisoven, způsob ochrany a péče o dokumenty, aktuální změny v legislativě, skartační řízení, tvorba a aktualizace spisových norem). Skartačních řízení proběhlo celkově 65, z toho 53 (14 ve spolupráci s Národním digitálním archivem) ve skartačním a 12 mimo skartační řízení. Kvůli pandemii COVID-19 jsme bohužel spolu s kronikáři obcí jičínského okresu museli oželet setkání v rámci tradičního tematického semináře.

ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

V souladu s oblastními prioritami archivu byly připravovány podklady pro prezentační web (zakládání všech archivních sou-

borů v softwaru ELZA, příprava databází JANUS pro převod, převod archivních popisů včetně archivních pomůcek do softwaru ELZA). Do konce roku se podařilo přepsat 342 archivních pomůcek. Knihovna archivu byla obohacena o 104 položek, čímž celkový počet dokumentů narostl na 25 287. Odpovědní pracovníci dílny Státního okresního archivu Chrudim restaurátorskými zásahy zabezpečili cechovní registra z let 1579–1833 z fondu Cech rozličných řemesel Miletín, jakož i opis cechovních artikul [1599/1600] hrnčířského cechu Nového Města pražského, které jim udělil Vladislav Jagellonský roku 1488 či originál a opis dokumentu, kterým Octavia hraběnka Strozzi roku 1655 potvrdila a obnovila cechovní artikule pro hořický hrnčířský cech.

VYUŽÍVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

Badatelna byla v provozu v pondělí a ve středu v době od 8.00 do 17.00 hodin, a to ve dnech 6. 1.–11. 3., 20. 4.–7. 10., 30. 11.–16. 12. 2020. Od 12. 10. do 21. 10. 2020 pouze v době od 8.00 do 13.00 hodin. V ostatních úředních dnech byla z důvodu mimořádné situace v souvislosti s pandemií COVID-19 uzavřena. Badatelnu využilo v rámci 270 návštěv 129 badatelů pro studium 138 témat. Bylo provedeno 51 rešerší pro úřední potřeby a 83 pro soukromé. Významnější byly především rešerše týkající se identifikace fyzických osob, a to pro komplexní pozemkové úpravy; dědických, majetkových, stavebních řízení, kronikářských a výstavních účelů, vztahující se k osobám, událostem, budovám, kulturním památkám. Bylo realizováno 30 zápůjček, poskytnuty 3 souhlasy s jednorázovým užitím reprodukcí archiválií.

ODBORNÁ A KULTURNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST

Jičínští archiváři nadále působili v různých komisích (v rámci Státního oblastního archivu v Zámrsku i mimo něj), spolcích apod. Za přispění Evy Bílkové a Karla Chutného se 10. 9. 2020 v Jičíně konal seminář pro učitele základních škol, asistenty pedagogů a vychovatele. Tento seminář byl připravený pro Školské zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků Královéhradeckého kraje, pracoviště Jičín, a tematicky zaměřený na význam archivace školských i jiných dokumentů, uspořádání archivů v ČR, roli státních archivů při péči o archiválie, písemnosti škol od 18. století, ukázky písma a porovnávání starých textů, což představovalo mnoho námětů pro práci s žáky v rámci čtenářské gramotnosti, fotografie, typáře a pečeti, elektronickou spisovou službu, možnosti využití archiválií pro výuku. Tematická akce k Mezinárodnímu dni archivů, plánovaná na měsíc červen 2020 v prostorách Státního okresního archivu Jičín, bohužel nemohla proběhnout. Naopak nás potěšila spolupráce na výstavě *Uprostřed Koruny české – Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250–1550*, která byla umístěna od 7. 2. do 28. 6. 2020 v Muzeu východních Čech v Hradci Králové.

Zdenka Gláserová Lebedová zpracovala záznamy na s. 381–418 v odborné monografii *Soupis sekundárních pramenů k epigrafickým a sepulkrálním památkám, uložených v archivech České republiky*. Publikovala také studii *Malíř Josef Navrátil. Od řemesla a umění k patentu na trvanlivé barvy* ve Sborníku textů na téma historie konzervování a restaurování v českých zemích. Co se týče popularizační činnosti,

napsala tři články pro Kopidlenské listy. Radka Janků vypracovala odbornou recenzi knižní publikace Hany Fajstauerové, *Vzpomínky Josefa Waltera: Jičín v letech 1870–1890*. Josef Matoušek publikoval článek *Jan Nepomuk Steinský očima hořických městských kronik* pro spolkové periodikum Bellum 1866.

PERSONÁLNÍ PODMÍNKY A VYBAVENÍ ARCHIVU

V roce 2020 se kolektiv zaměstnanců archivů ve svém složení nezměnil. Ve dnech 14. 9.–25. 9. 2020 proběhla odborná praxe jednoho studenta Univerzity Hradec Králové, obor archivnictví – historie.

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV SEMILY V ROCE 2020

Pavel Jakubec

Odborná i veřejná činnost archivu byla výrazně poznamenána omezeními vyhlašovanými vládou, resortním ministerstvem a Státním oblastním archivem v Litoměřicích, po část roku byl všem pracovníkům nařízen home office a studovna byla uzavřena.

ARCHIVÁLIE

SOkA Semily pečoval o 2 212 archivních souborů v rozsahu 4 911,74 bm. Zpracovaný materiál činí 47,27 %, inventarizovaný 46,45 %. V roce 2020 bylo evidováno 83 přírůstků v celkovém rozsahu 44,98 bm. Během roku bylo zpracováno 90,90 bm archiválií, zinventarizováno 26,28 bm. Pořádány byly dodatky fondů okresních úřadů Jilemnice, Turnov a Semily a Sbírka soudobé dokumentace. Rovněž bylo popsáno a evidováno 1 243 kusů fotografií a 117 skleněných pozitivů a negativů.

Skartací bylo provedeno 77 u 73 organizací, mimoskartačních řízení 8.

Archiv získal darem fotografické album ze stavby silničního mostu u Spálova těsně před druhou světovou válkou.

V restaurátorské dílně SOkA Liberec byly ošetřeny čtyři listiny z Archivu města Semily.

VYUŽÍVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

Badatelnu navštěvovalo 105 badatelů, kteří učinili 178 badatelských návštěv. Předloženo jim bylo 1360 evidenčních jednotek. Vypracováno bylo 14 tematických rešerší. Nejvíce studijních návštěv (16) vykonal ředitel Muzea a Pojizerské galerie v Semilech Miroslav Šnaiberk, který se intenzívně věnuje historii Semil.

K 31. prosinci bylo v archivní knihovně evidováno celkem 28 218 svazků (15 621 tvoří knihy a 9 183 periodika). Během roku bylo zaevidováno 203 přírůstků a 32 knih bylo vyřazeno.

PUBLIKAČNÍ ČINNOST

V roce 2020 byla vydána archivně muzejní ročenka *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, svazek 33, 311 + XVI stran. Pavel Jakubec s kolektivem publikoval knihu *Pěnčín: život mezi Ještědem a Jizerou*. 288 s.

Archiv spolupracoval při výběru fotografií k publikaci *Můj domov: regionální učebnice Lomnicka, Semilska, Vysocka*, jež vyšla v roce 2020, P. Jakubec byl rovněž pověřen jejím odborným lektorováním.

KULTURNÍ ČINNOST

V archivu se konala výstava maleb a kreseb Oldřicha Macka*: Druhý život* a tradiční koncert *Sbory netradičně*, připravený pěvecký sborem Jizeran.

V Muzeu a Pojizerské galerii v Semilech se archiv výrazně podílel na výstavě *Bílá místa konce války 1944–5. Válečná výroba a nucené nasazení v Semilech*, která byla oceněna 3. místem v kategorii Muzejní výstava roku 2020 XIX. ročníku národní soutěže Gloria musaealis.

PERSONÁLNÍ A MATERIÁLNĚ TECHNICKÁ SITUACE

Vedoucím archivu, jenž je složkou Státního oblastního archivu v Litoměřicích, je Mgr. Pavel Jakubec. Dalšími odbornými pracovníky jsou PhDr. Daniela Coganová, Bc. Martina Housová, Drahomíra Brádlerová a Michaela Menšíková.

Z větších nákupů zmiňme výměnu plynového kotle v inspekčním pokoji, doplnění technických prvků výtahu, opravu vjezdu do garáže a obnovu podlahových krytin ve dvou kancelářích.

MĚSTSKÉ MUZEUM A GALERIE HOŘICE V ROCE 2020

Oldřiška Tomíčková

SBÍRKY

V roce 2020 bylo do přírůstkové knihy zapsáno dvanáct předmětů. Jednalo se především o další artefakty dokládající výrobu hořických trubiček, dále fotokameru na skleněné negativy a tovaryšský list z r. 1931.

Umělecká sbírka byla obohacena o diptych *Silnice*, autoportrét akad. malíře Ilji Zachovala, závodníka spjatého s hořickými motocyklovými závody. Malbu na plátně z r. 1987 v ceně 300 000 Kč daroval muzeu autorův přítel akad. sochař Miroslav Rybička. Dalším darem byla busta Milady Novotné, autor prof. Marek, patinovaná sádra, rok 1963.

V tomto roce bylo odborně očištěno a zrestaurováno několik cenných uměleckých děl:

L. Šaloun – *Návrh pomníku K. J. Erbena pro Miletín*, sádra 1900; J. V. Myslbek – *Studie k sousoší Ctirad a Šárka* pro Palackého most v Praze, sádra 1881. Obě plastiky zrestaurovala akad. sochařka Martina Hozová v rámci dotačního programu Ministerstva kultury ČR.

L. Kuba – *Děvčátko v sadu*, olejomalba; Al. Kalvoda – *Cesta v polích*, olejomalba; F. Kaván – *Přeháňky od Tábora*. Obrazy zrestauroval akad. malíř a restaurátor Roman Ševčík.

L. Šaloun – *Jekatěrina*; portrét carevny Kateřiny II.; J. Kastner – *Madona s Ježíškem*. Očištění a restaurátorské práce provedl Roman Morcinek.

Na podzim byla provedena mimořádná inventarizace, při níž bylo inventarizační komisí zkontrolováno celkem 150 náhodně vybraných předmětů z různých částí sbírky. Všechny předměty byly dohledány.

Dne 1. prosince 2020 byla zahájena celková inventarizace všech sbírek Městského muzea a galerie Hořice, nařízená vedením města Hořice. Kontrola se provádí z důvodu přestěhování sbírek do nových depozitářů v bývalém gymnáziu v Husově ulici a také v souladu s nástupem nové ředitelky. Inventarizace byla předběžně naplánována na šest měsíců. V prosinci 2020 bylo započato s inventarizací knihovny.

Bylo pokračováno v odborném zpracování sbírky textilu PhDr. Miladou Ryšánkovou.

BADATELÉ

V důsledku koronavirové epidemie byla badatelna po řadu měsíců pro veřejnost uzavřena a pracovníci muzea a galerie se snažili vyřizovat badatelské dotazy písemně a telefonicky. V muzejní badatelně studovali studenti Univerzity Hradec Králové, Univerzity Pardubice, Univerzity Palackého v Olomouci a Masarykovy univerzity v Brně, jimž byly poskytnuty odborné konzultace. Dalšími badateli byli amatérští zájemci o místní historii.

EDIČNÍ ČINNOST A PROPAGACE

Městské muzeum a galerie Hořice propagovalo své akce na webu, facebooku, v regionálním tisku a v Českém rozhlase Hradec Králové. Jeho pracovníci pravidelně publikovali ve vlastivědné čítance Pod Zvičinou a v dalších regionálních periodikách. Oldřiška Tomíčková, Jana Cermanová a Pavel Bičiště se zúčastnili natáčení dvou dílů pořadu Toulavé kamery, které byly odvysílány v závěru roku 2020. Oldřiška Tomíčková a Jana Cermanová se autorsky podílely na vydání knihy *The Gems of Eastern Bohemian Museums*, vydané Regionálním muzeem a galerií Jičín. Oldřiška Tomíčková dále publikovala příspěvky o rekonstrukci a revitalizaci městského muzea a stálé expozici *Od kamene k soše* v časopise Muzeum – Muzejní a vlastivědná práce a ve sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší.

ODBORNÉ SLUŽBY A VÝZKUM

Byly poskytnuty podklady o lékařské rodině Levitů pro grantový projekt Univerzity Pardubice na téma *Proměny vztahu lékaře a pacienta mezi lety 1769–1992*. Společnosti Numizmatika Kremnica s. r. o. byly dodány informace a fotodokumentace o akad. sochaři Antonínu Márovi, profesoru SUPŠKS v Hořicích, účastníku soutěže na první československý dukát v r. 1923, pro připravovaný bulletin. Pro Římskokatolickou farnost Hořice a NPÚ v Josefově byly vyhledány podklady k dokumentaci křížové cesty v hořickém kostele Narození Panny Marie, díla Petra Maixnera. Byly také poskytnuty podklady včetně fotodokumentace k hořickému mariánskému sloupu pro knihu Mgr. Libora Gottfrieda o mariánských sloupech v České republice. Pro encyklopedii významných míst a postav české vědy, projekt Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, byly dodány informace o hořických památkách a místech spjatých s univ. prof. Josefem Ladislavem Janderou. Památníku národního písemnictví v Praze byla připravena rešerše o historii pamětní desky J. K. Tyla na domě čp. 236 na náměstí Jiřího z Poděbrad. Pracovníci se aktivně podíleli na tvorbě historické

části regionální učebnice, která vzniká pod hlavičkou MAS Podchlumí.

V jarních měsících, v době covidem omezeného cestování, byly zpracovány tři tematické vycházkové trasy v okolí Hořic – do Svatogothardské Lhotky, na Doubravu a Pustohrad a na Mohejlík a do Chvaliny.

Byly připraveny výstavní panely o historii a současnosti Masarykovy věže samostatnosti, které byly nainstalovány na schodiště této unikátní památky před zahájením sezóny 2021. Dále byla připravena panelová výstava *Historie a současnost KČT Hořice* k 100. výročí založení hořického odboru. Měla být zveřejněna v rámci připravovaných oslav, které však musely být v důsledku pandemie zrušeny. Výstava mohla být prezentována veřejnosti teprve v r. 2021.

ODBORNÁ PRAXE

V roce 2020 vykonali v muzeu odbornou praxi studenti Jan Lukeš a Anna Křížková z Univerzity Pardubice. V Galerii plastik absolvovaly odbornou stáž studentky Kateřina Svatošová z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Anna Crhová z Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze.

VÝSTAVY

V rámci koronavirové pandemie musel být upraven výstavní plán, některé výstavy byly zrušeny, u jiných upraven termín.

Výstavy v městském muzeu:

- *Pocta hořickým hudebním spolkům a lidem kolem nich* (zámek) – výstava památek hořických hudebních a pěveckých spolků
- *Sochařské portréty* (Štorchova síň) – výstava výsledků veřejné soutěže, pořádané Sdružením sochařů ČR, představila portréty Františka Drtikola, Františka Janečka a Toyen
- *Fenomén Igráček* (Štorchova síň) – výstava oblíbené retrohračky
- *Zdeněk Burian / Dobrodružství pravěku* (Štorchova síň) – výstava originálních ilustrací Zdeňka Buriana ke knížkám Eduarda Štorcha a pravěkých artefaktů z vlastních sbírek byla doplněna zápůjčkou tří olejomaleb z Moravského zemského muzea v Brně a rozměrným obrazem Lovci mamuta z Ministerstva zemědělství ČR. Akce byla připravena ve spolupráci s nakladatelstvím Albatros Media, a. s.
- *Perníkový betlém podle ilustrací Karla Svolinského* (Sloupová síň) – formy vyřezal, perníkové figury upekl a betlém zapůjčil hořický řezbář a perníkář Aleš Vostřez

Městské muzeum navštívilo celkem 4 262 osob.

Výstavy v Galerii plastik:

- *Little Monster a jiné tváře Ivany Štenclové* – výběr z tvorby posledního desetiletí
- *Migrace laskavosti Tomáše Skalíka* (náměstí Jiřího z Poděbrad) – socha z monumentálního bloku supíkovického mramoru s lavičkou a pítkem pro ptáky
- *Jiří Středa / Málo viděný* – autor vystavil málo známé práce – sochařské kresby, drobné skicy a skulptury provedené v ušlechtilých materiálech
- *Letní ateliér pro mladé umělce* – výstava prací účastníků příměstského tábora ve foyeru galerie
- *Mezinárodní festival krásných umění / Maďarsko* – Viktor Vasarely, János Fajó, János Megyik
- *Ladislav Jezbera / Tady, teď, nic…* Minimalistická instalace vytvořená pro hořickou galerii.

Galerii plastik navštívilo celkem 1 808 osob.

Masarykova věž samostatnosti:
Věž samostatnosti (pietní síň, stálá expozice odboje a rozhledna) navštívilo celkem 3 741 osob.

Museum Czech Road Racing (zámek):
Nesmrtelný dvoutakt
Výstavu v zámku navštívilo celkem 4 750 osob.

PŘEDNÁŠKY A JINÉ AKCE

I přes omezené možnosti způsobené epidemií se podařilo realizovat řadu pěkných akcí. Ještě před uzavřením muzeí v březnu 2020 proběhly dvě besedy v rámci cyklu *Setkání se zajímavou osobností*, přednáška Jiřího Šulce *Jak se dělá rodokmen* a přednáška Michaela Zachaře *Portrét v Čechách pohledem dvou staletí*. Řada doprovodných akcí byla uspořádána k hlavní výstavě loňské sezóny *Zdeněk Burian / Dobrodružství pravěku*. Bylo to několik komentovaných prohlídek výstavy s Rostislavem Walicou, předním znalcem díla Zdeňka Buriana, dále s kurátorkou Janou Cermanovou a archeologem Martinem Witkowskim. Jako poslední proběhla v závěru září přednáška Zdeňky Nerudové z Moravského zemského muzea v Brně na téma *Poslední mamuti na Moravě*. Pro školy i rodiče s dětmi byly pořádány tematické workshopy s názvem *Pravěká dílna*.

V letních měsících pořádalo muzeum pro veřejnost dvakrát týdně komentované prohlídky města. Ve venkovním atriu muzea se uskutečnily tři koncerty, při nichž zahrály kapely Živa, Tomy Opočno a Screaming the blues (Matěj Ptaszek a Jan Stehlík).

V Galerii plastik proběhla *Noc v galerii*, komentované prohlídky k pořádaným výstavám a workshopy pro děti. O prázdninách se již tradičně konal příměstský tábor s názvem *Letní ateliér pro mladé umělce*, zakončený malou výstavou vzniklých prací. V rámci rovněž tradičního *Mezinárodního festivalu krásných umění*, zaměřeného tentokrát na Maďarsko, byl uspořádán koncert klavíristy Martina Kasíka a sopranistky Lucie Kaňkové, cestopisná přednáška a projekce *Iluze*, dokumentární revue Kateřiny Tučkové.

Museum Czech Road Racing uspořádalo pro příznivce motocyklového sportu v únoru besedu s motocyklovými jezdci a v srpnu v areálu hořického zámku *Road Racing Free Party*.

V Masarykově věži samostatnosti byly pořádány oblíbené večerní prohlídky.

PERSONÁLNÍ SITUACE

V roce 2020 v městském muzeu pracovali na plný úvazek Petra Zachovalová, M.A. (ředitelka), PhDr. Oldřiška Tomíčková a Mgr. Jarmila Gregorová (odborné pracovnice), Simona Kočová (práce na recepci, úklid) a na poloviční úvazek Pavel Bičiště, DiS. (technické zabezpečení a práce na recepci).

V Galerii plastik v r. 2020 pracovali na plný úvazek PhDr. Jana Cermanová Ph.D. (vedoucí) a Tomáš Mates.

Na provozu muzea, galerie, Masarykovy věže samostatnosti a Musea CRR se podíleli jako průvodci pracovníci na dohodu. Další pracovníci na dohodu byli zapojeni do probíhající inventarizace sbírek.

PÉČE O BUDOVY

V Galerii plastik byla ve stálé expozici provedena instalace nového osvětlení a obměněna část výstavního mobiliáře za finanční podpory Královéhradeckého kraje.

REGIONÁLNÍ MUZEUM A GALERIE V JIČÍNĚ V ROCE 2020

Michal Babík

Podobně jako celá společnost v Evropě i ve světě se v roce 2020 musela i naše instituce vypořádat s nejrůznějšími skutečnostmi, omezeními a opatřeními, které s sebou přinesla pandemie nemoci COVID-19. Kdo by byl na začátku roku 2020 řekl, že slova „pozitivní" nebo „negativní" získají v roce 2020 jiný význam? Kdo by dokázal na začátku roku 2020 předpovědět, že roušky a respirátory se stanou běžnou součástí života každého jednotlivce? Jičínské muzeum se v tomto období snažilo pružně reagovat na situace a vnější vlivy – v duchu ochrany zdraví návštěvníků, ale také zaměstnaneckého týmu. Regionální muzeum a galerie v Jičíně se nestandardní situaci snažilo vnímat s pokorou, nadhledem a také prizmatem, že na všem špatném lze najít i něco dobrého. V tomto ohledu rok 2020 přichystal pro naši organizaci některé nové výzvy. Jednou z nich bylo pokusit se nalézt nové způsoby komunikace s veřejností v době, kdy byly výstavní prostory uzavřené. Výzvou bylo také to, že během léta, kdy se očekávalo otevření muzeí a galerií veřejnosti, se předpokládalo, že lidé nebudou mnoho cestovat do zahraničí, ale zůstanou u tuzemských dovolených. I této výzvy jsme chtěli využít a oslovit je co nejvíce atraktivní nabídkou. V méně viditelné části naší činnosti nelze nezmínit skutečnost, že v roce 2020 se po mnoha letech započalo se stavbou nového depozitáře v Robousích u Jičína. I přesto, že jičínské muzeum bylo v roce 2020 uzavřeno pět měsíců veřejnosti, jeho návštěvnost byla kupodivu o něco větší.

PERSONÁLNÍ OBLAST

V roce 2020 došlo k několika drobným personálním obměnám. Na konci roku odešla z muzea Mgr. Věra Kociánová, vzhledem k tomu, že se z rodičovské dovolené vrátila Mgr. Hana Macháčková. Ke stejnému datu odešla také archeoložka Mgr. Dominika Schmidtová, která se rozhodla plně věnovat prezenční formě doktorského studia. Na konci roku jsme zahájili spolupráci s novým archeologem Mgr. Jiřím Ungerem, Ph.D.

VÝSTAVNÍ ČINNOST V ROCE 2020

V návaznosti na pandemickou situaci v České republice musel být výstavní program v roce 2020 modifikován. Výstavního programu se také dotkla výměna oken, která probíhala v prostorách jičínského zámku. Některé výstavy musely být zrušeny, jiné naopak byly prodlouženy. V prostorách výstavní chodby se v měsíci únoru konala výstava fotografií Jiřího Stránského s názvem *Krása krajiny i hrozby společnosti*. Tu pak následovala přírodovědná výstava s názvem *Vajíčka z přírody*, jejíž kurátorkou byla naše přírodovědkyně Mgr. Petra Zíková. Vzhledem k okolnostem byla prodloužena do konce září. V říjnu se pak konala ve stejném prostoru výstava *ArchaeoCentrum pohledem fotografa*. Jako ryze venkovní výstava pak byla koncipována výstava vánoční s názvem *Vánoční zastavení od A do Z*, která se uskutečnila na muzejním nádvoří jičínského zámku. V prostorách galerie se v únoru

konala výstava známého jičínského výtvarníka Břetislava Kužela. Následovalo ji představení *Severočeské sbírky*, kterou dlouhodobě buduje Roman Karpaš. Tato výstava byla prodloužena téměř do konce června. 5. července pak byla v prostorách galerie zahájena hlavní výstava roku *Konírna čarokrajná*, kterou realizovalo Divadlo bratří Formanů. Výstavu, která skončila na konci října, zhlédlo na více než 11 300 návštěvníků.

Kromě výše zmíněných výstav se jičínské muzeum kurátorsky podílelo také na realizaci výstavy *Poklady sbírek Královéhradeckého kraje*, která se uskutečnila v Muzeu východních Čech v Hradci Králové od 25. září 2020.

OSTATNÍ PREZENTAČNÍ ČINNOST MUZEA

Ta byla bohužel významně ovlivněna vnějšími vlivy. Přesto se podařilo uskutečnit několik zajímavých akcí pro veřejnost. Ať už se jednalo o křest publikace *Vzpomínky Josefa Waltera*, přednášku o cestě do Santiaga de Compostela Mgr. Radima Kravčíka, či koncert mezi obrazy Trio Thalia. Krom toho byly realizovány komentované prohlídky jednotlivých výstav. Organizace se rovněž podílela na realizaci příměstského tábora K-Klubu Jičín. Samostatnou úlohu pak plnilo edukátorské oddělení, které realizovalo program *Človíček putuje historií*, ale například také divadelní představení s názvem *Jak vnikl vrch Zebín*. Rovněž se někteří odborní pracovníci podíleli na realizaci tzv. projektových dnů v ZŠ a MŠ v Radimi a v ZŠ v Nové Pace.

EDIČNÍ A VYDAVATELSKÁ ČINNOST

Jičínské muzeum vydalo v roce 2020 tři čísla muzejního čtvrtletníku *Hurá, muzeum!* Vydali jsme také nové číslo *Muzejních novin*, které se kompletně věnovalo dějinám, kultuře a přírodě obce Sběř. S podporou Ministerstva kultury ČR pak byla vydána publikace *Jičínsko na historických pohlednicích* ze sbírky Regionálního muzea a galerie v Jičíně. Cílem této publikace bylo představit část sbírky pohlednic, která je ve správě naší instituce. Poslední publikací, na které jsme se v roce 2020 podíleli, byla anglicky psaná kniha *The Gems of Eastern Bohemian Museums*, kterou jsme připravili pro Královéhradecký kraj.

V roce 2020 proběhla také úvodní příprava poměrně náročného edičního projektu, kterým má být knižní komiks, populárně-naučnou formou zpřístupňující historii regionu.

MARKETING, PR, FUNDRAISING

Události roku 2020 naši organizaci stimulovaly směrem k využití sociálních sítí, především facebooku. V době jarní a podzimní vlny pandemie byl pro komunikaci na sociálních sítích vytvářen nový textový, obrazový i videoobsah. Byla rovněž vytvořena on-line výstava výtvarných děl. Zvláště na podzim se objevovaly na sociální síti nové rubriky – například ta, která se věnovala jičínským hospodám. Nejvíce úspěšné příspěvky zhlédlo i přes 8 tisíc uživatelů. V roce 2020 byl také, jako další v řadě, natočen další videospot jičínského muzea, jehož tvůrcem byl Lukáš Masner. Co se týká marketingu, posílili jsme budování naší značky také výrobou nových merchandisingových produktů (trička, krasohled). Organizace byla v roce 2020 úspěšná také v získávání grantů z Ministerstva kultury ČR. Podařilo se získat finance na restaurování hasičského praporu, edukační projekt Komix a také katalog sbírky pohlednic z našich sbírek.

NÁVŠTĚVNOST

Návštěvnost Regionálního muzea a galerie v Jičíně lze i přes všechna omezení srovnávat s rokem předchozím. Stálou expozici a výstavy v muzeu a galerii navštívilo 19 958 návštěvníků (v roce 2019 to bylo 18 152). Připočteme-li návštěvníky besed, přednášek, workshopů, vzdělávacích programů atd. jednalo se o celkem 22 700 návštěvníků.

ROZŠIŘOVÁNÍ SBÍRKY, KONZERVACE

V roce 2020 organizace zaznamenala 1 248 evidenčních čísel nových přírůstků. Největší část se do muzea dostávala prostřednictvím vlastního sběru (archeologie) a darů. V roce 2020 bylo konzervováno 33 ks textilií, 24 ks kovových předmětů a 1 ks dřevěného nábytku.

KRKONOŠSKÉ MUZEUM V JILEMNICI V ROCE 2020

David Ulrych

Muzeum je zařízením Správy Krkonošského národního parku, na provozu se finančně podílí město Jilemnice.

Rok byl ovlivněn pandemií koronaviru COVID-19. Několikrát byly omezeny kulturní akce nebo muzeum uzavřeno pro veřejnost, jako od 12. března do 11. května, od 12. října do 3. prosince a od 18. prosince až do následujícího roku. V té době jsme prováděli úklid a údržbu, zpracovávali a rozšiřovali sbírkový fond, připravovali výstavy a články a také šili ústní roušky. Nabídli jsme řadu výstav i doprovodných akcí a prezentovali muzeum v médiích.

PERSONÁLNÍ PODMÍNKY

Na plný úvazek pracovali vedoucí Bc. David Ulrych, odborní pracovníci Mgr. Martin Witkowski a Jana Krausová, kurátorka sbírkových fondů Tereza Tauchmanová, provozně ekonomická pracovnice Eva Martinová, průvodkyně Ing. Sabina Krausová a uklízečka Dana Hauková, na zkrácený úvazek pokladní Věra Kyzewetterová, Jaromíra Voborská, Alena Hradecká a Mgr. Milena Janatová. V letní sezóně pomáhali s provozem brigádníci. Pracovní poměr ukončila Eva Martinová, kterou nahradila Veronika Houdová, a dále Alena Hradecká, na jejíž místo na zkrácený úvazek nastoupila Eva Martinová.

NÁVŠTĚVNOST

Úbytek návštěvníků na jaře a na podzim byl kvůli uzavření muzea, ale také následné opatrnosti turistů a rušení hromadných výprav velký. Nevyrovnala jej ani nadprůměrná návštěvnost v letní sezóně. Celkem muzeum navštívilo 12 753 osob.

VÝSTAVY

Připravili jsme devět nových výstav. Tři trvaly z předchozího roku, další dvě jsme uspořádali nebo se na nich podíleli mimo naše muzeum.

Zámek (čp. 75) – výstavní síň

- *Ej, noviny převeselý*
- *Jak semena putují krajinou*
- *Stopy osvobození*

Pivovar (čp. 1) – výstavní síň

- *Za drahými kameny do pravěku*
- *Krakonoš – Ochránce hor*
- *Poklady starých zahrad aneb co nám roste za humny*
- *Já bych rád k Betlému*

Pivovar (čp. 1) – Erbovní sál

- *Tibet – Výstava k 60. výročí povstání tibetského lidu*
- *Markéta Prokopová Čápová – Ohlédnutí*
- *Vlasta Matoušová – Ze života hmyzu a rostlin*
- *Milan Lanny Hrouda – Paradoxy*
- *Putování za kamennými kříži Českého ráje a Podkrkonoší*

Fotografie z úspěšné jilemnické výstavy „Stopy osvobození". (Foto Kamila Antošová)

AKCE A PŘEDNÁŠKY

Uskutečnili jsme patnáct doprovodných akcí a přednášek, další dvě mimo muzeum. Některé byly připraveny ve spolupráci s ČKA Betanie, MAS „Přiďte pobejt" a městem Jilemnice.

PUBLIKAČNÍ ČINNOST A PREZENTACE V MÉDIÍCH

Publikovali jsme 9 článků, 1 rozhovor, ale i řadu pozvánek v tisku, vystupovali v 16 rozhlasových, 1 televizním vysílání a 1 propagačním spotu. Častější se stala prezentace na webu, zejména pak na facebooku, kde jsme publikovali 23 krátkých článků a desítky dalších příspěvků.

SPOLUPRÁCE

Poskytli jsme materiály například pro publikace *Naše hory a lyže a sníh*, *Jizerské hory*, *Krajina v rukou barokního člověka, lidé a krajina 17. a 18. století na východě Čech*, leták *Jilemnice v chronologickém přehledu* a podíleli se na přípravě knihy o Roprachticích. Vyřídili jsme 82 badatelských dotazů. Bylo uskutečněno 25 výpůjček 248 předmětů na naše výstavy a 4 zápůjčky 85 předmětů na výstavy v jiných institucích. Další přešly z předchozích let. Spolupracovali jsme s řadou institucí, zejména muzei, galeriemi a archivy, ale také s jednotlivci, zejména umělci a sběrateli.

PRÁCE SE SBÍRKAMI

Kvůli nouzovému hospodaření nebylo možné nakupovat sbírkové předměty. Přesto jsme z darů, pozůstalostí a starého fondu získali 129 přírůstkových čísel, odpovídajících 322 předmětům. Dotace Ministerstva kultury z programu ISO C – Výkup předmětů kulturní hodnoty mimořádného významu nám umožnila zakoupit obraz Františka Kavána s názvem *Terény* z roku 1897. Mezi další zajímavé akvizice patřil obraz Otty Kočího s názvem *Ryby* z roku 1960, soubor krabiček z 20.–30. let 20. století z kartonážské dílny Josefa Macha z Hrabačova, dřevěná kramářská krosna s bočnicemi z 19. století, pocházející z Rokytnice nad Jizerou, avšak zaslaná dárcem z Nizozemska, dřevěné kuželky z počátku 20. století ze Svojku nebo dřevěná figura Krakonoše v životní velikosti ze 70. let 20. století z Rokytnice nad Jizerou, která byla restaurována. Inventarizací prošel fond Historie.

KNIHOVNA

Získali jsme 121 publikací a 283 čísel periodik do knihovny. Bylo uskutečněno 65 knihovních výpůjček.

OPRAVY

Proběhla oprava krovu, včetně výměny izolace a krytiny v úžlabí a doplnění sněhových zábran na střeše bývalého pivovaru čp. 1. Byly zde také instalovány zábrany na komínech proti vletu a hnízdění ptáků. Na zámecké budově čp. 75 bylo zrenovováno 27 vnějších částí oken, opraveny svody okapů a vyměněny elektrické přípojky. Rovněž došlo k výmalbě a výměně koberců v části expozice.

MĚSTSKÉ MUZEUM A GALERIE LOMNICE NAD POPELKOU ROKU 2020

Jan Drahoňovský

Celoroční chod muzea zásadně ovlivnila situace kolem pandemie koronaviru, která značně ochromila výstupy muzea ve vztahu k veřejnosti. Muzeum tak zažilo, podobně jako celá společnost, bezprecedentní situaci ve své dlouholeté historii. Po vyhlášení nouzovému stavu byla instituce uzavřena na dlouhých pět měsíců a s tím souviselo i dramatické omezení kulturních akcí, více jak o dvě třetiny. O to více se pracovníci muzea soustředili na vnitřní činnost, která byla díky aktuálnějším věcem dlouhodobě odsouvána, např. práce v depozitáři či v archivu, jako evidence nových přírůstkových čísel, třídění písemností, čištění a restaurování ohrožených exponátů. Čas a potřebný klid byl výjimečně i na tvorbu reprezentativní publikace o historii a současnosti naší instituce, která vyjde v letošním roce v rámci připomínky 130. výročí vzniku lomnického muzea. V předstihu je připraven text na brožurku menších rozměrů s pracovním názvem *Průvodce expozicemi a sbírkami Městského muzea a galerie Lomnice nad Popelkou*.

Ze široké a pestré nabídky připravených, ale z velké části bohužel nerealizovaných měla veřejnost možnost navštívit alespoň tyto naše výstavy: z kraje nového roku doznívál 18. ročník přehlídky betlémů. Hlavní akcí roku se stala tematická výstava *J. J. Fučík (1859–1930) – historik, kartograf, pedagog*, kterou jsme sledovali důstojné oslavy připomenutí života a díla významného vlastivědného pracovníka Lomnicka. Měly proběhnout v březnu, ale neproběhly. Zasáhla vyšší moc a „nevidi-telný nepřítel". O těchto neblahých okolnostech jsme se podrobně rozepsali ve dvou článcích v Lomnických novinách, výmluvně nazvaných *Muzeum mimo provoz* a *Výstava bez návštěvníků, aneb Co dělají muzejníci, když je zavřeno?*, zrcadlící tehdejší naše pocity. V pátek 13. března, dva dny před plánovanou vernisáží, muselo být z rozhodnutí vlády a ministerstva zdravotnictví do odvolání uzavřeno také lomnické muzeum. A tak vytištěné pozvánky skončily v koši, plakáty na neotevřenou, přesto pracně připravenou výstavu ještě po měsíci zbytečně lákaly veřejnost na vývěsních plochách. Křest zbrusu nové knihy o J. J. Fučíkovi, která byla taktéž dávno zhotovena (a její vznik nebyl snadnou ani levnou záležitostí), se neuskutečnil… Protože byly zrušeny všechny kulturní akce, nekonal se ani dlouhodobě domluvený cyklus jarních přednášek a koncertů. Odsunuty na neurčito musely být i na další měsíce plánované výstavy, muzeum nenavštívily ani předem nahlášené zájezdy, pochopitelně se zastavil prodej upomínkových předmětů, Lomnických novin, sucharů, místního piva apod. Z rekordních loňských příjmů za vstupné a prodeje spadlo muzeum na nulu. Za třicet let, co jsme v muzeu, takovou situaci nepamatujeme. Pracovnice muzea se v nelehké době jarní první vlny pandemie také rády zapojily do výzvy městského úřadu týkající se šití roušek pro potřebné. Společenská místnost, jindy plná návštěvníků kulturních akcí, se tak změnila na improvizovanou šicí dílnu…

Zahájení výstavy „Drahé kameny a minerály ve šperku" 28. 6. 2020 v lomnickém muzeu. Na fotografii vystavovatelé – Vojtěch Záveský, Jiří Vančura a Manfred Lindner.

Bohužel neuplynulo mnoho měsíců a na podzim i v zimě se opakovala situace s přesahem do následujícího roku téměř jako přes kopírák. Koronavirus měl také dopad na již naplánované investice a opravy. V souvislosti s památkovou péčí měla v tomto období pokračovat sanace suterénu Hrubého domu pod muzeem. Aktuální plánovaná etapa zahrnovala odizolování a podřezání stěny směrem do náměstí, včetně sklepních prostor, které vybíhají pod chodník. Součástí prací bylo také i rozebrání a opětovné sestavení obou venkovních schodišť a oprava poškozených omítek, jež jsou díky vzlínající vlhkosti v zubožením stavu. Tato „zeď nářků" již rozhodně nedělá muzeu, potažmo našemu městu, žádnou „extra parádu" a pěknou „vizitku". Zvláště když se vezme v úvahu, že se jedná o centrum, notabene v památkové zóně, a to u domu, který je kulturní památkou. Rozpočtová cena zmíněné stavební akce poměrně velkého rozsahu činila 3,3 milionu Kč. Bohužel nic z toho se v dané době neuskutečnilo. Vše odsunula pandemie, nouzový stav, stagnace ekonomiky a s ní ruku v ruce spojené škrty v rozpočtech. Smutné konstatování, ale pochopitelný výsledek reálného stavu současných celospolečenských problémů…

Nakonec jsme byli rádi, že muzeum mohlo realizovat alespoň něco z plánovaných kulturních akcí. S „odřenýma ušima" se ještě u některých podařilo na poslední chvíli uskutečnit vernisáž, než opět byly komplet „šmahem" zrušeny všechny kulturní akce. A to do konce roku. Přitom muzea pro své fungování a rozvoj návštěvníky nutně potřebují, především z pohledu zpětné vazby, která je nezastupitelná. Jestliže jsme po ekonomické stránce

„jakžtakž" zvládli první vlnu (díky finanční rezervě z minulého roku a slibně se rozvíjejícího letního období), tak druhá vlna byla již drtivá a „splachující". Bez pomoci a shovívavosti zřizovatele a dotace od ministerstva kultury by nebyla šance o „udržení se nad vodou".

Od pondělí 11. května bylo možné opět obnovit provoz muzeí a galerií. Po vynucené dvouměsíční přestávce způsobené zdravotní krizí tak bylo otevřeno i muzeum lomnické, i když zatím v omezeném režimu a s dodržováním doporučených přísných bezpečnostních opatření (vstup pouze s rouškami, očištění dezinfekčním prostředkem a alespoň dvoumetrové odstupy, později došlo i na omezení množství návštěvníků).

Začátek sezóny a její úvodní Fučíkova tematická výstava si tedy vybrala tak trochu „smolné" období – přestože byla zcela připravena již v březnu, její zpřístupnění veřejnosti se uskutečnilo se zpožděním a bez vernisáže. Po částečném rozvolnění se alespoň dočkala slavnostního zakončení, tedy první dernisáže v historii muzea, která premiérově proběhla v rouškách. Setkání se zúčastnila řada Fučíkových potomků. Překvapivým hostem akce se stal baletní mistr a herec Vlastimil Harapes, který doprovázel historikovu vnučku PhDr. Elišku Fučíkovou, CSc., významnou českou historičku umění, a živě se zajímal jak o výstavu samotnou, tak o stálé muzejní expozice. Každý účastník měl možnost získat pamětní razítko s Fučíkovým portrétem a drobnou publikaci nazvanou *„Dvojí jubileum našeho významného rodáka"* autora doc. PhDr. Vladimíra Koblížka, Ph.D., jenž v průběhu vernisáže v krátké promluvě přiblížil Fučíkovy osudy. V závěru dernisáže dodatečně pokřtil starosta města Mgr. Josef Šimek novou publikaci nazvanou *Josef Jan Fučík – historik Lomnicka*, z pera muzejních pracovníků, a popřál novému titulu šťastné vykročení do knižního světa i hodně čtenářů. Kniha mohla vyjít díky pochopení jejího významu pro zdejší region obcemi v okolí města Lomnice nad Popelkou.

Druhá uskutečněná výstava v mezidobí nouzových stavů se týkala drahých kamenů a jejich využití ve šperkařství. Již 24. ročník tradiční letní výstavy tak byl zcela odlišně a originálně, oproti jiným ročníkům, zaměřen výhradně na šperky. Tento inovativní experiment se zcela jistě vydařil a přilákal nebývalé množství návštěvníků, jež měli možnost obdivovat umění celého tuctu kvalitních šperkařů včetně turnovské firmy Granát, d. u. v., patřící k české špičce v oboru. Výstavu vkusně doplnily velkoformátové fotografie přírody afrického kontinentu MUDr. Vratislava Čermáka z Nové Paky, kterého řada lomnických občanů zná jako svého zubního lékaře. Následující výstavou v měsíci září byla v pořadí čtvrtá u nás konaná samostatná přehlídka malíře Daniela Geremuse. Po opětovném dvouměsíčním uzavření naší instituce a zrušení výstav výtvarníků O. Nalezinka a M. Vencla byla v závěru roku zpřístupněna tradiční *Vánoční výstava 19. ročníku přehlídky betlémů*. Tentokrát s podtitulem *Muzejní pohlazení po duši v čase koronavirovém*. I když byla dalšími opatřeními opět podstatně zkrácená na pouhých patnáct dní, přispěla jistě ke zlepšení nálady návštěvníků (kteří se stihli do uzávěry podívat), tolik dnes potřebnému optimismu a hlavně k pocitu, že navzdory nepřízni doby „stále jako instituce dýcháme a jedeme dál". Malou náplastí bylo přijetí lomnického muzea do *Českého sdružení přátel betlémů*. A poté jsme opět byli (již potřetí) uzavřeni a tento stav prakticky trval do konce roku, s výjimkou posledních tří týdnů.

Když už se nemohl konat cyklus jarních přednášek, doufali jsme v lepší vývoj na podzim. Bohužel i v tomto období jsme dopadli „jako sedláci u Chlumce". Z připravených a domluvených atraktivních sedmi titulů se uskutečnily pouze tři. Přednáška dr. E. Ulrychové připomínající kulatá výročí dvou významných bitev našich dějin – na Vítkově a Bílé hoře, dále Josef Krček se synem uspořádali *Podvečer s písněmi, povídáním o Vltavě*. Zazněly písně a melodie týkající se obcí Rváčov, Skuhrov a Černá a promítnut byl i oceněný film *Vltavský triptych*. Na závěr byly puštěny písně třicetileté války v podání souboru Chairé a dobrou atmosféru podpořilo jistě i to, že J. Krček přítomným posluchačům zahrál na dudy a zazpíval řadu lidových písní pocházejících z pokladnice chodského folklóru. Do třetice, pokud jde o přednášky, vystoupil Mgr. Vladimír Socha, známý český publicista, autor populárně naučné literatury a aktivní popularizátor paleontologie i přírodních věd obecně. Hlavním jeho tématem se stala *Legenda zvaná Tyranosaurus rex*. Hudba mohla zaznít v muzeu pouze jedenkrát, a to hned na začátku roku, díky *Tříkrálovému koncertu* souboru Fidle.

Kromě výše uvedených aktivit poskytovalo muzeum, pokud bylo otevřeno, celou škálu doplňkových služeb pro veřejnost. Vedle prodeje upomínkových předmětů, šperků, místní speciality Lomnických sucharů, nově i Lomnického piva, novin či knih, také kopírování a služby pro návštěvníky v prostorách stylově zařízené muzejní kavárny. Muzeum vyšlo vstříc též i badatelům (cca 48) ať už při jejich osobních návštěvách muzejního archivu či prostřednictví dotazů e-mailem. Podobně jako každý rok došlo i na pronájem společenské místnosti pro schůze různých neziskových sdružení a spolků. Pracovníci muzea nad rámec svých povinností také dlouhodobě z piety pečují o hrobky původních majitelů objektu, kde nyní muzeum sídlí, průmyslnické rodiny Šlechtů.

Jako každou sezonu probíhala v začátku roku inventarizace muzejních podsbírek. Loni bylo zinventarizováno dalších 640. Sbírkový fond se rozšířil o 55 přírůstkových čísel, konkrétně můžeme jmenovat kolekci dřevěných betlémků současné řezbářky a betlémářky paní Jitky Dubské z Hrádek u Lomnice nad Popelkou, dále betlémy manželů Kalouskových ze Železnice, prapor Selské jízdy s motivem hory Tábor a textem „Selská jízda Lomnice n. P." (dar rodiny Konopáčovy) a přes sto let starý prapor místní Katolické jednoty s ozdobnou vyřezávanou žerdí (dar rodiny Zákoutských), lovecké trofeje (dar Oldřicha Horáka ze Žďáru u Kumburku), kolekce medailí a plaket (dar paní Ivany Janáčkové z Lomnice n. P.), stolní dobové jídelní nádobí (dar rodiny Holanovy z Lomnice n. P.), vějíř, svrchník a cínový talíř (dar paní Heleny Vašíčkové z Prahy), barokní zrcadlo s masivním vyřezávaným zlaceným rámem (dar pana Doušy ze Sekerkových Louček). Samostatnou kapitolu tvoří historický nábytek ve stylu druhé renesance, pocházející z loveckých zámků na pomezí Francie a Belgie, získaný ze štědrého zdroje. Obohatily interiéry Panského pokoje a Loveckého salonu.

V tomto roce muzeum pokračovalo v aktivitách vedoucích ke zvýšení propagace instituce, ať už v médiích či na umístěných velkoplošných poutačích. K propagaci kamenářských výstav slouží série dvou tematických pohlednic a tří se záběry leteckého pohledu na střed města a budovu muzea. V souvislosti s blížícím se výročím vzniku instituce se nám podařilo nechat zhotovit sběratelskou pamětní minci s motivem loga muzea a průčelím

budovy Hrubého domu, dále turistický štítek na hůl a samolepku opět s logem muzea. Na turistickou poptávku suvenýrů jsme reagovali pořízením dalšího typu magnetky s logem městského znaku.

Problémy s epidemií se dotkly i organizace celostátních říjnových krajských voleb. Místo již dlouhodobě zavedeného jednoho místa v sokolovně se otevřelo hned sedm volebních místností, především z důvodu většího rozptýlení voličů. Jednou z nich se stala také vstupní hala muzea jako okrsek č. 1. Došlo k tomu v dějinách instituce zcela poprvé, a to ke spokojenosti všech zúčastněných.

Nezanedbatelná byla také plodná a všestranná spolupráce s partnerskými organizacemi, a to hlavně v souvislosti s oboustranně výhodnými mezimuzejními výpůjčkami rozličných předmětů spojených s výstavní činností. Například se to týkalo zápůjček betlémů, sakrálních památek a závěsných obrazů nebo exponátů vztahujících se k historickým výročím, mj. pro rozsáhlé projekty zaměřené na třicetiletou válku nebo na poutní místa a smírčí kříže v naší oblasti. Konkrétně se jednalo o spolupráci s muzei v Jilemnici, Turnově, Semilech a Náchodě. I v loňském roce pokračovaly též plodné a vítané kontakty se středními školami, a to především formou krátkodobých praxí studentů, s nimiž muzeum opakovaně participovalo na tvorbě virtuální výstavy s názvem *Turistika z minulosti do současnosti*, a to vzhledem k uzavření muzeí z důvodu celorepublikového nouzového stavu. Díky spolupráci se Střední umělecko-průmyslovou školou v Turnově se v jejích dílnách opět zrestaurovalo několik dalších předmětů ze sbírkového fondu, převážně kovových. Po truhlářské stránce došlo na renovaci dvou saní z pozůstalosti pana Celfla, jež původně sloužily klientům hostince „Lázně Žofín" (dnes ulice 5. května proti kinu).

Aktivity muzea byly pravidelně zveřejňovány na stránkách novin, sborníků a časopisů, ale i na vlnách rozhlasu a televize. Např. v časopisu Krkonoše – Jizerské hory vyšel třístránkový článek s mnoha barevnými fotografiemi o našich vánočních výstavách a kolekci betlémů ve sbírkách lomnického muzea a ve sborníku Od Ještěda k Troskám nebo v Lomnických novinách články *Náhodná osudná tragédie aneb Nejmladší oběť květnového povstání v roce 1945 na Lomnicku Jaroslav Uhlíř, Dozvuky války – dvoje dveře, které na prahu míru zachránily život, Hrdelní právo města Lomnice hory Tábor u Jičína, Lomnické cechy a jejich přínos pro rozvoj místních hospodářských vztahů, Kterak se Jeníček Kotrbatý a Venoušek Svoboda dostali na obaly Lomnických sucharů* atd.

Personálně je naše muzeum dlouhodobě obsazeno pouze třemi kmenovými zaměstnanci (nejmenší počet ze všech muzeí v okrese), přestože v průběhu let došlo na podstatné plošné rozšíření o nové stálé expozice v dalších dvou patrech. Velkou výhodou jistě je, že kolektiv v tomto složení se v průběhu více jak dvaceti let nezměnil, z čehož pramení možnost bezproblémové zastupitelnosti a naší vzájemné důvěry. Tento fakt považujeme za nenahraditelnou a cennou devízu.

I přes všechna omezení daná vládními nařízeními navštívilo muzeum během loňského roku celkem 7 176 platících osob, z toho vstupné plné 1 938, snížené 4 880. Návštěvníků přednášek, besed, koncertů a vernisáží bylo 358. Muzeum má celou řadu dlouholetých příznivců, jimž děkujeme za nezištnou spolupráci v průběhu celého uplynulého roku. Ze sponzorů velký dík tak patří především firmě TM Elitex za poskytnutí dopravy při převozu zapůjče-

ných exponátů, Cukrárně u Marcely za celoroční zajištění občerstvení v rámci různých kulturních akcí, také výrobci Lomnických sucharů panu Ladislavu Kodejškovi a Autoservisu Doležal. Za pečlivou dokumentaci našich aktivit patří zvláštní poděkování panu Miloslavu Malému, rodině hudebního skladatele Jaroslava Krčka za pravidelné účinkování na slavnostních zahájeních a již několik sezón i panu Miloslavu Prášilovi za kompletní údržbu elektroinstalace.

A tak do nadcházejícího roku 2021 vstupujeme s nadějí, že bude lepší než ten uplynulý plný starostí, problémů a nejistoty. Pro nás lomnické muzejníky půjde o rok, kdy si připomeneme kulaté 130. výročí vzniku instituce. Naším vroucím přáním je, a doufejme, že to tak již bude, abychom měli možnost je důstojně oslavit společně s veřejností sérií výstav, přednášek a koncertů. Po vynucené odmlce se na Vás již velmi těšíme!

MUZEUM A POJIZERSKÁ GALERIE V SEMILECH V ROCE 2020

Miroslav Šnaiberk

Muzeum bylo vládním nařízením uzavřeno od 16. března do 11. května, od 12. října do 18. listopadu, znovu pak od 18. prosince. Návštěvnost výstav a akcí činila 4 779 osob, což je proti loňsku s 9 070 návštěvníky pokles o 47 %. Také připravené edukační programy k jednotlivým výstavám vyzněly naprázdno – jen několik školních skupin je mohlo absolvovat, a to ještě v rouškách.

Velký ohlas měla dětská výtvarná soutěž *Krásná a tajemná Sytovská madona*. V I. kategorii (4.–6. třída) bylo zařazeno 67 prací a ve II. kategorii (7.–9. třída) 22 prací.

Stálé expozice tvoří *Tajemství řemesel našich předků*, v Červené roubence je instalována etnografická expozice a pilníkářská dílna.

VÝSTAVY

- *Turistika na Semilsku / 110 let Riegrovy stezky a KČT v Semilech* (přešla z roku 2019)
- *Sametová revoluce v Semilech* (přechod z roku 2019)
- *Vánoce v muzeu – Sytovská madona* (z předchozího roku)
- *Kateřina Sidonová – Ať všechny bytosti tančí!*
- *Z pokladů půd a depozitářů I.*
- *Prostor, světlo, čas – Pavel Hora (grafika), Jan Sehnal (malba) a Martin Hlubuček (sklo)*
- *Kozákovské stráně – Miroslav Trávníček a Pavla Bičíková* (fotografie)
- *Kovozávody – hravě i zdravě*
- *Malíři Pojizeří – Znovuobjevený poklad*
- *Petr Luniaczek – Lidová architektura Železného Brodu a okolí* (fotografie)

- *Bílá místa konce války 1944–5* (přechází do roku 2021)
- *Vladimír Hanzl – Fotografie*
- Milada Plavčič Lipčíková – Obrazy v pohybu
- Šedesát let semilského muzea (do května 2021)
- Zima s Josefem Ladou (do března 2021)
- Výtvarné umění ze sbírek semilského muzea (do dubna 2021)

PŘEDNÁŠKY A TEMATICKÉ VEČERY

Podařilo se uskutečnit jen několik málo pořadů, jako *Večer donátorů*, setkání s Janem Kanyzou a klienty Domova seniorů z Rokytnice nad Jizerou v rámci akce *Ježíškovo vnouče*, Dny lidové architektury na Červené roubence, vlastivědnou vycházku *Po stopách Zittwerke* a premiéru filmu *Bílá místa konce války 1944–5*. Z přednášek zazněl poutavý výklad prof. PhDr. Ing. Jana Royta, Ph.D., o milostných a zázračných obrazech a sochách v barokních Čechách a prof. PhDr. Mileny Lenderové, CSc., na téma *Porodní bába v síti sociálních vztahů*. V prosinci byla na budově odhalena pamětní deska jednomu ze zakladatelů muzea, učiteli Rudolfu Hlavovi.

V letních měsících nabídlo muzeum hudební večery na muzejní zahrádce.

PÉČE O SBÍRKOVÝ FOND

V roce 2020 bylo – i díky uzavření muzea – zinventarizováno celkem 3 329 přírůstkových čísel, což představovalo 15 038 předmětů, byla dokončena sbírka Drobné písemnosti a započato s inventurou velkoplošných dokumentů, expozice národopisu a depozitáře v nové radnici.

Muzeum a Pojizerská galerie Semily se od roku 2018 soustřeďuje intenzivněji také na restaurování uměleckých děl ze svých sbírek. Financováno je z muzejního projektu „Káva pomáhá", kdy z každé prodané kávy v muzejní kavárně jde 10 Kč na tyto účely. Za rok 2020 se vybrala částka 11 440 Kč, s jejímž využitím byla restaurována sádrová busta továrníka Franze Schmitta a posmrtná maska spisovatele Ivana Olbrachta (restaurátor Tomáš Štefánek), i nově zakoupená *Madona* železnobrodského malíře Franze Maischeidera (restaurátorka Mgr. Blanka Nechanická). Díky finančnímu daru mohl být restaurován také portrét Riegrovy matky, získaný z internetové aukce jako *Portrét čtenářky*. Z pražského antikvariátu byla též zakoupena korespondence Antala Staška a Ivana Olbrachta.

EDIČNÍ ČINNOST A MUZEJNÍ KNIHOVNA

V roce 2020 muzeum v rámci ediční řady Paměť Semilska vydalo knihu Tomáše Chvátala *Bílá místa konce války (1944–5)*.

Roční přírůstek činil 1642 knih a periodik, z nichž 37 knih pocházelo z tzv. Mizerova muzea, dalších 141 z dosud neevidovaného fondu tzv. bozkovského muzea. 126 tendenčních titulů bylo naopak vyřazeno. Pořízeno bylo 22 publikací v hodnotě 7 269 Kč; největší položkou bylo devět dílů Riegrova slovníku naučného, zakoupených za ztracený soubor.

PROPAGACE V MÉDIÍCH

Česká televize odvysílala 29. 3. v Toulavé kameře reportáž z výstavy *Kovozávody Semily – hravě i zdravě*. ČT 2 18. a 19. srpna zopakovala dokumentární film *Plíživá kontrarevoluce v Semilech*. Kabelová televize Semily přinesla 4 reportáže.

Muzeum vydalo 17 tiskových zpráv a v regionálním i celostátním tisku publi-

kovali pracovníci muzea řadu článků. Desítky článků se objevily na portálu Naše Pojizeří a dalších celostátních webech.

V únoru se muzeum představovalo na pražském veletrhu *Památky – muzea – řemesla* a v březnu na veletrhu cestovního ruchu *Euroregion Tour* v Jablonci nad Nisou.

PERSONÁLNÍ A TECHNICKÁ OBLAST

Po absolvovaném konkursu byl ve funkci ředitele muzea potvrzen na dobu neurčitou Miroslav Šnaiberk. Muzeum zaměstnávalo 5,4 přepočtených pracovníků. Díky pomoci Úřadu práce a Sdružení TULIPAN mohlo muzeum zaměstnat ještě čtyři další pracovníky na průvodcovské a pomocné práce, údržbu nebo úklid.

Kromě standardní údržby došlo k opravě a nátěru šindele na zelené roubence v Jílovecké ulici, opraveny byly vstupní dveře po vandalském útoku, u zadního vchodu byly instalovány nové dveře a kamera pro zvýšení bezpečnosti objektu. Pokračovalo se též v sanaci skladových prostor galerie proti vzlínavé vlhkosti.

MUZEUM ČESKÉHO RÁJE V TURNOVĚ V ROCE 2020

Jan Prostředník

REKAPITULACE ROKU

Rok 2020 v turnovském muzeu můžeme označit za rok vskutku turbulentní a nemohl za to jenom covid-19… Rok 2020 byl totiž posledním a v pořadí třicátým třetím rokem, který strávila ve funkci ředitelky naše kolegyně Vladimíra Jakouběová. Vyměnila si však pouze pozici se svým dosavadním zástupcem, který ji pro změnu zastupoval plných 22 let.

Rok 2020 byl prostě úplně jiný než ty předchozí. Na jeho začátku jsme byli naplněni velkým optimismem, který vycházel z úspěšného roku 2019, kdy jsme po dlouhých letech peripetií konečně otevřeli expozici *Horolezectví* s podtitulem *Z Českého ráje na vrcholy světa*. V roce 2019 jsme i díky této expozici dosáhli rekordní návštěvnosti více než 61 tisíc návštěvníků. A první dva a půl měsíce roku nového nás utvrzovaly, že bude podobně úspěšný… Nabitý program výstav a jejich doprovodných programů, přednáškových cyklů i exkurzí, jubilejní 25. ročník Staročeských řemeslnických trhů – na to vše se mohli naši návštěvníci těšit. V únoru jsme s velkým sukcesem stačili realizovat Masopust, který měla poprvé pod patronací etnoložka Michaela Havelková. Ovšem nouzový stav v důsledku pandemie covid-19, vyhlášený v polovině března, zmrazil naše výstupy vůči návštěvníkům.

Pevně jsme věřili, že se situace v dohledné vyřeší a budeme moci znovu pokračovat v naší pestré nabídce. Proto jsme pracovali, sice obezřetně a zodpovědně, ale přesto soustavně: archeologové v terénu, protože stavební průmysl nebyl ochromen, provoz řídil probíhající opravy depozitářů, velkou akcí byla i kompletní výměna hmoty mlatu na Dlaskově statku.

Odborní pracovníci pochopitelně pokračovali v rozpracovaných projektech, v evidencích svých sbírek a připravovali výstavy na hlavní sezónu. Tým složený z etnoložky, archeologů, historiků a archiváře pilně pracoval na přípravě celosezónního výstavního projektu *Na poslední cestě* pro sezónu 2021. Znovuotevření muzea na konci května nám vlilo novou krev do žil: otevřeli jsme výstavy i expozice (např. *Kolovrátek, stav i jehla* na Dlaskově statku, reinstalace expozice mineralogie, *Současný evropský šperk ze sbírek Muzea Českého ráje v Turnově*; *Historie zachycená na skle* – skleněné negativy v muzejních sbírkách a zejména 99 *NEJ*). Návštěvníkům jsme připravili nejenom tradiční, ale i zbrusu nové letní programy a za ty neuskutečněné velké trhy „Staročeské" alespoň dvoje menší trhy řemeslné. Všichni se těšili z návratu „k normálu", proto byla letní sezóna tak mimořádně úspěšná. Zaznamenali jsme výrazně vyšší návštěvnost než v předchozích letech. Bohužel na podzim se epidemická situace opět zhoršila a v říjnu jsme na tři měsíce zavřeli brány muzea veřejnosti. Nyní již bylo zřejmé, že nepůjde pouze o nějakou epizodu, ale že se s tímto nemilým problémem budeme potýkat v podstatně delším časovém horizontu. Museli jsme přehodnotit styl práce i její priority a ve vztahu k návštěvníkům jsme museli řešit „vzdálený přístup". Začali jsme být více aktivní ve virtuálním prostoru a touto on-line formou jsme začali více prezentovat výstupy vlastní odborné práce. Pokud to jen trochu šlo, tak jsme se snažili nereflektovat na z našeho pohledu protichůdná, nelogická či přímo nesmyslná opatření a za dodržení všech povinných protiepidemických opatření jsme používali hlavně vlastní rozum. Muzeum prostě fungovalo tak, jako by se vlastně nic nedělo, jen nám chyběli ti návštěvníci… Odborní pracovníci pokračovali jak v přeshraničních grantových projektech (projekt *Brána do světa sbírek*, financovaný z dotačního titulu Interreg V-A Česká republika – Polsko) i v projektu *Restaurování historických artefaktů kulturního dědictví Muzea Českého ráje v Turnově, digitalizace a posílení ochrany* (projekt CZ.06.3.33/0.0/0.0/17_099/0007487), který je spolufinancovaný z Integrovaného regionálního operačního programu MUZEA II, výzva č. 76. A alespoň na dva týdny se zpřístupnily výjimečné výstavy *OBRÁZKY Z POUTI – poutní místa a poutní umění v Pojizeří* ve výstavním sále a *ČESKÁ DŘEVĚNÁ HRAČKA – Radost a hra v proměnách času*. Zatímco první výstava přešla do Kittelova domu na Krásné, z druhé se zachoval pouze soubor fotografií a videí…

Pokles návštěvnosti je patrný z těchto čísel:

Návštěvníků celkem 35 810 (v r. 2018 46 914, 2019 61 624), z toho návštěvníci akcí, výstav a expozic 26 150 (2018 28 055, 2019 47 409) a návštěvníci Dlaskova statku 9 660 (2018 18 859, 2019 14 215).

V roce 2020 mělo turnovské muzeum i problémy finanční, jelikož chyběly tržby za vstupné. Turnovské muzeum je totiž kulturní institucí, která si musí zajistit více než čtvrtinu rozpočtu vlastními příjmy. Část těchto nutných finančních prostředků nám zřizovatel poskytl nad rámec schváleného příspěvku, ale až v listopadu. A tak poslední dva měsíce roku byly opravdu hektické – řešili jsme dlouho plánované opravy osvětlení výstavního sálu a topení ve stálých expozicích, opravy cest po přívalových deštích, zajišťovali nákupy potřebné výpočetní techniky a dalšího vybavení pro práci se sbírkami.

Přes všechny těžkosti, které nás rokem 2020 provázely, máme za sebou i řadu úspěšných realizací: zahájili jsme

například rekonstrukci domu čp. 72 ve Skálově ulici, který by mohl do tří let rozšířit nabídku expozic, výstav i zázemí pro práci turnovských muzejníků.

A také jsme vydali tři výjimečné publikace: MAREK, David a kol. *Skleněné negativy v muzejních sbírkách*. Turnov 2020; COGAN, Miroslav. *Současný evropský šperk: mezinárodní šperkařská sympozia v Turnově 1984–2018* (obě publikace vydané v rámci projektu publikace v rámci projektu „Brána do světa sbírek"); COGAN, Miroslav. *Řezbáři v kameni: lidová sakrální skulptura 19. století v Pojizeří* (publikace podpořená z dotačního titulu MK ČR). „Stálicí" edičního portfolia turnovského muzea je samozřejmě *Muzejní čtvrtletník*, jehož čtyři čísla byla opět vydána jak v tištěné podobě, tak v digitální na webu muzea.

Velkých poct se nám dostalo v posledním čtvrtletí roku 2020: Muzeum Českého ráje v Turnově se se svou novou stálou expozicí *Horolezectví – Z Českého ráje na vrcholy světa* zúčastnilo v kategorii Muzejní počin roku, ve které se mu podařilo získat nejvyšší ocenění, jímž je Cena Gloria musaealis. A uspěli jsme také s návrhem na zapsání *Výroby vánočních ozdob ze skleněných foukaných perliček* na Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví UNESCO, který jsme připravovali ve spolupráci s Ministerstvem kultury ČR a Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici od roku 2017. Obě ocenění jdou pochopitelně na vrub dnes již emeritní ředitelce turnovského muzea PhDr. Vladimíře Jakouběové. Bez jejího entuziasmu, pevné vůle a vytrvalosti by těchto významných ocenění nebylo dosaženo!

PROJEKTY

Vedle projektu *Brána do světa sbírek* (dotační titul Interreg V-A Česká republika – Polsko), který v roce 2020 vrcholil, byl na plno rozjetý i již zmíněný nový projekt *Restaurování historických artefaktů kulturního dědictví Muzea Českého ráje v Turnově*, spolufinancovaný z Integrovaného regionálního operačního programu MUZEA II, výzva č. 76.

V roce 2020 byly realizovány kompletní rekonstrukční práce v depozitáři muzea v čp. 71 i první etapy restaurování sbírkových předmětů v souladu s harmonogramem projektu. Jeho hlavním cílem je zachovat, ochránit a přispět k rozvoji potenciálu kulturního dědictví Českého ráje. V rámci tohoto projektu bylo šesti restaurátorům předáno k restaurování šest souborů sbírkových předmětů, které byly samostatně soutěženy v souladu s platnou legislativou: šlo o Bělohlávkův betlém (19. století inv. č. E 1991/1-130); soubor tří papírových betlémů (inv. č. E 139), papírovou předlohu pro betlém (přelom 18. a 19. století, E 1993/1-50), papírový betlém, sign. Ignatz Hauk (Čechy, r. 1847, soubor 50 kusů, E 1198/1-57), papírový pohyblivý betlém (Turnovsko 19. století, soubor 57 kusů); kašírovaný sádrový betlém (19. století, inv. č. E 3306/1-33); soubor skleněných negativů; historickou oponu z turnovského divadla; soubor měšťanských portrétů a barokních lunetových obrazů *Legenda ze života sv. Františka* od J. J. Hertla.

V depozitáři turnovského muzea se v rámci tohoto projektu uskutečnily následující stavební úpravy: osazení bezpečnostních dveří, osazení nůžkových mříží, osazení venkovních rolet, rozšíření EZS a EPS, oprava a nátěry podlah v přístavbě depozitářů, osazení venkovních žaluzií, instalace zvlhčovačů a odvlhčovačů ad.

V roce 2020 byl fyzicky odstartován další velký projekt: revitalizace domu čp. 72 ve Skálově ulici, a to nultou etapou, kte-

rou se stala rekonstrukce střechy včetně položení nové střešní krytiny podle projektu spol. S-Projet Praha, s. r. o. Náklady na tyto práce byly hrazeny z programu *Regenerace městské památkové zóny města Turnov* a z účelové dotace zřizovatele. Práce zajistila stavební firma SPIDERS, spol. s r. o. V roce 2020 došlo k změně projektanta a veškeré činnosti v souvislosti s projektem rekonstrukce čp. 72 převzala projekční kancelář Profes projekt, s. r. o., z Turnova. Ta již připravila 1. etapu rekonstrukce, která obsahuje stavební úpravy svislých a vodorovných nosných konstrukcí. Jedná se o bourací práce a podchytávky, zvýšení únosnosti stropů, sanaci zdí, odvodnění sklepa a ležatý svod kanalizace. Tato etapa je naplánována na rok 2021.

VÝSTAVY

V roce 2020 se odborní pracovníci podíleli na přípravě 29 výstav, z toho 12 jich bylo realizováno v jiných organizacích.

reGenerace 4
Výstava přispěla k oživení – regeneraci turnovské scény, podporuje mladé začínající autory, umožňuje jim mezigenerační setkání se zkušenými šperkaři. Zároveň přibližuje široké veřejnosti odlišné přístupy, ukazuje, že autorský šperk je svébytným výtvarným dílem, a prezentuje Turnov jako líheň talentovaných šperkařů. Každý druhý rok se v muzeu mohou turnovští šperkaři prezentovat novými kusy ze svých dílen či ateliérů. Vedle šperkařů z Železnobrodska a Jablonecka se účastní také skupina výtvarníků činných v metropoli a tři mimopražští autoři pod společnou hlavičkou „Pražský výběr I."

Výstavní sál / 28. 11. 2019 – 26. 1. 2020; příprava a realizace: PhDr. M. Cogan.

Výtvarný salon dětí a mládeže Jawor – Turnov 2019
Výtvarný salon má letitou tradici vycházející z partnerství muzeí v Turnově a Jaworu. V dnešní době se jí účastní na 400 výtvarných prací z obou stran hranice ve čtyřech věkových kategoriích. Přehlídka nabízí širokou škálu témat a technik a stává se více inspirativní nejen pro samotné tvůrce, ale především pro jejich pedagogy. Každoročně jsou udíleny ceny a čestná uznání za nejlepší práce v jednotlivých kategoriích na slavnostní vernisáži výstavy v Jaworu.

Výstavní sál / 6. 2. – 15. 3. 2020; příprava a realizace: PhDr. M. Cogan.

Současný evropský šperk ze sbírky Muzea Českého ráje v Turnově
Výstava prezentovala práce zlatníků a šperkařů, kteří se v uplynulých 25 letech zúčastnili mezinárodních šperkařských sympozií v Turnově. Sbírka dokumentuje nejen vývoj unikátního současného šperku v posledních třiceti letech, ale je také dokladem o setkávání výtvarníků z celého světa v místě se staletou tradicí broušení drahokamů a zlatnictví. Mnoho umělců, kteří se poprvé setkali v Turnově, zde navázalo trvalé přátelské pracovní a osobní vztahy, jež jsou podle nás stejně cenným přínosem jako samotná sbírka šperků. A právě díky tomu jsou turnovská mezinárodní sympozia ve světě současného šperku fenoménem.

Výstavní sál / 12. 5. – 12. 7. 2020; příprava a realizace: PhDr. M. Cogan.

René Hora, šperkař a výtvarník
Výstava k šedesátinám významného českého šperkaře a výtvarníka, koncipovaná jako pestrá přehlídka jeho tvorby, zasahující od šperku přes drobnou plastiku ke kresbě a uměleckému emailu.

Výstavní sál / 10. 6. – 12. 7. 2020; příprava a realizace: PhDr. M. Cogan.

Historie zachycená na skle – skleněné negativy v muzejních sbírkách
Výstava byla výsledkem několikaletého projektu s názvem *Brána do světa sbírek*, na kterém spolupracuje Muzeum Českého ráje v Turnově s Muzeem keramiky v polském Boleslawci. Na české straně bylo cílem zdigitalizovat soubor více než 12 000 skleněných negativů z přelomu 19. a 20. století, které jsou výsledkem práce turnovských fotografů – profesionálů, fotoateliéru V. J. Linharta, Jana Šimona a jeho dcery Marty Solovjové, ale také dvou zapálených amatérů, MUDr. Jiřího Šolce a MUDr. Jana Zemana. V rámci digitalizačních prací byl zpracován i soubor skleněných negativů z Městského muzea v Železném Brodě a z Muzea a Pojizerské galerie v Semilech. Projekt je spolufinancován Evropskou unií z Evropského fondu pro regionální rozvoj v rámci Programu spolupráce INTERREG Česká republika – Polsko 2014–2020.

Výstavní sál / 16. 7. – 30. 8. 2020; příprava a realizace: Mgr. David Marek.

Vilém Heckel 100
Výstava byla instalována v souvislosti s nedávno otevřenou expozicí horolezectví a také jako předzvěst síně Viléma Heckela, jejíž realizaci v muzeu připravujeme. Je dílem kurátorky Markéty Formanové ve spolupráci s rodinou Viléma Heckela a představuje jednotlivé části tvorby tohoto výjimečného fotografa v kontextu s jeho životní cestou, která skončila tragicky v roce 1970 při expedici na horu Huascarán.

Výstavní sál / 10. 9. – 1. 11. 2020; příprava a realizace: Mgr. David Marek.

Obrázky z pouti – poutní místa a poutní umění v Pojizeří
Na výstavě byl v kontrastu k dnešní zesvětštělé podobě těchto církevních slavností představen jejich původní charakter i význam v těžkém každodenním životě prostého věřícího, ukázána rozmanitost sortimentu poutního zboží ze zlidovělé produkce, které představovalo tradiční památky z poutí pro poutníky i dárky pro jejich rodiny.

Byly připomenuty cesty místních věřících do nejslavnějších poutních center (Stará Boleslav, Warta, Vambeřice), představena nejvýznamnější poutní střediska Pojizeří a širšího regionu severovýchodních Čech (Tábor u Lomnice nad Popelkou, Hejnice, Jablonné v Podještědí), přičemž ústřední roli má přirozeně Bozkov u Semil a jeho Královna hor.

Výstavní sál / 12. 11. 2020 – 7. 3. 2021; příprava a realizace: PhDr. V. Jakouběová, PhDr. M. Cogan, Mgr. Lenka Laurynová, Mgr. Michaela Havelková.

Pospěšte pastýři k betlému
Výstava věnovaná lidovým betlémům a jejich tvůrcům v Pojizeří, sestavená nejen ze sbírky našeho muzea, ale i muzeí ve Vysokém nad Jizerou, Jilemnici, Nové Pace, Lomnici nad Popelkou, Železném Brodu, Liberci, Mnichově Hradišti, Mladé Boleslavi ad.

Kamenářský dům / 21. 11. 2019 – 26. 1. 2020; příprava a realizace: PhDr. V. Jakouběová.

„Svět kostiček®"
Výstava exponátů z téměř 250 000 dílků stavebnice Lego. Vytvořena byla tematická expozice s městskou tematikou, sestavená na dioramatu města s kolejištěm a pohyblivými vlakovými soupravami, dále vlastní tvorba a vybrané tovární sety, novinky

z posledních let, filmová tvorba, válečná zóna robotů z edice Lego Bionicle a další exponáty.

Autorem a patriotem projektu putovní výstavy byl Ing. Petr Šimr, sběratel, designér, stavitel, vystavovatel a lektor.

Kamenářský dům / 6. 2. – 29. 3. 2020; příprava a realizace: Mgr. K. Krausová.

99 NEJ
Výstava představila nejzajímavější akvizice za posledních deset let, které do muzejních sbírek přibyly.

Kamenářský dům / 19. 5. – 5. 7. 2020; příprava a realizace: odborná oddělení MČR v Turnově.

Výtvarné miniatury ve tvaru kostky
Pozoruhodná sbírka MUDr. Jaroslava Adama, čítající na devadesát kusů krychlových výtvarných objektů – slunečních hodin, na jejímž vzniku se podílela řada umělců, řemeslníků i nadšenců. Kolekce kostek byla 15. dubna 2019 zapsána do České databanky rekordů Agentury Dobrý den.

Kamenářský dům / 14. 7. – 30. 8. 2020; příprava a realizace: Mgr. K. Krausová.

Josef Pekař a Josef Vítězslav Šimák v zajetí múz – nehistorická výstava k výročí narození známých historiků
150 let od narození dvou významných českých historiků, turnovských rodáků, bylo oslaveno připomenutím Šimákovy poezie a Pekařových fotografií z Českého ráje, ale i z dalších končin naší země.

Kamenářský dům / 10. 9. – 15. 11. 2020; příprava a realizace: Mgr. D. Marek.

Česká dřevěná hračka – radost a hra v proměnách času
Hračky zapůjčené turnovskými rodinami a výpůjčky z muzejních kolekcí doplnil průřez historií tovární produkce firmy J. Schowanek v Albrechticích.

Kamenářský dům / 26. 11. 2020 – 24. 1. 2021; příprava a realizace: Mgr. L. Laurynová, Mgr. M. Havelková.

Karel Votipka, šperkař a brusič drahokamů
Výstava k jubileu významného šperkaře, hledače a brusiče drahokamů, který je na mezinárodní šperkařské scéně ojedinělý komplexním přístupem k drahým a ušlechtilým (dekorativním) kamenům.

Klenotnice / 10. 6. – 12. 7. 2020; příprava a realizace: PhDr. M. Cogan.

Luminiscence – cesta světla
Výstava byla nainstalována v historických sklepeních turnovského muzea a představila široké možnosti využití luminiscence ve vědě, lékařství i každodenním životě.

Výstava připravena ve spolupráci s firmou CRYTUR, spol. s r. o., autory panelů byli Ivan Pelant a Jan Valenta z MFF UK.

Sklepení čp. 70; příprava a realizace: Mgr. J. Bubal.

Stvořeno z hlíny – Ze sbírek Muzea keramiky v Boleslavci
Výstava uspořádaná v Turnově v rámci česko-polského projektu Brána do světa sbírek byla historicky koncipovaným průřezem keramické produkce Boleslawca a okolí od neolitu po 20. století a přinesla i současná autorská díla ze sbírek partnerského Muzea Ceramiki w Boleslawci.

Návštěvnické centrum MČRT / 18. 9. – 8. 11. 2020; příprava a realizace PhDr. V. Jakouběová, PhDr. M. Cogan.

Kolovrátek, stav i jehla
Nová expozice, věnovaná tradiční podomácké výrobě lidového oděvu v Pojizeří.

Představila jak hotový oděv, tak i všechny pracovní procesy, kterým se věnovali hospodář i hospodyně a podomáčtí výrobci v každém stavení. Část expozice byla věnována také údržbě tkanin a oděvů.

Dlaskův statek v Dolánkách / 19. 5. – 30. 12. 2020; příprava a realizace: PhDr. V. Jakouběová, Mgr. M. Havelková.

PRÁCE SE SBÍRKAMI

V roce 2020 rozšířilo muzeum své sbírky o 642 evidenčních čísel s 1 157 předměty. Šlo o přírůstky do následujících sbírkových fondů: archeologie (37 př. č. – 440 předmětů), etnologie (48 př. č.), umělecké řemeslo (4 př. č.), umění (20 př. č.), kamenářské technologie (5 př. č.), mineralogie, geologie, paleontologie a petrologie (16 př. č. + příprava 2 270 nových přírůstků). Do sbírkového fondu historie bylo získáno 295 přírůstků, do archivu 5 přírůstkových čísel a sbírková knihovna získala 212 publikací. V rámci II. stupně evidence, tedy evidence systematické, bylo zpracováno 7 612 inv. č. (504 souborů / 16 276 kusů; 409 signatur), aktualizováno bylo 911 evidenčních karet.

Podle plánu inventarizací byly inventovány podsbírky fotografií, negativů, faleristiky, militárií, sfragistiky – celkem šlo o 17 313 sbírkových předmětů.

Zdigitalizováno bylo rekordních 23 092 sbírkových předmětů, a to z fondu archivu, historie, etnologie, archeologie, umění a uměleckého řemesla. Největší objem digitalizovaných předmětů byl z oboru historie (projekt Brána do světa sbírek) a 38 ročníků Hlasů pojizerských a Listů pojizerských z let 1886–1924 v rámci projektu VISK 7. Mimo sbírkového fondu bylo pracováno s dokumentačním materiálem, který byl získán z terénních výzkumů.

Velký důraz byl kladen i na konzervace a restaurování sbírkových předmětů. O restaurování souborů sbírkových předmětů s podporou IROP jsme se zmínili již výše. Mimo tento projekt byly provedeny primární konzervační zásahy na 736 předmětech z fondu archeologie, šperkařství, mineralogie, etnologie, uměleckého řemesla a historie – horolezecká sbírka.

ČINNOST VE VĚDĚ A VÝZKUMU

Archeologické oddělení zajistilo 369 záchranných výzkumů a připravilo 278 vyjádření k stavebním činnostem. V rámci výkonu archeologické památkové péče bylo v roce 2020 registrováno 29 lokalit, na kterých došlo k narušení historických terénů a archeologové sepsali 6 komplexních nálezových zpráv ze záchranných archeologických výzkumů, 16 hlášení o nálezu a ve stádiu přípravy jsou 3 nálezové zprávy ze záchranných výzkumů většího rozsahu. Spolupráce s odborníky z dalších vědeckých oborů probíhala v rámci záchranných výzkumů, zejména s antropology z Národního muzea a s paleobotaniky na environmentálních analýzách biomateriálu. Oddělení pracovalo na přípravě výstavního projektu *Na poslední cestě…*, jehož součástí byl samostatný výzkum *Archeologie výkonu hrdelního práva v Pojizeří* včetně terénní prospekce a rešerše informací o popravištích v širší oblasti Pojizeří. Pokračovaly dlouhodobé výzkumné projekty *Reidentifikace skalních lokalit v oblasti Českého ráje* – spolupráce na terénním výzkumu a prospekci projektu, který provádí Univerzita v Hradci Králové a ZČU v Plzni, a spolupráce s Českou geologickou službou – metalurgie železivců. Pověřené pracoviště pro dokumentaci Tradiční lidové kultury Libereckého kraje a oddělení etnologie a uměleckého řemesla připravilo

4 návrhy na Krajský seznam Mistr rukodělné výroby Libereckého kraje a jeden návrh na Národní seznam Nositel tradice lidového řemesla. Desátou etapou pokračoval projekt *Zpracování národopisné sbírky J. V. Scheybala*. Mineralog realizoval dokumentaci a mineralogický výzkum v činných lomech v oblasti Českého ráje a Podkrkonoší: Proseč, Bezděčín, Doubravice, Studenec, Košťálov, Kozákov. Dále pokračoval výzkum podkrkonošských achátů, určení jejich chemického a minerálního složení, geochemický výzkum safírů z Jizerské louky, Českého středohoří a Podkrkonoší a následná srovnávací studie se safíry z celého světa pro určení původu českých safírů (ve spolupráci s PřF UK). V roce 2020 byly zahájeny dva projekty, a to výzkum křemenných forem a minerálů Podkrkonoší, Pojizeří a Krkonoš, tradičně využívaných pro umělecké a šperkařské účely a sběratelství, a výzkum ložisek a důlních děl Podkrkonoší, Pojizeří a Krkonoš. Z důvodu pandemie covid-19 nebylo možné uspořádat 26. mezinárodní sympozium šperku 2020, proto jej nahradila alespoň retrospektivní výstava *Současný evropský šperk ze sbírek Muzea Českého ráje v Turnově*.

Neplánovaným se stal projekt, na kterém se podíleli archeologové a historici turnovského muzea. Šlo o exhumaci ostatků biskupa Petra Františka Krejčího (1796–1870) a jejich uložení do nové schránky pod centrálním křížem na mariánském hřbitově v Turnově. Vyzvednutí ostatků ve spolupráci s turnovskými archeology zajistili antropologové Národního muzea RNDr. Petr Velemínský, RNDr. Vítězslav Kuželka a RNDr. Jan Cvrček.

EDUKATIVNÍ A KULTURNĚ VZDĚLÁVACÍ AKCE

Covid-19 se podepsal i na těchto oblíbených aktivitách. V roce 2020 jsme uspořádali 126 doprovodných a edukačních programů a tvůrčích dílen pro veřejnost – o polovinu méně než v roce 2019. Těchto programů se zúčastnilo 5 255 osob. Dlaskův statek se musel obejít bez tradičních velikonočních tvůrčích dílen, ale alespoň letní workshopy jako doprovodný program k projektu *Kolovrátek, stav i jehla* se uskutečnily. Pátým rokem pokračovaly velmi oblíbené *Dny s mineralogem* a jako skvělý edukační počin se ukázaly i prázdninové horolezecké *Lezecké čtvrtky*. Dalších 4 700 lidí navštívilo *Dny lidové architektury* na Dlaskově statku a zejména dvoje trhy *Řemeslo má zlaté dno*. Odborní pracovníci muzea mimo to realizovali celkem 50 komentovaných prohlídek výstav, přednášek a exkurzí.

Rok 2020 byl bezesporu rokem neobvyklým, který s sebou přinesl i řadu výzev. Nelze ho tedy nahlížet jenom negativně. Donutil nás přehodnotit měřítka hodnot a využít nových možností i technologií. Přesto se těšíme na návrat do „normálnějších časů", ačkoliv je již nyní jisté, že k úplnému návratu do stavu před rokem 2020 nejspíš nedojde.

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM PRO VYSOKÉ NAD JIZEROU A OKOLÍ V ROCE 2020

Svatava Hejralová

Muzeum bylo v loňském roce prakticky celý rok uzavřené, část zimní sezony se ještě mohli návštěvníci potěšit výstavou betlémů ze sbírek muzea a v galerii výstavou k 50. národní přehlídce *Krakonošův divadelní podzim*, která byla přihlášena do soutěže *Gloria musaealis*. Pak byla stopka, ale na detašovaném pracovišti na městském úřadě se přepisovaly a tiskly karty, zpracovávaly dvě pozůstalosti, deponované na úřadě několik let. Mezitím se v muzeu činili řemeslníci, aby zcela předělali pracovnu. Staré regály, které držely pohromadě silou vůle, omítky, podlaha, staré elektrické rozvody (jež vedly v směsici různých kabelů a drátů přímo po povrchu) zmizely. Tmavá neprůchodná kancelář je dnes světlá s novou podlahou, bezpečnou elektrikou a regály, které bohužel pořád ještě čekají na návrat knihovny z krabic.

V létě se podařilo uskutečnit výstavu Sdružení přátel vojenské historie, ve sbírkách mladých hochů se našlo něco od policie, hasičů, vojáků, sokolů. Některé exponáty byly opravdu unikátní. Doprovodné fotografie z jejich akcí doplnily výstavu.

Na podzim znovu uzávěra a čtrnáct dnů před Vánocemi si nové výstavy stihlo prohlédnout jen pár lidí. *Vysoké, město nejkrásnější zimy*, kde byly fotografie starých zimních sportů, sportovců, pár betlémů a vánočních ozdob a samozřejmě lyže. V galerii trpělivě čekají *Krakonošové v mnoha podobách*, od trojrozměrných (246) po namalované dětmi, v ilustracích či na velmi různorodých upomínkových předmětech. Od roku 1971 se vždy po deseti letech výstavy Krakonošů opakují. Tahle jich má třikrát tolik než ta první v roce 1971. Těší se na své návštěvníky pod dohledem toho největšího z divadla, mají si co povídat, jsou z různých míst, domácností, institucí, od různých tvůrců. Prodlužuje se na celý rok 2021 a 2022.

Z dalších aktivit jen připomeneme, že jsme se snažili vyjít vstříc všem badatelům a tazatelům, osobně nebo elektronicky v 92 případech. Město vydalo tisíc kusů knihy *Vysoké nad Jizerou na starých pohlednicích*, na které jsme se podíleli zapůjčením nejen fotografického materiálu, ale i poskytnutím informací.

Oproti loňskému roku klesla návštěvnost o 3 tisíce, to je opravdu mnoho a zanechává smutek a ztrátu motivace. Snad se dočkáme. Probíhající inventarizace není právě tvůrčí činností a nenaplňuje ani společenský účel muzea, byť je potřebná.

Neustálé personální změny také neprospívají, po odchodu Romana Kašťáka a Daniela Dědovského nastoupila na místo odborného pracovníka Veronika Blahová a pak Eliška Bochová, jež v roce 2020 skončila a pokračuje ve studiu. Byla přijata Michaela Kubišová, ale i ta po půl roce skončila. Zůstáváme tedy dvě osoby na 1,5 úvazku a na léto přibereme brigádnice. Doufáme, že budeme moci přivítat i návštěvníky.

MĚSTSKÉ MUZEUM V ŽELEZNÉM BRODĚ ROKU 2020

Petra Hejralová

Městské muzeum v Železném Brodě má dvě stálé expozice, ve kterých prezentuje své sbírkové fondy. Sklářskou expozici v budově někdejší městské spořitelny na náměstí 3. května a národopisnou v roubeném domě Na Bělišti. Dále spravuje dva depozitáře se sbírkovými předměty, jeden ve víceúčelovém domě Na Poříčí a druhý v budově spořitelny.

Ředitelkou muzea je Mgr. Petra Hejralová a dalším zaměstnancem je Mgr. David Řeřicha, kurátor sbírkových fondů. Na zkrácený pracovní úvazek 0,5 v muzeu pracují Kateřina Řezníková a Mgr. Lenka Jůnová. Se zajištěním provozu obou expozic o víkendech a během návštěvní sezóny tradičně vypomáhali stálí spolupracovníci.

V roce 2020 byla otevírací doba muzea negativně ovlivněna pandemií koronaviru, ale hlavní návštěvní sezóny (květen–září) se vládní opatření téměř nedotkla. Mimo sezónu bylo muzeum pro návštěvníky otevřeno o víkendech a státních svátcích, pokud to pandemická situace dovolila. Návštěvnost obou muzejních expozic v roce 2020 činila 3 117 osob.

Podstatná část pracovní náplně se během jarního, podzimního a zimního období soustředila na práci se sbírkami a přípravu muzejních výstav. V březnu jsme odeslali žádost o finanční podporu projektu *Spojeno sklem!* z fondů EHP a Norska. Zaměstnaly nás i nečekané události. V měsíci červenci došlo v souvislosti s plánovanou obnovou pomníku padlým v I. světové válce na Pelechově k objevu časové schránky s pamětními listy a dalšími drobnými předměty a k objevení torza pískovcového krucifixu, který v místě pomníku původně stál. Krucifix byl převezen do městského muzea a zaevidován do sbírkového fondu. Časovou schránku jsme předali do restaurátorské dílny SOkA v Liberci, kde její pracovnice listiny ošetřily a zakonzervovaly. Podíleli jsme se na realizaci nového pamětního listu, do něhož byly přepsány informace z původních listin, které byly doplněny o aktuální informace a okolnosti nálezu. Tento list byl vložen do schránky a uložen do podstavce pomníku.

Kvůli pandemii byly zrušeny dvě tradiční akce *Velikonoční jarmark* a *Vánoční trhy* a některé výstavní projekty byly přesunuty do následujícího roku. Díky krátkému období bez covidových opatření se mohly uskutečnit dva větší výstavní projekty k významným jubileím. První souvisel se 75. výročím květnových událostí v Železném Brodě, druhý se stoletým výročím založení železnobrodské sklářské školy. Plánované velké oslavy k výročí školy byly sice přesunuty do následujícího roku, ale výstava s názvem *Učitelé po škole II.* se uskutečnila.

Na začátku září se konal již devátý ročník sklářského sympozia *Letní sklářská dílna*, které i letos proběhlo ve spolupráci s železnobrodskou firmou Detesk. Čtyři účastníci tvořili v huti sklářské školy a jeden dostal k dispozici materiální i personální zázemí ve firmě Detesk. Sympozia se zúčastnili Zuzana Kubelková, Markéta Šílená, Radek Brezar, Lukáš Jabůrek a Tomáš Plesl. Výsledky byly představeny na samostatné výstavě zahájené v rámci festivalu skla a sklářského řemesla *Skle-*

něné městečko a prezentovány v tištěném katalogu. Tři sympozisté představili svou uměleckou tvorbu na veřejných přednáškách v aule sklářské školy.

VÝSTAVY VE SKLÁŘSKÉ EXPOZICI

Nové přírůstky do sbírky skla
Výstava představila výběr z téměř tří stovek předmětů, které za posledních pět let přibyly do sbírky skla Městského muzea.

Josef Řezáč – Jirkov – Železný Brod – výroba moderní bižuterie
Připomenuta neprávem pozapomenutá osobnost Josefa Řezáče, jednoho z prvních absolventů sklářské školy a úspěšného podnikatele.

Sklářské symposium Letní sklářská dílna 2020
Výsledná díla pěti účastníků devátého ročníku sklářského sympozia.

Učitelé po škole II.
U příležitosti 100. výročí založení sklářské školy uspořádalo muzeum ve spolupráci s Klubem sklářské školy, z. s., výstavu, na níž byli svými výtvarnými díly prezentováni pedagogové-výtvarníci a jejich někteří kolegové dílenští učitelé, kteří na sklářské škole v její historii působili. První část výstavy byla umístěna v Galerii Vlastimila Rady a druhá v Městském muzeu.

VÝSTAVY NA BĚLIŠTI

Květnové povstání 1945 v Železném Brodě
Výstava připomněla 75. výročí Květnového povstání a doprovodila ji přednáška Mgr. Davida Řeřichy.

Josef Václav Scheybal – Lidová architektura Jablonecka
Z rozsáhlého souboru dokumentárních kreseb etnografa J. V. Scheybala ze 60. let 20. století jsme pro výstavu vybrali kresby s typickými stavbami lidové architektury Železnobrodska a Jablonecka.

Dny lidové architektury Libereckého kraje
Roubený dům Bělliště se stal hlavním objektem propagovaným v rámci dalšího ročníku Dnů lidové architektury. Kromě volného vstupu do památky pro návštěvníky jsme připravili bohatý doprovodný program.

Ivana Kantůrková – Pražská zákoutí
Práce grafičky Ivany Kantůrkové jsme na Bělišti představili několikrát. Po drobných grafikách a knižních ilustracích jsme z předčasně uzavřeného díla vybrali soubor kreseb s motivy z historického jádra Prahy.

Historie zachycená na skle
Výstava byla jedním z výstupů několikaletého projektu s názvem *Brána do světa sbírek*, na kterém spolupracovalo Muzeum Českého ráje v Turnově s Muzeem keramiky v polském Boleslavci. Jeho součástí byla také spolupráce s naším muzeem, pro něž byla v Turnově digitalizována jeho sbírka skleněných negativů.

PRÁCE SE SBÍRKAMI

V roce 2020 získalo muzeum do svých sbírek celkem 167 přírůstkových čísel (cca 650 předmětů). O nejvíce přírůstků byla obohacena sbírka fotografií, a to i o unikátní fotografie z železnobrodských ateliérů. Rozšířeny byly sbírky skla a bižuterie (výsledky sympozia, soubor prací žáků sklářské školy z oddělení hutního tvarování skla, odznaky, technické sklo). Sbírka obrazů byla doplněna o díla rytce Ladislava Lehkého, Aloise a Milana Metelákových, Vlastimila Rady. Rozrostla se i et-

Nalezená schránka z Pelechova s obsahem mincí a svitků. Foto Petra Hejralová.

Účastník Letní sklářské dílny Lukáš Jabůrek se sklářským mistrem Lukášem Šulcem. Foto Petra Hejralová.

nografická sbírka i sbírka pohlednic. Téměř všechny nové přírůstky byly zpracovány ve druhém stupni evidence a zároveň byla pořízena jejich fotodokumentace. Kompletně fotograficky byla zdokumentována sbírka plastik. Pracovali jsme i na katalogizaci muzejní knihovny, zahrnující větší celky sokolské a divadelní knihovny.

V rámci pravidelné inventarizace sbírkového fondu jsme zrevidovali celkem 1979 předmětů (podsbírky Archeologie, Plastika, Obrazy, Textil).

I v roce 2020 jsme využili dotačního programu Ministerstva kultury na restaurování a konzervování sbírkových předmětů. Pro restaurování jsme vybrali další podmalby na skle (Ob 105 Nejsv. Trojice a Ob 784 sv. Florian).

Městské muzeum zapůjčilo 26 předmětů na výstavu *SKLOLETÍ – 100 let sklářské školy v Železném Brodě*, která se konala v Muzeu východních Čech v Hradci Králové a jejíž kurátorkou byla Petra Hejralová. Do Muzea a Pojizerské galerie v Semilech jsme zapůjčili výstavu *Petr Luniaczek – Lidová architektura Železného Brodu a okolí.*

Během roku se na nás obrátilo 17 tazatelů s dotazy, nejčastěji na určení skleněných předmětů. Muzejní sbírky přijelo studovat osm badatelů.

EDIČNÍ ČINNOST

Městské muzeum spolufinancovalo vydávání recenzovaného periodika Fontes Nissae, které se zaměřuje na publikování odborných textů z oblastí historie, umění a památkové péče, Petra Hejralová je členkou redakční rady. Mgr. David Řeřicha je členem redakční rady vlastivědného sborníku Od Ještěda k Troskám, v němž publikoval příspěvky *Květnové povstání 1945 v Železném Brodě* (č.2/2020) a *Vladimír Kristen* (č.4/2020). Pravidelně jsme přispívali do Železnobrodského zpravodaje, do rubriky *Z muzejního depozitáře*.

EKONOMICKÁ SITUACE

Městské muzeum je příspěvkovou organizací města Železný Brod. Dotace na provoz od zřizovatele v roce 2020 činily 2 360 tis. Kč. Další finanční prostředky do rozpočtu muzea přibyly z Ministerstva kultury z programu ISO na restaurování sbírkových předmětů ve výši 45 tisíc Kč. Celkové náklady z hlavní a hospodářské činnosti byly ve výši 2 629 970,50 Kč a výnosy činily celkem 2 631 215,27 Kč.

LITERATURA

***Rocznik Jeleniogórski: pismo regionu Karkonoszy*. Tom 52.** Jelenia Góra: Towarzystwo Przyjaciół Jeleniej Góry, 2021. 479 stran. ISSN 0080-3480

Z pěti úvodních studií patří k nejzajímavějším hned ta první od Jerzy Pekalského a kol., nazvaná *Kamenné valy jako rys kulturní krajiny Jizerských hor* (s. 13–31). Autor bilancuje několikaletý výzkum valů kolem středověkých polí, které se zachovaly v horských polohách, kde se již dlouho zemědělsky nehospodaří. Zkoumané lokality se nacházejí kolem obce Kopaniec, asi 15 km západně od Jelení Hory. Hodně pomohlo laserové skenování krajiny. Obdivuhodné jsou rozměry valů, které se pohybují od 8 do 876 metrů – průměrná délka valu je přes sto metrů. Výška valů je dnes od 30 cm do 4,5 metru, šířka od 50 cm do 7 metrů. Část byla zřízena technikou opus emplectum, lícní strany z lomových kamenů, vnitřek tvoří drobnější kameny. Vybudované výklenky, které mohly mít hloubku až 4 m a šířku 2,5 m, zřejmě sloužily jako ochrana před změnami počasí a jako skladiště potravin, nebyly trvale obývány. Na pomezí archeologie a historie stojí také příspěvek Michala Filipowicze *Novodobé zemní fortifikace v okolí Kamenné Hory* (s. 33–72). Město mělo od středověku klíčový význam jako spojnice mezi Čechami a Slezskem, bylo proto velmi často dobýváno nepřátelskými vojsky – českými, rakouskými, švédskými nebo francouzskými. Zemní opevnění, jichž se dochovalo asi dvacet, vznikala mezi léty 1742 až 1790. Studie přináší jejich katalog, příspěvek provázejí krásné pruské plány bitevních sestav z berlínské knihovny. Národopisně zaměřený příspěvek Piotra Gryszela *Kulinární tradice Krkonoš* (s. 73–112) detailně porovnává stravovací zvyky jejich původních obyvatel a důsledky výměny obyvatelstva, která postihla polskou stranu více než českou. Popisuje také pokrmy připravované od 19. století v horských boudách a hostincích a klade si otázku, co vlastně je typická krkonošská kuchyně. Autograf *Klavírní sonáty D-dur pro čtyři ruce od Karla Ditterse z Dittersdorfu* (s. 113–118) se podařilo znovuobjevit Tomaszi Fatalskému v Národní knihovně ve Varšavě, provenienčně pochází z rozchvácených schaffgotschovských sbírek zámku ve Slezských Teplicích. *Původem Rozálie Saulsonové (1807–1896) ve světle archivních pramenů* (s. 119–128), jejíhož Průvodce po lázních Teplicích a Krkonoších z roku 1850 publikoval Ivo Łaborewicz, se zabývá Agata Rybińska; podařilo se jí dohledat některá chybějící data.

Tentokrát Rocznik narostl o čtyři příspěvky se vztahem k vzniku územní samosprávy v Jelení Hoře roku 1990. Malé okresní úřady, zvané vojvodství, neměly dlouhého trvání, jelikož byly již v roce 1998 zrušeny. Dnešní síť samosprávných orgánů tvoří v Polsku 2477 gmin (obcí), 314 powiatů (okresů) a 16 województw (vojvodství), Jelení Hora náleží do Dolnoslezského vojvodství se sídlem ve Vratislavi.

V Materiálech bylo publikováno deset studií. V první z nich představuje Dominika Pawłowska *Unguentaria ve sbírkách Krkonošského muzea v Jelení Hoře* (s. 175–178), antické skleněné nádobky na vonné masti a balzám, které nedávno zakoupilo Krkonošské muzeum v Jelení Hoře. Stanisław Firszt bilancuje *Dosavadní objevy a archeologický výzkum na území bývalého cisterciáckého probošství v Teplicích* (s. 179–198). Založil je v roce 1403 rytíř Gotsch II. Schoff jako pobočku kláštera v Krzeszowě. Při popisu stavebního vývoje proboštství připomíná autor též zničení husity v roce

1427, důležité však je, že po získání bývalého kláštera pro účely Přírodovědného muzea v Jelení Hoře byl v souvislosti s jeho rekonstrukcí proveden také důkladný archeologický průzkum. Ten byl zajištěn i u dalších staveb prováděných Lázněmi Teplice, hůře již bylo s památkovým dohledem. *Malý lexikon polských badatelů Gerharta Hauptmanna v 19.–21. století* vytvořil Krzysztof A. Kuczyński (s. 199–230). U každého z 25 jmen jsou základní životní data, působiště a hauptmannovská bibliografie. Týž znalec připravil též příspěvek *Tichý souhlas nebo vypočítavý konformismus? Gerhart Hauptmann v době třetí říše* (s. 231–238), v němž kriticky reaguje na článek Daria Bednarczyka v časopise Odra. Z Archivu Institutu národní paměti (AIPN) vytěžil podklady pro článek *Specifika systému vnitřní bezpečnosti v totalitním státě. Polský příklad: okresní úřad veřejné bezpečnosti v Kamenné Hoře v letech 1945–1956* Mateusz Pazgan (s. 239–249). V závěru popisuje též několik „úspěchů" tamní tajné policie v boji s třídními nepřáteli. Ivo Łaborewicz se tentokrát zaměřil na *Kina v Jelení Hoře (resp. ve Slezských Teplicích a Sobieszově) na základě ankety z roku 1959* ve své vpravdě objevné studii (s. 251–266), značně přesahující její titul. Dotazník obsahoval informace o prostorách, vybavení, zaměstnancích, návštěvnosti, druhu promítaných filmů, propagaci a spolupráci kin s místními partnery a distribucí. Z dalších příspěvků zmiňme alespoň *75 let pobytu piaristů v jelenohorské oblasti* z pera Henryka Bogdziewicze S. P. (s. 311–356); jde však o starší práci k 50. výročí příchodu tohoto duchovního řádu, který je od r. 1945 usazen ve Slezských Teplicích, aby se věnoval katechezi ve školách.

V části Zprávy se samozřejmě dovídáme o práci *Státního archivu ve Vratislavi – pobočky v Jelení Hoře za rok 2019*, ve stati Ivo Łaborewicze a Karoliny Pawlikovské (s. 362–370). Byl to rok nepochybně úspěšný. Přibylo 22 nových archivních fondů z let 1747–2019, v rozsahu 43,99 bm, ale i 103 dalších přírůstků z let 1881–2006 o rozsahu 81,20 bm. Koncem roku tak archiv pečoval o 838 fondů v rozsahu 2 942,97 bm, což zahrnovalo 231 048 archivních jednotek. Odborná knihovna byla obohacena o 275 svazků, cenný byl dar pana Ullricha Junkera, který jí věnoval úplný časopis *Schlesische Bergwacht* z let 1952–2017. Zpracováno bylo 54,24 bm fondu Prezídium Okresní národní rady ve Lwówku Ślaském, 1950–1974. Velké množství archiválií, zejména z Mapové sbírky, bylo uloženo do odkyselených kartonů. Archiváři provedli 161 skartačních řízení. 205 badatelů vykonalo 432 návštěv. V sídle archivu uspořádali tři výstavy, mimo něj další šest. Pokračovala užitečná spolupráce se SOkA Semily a SOkA Trutnov, jakož i Ještědskou pobočkou ČAS, vedoucí archivu se zúčastnil jako delegát hlavního výboru Stowarzyszenia Archiwistów Polskich XX. sjezdu polských historiků v Lublině a 18. celostátní konference českých archivářů v Plzni. Byl autorem nebo spoluautorem řady publikací, jako *Sekrety Jeleniej Góry, Jelenia Góra i region Karkonoszy w XX wieku* nebo *Od Baltyku po Karkonosze, Jeleniogórzanin XX wieku – Stanislaw Bernatt.*

V oddílu In memoriam se setkáme s výstižně zpracovaným životopisem *prof. Vladimíra Wolfa*, trutnovského historika, archiváře a pedagoga, který nás opustil na sklonku roku 2019 (s. 408–411). Jeho autor Ivo Łaborewicz se v něm zasvěceně věnuje záslužné práci dr. Wolfa, přičemž připomíná jeho bohaté kontakty s polskými badateli a institucemi i bádání o česko-polských vztazích. Zarmoutila

zpráva o úmrtí *dr. Přemysława Wiatra*, ředitele Krkonošského muzea v Jelení Hoře, 17. 11. 2020.

V recenzní části se kromě důkladné recenze naší ročenky od I. Łaborewicze (s. 417–419) objevila i hodnocení zajímavých polských publikací, jako *Karl Grosser, śląski architekt (1850–1918)* od Marty Ostrowské-Bies (Wroclaw 2017), *Podróżnicy w Górach Olbrzymich: antologia tekstów źródłowych z XVII–XX. wieku*, zpracovaná Marcinem Wawrzyńczakem (Chromiec – Görlitz 2020), *Zamki, pałace i dwory kotliny Jeleniogórskiej* od Wojciecha Kapałczyńského a Potra Napierała (Wrocław 2019), nebo *Sekrety Jeleniej Góry* Ivo Łaborewicze (Łódź 2019). Sborník uzavírá Jelenohorská kronika za léta 2018 a 2019, sestavená Krzystofem Tęczou.

Ivo Navrátil

Opera Corcontica: Krkonošské práce / Prace karkonoskie. Roč. 57 (2021). Vrchlabí: Správa KRNAP, vyd. 2020. 152 stran. ISSN 0139-925X

Pozorní čtenáři si zřejmě již všimli, že v naší vlastivědné ročence pravidelně informujeme o odborném periodiku Opera Corcontica, ačkoli se dlouhodobě profiluje převážně přírodovědně. Možná též postřehli, že v minulém čísle taková zpráva chyběla. Důvod je prostý, ročník 56 neobsahoval žádný příspěvek se zřetelně společenskovědním přesahem. V posledním ročníku, tedy 57., je tomu jinak, a proto se zprávou opět přicházíme. Příspěvky, jichž si povšimneme, lze rozdělit do dvou tematických celků, je to proměna pokryvu krajiny a využívání vodních toků.

Do první skupiny patří hlavní esej kolektivu autorů – Václav Treml, Michal Dobíhal, Lucie Kupková, Jakub Lysák & Markéta Potůčková: *Horní hranice lesa v Krkonoších – jaké faktory podmiňují její změny v čase?* Příspěvek je směřován především přírodovědně, avšak i pro společenskovědní badatele je užitečný jako syntetický pohled na tuto krkonošskou problematiku. Definice horní hranice lesa je v hrubých rysech známá, starší bádání zejména T. Lokvence také jasně prokázala, že soustavná zemědělská činnost člověka v Krkonoších tuto hranici na řadě míst uměle snížila, zatímco v důsledku útlumu zemědělství se opět zvyšuje, respektive obnovuje. Autoři si však vedle této dynamiky vyvolané lidskou činností všímají také dynamiky přirozené v důsledku změn klimatu. Ta je pozorovatelná i v lidském časovém měřítku. Za pozornost stojí též srovnání s dalšími středoevropskými pohořími, které jasně ukazuje, že si nevystačíme s příliš zjednodušujícími obecnými údaji o nadmořské výšce v širším regionu. Faktorů, které určují horní hranici lesa, je celá řada, což je důležité vědět, chceme-li se zabývat právě důsledky působení člověka na horskou přírodu. Když tedy značně zjednoduším a předejmu, tak není jisté, že se dnes obnovuje přirozená horní hranice lesa na té linii, kde byla, když ji člověk začal uměle snižovat. To ovšem není hlavním sdělením eseje, nýbrž jedním z podnětů, které si může jinak než čistě přírodovědně zaměřený čtenář odnést. Příspěvek opět považuje tezi A. Speranzy a kol. z roku 2000 o tom, že se porosty na horní hranici lesa začaly z antropogenních důvodů rozvolňovat již v 11. století, za jednoznačně doloženou, ačkoli byl tento závěr učiněn pouze na základě pylových analýz z krkonošských rašelinišť, přičemž nebyl dle mého názoru vzat v dostatečné míře na zřetel fakt, že Krkonoše jsou pohoří malé rozlohy, kde vzdušná

vzdálenost mezi vrcholovými partiemi a člověkem obdělávanou krajinou v jejím podhůří, například Jelenohorskou kotlinou, činí nízké desítky či dokonce jednotky kilometrů, což pro vzdušný přenos pylových zrn nepředstavuje zásadní problém. Nesporné však shledávám konstatování, že vrcholové bezlesí kulminovalo na přelomu 18. a 19. století, což je ovšem doloženo mnohem spolehlivěji než jen pylovými analýzami. Odkazy na prameny či primární literaturu z nich vycházející ale patří k slabší části této eseje. Reflexe společenskovědních bádání je tak dosti povrchní a citované práce například již zmíněného T. Lokvence vždy nepředstavují ty nejzásadnější. Pro stanovení horní hranice lesa v 1. polovině 19. století si také autoři vystačili s pouhým 2. vojenským mapováním, ačkoli existují mnohem přesnější mapy stabilního katastru a od druhé poloviny 18. stolení i pro Krkonoše mnohem detailnější hospodářské mapy a plány. Jen namátkou uveďme Grauparovu mapu jilemnického panství, editovanou tiskem A. Valentou roku 2016, nemluvě o množství map snadno elektronicky přístupných na portálu Virtuální mapové sbírky (*Chartae antiquae*). Pro historiky je však důležité sledovat posun v poznání přírodovědců, například další citované práce V. Tremla, a nepracovat jen se staršími syntetickými pracemi. Náležité odborné zohlednění historických pramenů pro 18. a počátek 19. století, zejména map, se ovšem jasně ukazuje jako jeden z velmi naléhavých úkolů, které sami přírodovědci asi splnit nemohou a zřejmě si potenciál tohoto zdroje neuvědomují, jak vyplývá ze závěrečného shrnutí eseje, které též nastiňuje možnosti a směry dalšího bádání.

Tematicky příbuzná je práce početného kolektivu autorů T. Janíka, V. Zýky, H. Skokanové, R. Borovce, K. Demkové, M. Havlíčka, E. Chumanové, J. Houšky a D. Romportla: *Vývoj krkonošské krajiny – od založení Krkonošského národního parku po současnost*. Již z názvu je patrné, že tématem není hluboká minulost, ovšem více než půlstoleté působení Krkonošského národního parku jistě za retrospektivu i v tomto ohledu stojí. Autoři si všímají zejména změny pokryvu krajiny, její struktury, fragmentace i infrastruktury s využitím topografických map a ortofotografií od 50. let téměř do roku 2015, respektive 2016. Lze jen přivítat, že tak nečiní pouze na ploše samotného národního parku, ale také jeho ochranného pásma. Článek nepřináší překvapivá zjištění, exaktně ovšem dokládá předpokládané trendy jako úbytek orné půdy, nárůst travních ploch, nárůst zalesněných ploch jak v nižších polohách na úkor zemědělské půdy, tak ve vyšších polohách okolo přirozené hranice lesa. Zachycuje nárůst komunikací a zastavěné plochy ve sledovaném období dokonce více než o 30 %, přičemž akceleraci lze pozorovat v posledních desetiletích, což není vzhledem k tomu, že jde o zvláště chráněnou oblast, radostné zjištění. Značnou měrou se na tomto jevu podílejí zejména lyžařské areály. Tento rozvoj infrastruktury a jejího využívání se odráží též na rostoucí nežádoucí fragmentaci krajiny. Text vhodně doplňují přehledné tabulky, grafy a mapky. Bohužel i zde můžeme narazit na velmi zjednodušující užití poznatků z historie Krkonoš, kdy je situace z povodí Úpy na sklonku 16. století vyvolaná bezprecedentní těžbou pro potřeby kutnohorských dolů mechanicky vztažena na celé Krkonoše, ačkoli víme, že vývoj ve středních a zejména západních Krkonoších měl svá výrazná specifika.

Druhá tematicky zajímavá skupina příspěvků vychází z člověkem podmíněných geomorfologických změn. Očekávatelně je pod nimi podepsán Vlastimil Pilous. K zásadní přehledové a souhrnné práci *Geografické a geomorfologické aspekty krkonošských klauz* z roku 2017 doplňuje autor nové poznatky o dalších klauzách v povodí Úpy a Labe, opět včetně precizních plánků a mapek. Tyto dodatky potvrdily maximální až extrémní vytěžení lesů zejména v povodí Úpy pro potřeby kutnohorských dolů na přelomu 16. a 17. století a starší autorovo zjištění, že skutečný počet klauz byl větší, než jaký byl zaznamenán v písemných a kartografických pramenech. Užitečné jsou aktualizované tabulky všech krkonošských klauz, tedy i těch v povodí Jizery a Jizerky, zachycených jak v terénu, tak ve vybraných pramenech.

K problematice klauz se autor vrací též v polemice *Obnova krkonošských klauz – přání kontra realita* s E. Šádkovou a B. Janským, nad jejich článkem *Klauzy v Krkonoších: od historie k jejich možnému využití*, který vyšel v časopise Geografie v r. 2020. V. Pilous zde vedle oprávněné připomínky vlastních objevů velmi břitce napadá zbytečnost a nesmyslnost vzniku článku, která byla zřejmá již předem a jež se projevuje také v něm samotném. Jinak řečeno, upozorňuje na minimální reflexi dosavadního poznání, která by jinak musela vést k tomu, že by uvedený článek vlastně ani vzniknout nemohl, neboť se pokouší zabývat otázkou, na kterou byla odpověď již předem známa.

Další příspěvek V. Pilouse pod názvem *Nové nálezy hornických vodních příkopů v Černém Dole* prohlubuje naši znalost o rozsahu hornické činnosti v této lokalitě Krkonoš. Pro autora typicky nechybí přehledné plánky. V textu však naráží na obtíže se spojením nalezených konstrukcí v terénu s historickými údaji v pramenech, a tudíž i s jejich datací. Do značné míry na takovou snahu v této práci rezignuje. S příspěvky o klauzách ji pojí zjištění, že i v tomto případě byly využity toky velmi málo vydatné a rozsah hornické činnosti byl zřejmě větší, než jak je zachycen v písemných pramenech. Dovolím si podotknout – ve zpracovaných a doposud využitých pramenech. Opět se před námi mimo jiné rýsují široké možnosti pro bádání archeologů, kteří by k danému tématu jistě měli co říci. V. Pilous jim svými pracemi neúnavně ukazuje ideální lokality výzkumu v Krkonoších.

Závěrem pro úplnost dodávám, že beze zmínky jsem dle vlastního uvážení ponechal články s čistě přírodovědnou tematikou.

Jiří Louda

CHODĚJOVSKÁ, Eva a kol. *Krajina v rukou barokního člověka: lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech.* Vydání první. Josefov: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově, 2020. 425 stran. ISBN 978-80-88226-23-9

V červenci t. r. byla v prostorách hospitalu Kuks pokřtěna, s více než půlročním odstupem od vydání, kolektivní monografie *Krajina v rukou barokního člověka*, s podtitulem *Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech*. Vydal ji Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově. Pod redakcí knihy je podepsána Eva Chodějovská, pod texty jednotlivých kapitol, kromě výše jmenované, Jiří Balský, Markéta Holubová, Jiří Hrbek, Jindřich Kolda, Jiří Louda, Jan Luštinec, Radka

Nokkala Miltová, Lucie Rychnová, Šárka Steinová, Markéta Šantrůčková a Jan Žižka. Slavnostní křest, odložený z důvodu pandemie koronaviru, si kniha rozhodně zasloužila. V kontextu bádání o barokní krajině východních Čech se jedná o ojedinělý počin.

Východiskem monografie se stal přednáškový cyklus NPÚ na téma *Krajina. Kulturní a přírodní dědictví*, v jehož rámci proběhlo v roce 2017 na různých místech širších východních Čech deset přednášek o životě barokního šlechtice a jeho působení na krajinu. Rozhodnutí přetavit je (a přidat další) do knižní podoby se, již při jejím zběžném listování, jeví jako osvícené rozhodnutí. Tři roky práce na knize jsou rozhodně znát – je vycizelovaná z hlediska obsahového (promyšlený koncept, rejstříky, rekonstrukční mapa) i formálního (na první pohled zaujme atraktivní obrazová složka publikace i vlastní grafické zpracování).

Barokní krajinou a jejím chápáním různými vědními obory se zabývá úvodní kapitola *Cesty ke krajině*. Na tomto základě je definován přístup tvůrců knihy k pojmu barokní krajina jako ke krajině doby baroka, tj. 17.–18. století, která je výslednicí vzájemného působení člověka a přírody, přičemž dle intenzity otisku lidské ruky vzniká krajina méně či více přetvářená. Dle tohoto přístupu je také strukturována kniha – od krajin hospodářských až po krajiny komponované a detailně architektonizované. Jedno však mají společné. Těmi, kdo aktivně ovlivňovali podobu krajiny, byli šlechtičtí či církevní majitelé panství, kteří ke svěřenému území přistupovali jako k předmětu péče „dobrého hospodáře i jako k prostředku sebereprezentace". Rozsahem jejich domén je také vymezeno zájmové území knihy, jehož jádrem je (od roku 1751) Hradecký a Bydžovský kraj, resp. královéhradecká diecéze konce 18. století.

Kniha je rozčleněna do tří hlavních oddílů, z nich každý je tvořen obecnými kapitolami a poté konkrétními sondami – „pohledy zblízka". Každý oddíl je na konci opatřen poznámkami.

První oddíl nese název *Krajina kultivovaná: šlechtic jako pečlivý hospodář*. Jejím předmětem je krajina zaujímající území celého panství a přetvářená praktickým hospodařením (tzv. land use), které spočívalo ponejvíce v péči o lesy, zakládání rybníků, cest apod. V porovnání s dalšími níže uvedenými typy krajiny se jednalo o zásahy nejméně intenzívní a v současné krajině nejvíce setřené. Zařazení tohoto typu krajiny do knihy bourá dlouhodobě zažité pojetí barokní krajiny pouze jako komponované, cíleně krajinotvorné. Obecné kapitoly tohoto oddílu se věnují hospodářskému využití krajiny, raně novověkým šlechtickým sídlům a hospodářským dvorům. Konkrétní sondy jsou zacíleny na významná dominia východních Čech – valdštejnské ve středním Pojizeří, harrachovské v západních Krkonoších a morzinské ve středních Krkonoších a v Podkrkonoší.

Druhý oddíl je nazván *Krajina utvářená: krajina jako odraz estetického a duchovního cítění barokního člověka*. Zabývá se oblastmi bez jasně definovaných hranic, které dodnes nesou zřetelný otisk osobnosti svého tvůrce. Jejich společným znakem je „snaha o symbolické ovládnutí prostoru" a jsou známy pod pojmem komponovaná krajina, který je primárně spojený s krajinou Albrechta z Valdštejna v okolí Jičína. Studie o české barokní komponované krajině a duchovní krajině českého baroka, v níž ožívá svět tehdejších poutníků, tvoří základ tohoto oddílu. Pohled zblízka pak zkoumá krajinu mezi

Kuksem a Žirčí a krajinu šlikovských panství jižního Jičínska.

Třetí oddíl je pojmenován *Krajina přetvářená: Mikrosvět, který má řád a logiku*. Jsou jím myšleny zámecké parky, zahrady a obory – rozsahem nejmenší území, o něž ale bylo nejintenzívněji pečováno. Jejich charakteristikám jsou věnovány obecné studie oddílu, ta konkrétní popisuje podobu kolowratské obory v Černíkovicích na Rychnovsku s unikátním poloostrovem tvaru prodlouženého kvadrilobu, která je ukázkovým příkladem krajiny architektonizované v detailu.

Hlavní část knihy uzavírá shrnující kapitola *Krajina východních Čech v období baroka*. Nejen z ní, ale i předešlého textu vyplývá obrovská přidaná hodnota knihy – je svěžím návodem novodobým poutníkům ke čtení barokní krajiny, jejich průvodcem s trvalou hodnotou. Autoři se přiklánějí k pojetí krajiny jako palimpsestu – neustále přepisované psací látky, kde současná krajina je výsledkem vrstvení krajin minulých. Krajinu baroka lze tedy poznat přes její dochované relikty dekonstrukcí současné krajiny, odstraněním mladších historických vrstev. (Tento koncept pochází z anglické geografie a u nás byl převzat archeology – i tato mezioborová otevřenost je na knize velmi sympatická.) Například všudypřítomné drobné sakrální památky „mohou být nesmírně podstatným vodítkem pro toho, kdo by se chtěl přiblížit zkušenosti člověka 17.–18. století s vizuálním vjemem krajiny skrze pobývání a procházení v té současné: zásadní proměna cestní sítě ovlivnila nejen náš dojem z rychlosti přesunu a prostorových vztahů mezi jednotlivými sídly, ale také z krajinných dominant, siluet měst a vesnic a obecně vizuální prožitek z konkrétních regionů" (s. 315). Vizuální vnímání krajiny je ale, jak dodávají autoři, pouze jednou z cest poznání baroka, které ovlivnilo všechny sféry tehdejšího života. Hudební a jiné emoční vnímání této epochy představuje tedy další výzvu…

Součástí knihy je rekonstrukční mapa vrchnostenské, krajské a církevní správy ve východních Čechách v raném novověku, rozčleněná do devíti sektorů. Její hlavní autorkou je Eva Chodějovská a v celistvé podobě je přístupná v aplikaci Arc GIS na webové stránce Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště Josefov, v sekci publikace – Barokní krajina. Vedle mapy je další přidanou hodnotou knihy jmenný a místní rejstřík, seznam vyobrazení, seznam zkratek a bohatý seznam literatury, pramenů a online dostupných zdrojů. Samotný závěr knihy tvoří anglické a polské resumé a medailony autorů včetně publikací, které představují další formu inspirace pro zájemce o krajinu nejen barokní.

Olga Hájková

CHODĚJOVSKÁ, Eva: *Fenomén zvaný loggie: jičínský Valdštejnův letohrádek a jeho okolí pohledem současné vědy.* Jičín: Občanské sdružení Lodžie, z. s., 2019. 245 stran. ISBN 978-80-270-7255-2

V předešlé knize *Krajina v rukou barokního člověka* byly čtenáři představeny různé fenomény a směry bádání o vztahu člověka a krajiny v období baroka. Knihou o lehce zapomenuté jičínské památce – Valdštejnské loggii a jejím okolí se čtenáři dostává do rukou publikace, která řadu pohledů na danou problematiku soustředí v knize věnované jednomu souboru památek barokní komponované krajiny.

Ačkoli by se z názvu publikace dalo usuzovat, že se její autoři zaměřili jen na

samotný objekt Valdštejnské loggie, není tomu tak. V jednotlivých kapitolách se zaměřují i na její bezprostřední i širší okolí (např. proslulou jičínskou lipovou alej, vrch Zebín či přiléhající oboru atd.), a to z pohledu jak společenských, tak přírodovědných věd.

V první kapitole Petr Uličný představuje samotný vznik krajinné kompozice v okolí Jičína, odhaluje její duchovní rozměr a zásahy frýdlantského vévody do jejího vytváření. Na něj pak navazuje Eva Chodějovská se svým přehledem zobrazení na starých mapách, na kterých se od počátku objevují některé charakteristické prvky jičínské krajinné kompozice (lipová alej).

Třetí kapitola Martina Košťáka nás seznamuje s geologickým vývojem oblasti. Čtvrtá kapitola knihy je věnována jednomu z nejviditelnějších prvků jičínské krajiny – lipové aleji vedoucí z Jičína do Libosadu. Eva Chodějovská v ní popsala její vývoj od vysazení ve Valdštejnově době až po současnost. Další kapitola se zaměřuje nejen na samotnou loggii, ale i dvůr a zahradu, které ji obklopovaly. Petr Uličný seznamuje čtenáře se stavebně historickým vývojem jednotlivých částí valdštejnského letohrádku. Nechybí v ní ani srovnání s dalšími příklady letohrádků, a to nejen z českých zemí. Autor nám předkládá i ideální koncept zahrady, která měla navazovat na loggii. Bohužel byla nešťastně protnuta železniční tratí, a tudíž nejeden návštěvník či účastník kulturně turistických akcí stojí před monumentálním objektem a nechápe ten malý prostor okolo něj, protože netuší…

Stejné tvrzení platí i o oboře navazující na zahradu. O její historii a vývoji pak pojednává kapitola šestá. Další kapitola knihy nám představuje faunu a floru jičínské kotliny. Grotta s poustevníkem je dalším významným, ale lehce schovaným prvkem v okolí loggie. V kapitole jí věnované se Pavel Kracík posléze zaměřil na vznik a historii samotné sochy poustevníka a jeho obydlí. V posledních kapitolách knihy se do popředí zájmu Pavla Kracíka dostala další dominanta jičínské kotliny, vrch Zebín. Nejprve se věnoval jeho osídlení v průběhu času a následně předložil čtenáři vývoj lidových pověstí spojených se vznikem tohoto vrchu. V této kapitole například doložil postupné pronikání postavy Krakonoše do lokálních příběhů Jičínska.

V závěru knihy pak autoři nabízejí několik variant výletů, aby se jejich účastníci mohli seznámit s komponovanou barokní krajinou v okolí Jičína. Kniha je přehledná a zaslouží si místo v knihovně nejen místních rodáků.

Michaela Šolcová

COGAN, Miroslav. *Řezbáři v kameni: lidová sakrální skulptura 19. století v Pojizeří.* V Turnově: Muzeum Českého ráje, 2020. 159 stran. ISBN 978-80-87416-29-7

Pro našince nezvyklé slovní spojení uvádí průlomovou monografii, blíže určenou podtitulem *Lidová sakrální skulptura 19. století v Pojizeří*. Bývá-li pojem „lidový" často spojován s anonymním autorstvím, toto dílo důsledně odkrývá autorství kamenických památek Pojizeří, pokud to alespoň maličko jde.

Kunsthistorik Miroslav Cogan před čtenářem rozvíjí příběhy venkovských sochařů, kteří našli zadavatele v dnešních okresech Semily, Jablonec nad Nisou, Liberec a Jičín. Samostatné kapitoly věnuje sestroňovickému Ignáci (Hynku) Martincovi (1784–1841), semilskému Františku

Prokopovi (1787–1861), žernovskému Janu Zemanovi (1795–1853), jeho synovi tatobitskému Josefu Zemanovi (1820–1887) a mnichovohradišťskému Matěji Beranovi (1849–1917). Životy sochařů a výklad jejich díla jsou podány velmi celistvě, přestože nechybí opakovaná upozornění tam, kde se nedaří najít relevantní data, a čtenářsky přístupně, aniž by slevily z odbornosti a věrohodnosti. Vše je přesvědčivě doloženo buď dokumenty, nebo kritickým porovnáním velkého množství materiálu. Svěží text dovedně ukrývá nekonečnou mravenčí práci v archivech i v terénu zájmové oblasti, kde M. Cogan dle textu vydavatele zachytil přes 600 objektů.

Autor navazuje na práci Josefa V. a Jany Scheybalových *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severovýchodních Čechách* (1985), kterou často cituje, ale jejíž výsledky, co se týče přisuzování autorství soch, také výrazně reviduje. Hned v úvodu poskytuje čtenáři kontext v prostoru i čase, když načrtává situaci v oboru na počátku sledovaného období.

Po kapitolách o sochařích následuje oddíl *Ochránci a pomocníci*, pojednání o motivech zřizování křížů a soch. Velmi praktický je *Nebeklíč* – fotograficky ilustrovaný slovník legend a atributů svatých. V kapitole *Pestrý a dramatický život drobných památek* autor líčí nejen vzdorování sakrálních památek povětrnosti, těžkosti s občasným stěhováním, ale především útoky na ně – které se objevovaly o dost dřív, než by čtenáři většinou čekali. Velmi užitečný je závěr, návodně nazvaný *Co pro ně můžeme dělat*, v němž se varuje před nevhodnými zásahy do soch a k péči o ně se důtklivě doporučuje přivolání odborníka.

Celek je natolik spojitý, že čtenáři téměř nevadí, že v knize chybí obsah, základní navigační nástroj. Horší je, že tu nenajde ani jmenný, ani věcný, ani místní rejstřík. Text nabyl a na přídavek půl či jednoho archu papíru nad plán už nezbylo?

Coganův brilantní text je doprovázen neméně zdařilým výběrem fotografií. Barevné snímky autora a dalších fotografů někdy využívají měkčí světlo pro co nejvěrnější dokumentaci současného stavu povrchu skulptur, jindy se drží osvědčeného pravidla fotografovat pískovec dobře vyschlý a ostře osvětlený. Takové jsou všechny černobílé snímky z 20. století od Jana Šimona a Jiřího Šolce, vesměs pořízené na negativy velkého formátu a uchovávané ve sbírkách Muzea Českého ráje v Turnově. Tomáš Coufal pak příjemnou grafickou úpravu cele zapřáhl do služeb přehlednosti knihy.

Autor recenze neodolá přihřát si zde svou editorskou polívku: Jednou z vedlejších zásluh knihy může být, zejména pro českou publicistiku, propagace či rehabilitace pojmu skulptura, když si média povětšině vystačí s plastikou.

Jiří Bašta

DOUBEK, Jan – KOČ, Břetislav – URBÁNEK, Radim. *Co roztáčel vítr: historie a současnost větrných mlýnů, mlýnků a čerpadel.* Brno: Nakladatelství PhDr. Ivo Sperát, 2020. 342 stran. ISBN 978-80-87542-30-9

V posledních dvaceti letech se v badatelském prostředí pomalu etabluje molinologické studium (zabývající se mlynářstvím) se zvyšujícím se procentem publikačních výstupů. Naprostou převahu má samozřejmě historický okruh vodních mlýnů. Předkládaná publikace je však v tomto prostředí svým způsobem průlomová, neboť se specializuje pouze na ob-

last tzv. větrných mlýnů (z populárně naučné literatury lze připomenout již jen *Větrné mlýny* z nakladatelství Olympia, 2010 a Libri, 2003). Jejich technologie byla do jisté míry podobná, pouze však odlišně konstruována pro aktivaci silou větru. Přestože známe několik hybridních mlýnů využívajících obou přírodních živlů, jedná se spíše o důmyslné výjimky. Ze své podstaty měl oproti vodním mlýnům tento druh podstatně menší výkonnost. Ovšem ve svém doplňkovém vykrytí obslužnosti některých míst plnil roli nezanedbatelnou.

Existence větrných mlýnů je písemně podchycena od poslední čtvrtiny 13. století postupně napříč celou republikou. Přesto je celkem doloženo pouze kolem tisíce těchto objektů, což je v porovnání s mlýny na vodní pohon pouhá desetina evidovaného množství. Oproti Čechám prožívala po roce 1800 nebývalý rozmach těchto staveb především Morava a Slezsko. Vlivem výkonnějších parních, motorových a elektrických pohonů však již v poslední čtvrtině 19. století začalo docházet k prudkému úbytku tohoto typu mletí. Definitivním ukončením drobného mlynářství a soukromého podnikání byl až nástup totalitní moci komunistického režimu a tyto výjimečné technické objekty českého venkova se staly téměř vzácností. V historii však mají své nezastupitelné místo a kniha se zde stává průkopnickým dílem. Jde o dosud nejobsáhlejší monotematické dílo svého druhu, přestože část kolektivu autorsky participovala již na druhém díle proslulého *Díla mlynářů a sekerníků v Čechách* (Argo, 2008).

Autorský kolektiv tvoří spolumajitel mlýna a autor internetové databáze větrných mlýnů Ing. Jan Doubek s třicetiletou zkušeností v této oblasti, dále Ing. Břetislav Koč, jehož celoživotním zájmem jsou větrné mlýny, zvláště pak ty moravskoslezské, včetně evropských, a autorskou trojici uceluje dr. Radim Urbánek, profesionál v oboru a organizátor mezinárodních molinologických sympozií. Autoři mají z minulosti bohaté zkušenosti s publikační, výstavní i přednáškovou činností, a tak tato kniha shrnuje jejich dosavadní výsledky archivního, experimentálního i terénního výzkumu.

Kniha je trochu nadbytečně rozdělena do více než dvou desítek kapitol. Počáteční tři kapitoly nás seznámí s historií mlýnů a zpracováním obilného zrna v Čechách i ve světě. Další tři kapitoly přibližují technickou stránku mlýnů od typologie, přes konstrukci, po technologický popis a funkci jednotlivých segmentů.

Nejde však jen o pouhý historicko-metodický popis molinologického odvětví. Za ústřední motiv by se dala označit šestice obsáhlých kapitol: Dochované větrné mlýny v České republice, Novostavby větrných mlýnů, Malé větrné mlýnky s turbínou, Větrná čerpadla – nejen dekorace pro westerny, Přístupné větrné mlýny v České republice a Větrné mlýny u našich sousedů. Každá z těchto kapitol je tvořena individuální katalogovou formou nebo přímo indexem (s přesnou GPS lokací), což místopisné vyhledávání časově násobí. Pro tento případ je zde ale nepostradatelný Místopisný rejstřík v závěru knihy, včetně vhodného označení okresů. Autoři však kladli větší důraz na ikonografickou součást obsahu než na vlastní popis hesla, a tak je v rejstříku tučně zvýrazněna pouze stránka s fotografií. Ti, co hledají vlastní heslo či historický popis konkrétního objektu, jsou odkázáni na intuici nebo odhad, což vyhledávání zpomaluje, jako třeba v případě recenzentova oblíbeného Kořence, který se vyskytuje na 27 stranách. Běžně se užívá viditelné zvýraznění

vlastního hesla a případnou kurzívou další upřesnění.

Pro lepší orientaci v knize by se hodila i místopisná mapa popisovaných objektů, která v takových případech bývá stejně nezastupitelná jako jmenný rejstřík. Zde volně vložený list mapy znázorňuje pouze dochované a obnovené větrné mlýny v ČR, což se trochu míjí s historickou potřebou takové pomůcky, ale naopak ji lze ocenit z turistického hlediska. Proto ani nevadí, že je mapka členěna do krajů, navzdory textem užívaného členění podle okresů.

Barvitost knize dodávají kapitoly Další využití síly větru a Od větrných mlýnů k větrným elektrárnám. Dále pak kapitoly principů stavebních úprav a svépomocné údržby, Větrní mlynáři, jejich život a postavení a Větrné mlýny v heraldice. Formálním završením knihy jsou anglicko-německá resumé, medailonky autorů, seznámení s Větrnou sekcí při Technickém muzeu v Brně a v úvodních slovech se dovíme, kdy se poprvé s větrnými mlýny setkali nakladatel a někteří odborníci z oboru.

Zásadní je také třiadvacetistránkový výkladový mlynářský slovník Radima Urbánka o několika stech heslech. Jedná se o názvoslovně aktualizovaný zlomek dlouholetého terminologického sběru, jehož samostatné vydání se už řadu let oddaluje.

Zcela na závěr lze zmínit překvapivě stručnou bibliografii, kterou z podobných publikací známe v mnohem širší míře. Svým způsobem ji do jisté míry vyvažuje „mluvené slovo" předcházející této výběrové bibliografii.

I přes nesporný přínos molinologické tematice má předkládaná publikace ještě prostor ke zlepšování po stránce formální. Kromě již zmiňované rozmělněné koncepce tematického uspořádání knihy orientaci také znepřehledňuje slabá grafická úprava textu bez odsazování počátečních vět, znatelnějšího členění odstavců, nedodržování zvyklostí vstupu kapitol a neodlišování podkapitol. Rušivě působí i vizuální nabourávání kompaktnosti textu tučnou kurzívou při citacích (srovnatelnou už jenom se zapnutým CapsLockem).

Svým způsobem by si více korektury zasloužila i textová část, aby místo Luďka Štěpána nebyl Ludvík, místo dr. Wesołowske Wesolovská a místo historika umění Scheybala Schejbal. Podobně tak stojí bučický vodní mlýn s romantickou stavbou větrného mlýna v Bučicích (rožďalovická místní část Podolí) a ne v Bučičkách.

Kniha obsahuje velké množství fotografií, dobových vyobrazení, plánků a tabulek (s dvěma neprakticky vloženými přílohami), což je přínosným obohacením a u tohoto druhu publikací de facto nezbytností. Ovšem v tomto pojetí takové množství minimalizovaných fotografií nejrůznější kvality, se zmíněným nešťastným formátování textu, oddělováním odstavců pomlčkami a notoricky zevšedněl̆ým fontem Times New Roman působí dojmem spíše vysokoškolských skript než odborné či populárně naučné knižní novinky.

Kniha není kompletním katalogem historicky dohledatelných větrných mlýnů, ale je bohatým reprezentativním průřezem tohoto odvětví české molinologie a stavu současných odborných znalostí.

Ze semilského okresu byla popsána dvě větrná čerpadla na vodu ve Vysokém nad Jizerou. Autoři přinášejí podrobný historický a technologický popis zdejších čerpadel na základě známé, ale málo využívané Zajíčkovy kroniky. V textu jsou celkem šestkrát zmíněna. Jičínský okres je zastoupen pouze zmínkou Podbranského mlýna v Jičíně a novostavbou větrného mlýna v Hubojedech. Ze sousedního trut-

novského okresu lze vzpomenout obnovený mlýn v Borovnici, který byl jedním ze šesti tamních mlýnů. Podobně je více prostoru využito i k prezentaci zajímavé historie někdejšího větrného mlýna holandsko-horského typu v Horním Polubném (v rejstříku je ovšem omylem zkratka novojičínského okresu, namísto Jablonce nad Nisou).

Knihu lze doporučit jak laické, tak odborné veřejnosti. Přínosem je i pro oblasti nepříliš v knize popsané, neboť se stává návodem k pochopení tohoto řemesla, průvodcem po mlynářské technologii a souvislostech větrných mlýnů. Pro doplnění informací chybějících lokalit může posloužit návaznost v internetové databázi autorů – www.povetrnik.cz.

Přemysl Špráchal

FAJSTAUEROVÁ, Hana. ***Vzpomínky Josefa Waltera: Jičín v letech 1870–1890.*** Jičín: Regionální muzeum a galerie v Jičíně, 2019. 233 stran. ISBN 978-80-87486-13-9

Josef Walter se narodil 27. března 1815 v Tlučné na Plzeňsku. Po absolvování obecné školy ve Vejprnicích navštěvoval v Praze školu u sv. Jindřicha, varhanickou školu, hlavní školu a učitelský ústav při německé vzorné škole. Roku 1837 získal místo jako podučitel na hlavní škole v Kolíně, od roku 1844 zde působil jako hlavní učitel. V roce 1848 se stal učitelem na nově zřízené české hlavní škole v Praze, roku 1868 zde byl jmenován ředitelem učitelského ústavu. V letech 1871 až 1875 byl ředitelem učitelského ústavu v Jičíně, kde působil v městském zastupitelstvu i radě, byl ředitelem jičínské spořitelny a členem výboru Občanské besedy. Zemřel v Jičíně 18. června 1890. Josef Walter v roce 1877 sepsal své vzpomínky a následně si až do konce života vedl deník. Veřejnosti neznámý rukopis byl soukromým držitelem v roce 2017 prezentován Regionálnímu muzeu a galerii v Jičíně, které jej vlastní péčí vydalo o dva roky později.

Rukopis Josefa Waltera tvoří vzpomínky na období let 1815 až 1877 a deník z let 1877 až 1890. Z povahy obou typů pramenů je zjevné, že jde o výrazně selektivní a subjektivní záležitost. Josef Walter v úvodu avizuje, že jeho životopis je určen *„pouze pro příbuzné"* a samotný obsah této proklamaci z velké části odpovídá. Gros jeho vzpomínek i deníků se soustředí jednak na jeho pedagogické působení na školách v Kolíně, Praze a Jičíně, jednak na často velmi detailně rozebírané rodinné záležitosti. Výrazný prostor tvoří např. popisy cest, projevy oddanosti habsburskému domu či česko-německé vztahy. Velkou škodou rukopisu je fakt, že své veřejné aktivity (např. členství v jičínském zastupitelstvu i radě) Josef Walter líčí poměrně stroze.

Ediční práce Mgr. Hany Fajstauerové, historičky Regionálního muzea a galerie v Jičíně, je naprosto vyčerpávající. Publikace disponuje popisem předpokládaných osudů rukopisu od smrti Josefa Waltera až do roku 2017, rozbory rukopisu po obsahové i jazykové stránce, soupisem publikací Josefa Waltera, rejstříkem či vhodně zvolenými obrazovými přílohami. Soupis použité literatury a pramenů otevírá další možnosti případným zájemcům o poznání širší problematiky uvedeného období. V bohatém poznámkovém aparátu Hana Fajstauerová pracuje s prameny ve značné míře, zejména v případě záznamů Josefa Waltera z období jeho působení v Jičíně jeho záznamy doplňuje, popř. i konfron-

tuje s informacemi, získanými z archivních materiálů, dobových periodik či literatury. S poznámkovým aparátem zachází editorka velmi citlivě a vyváženě, aby byl nápomocen jak laickému, tak i zasvěcenému čtenáři. Historii Jičína v letech 1870 až 1890 věnuje autorka vlastní samostatné texty s důrazem na učitelský ústav, obecní záležitosti, ale např. i česko-německé vztahy, kterými uvádí záznamy Josefa Waltera do širších souvislostí.

Připomínky k publikaci jsou víceméně dílčí: nejednotnost údajů v poznámkovém aparátu o jednotlivých osobnostech (data a místa narození či úmrtí, viz pozn. č. 61 a č. 236), rozdílná datace tamtéž (pozn. č. 357) či záměna profesora Tomáše Kazbundy za jeho syna, historika a archiváře Karla Kazbundu (s. 131, v pozn. č. 236 k témuž správně Tomáš Kazbunda).

Edice vzpomínek Josefa Waltera bude trvale důležitým pramenem např. pro zájemce o dějiny školství 19. století či historii Jičína 2. poloviny 19. století. Pro všechny autory, kteří by se chtěli zabývat historií jičínského školství v období působení Josefa Waltera, budou jeho vzpomínky pramenem naprosto nepostradatelným. Komplexní zpracování historie jičínského učitelského ústavu ostatně stále čeká na svého autora.

Bez nadsázky lze konstatovat, že podobnou edicí ego-dokumentu Jičín dosud nedisponoval. Nezbývá než doufat, že tento počin nezůstane osamocen. Rukopisů deníků či pamětí významných osobností, spjatých s historií Jičína, které si o podobnou prezentaci široké veřejnosti přímo říkají, se v různých institucích i soukromém držení nachází hned několik.

Josef Matoušek

COGAN, Miroslav. ***Současný evropský šperk 1984–2018. Mezinárodní šperkařská sympozia v Turnově = Współczesna biżuteria europejskaja 1984–2018. Międzynarodowe sympozja jubilerskie w Turnovie = Zeitgenössischer europäischer Schmuck 1984–2018. Internationale Schmucksymposien in Turnov.*** Turnov: Muzeum Českého ráje v Turnově, 2020. 143 stran. ISBN 978-80-87416-30-3

Obdivuhodných 34 let pořádání turnovských sympozií současného šperku rekapituluje nová kniha PhDr. Miroslava Cogana, která zároveň představuje jeden z cenných výstupů mezinárodního, českopolského projektu *Brána do světa sbírek*, financovaného z programu IROP. Autor publikace se jakožto kurátor akce s výstupy sympozií pravidelně hlásí o slovo ve veřejném prostoru a vedle řady katalogů jednotlivých běhů je již podepsán i pod několika přehledovými publikacemi, reflektujícími význam a přínos těchto mezinárodních setkání (*Deset dní – deset let / Ten Days – Ten Years*, *Staří přátelé / Old Friends*).

Předkládaný titul je však výjimečný nejen časovým záběrem, a tedy i rozsahem, ale také výpravností a nanejvýš zdařilým grafickým zpracováním Tomáše Coufala. Kvalitní výběr papíru, na dotek velmi příjemná pevná vazba a větší formát podporují působivost tohoto edičního počinu.

Kniha vychází jako reprezentativní výběrový katalog šperkařských děl vzešlých z turnovských sympozií a zároveň jako jakási kronika těchto mezinárodních setkání včetně seznamu všech účastníků, který zahrnuje více jak dvě stovky ve světě současného šperku zvučných jmen.

Čtyři chronologicky uchopené kapitoly dokumentující jednotlivá období jsou

uvozeny genezí sympozia a osvětlením okolností jeho vzniku při turnovském Družstvu umělecké výroby Granát společně s charakteristikou odborného zaměření sbírek Muzea Českého ráje v Turnově, pod jehož patronát se pořádání těchto setkání díky osobě autora publikace přesunulo.

Jednotlivé kapitoly, shrnující vždy několik svou povahou či charakterem doby kompaktních běhů dané časové éry (1984–1991, 1993–1999, 2000–2012, 2014–2018), popisují tyto danosti a vypichují nejvýznamnější účastníky. Na přehled sympozií konaných v srdci Českého ráje navazuje oddíl pojednávající o fenoménu „Travelling sympozií", jehož rozmach dokládá životnost a atraktivitu turnovského modelu, který se díky mezinárodním kontaktům kurátora podařilo implementovat do dalších evropských center šperkařské tvorby.

Obzvláště vysoko je třeba ohodnotit stať *Český granát – tradice, inspirace, provokace*, která se zabývá interpretací jedinečné turnovské sbírky současného šperku, čítající na sedm set položek, z pohledu využití pro zdejší prostředí charakteristického šperkového kamene – českého granátu. Ten je stěžejním prvkem historických šperků muzejní sbírky a jako takový představuje zároveň silný inspirační zdroj pro výtvarníky, kteří v rámci sympoziálních běhů přijíždějí do Turnova. Zpravidla ještě emotivnějším a podmanivějším zážitkem určujícím podobu a charakter nového šperku však bývá pro šperkaře možnost nasbírat při exkurzích, které jsou součástí programu sympozií, vlastní drahé kameny přímo na jejich tradičních nalezištích v regionu. M. Cogan s poučeným nadhledem historika umění profilujícího se celou svou profesní kariéru v oblasti šperku a zároveň spoluzakladatele a postupně i hlavního organizátora všech ročníků trefně reflektuje přístupy vybraných účastníků k využití českého granátu v autorských špercích s ohledem na různou míru inspirace či dokonce relativizování tradičních postupů zpracování granátové suroviny i tradiční technologie výroby granátových šperků a akcentování jeho jednotlivých vlastností.

Příjemným osvěžením je začlenění textu německé historičky umění, specializující se na šperk a drahé kameny a působící pod hlavičkou univerzity v Trevíru v tradičním centru tohoto oboru Idar-Obersteinu, Julie Wild. Ta nabízí čtenáři svůj pohled na 24. turnovské sympozium, kterého se jako přizvaný pozorovatel zúčastnila v roce 2016.

Výběrový katalog opatřený černobílými fotografiemi prací je včleněný na závěr publikace a čítá 190 položek řazených v chronologickém pořadí, které umožňuje sledovat vývoj výtvarných tendencí v oblasti šperku za poslední téměř čtyři dekády a dokládá také autorské posuny jednotlivých šperkařů, kteří se turnovských sympozií účastnili opakovaně (P. Opočenský, Z. Laštovičková, P. Skubic, M. Šílená a další).

Významnou devízou nové knihy M. Cogana je též její mezinárodní charakter zajištěný polskou a německou jazykovou mutací, včleněnou přirozeně a nerušivě do samotného českého těla publikace. Plnohodnotnou součástí knihy jsou kvalitní fotografie šperků M. Cogana, B. Jakouběho, J. Kvíze a M. Tůmy včetně řady impozantních celostránkových reprodukcí, jedinečnou přátelskou a tvůrčí energií nabitou atmosféru jednotlivých setkání šperkařů pak půvabně ilustrují fotografie pořízené v průběhu akcí samotnými účastníky.

Kniha *Současný evropský šperk* je reprezentativní bilancí více jak tři desetiletí

dlouhého, mezinárodně významného setkávání českých i zahraničních špiček šperkařství v tradičním centru zpracování drahých kamenů a jako taková je nejen atraktivním titulem pro všechny milovníky tohoto výtvarného odvětví a očekávaným dárkem všem dosavadním sympozistům, ale také solidním a přesvědčivým „argumentem", proč přijmout pozvání do Turnova, pro účastníky budoucí.

Lenka Laurynová

Můj domov: regionální učebnice Lomnicka, Semilska, Vysocka. Ed. Lenka Morávková. B. m.: MAS Brána do Českého ráje, 2020. 188 stran. ISBN 978-80-270-8142-4

V posledních letech byla s podporou Evropské unie vydána celá řada regionálních učebnic. Některé jsou určeny především jako pomůcka učitelům, jiné hledají cestu přímo k žákům základních škol. K těm druhým patří i anotovaná kniha, vydaná Místní akční skupinou Brána do Českého ráje. Zaměřuje se na zhruba třetinu semilského okresu, která je začleněna do působnosti obce s rozšířenou pravomocí (ORP) Semily. V rámci projektu Místního akčního plánu rozvoje vzdělávání (MAP Semilsko II) na knize po dva roky intenzívně pracoval tým složený převážně z pedagogů působících na školách a v kulturních zařízeních, pod vedením Mgr. Lenky Morávkové z Lomnice nad Popelkou.

První kapitola se věnuje *Geografii* regionu a jejími autory jsou Tomáš Jech a Petr Sádek. Žáci se seznámí se základní charakteristikou ORP Semily, vývojem obyvatelstva, nezaměstnanosti, proměnami krajiny v minulosti, oblíbenými turistickými cíli a přírodními podmínkami. Druhou kapitolu, nazvanou *Příroda*, sepsali Zdeněk Mrkáček a Karel Strnad. Po zmínce o geologických podmínkách se věnuje živé přírodě, podle typického prostředí. Podrobněji pojednává o chráněných územích v regionu. Z pera Tomáše Chvátala a spolupracovníků Michala L. Jakla, Pavla Jakubce, Kateřiny Krejčové, Lenky Morávkové a Jaroslava Vávry vznikla rozsáhlá kapitola *Historie*, členěná do oddílů *Středověk, Renesance, Baroko, Život před průmyslovou revolucí, Průmyslová revoluce, První světová válka, Život v první republice, Druhá světová válka, Pod nadvládou komunistů, Slasti a strasti života ve svobodné společnosti* – vyhnuli se tedy dříve užívaným sociálně ekonomickým formacím. Jevům přesahujícím časové rozmezí předchozích oddílů se věnuje kapitola *Od historie k současnosti*, kde je pojednáno o spolkovém a kulturním životu, školství a také národnostních poměrech. Pro 19. až 21. století jsou sestaveny výběrové přehledy zvlášť významných, lze říci nadregionálních osobností.

Druhá polovina knihy již patří obcím. Medailónky všech 22 měst a vsí jsou řazeny abecedně, což usnadňuje orientaci. Jejich autoři Věra Horáková, Tomáš Chvátal, Michal L. Jakl, Lenka Morávková, Eva Šírová, †Antonín Šváb a Jaroslav Vávra použili sjednocujícího formuláře. Každá obec dostala prostor tří, šesti (Semily) až osmi (Lomnice) tiskových stran. Po základní charakteristice, výkladu názvu obce a informaci o první písemné zmínce je podán přehled feudálních vlastníků. Následuje popis znaku a vlajky, památek a významných staveb, různých zajímavostí, spolků a vyjmenovány osobnosti důležité pro konkrétní obec. V nápadném rámečku jsou i souřadnice, rozloha, počet obyvatel v roce 2020, adresa obecního úřadu a webových stránek obce, na něž od-

kazuje i QR-kód. U většiny obcí je z literatury nebo kroniky připojena zajímavá historka. Vítaným bonusem je devět regionálních písní vybraných ze Sborníku regionálních písní Lomnicka, Semilska a Vysocka, uspořádaného v roce 2020 Jaroslavem Vávrou a tvořícího volnou přílohu Mého domova.

Podstatnou součástí publikace jsou kvalitní fotografie, vesměs barevné. U snímků jsou odkazy na jejich zdroj, a to až do stupně archivních či muzejních signatur.

Brožovanou knihu klasického formátu A4, vytištěnou na křídovém papíru, lze bezpochyby označit za první moderní encyklopedii našeho regionu, určenou především žákům II. stupně ZŠ; jistě v ní mnoho zajímavého najdou i studenti středních škol. Všeobecné kapitoly jsou pro povzbuzení zájmu doplněny otázkami a úkoly, správné odpovědi lze nalézt v jejich závěru. K přehledu obcí je umístěn návod pro učitele a otázky žákům k obcím jejich bydliště, spolu s výběrem použité literatury a pramenů. Nápadné piktogramy a zelené rámečky usnadňují čtenáři orientaci, jména a místa z obecných kapitol jsou odkazy propojena s hesly obcí.

Odstup třiceti let od zásadních změn v naší společnosti umožnil autorům kritický pohled na celé období budování socialismu, Pražského jara a normalizace – kniha je protkána množstvím osudů lidí, kteří se odmítali režimu přizpůsobit.

Výběr osobností je samozřejmě vždy do značné míry subjektivní. Diskutabilní může být zařazení žijících osob – můžeme se například ptát, proč je mezi poslanci uveden Mgr. Stanislav Pěnička a ne David Pražák. Někde jsou nadregionální osobnosti zbytečně opakovány u obcí (např. u Semil F. L. Rieger, F. A. Petřina, V. Kwaysser, A. Stašek, I. Olbracht, K. Kramář, R. Hlava), kde by stačil jen odkaz.

Jen konstatujeme, že k Bystré nad Jizerou patří zoolog a arachnolog prof. RNDr. Jan Buchar, DrSc., z Lomničanů by zasloužil připomenutí ještě herec Josef Beyvl nebo historik doc. PhDr. Vladimír Koblížek, ve Veselé působil naivní malíř František Charousek, ve Vysokém žil redaktor a kulturní pracovník Cyril Metoděj Metelka nebo skokan Dalibor Motejlek.

Mezi Semilany například nemusel chybět hudební skladatel Jiří Bažant, náčelník Sokola Karel Beneš, skautský pracovník Karel Čurda, bohemista PaedDr. Vladimír Daníček, chirurg MUDr. Karel Fortýn, prof. Dr. Ing. Julie Hamáčková, DrSc., akad. sochař Pavel Hlava, pěvkyně Vilemína Hübnerová, skladatel Jindřich Hybler, akad. sochařka Magdalena Jetelová, propagátor turistiky Jan Kamenický, malíř Fedor Antonín Kracík, grafik a malíř Jan Kristofori, redaktor a spisovatel Josef Václav Kučera, mezzosopranistka Nadia Ladkany, výtvarný teoretik Antonín Langhamer, historička prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc., učitelka tance Růžena Pluhařová, akad. malíř Jiří Salaba nebo akad. architekt Oldřich Udatný. Postrádám významné semilské podnikatele jako Ladislava Bednáře, Josefa Glose, Josefa Šedivu nebo Franze Schmitta – zatímco u Lomnice jsou dvě strany o průmyslu, pro Semily jsou tyto informace zmíněny jen okrajově.

Nepřesné je heslo PhDr. Josefa Bartoše (ne Bartoně), historika umění, filosofa a zakladatele Antroposofické společnosti v Semilech (s. 90). Rybnice jsou číslo pomnožné (na s. 122 mají oba tvary). Potěšitelný je jistě objev dávno ztracené divadelní opony Vincence Kwayssera na semilské radnici (s. 129). V kapitole o přírodě nebo v části s popisy obcí mi chybí informace o památných stromech a alejích. Toponomastika je slabší stránkou

publikace, někdy se opírá o místní tradici a lidovou etymologii. Škoda, že se nevešlo více mapek a plánků pro lepší znázornění historických a přírodních jevů a lokalit; u Lomnice tu jsou alespoň dvě rekonstrukce A. Prášila (1460 a 1714), avšak pro Semily jakýkoli plánek postrádáme.

Vkusná a přehledná grafická úprava i bezchybná sazba jsou dnes spíše výjimkou než pravidlem. Matěj Bárta, jenž pořídil i většinu současných fotografií, odvedl opravdu pečlivou práci. Snad jen závěrečný obsah mohl vyjít uživateli více vstříc.

Jsem přesvědčen, že je třeba projekt semilské regionální učebnice nanejvýš ocenit a pochválit, protože představuje skutečně výjimečnou a velmi potřebnou publikaci. Její první vydání se zřejmě nedostane na běžný knižní trh, kde by si jistě našla své čtenáře i ve starší věkové skupině, než jsou děti školou povinné. Můžeme však doufat, že se tak aspoň stane v brzké době.

Ivo Navrátil

VÁVRA, Jaroslav. *Semily: město příjemné k bytí.* Semily: město, 2020. 48 stran. ISBN 978-80-904672-4-8

Formátem i počtem stran nijak rozsáhlá brožurka má především propagační účel – představit návštěvníkům, kam se město posunulo od předchozí reprezentativní publikace *Semily: příroda, okolí, město, historie, současnost*, vytvořené před deseti lety. Úkolu se úspěšně zhostil zkušený publicista, řídící učitel v. v. Jaroslav Vávra.

Pouhé reklamní tiskovině bychom asi nevěnovali v naší ročence pozornost, kdyby si to nezasloužila tím, jak vykračuje ze svého stínu. Namísto změti obrázků a textů otevíráme skutečnou knížku, která má promyšlenou strukturu. Fotografie sice převažují, přesto poskytované informace jsou zajímavé a užitečné.

Úvodní slovo patří starostce Leně Mlejnkové. Současné půvaby města představuje první kapitola, nezapomíná ani na kulturu, sport, průmysl. Ve druhé se podobně odlehčeným způsobem seznámíme s přírodními krásami údolí Jizery i s dějinami města v kostce, jakož i s třemi celonárodně známými osobnostmi (Rieger, Stašek, Olbracht). Jako *Brána do Semil* nepochybně slouží Muzeum a Pojizerská galerie spolu s Turistickým informačním centrem – vedle jejich historie a nabídky služeb získáváme i jejich telefonní, mailové a webové kontakty. Čtvrtá kapitola vede návštěvníky na *Místa odpočinku, kulturních pořadů a sportu*. Tedy na Ostrov, do Sportovního centra, KC Golf, kina Jitřenka, Městské knihovny. Opět s nabídkou všemožných služeb a příslušnými kontakty. Semily svou přitažlivost budují na krásném okolí, pročež pátá kapitolka poskytuje tipy k výletům na Riegrovu stezku, k ferratám, na Kozákov nebo do Bozkovských jeskyní. Tím by mohla knížka skončit, ale přesto se nám ještě otevřou brány semilských kostelů, kapliček a zvonic, prohlédneme si místní sochy a pomníky. Poslední kapitoly nás seznamují s nejzajímavějšími stavbami 16.–19. století, doby secese a první republiky, stavbami obnovenými v posledních letech, komplexy škol a novostavbami vzniklými po sametové revoluci. U všech jsou data výstavby a jména architektů. Střed brožury tvoří mapky, vybízející následovat *Semilské šlápoty* na čtyřech okruzích v nejbližším okolí města. Dětského návštěvníka provede městem jelen Emil s použitím jednoduchého plánku, nakresleného Viktorem Blažkem.

Díky kvalitním fotografiím řady spolupracovníků, zejména však Evy Buchtové a Romana Friese, je čtenář silně motivován, aby si s knížkou v ruce vyrazil prohlédnout si město, které se mění ze dne na den, doslova před očima.

Ivo Navrátil

Autoři tohoto svazku:

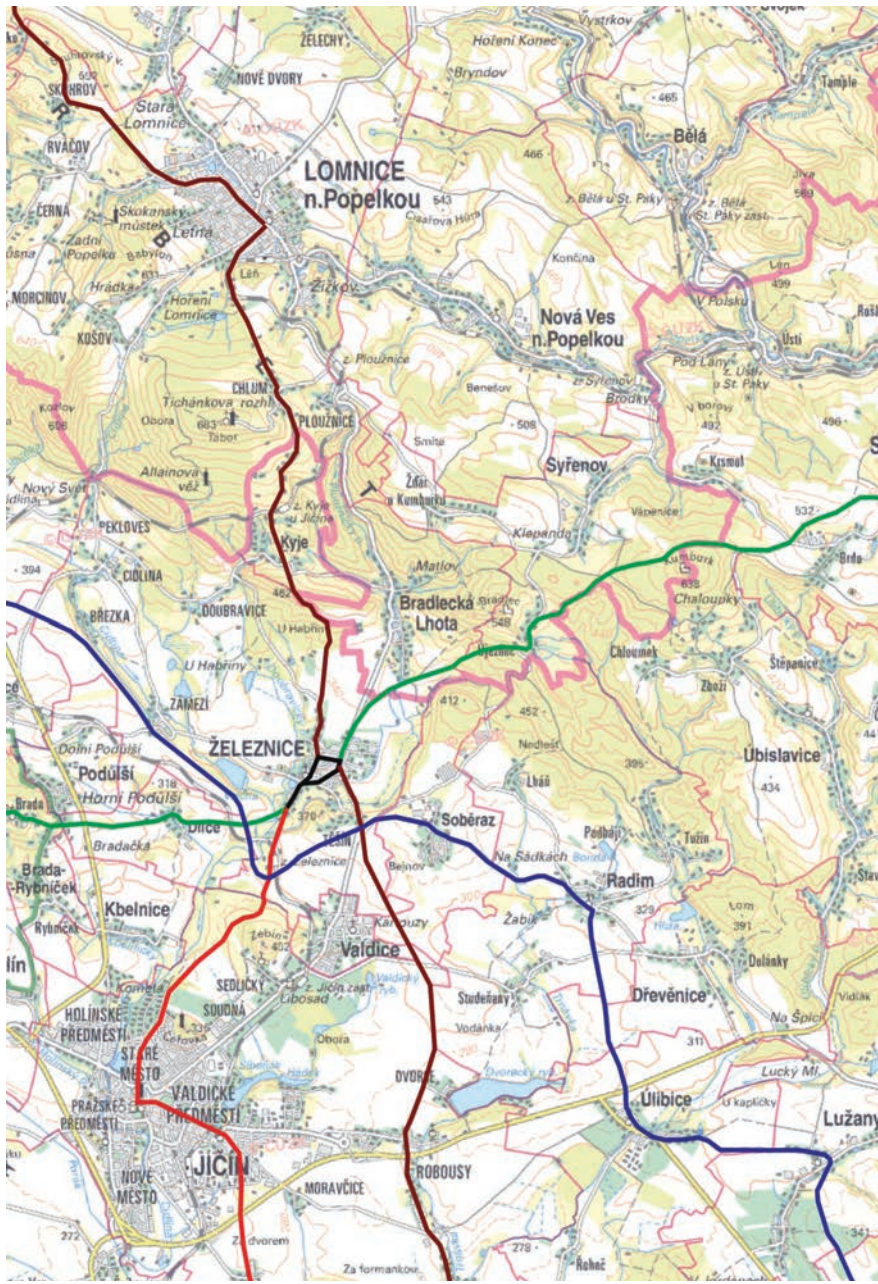
Babík Michal, PhDr., Regionální muzeum a galerie Jičín, e-mail: babik@muzeumhry.cz
Bašta Jiří, Mgr., Správa KRNAP, e-mail: jbasta@krnap.cz
Cogan Miroslav, PhDr., Muzeum Českého ráje Turnov, e-mail: cogan@muzeum-turnov.cz
Drahoňovský Jan, Mgr., Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou,
e-mail: muzeum.lomnice@seznam.cz
Hájková Olga, Mgr., Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, e-mail: ohajkova@krnap.cz
Hejralová Petra, Mgr., Městské muzeum v Železném Brodě, e-mail: hejralova@zelbrod.cz
Hejralová Svatava, Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí,
e-mail: HejralovaSvatava@seznam.cz
Hrubý Lukáš, Ing. Bc., Víchová nad Jizerou, e-mail: luk.hruby@gmail.com
Chutný Karel, Mgr., SOA v Zámrsku – SOkA Jičín, e-mail: vedouci.jc@ahapa.cz
Chvátal Tomáš, PhDr., Ph.D., Muzeum a Pojizerská galerie Semily, e-mail: historik@muzeumsemily.cz
Jakouběová Vladimíra, PhDr., Muzeum Českého ráje v Turnově,
e-mail: jakoubeova@muzeum-turnov.cz
Jakubec Pavel, Mgr., SOA v Litoměřicích – SOkA Semily, e-mail: jakubec@soalitomerice.cz
Klazar Josef, Lázně Bělohrad, e-mail: j.klazar@seznam.cz
Kulhavá Barbora, Mgr., Rautis, a. s., e-mail: bara@rautis.cz
Laurynová Lenka, Mgr., Muzeum Českého ráje Turnov, e-mail: laurynova@muzeum-turnov.cz
Lobotková Martina, Mgr. et Mgr., Ph.D., Benecko, e-mail: martina.lobotka@gmail.com
Louda Jiří, Mgr., Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, e-mail: jlouda@krnap.cz
Matoušek Josef, Mgr., SOA v Zámrsku – SOkA Jičín, josef.matousek.ml@seznam.cz
Navrátil Ivo, PhDr., Semily, e-mail: ivo.navratil@seznam.cz
Poláková Kristýna, Mgr., Gymnázium a SOŠPg Čáslav, e-mail: k.travnickova@seznam.cz
Prostředník Jan, PhDr., Ph.D., Muzeum Českého ráje v Turnově,
e-mail: prostrednik@muzeum-turnov.cz
Sajbt Jiří Zoul, PhDr., Muzeum Českého ráje v Turnově, e-mail: sajbt@muzeum-turnov.cz
Sirovátka Roman, Mgr., Muzeum Českého ráje v Turnově. e-mail: sirovatka@muzeum-turnov.cz
Šnaiberk Miroslav, Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech, e-mail: reditel@muzeumsemily.cz
Šolcová Michaela, Mgr., Severočeské muzeum Liberec, e-mail: michaela.bradacova@muzeumlb.cz
Špráchal Přemysl, Vysoké nad Jizerou, e-mail: sprachalp@seznam.cz
Tomíčková Oldřiška, PhDr., Městské muzeum Hořice, e-mail: tomickova@muzeum.horice.org
Ulrych David, Bc., Krkonošské muzeum v Jilemnici, dulrych@krnap.cz
Vorlová Jana, JUDr., notářství Liberec, drevenaj@seznam.cz
Witkowski Martin, Mgr., Krkonošské muzeum Jilemnice, e-mail: martinwitkowski@centrum.cz

Jednotlivé příspěvky recenzovali:

Mgr. Tomáš Jakl
PhDr. Vladimíra Jakouběová
Mgr. Jiří Louda
PaedDr. Jan Luštinec
Mgr. David Marek
Přemysl Špráchal
Mgr. Pavel Zahradník, Ph.D.

Z Českého ráje a Podkrkonoší
vlastivědná ročenka
svazek 34

Vydaly Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily, Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín a Regionální muzeum a galerie v Jičíně, p. o., v roce 2021. Vedoucí redaktor Pavel Jakubec, výkonný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu ve složení Michal Babík, Karol Bílek, Miroslav Cogan, Eva Chodějovská, Vladimíra Jakouběová, Lenka Křížová, Jiří Louda, Hana Macháčková, Josef Matoušek, Jan Prostředník a Jiří Zoul Sajbt vede Jan Luštinec. Grafická úprava Vít Luštinec. Jazyková spolupráce Günter Fiedler a Ivo Łaborewicz. Vytiskla Tiskárna Glos, s. r. o. Náklad 500 výtisků. Stran 295 + XVI.

Mapa Jičínska s vyznačenými trasami stezek nadregionálního významu. Podkladová mapa z https://ags.cuzk.cz/av/. Graficky zpracoval Mgr. Roman Sirovátka.

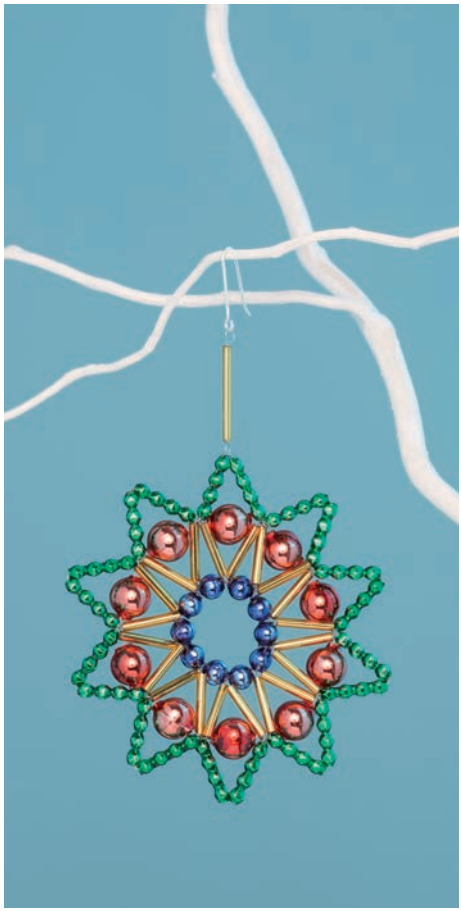
Labuť z dílny J. Holubce, Poniklá.
Foto: soukromý archiv.

Perle foukané volně z ruky
ze skleněných trubic s barevnými pruhy,
Jablonecko, kolem 1940.
Foto: archiv firmy Rautis.

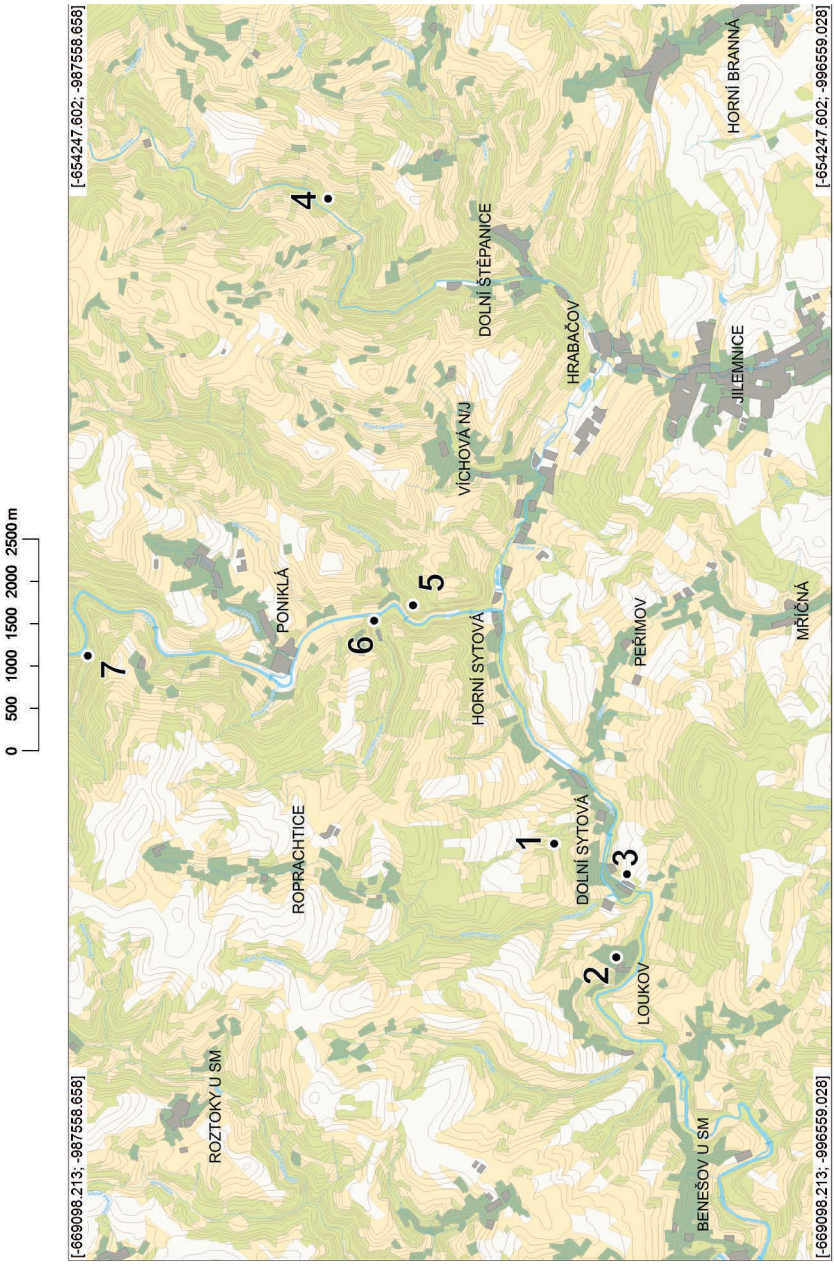

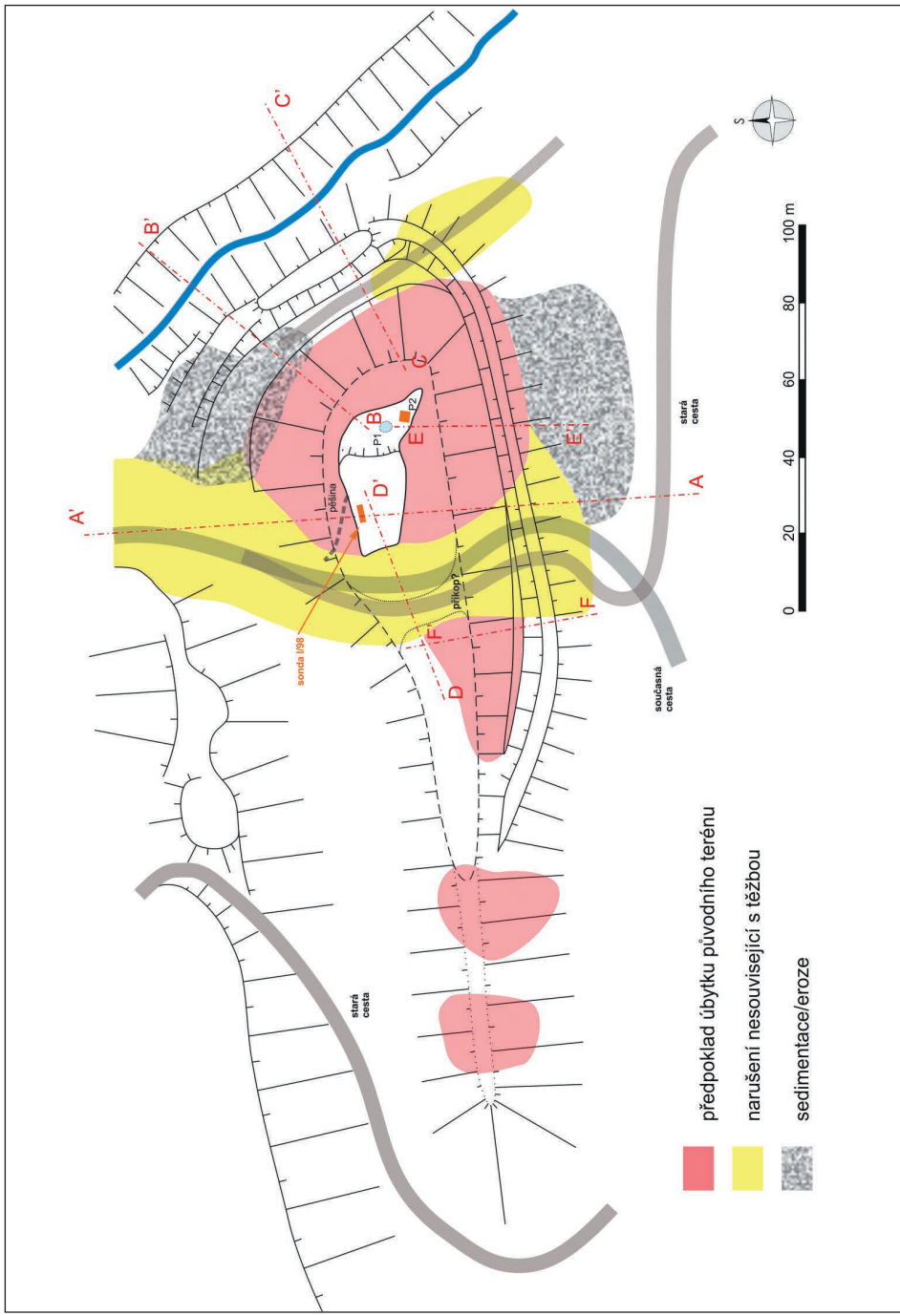
Replika ozdoby 1. čtvrtiny 20. stol. včetně zachování způsobu malování. Foto: archiv Rautis.

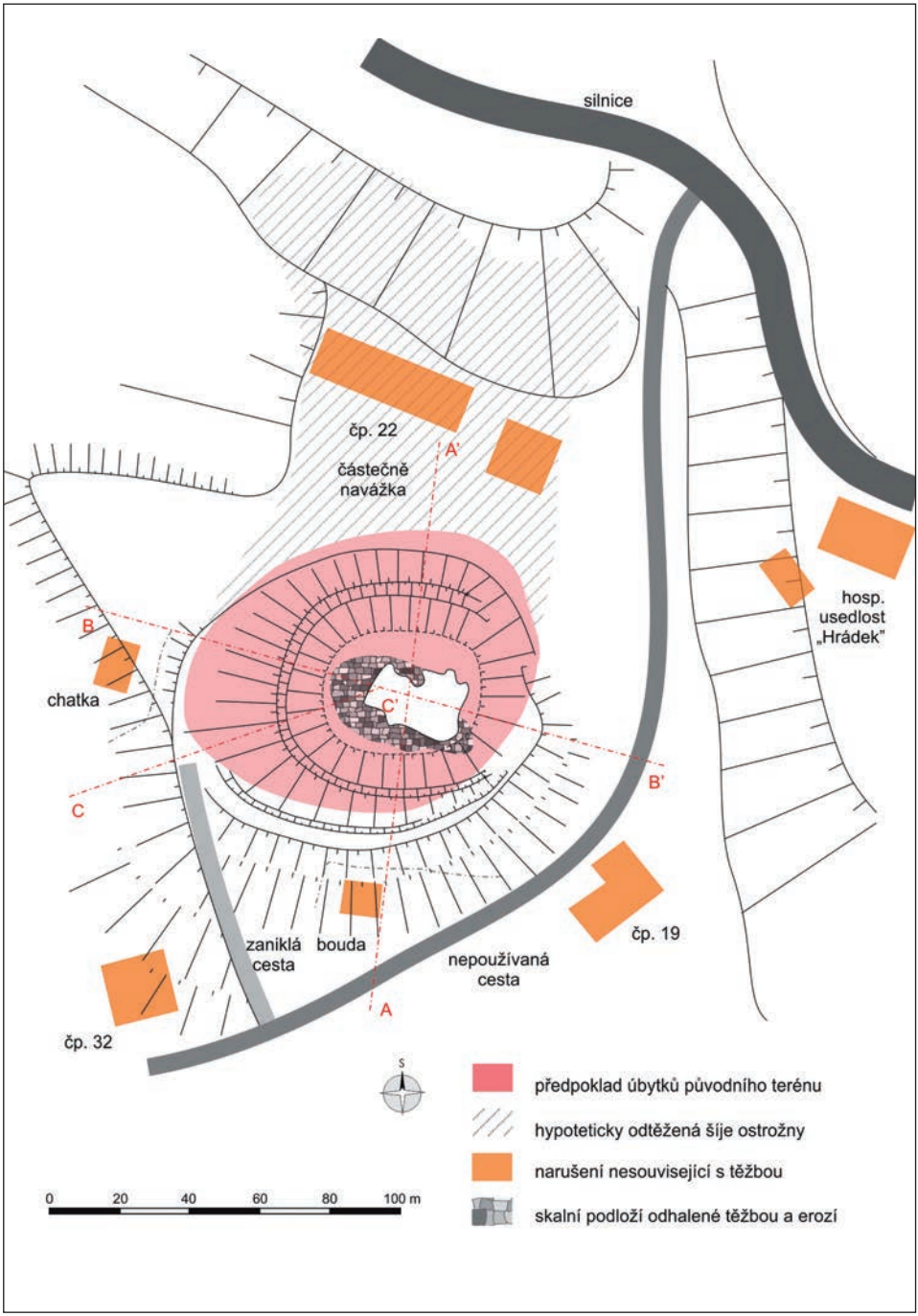
Hotová ozdoba – tzv. Krajková hvězda. Foto: Rautis, Tomáš Brabec.

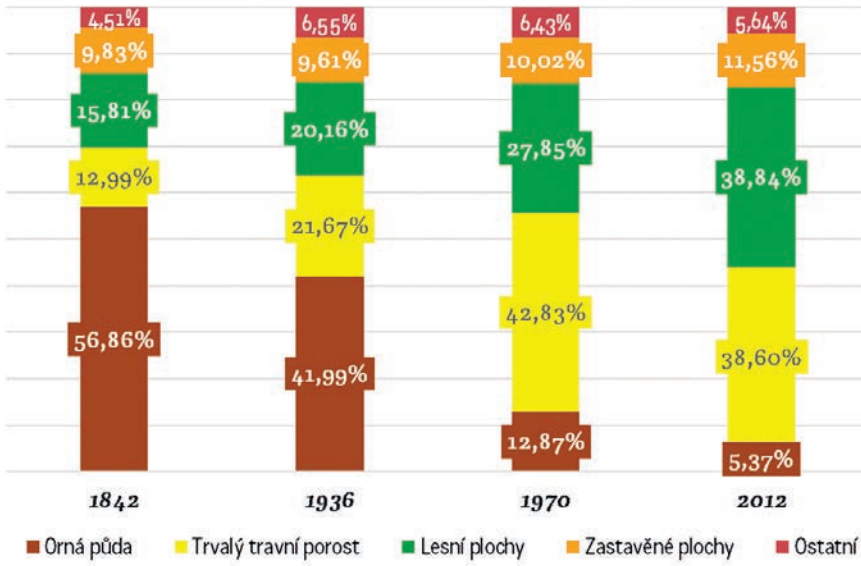
Obr. 1. *Poloha referovaných lokalit. 1: Dolní Sytová – hrad Sytový, 2: Rybnice – tvrziště Loukov, 3: Háje nad Jizerou – „Hrádek", 4: Horní Štěpanice – Rychlovský hrádek, 5: Poniklá – Mladkovský hrádek, 6: Přívlaka, 7: Vysoké nad Jizerou – Nistějka (zdroj mapového podkladu: ČÚZK).*

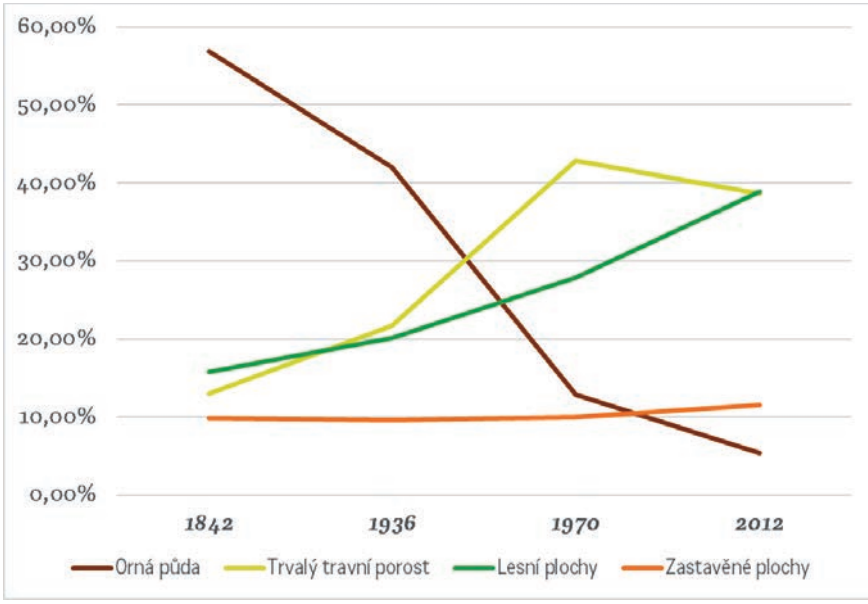
Obr. 3. *Dolní Sytová – Sytový. Interpretační plánek se zanesenými změnami terénu a hypotetickým původním rozsahem opevněného areálu.*

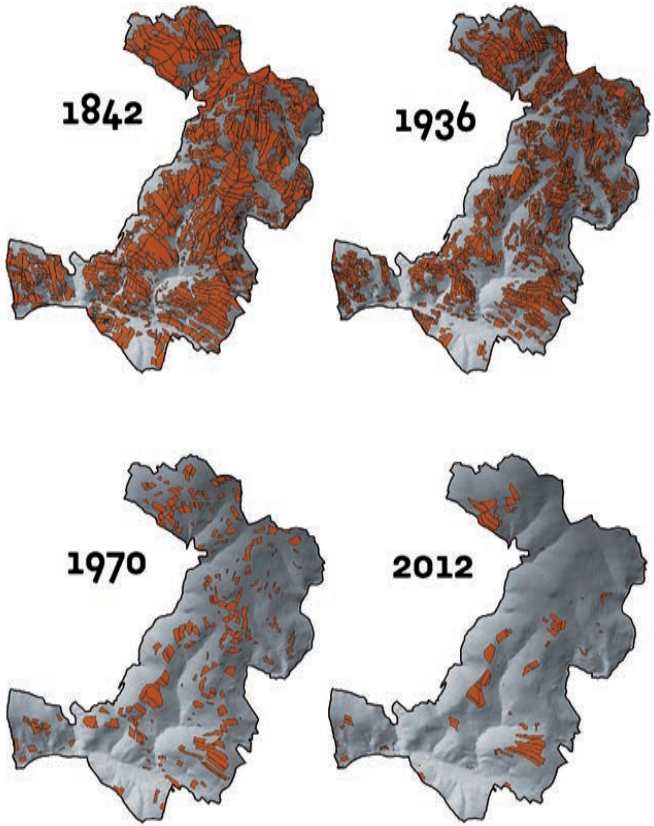
Obr. 11. *Rybnice – Loukov. Interpretační plánek se zanesenými změnami terénu a hypotetickým původním rozsahem opevněného areálu.*

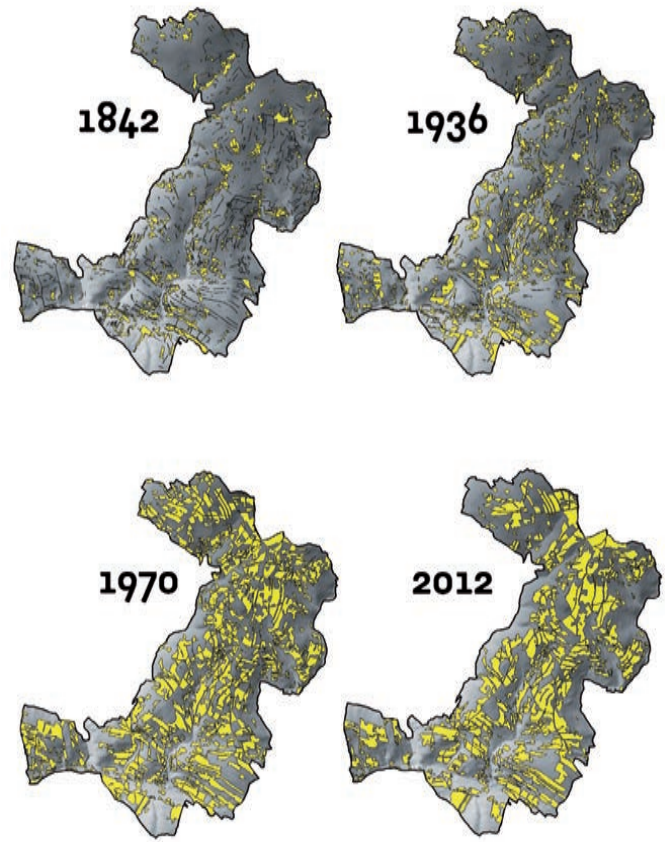
Obr. 1. *Krajinný pokryv v zájmovém území v letech 1842–2012.*

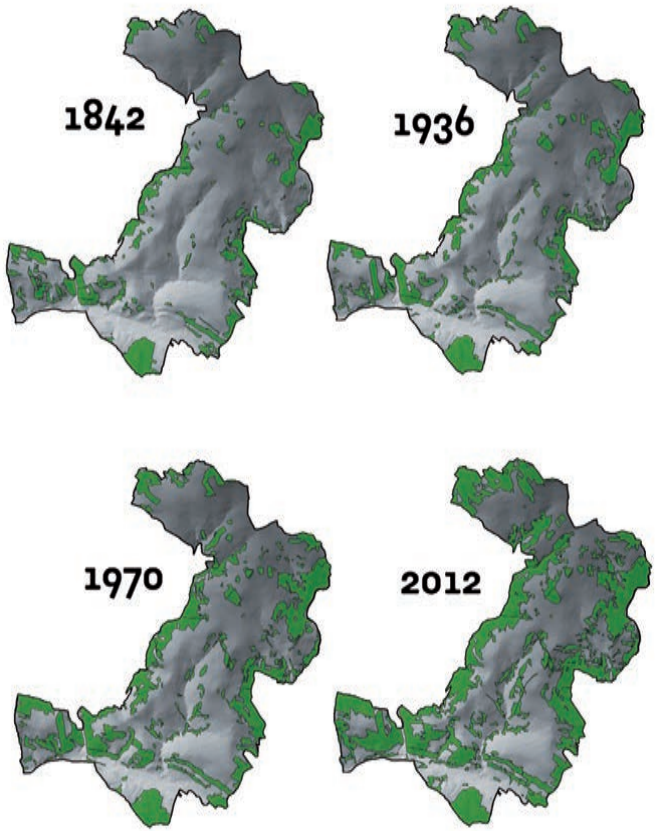
Obr. 2. *Vývoj hlavních kategorií krajinného pokryvu v zájmovém území 1842–2012.*

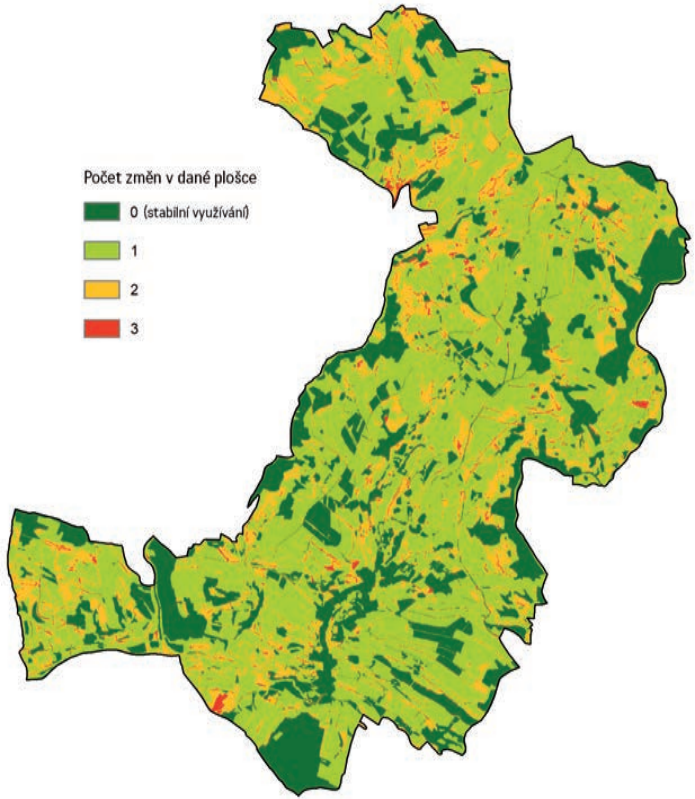

Obr. 3. *Vývoj zastoupení orné půdy v zájmovém území 1842–2012.*

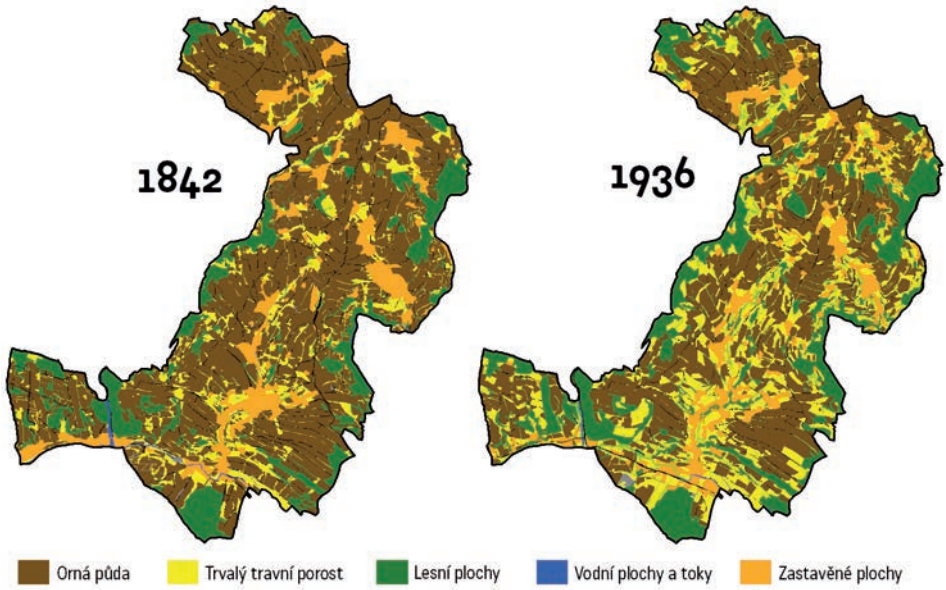
Obr. 4. *Vývoj zastoupení trvalého travního porostu v zájmovém území 1842–2012.*

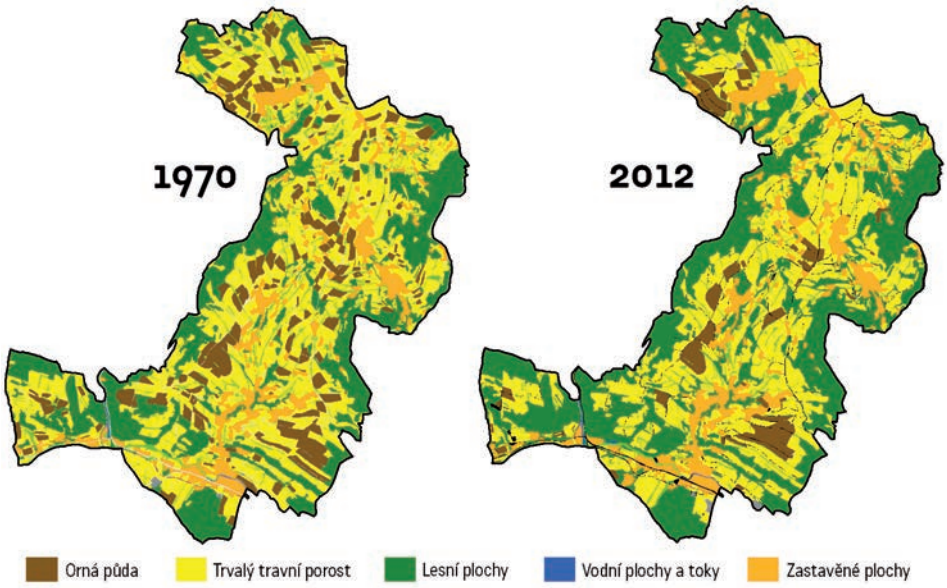

Obr. 5. *Vývoj zastoupení trvalého lesního porostu v zájmovém území 1842–2012.*

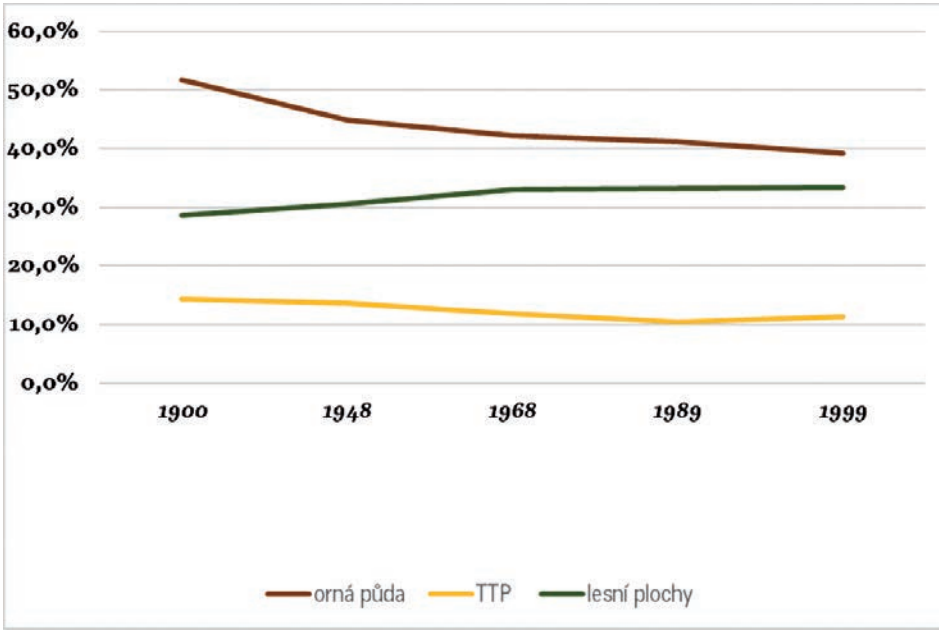
Obr. 6. *Počet změn land use 1842–2012.*

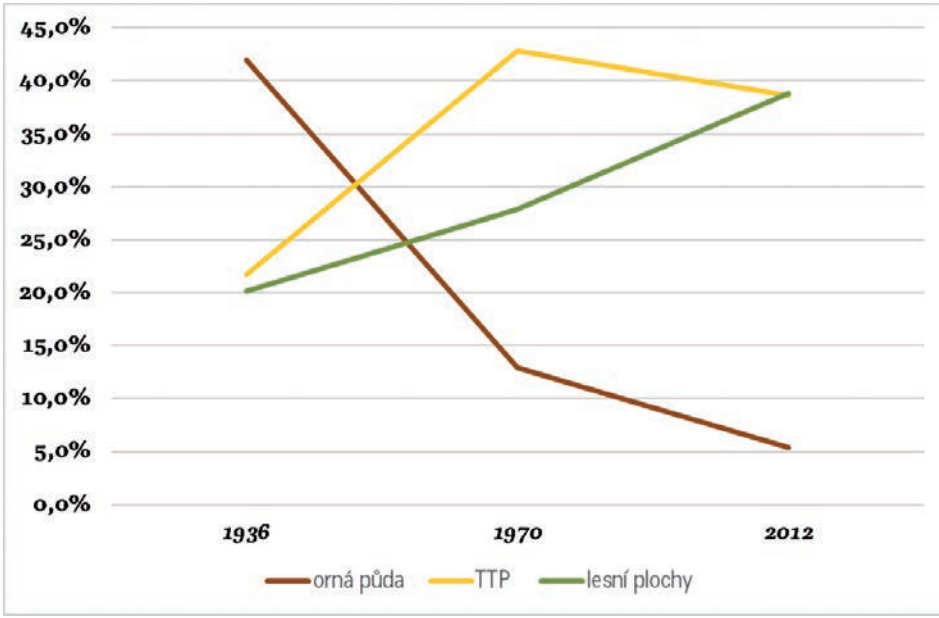
Obr. 7. *Stav krajinného pokryvu v letech 1842 a 1936.*

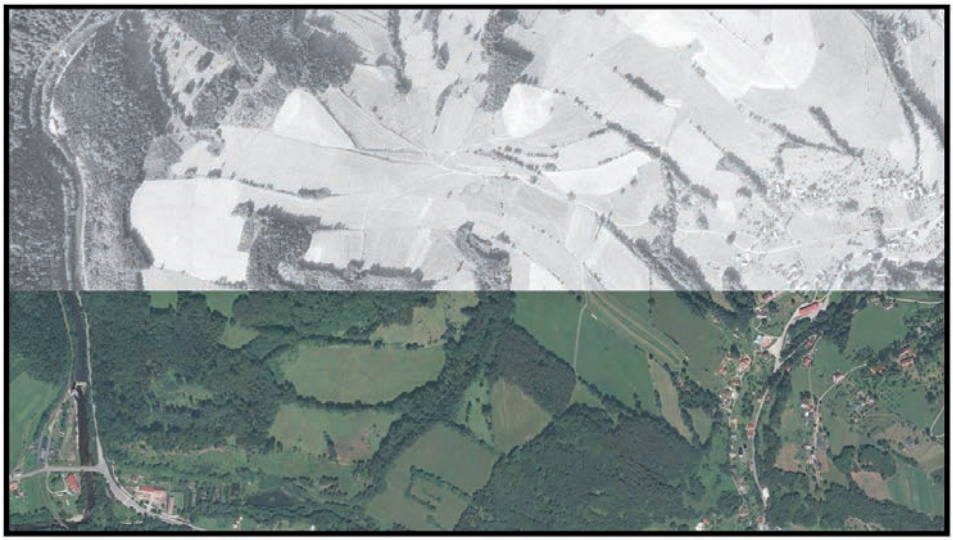
Obr. 8. *Stav krajinného pokryvu v letech 1970 a 2012.*

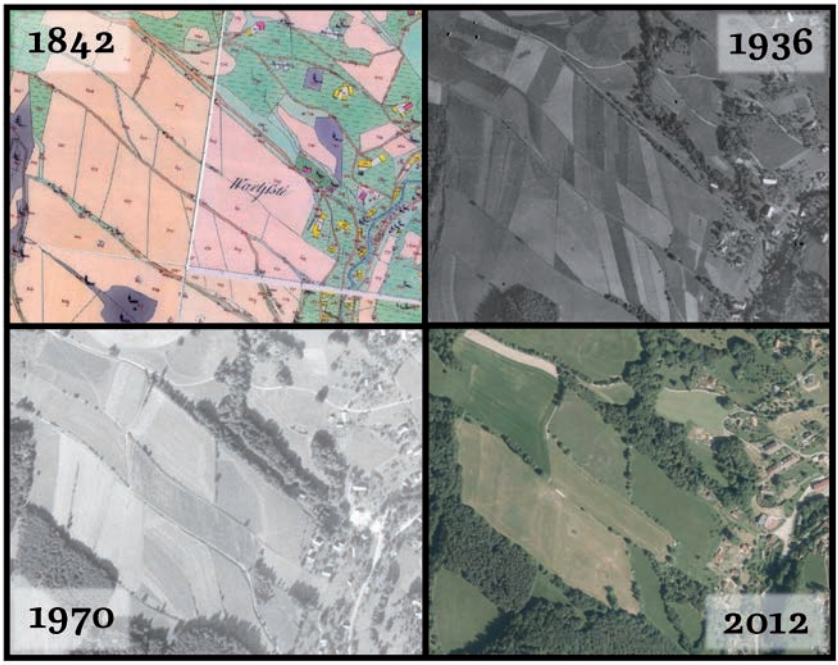
Obr. 9. Vývoj land use v České republice ve 20. století.

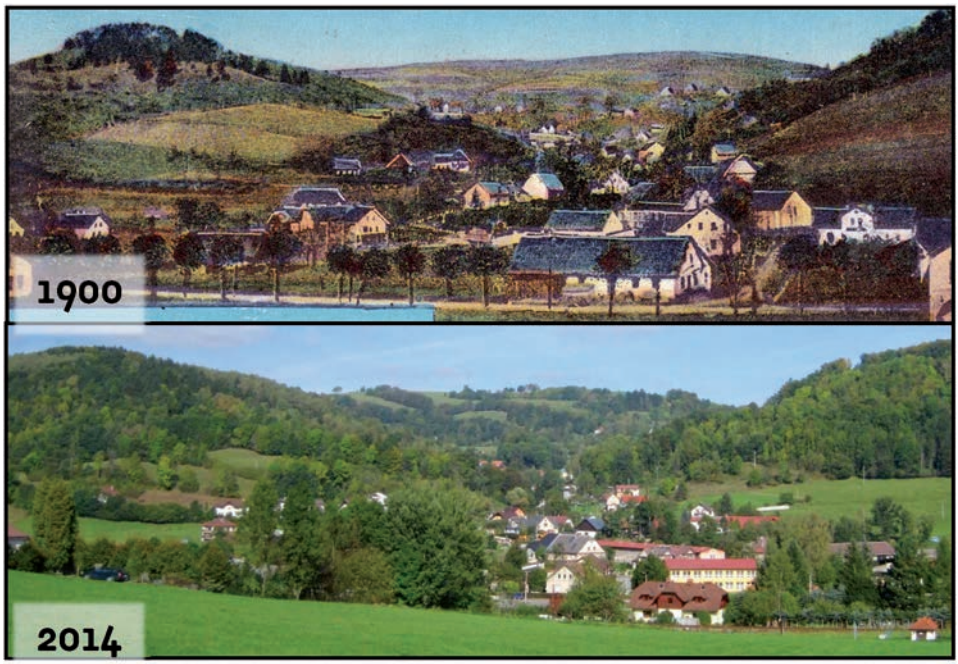
Obr. 10. Vývoj land use v zájmovém území v průběhu 20. století.

Obr. 11. *Ukázka georeferencovaného snímku (1970) na podkladě současného leteckého snímku (2012).*

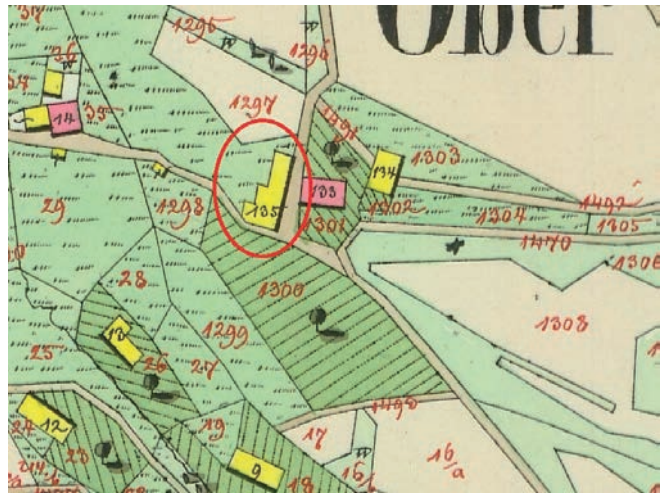

Obr. 12. *Ukázka podkladových dat pro malou část zájmového území.*

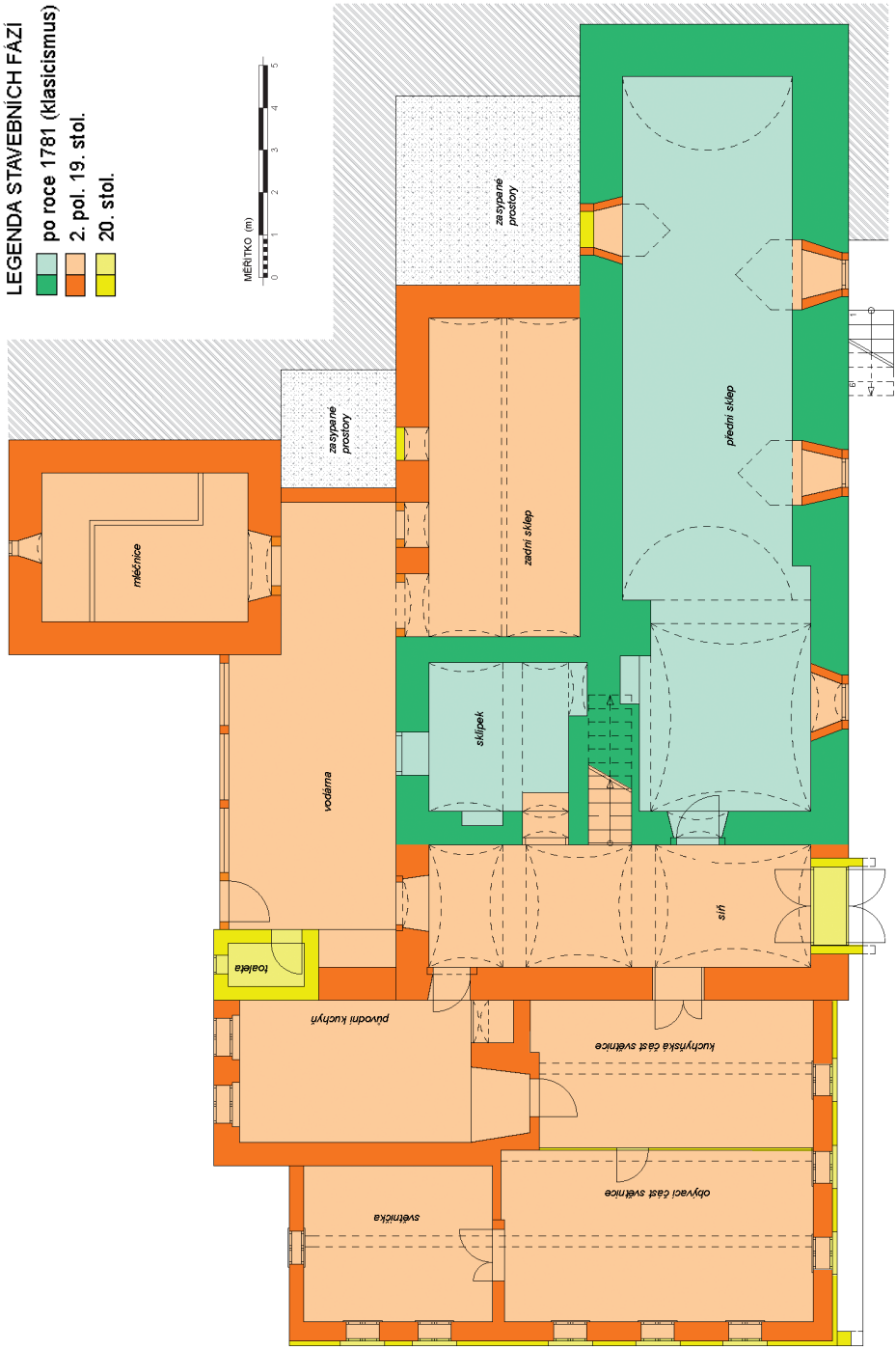

Obr. 13. *Porovnání krajinného pokryvu (malovaný pohled z r. 1900, letecký snímek z r. 2014).*

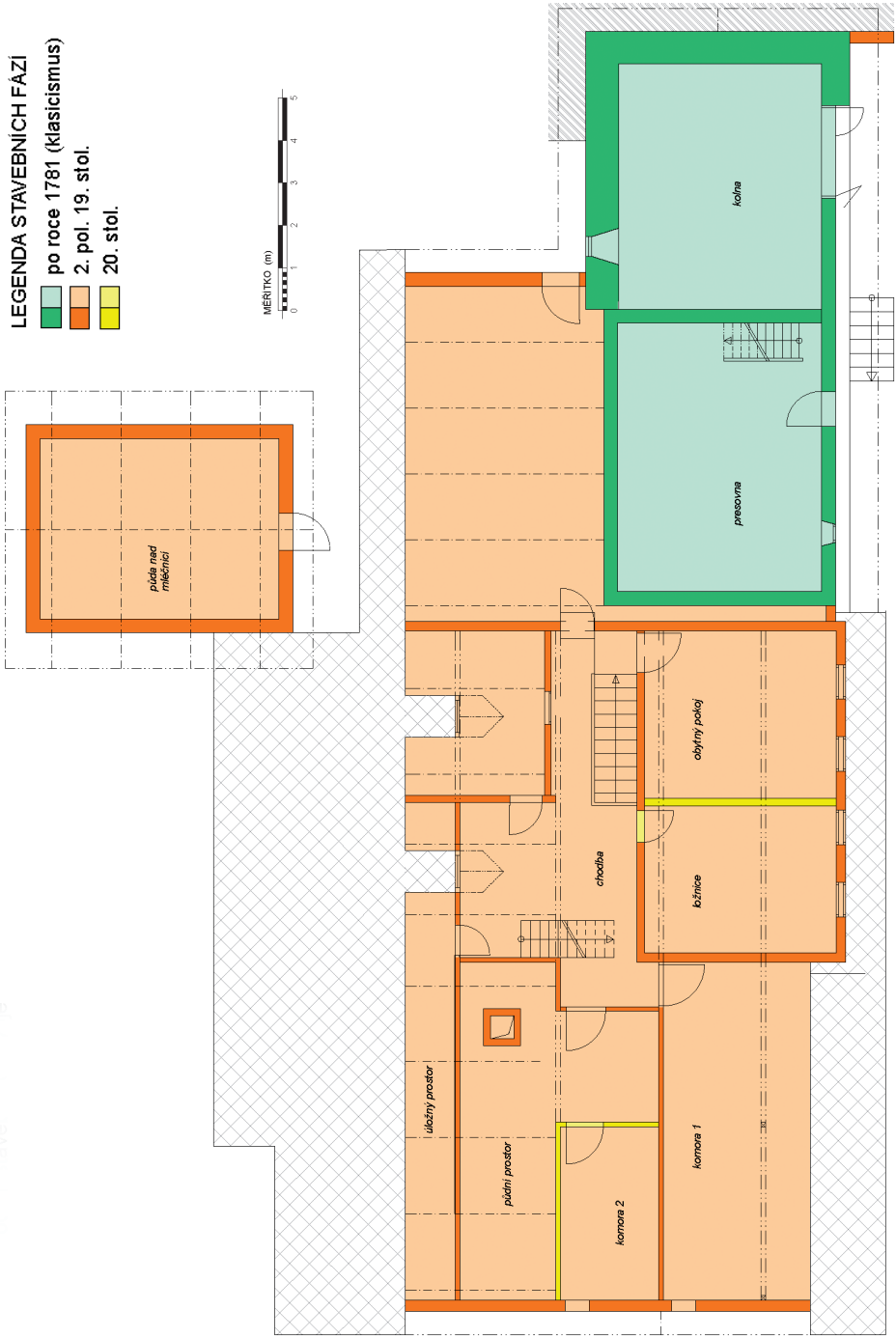
Martin Witkowski: *Stavebněhistorický průzkum objektu bývalé likérky v Horních Štěpanicích*

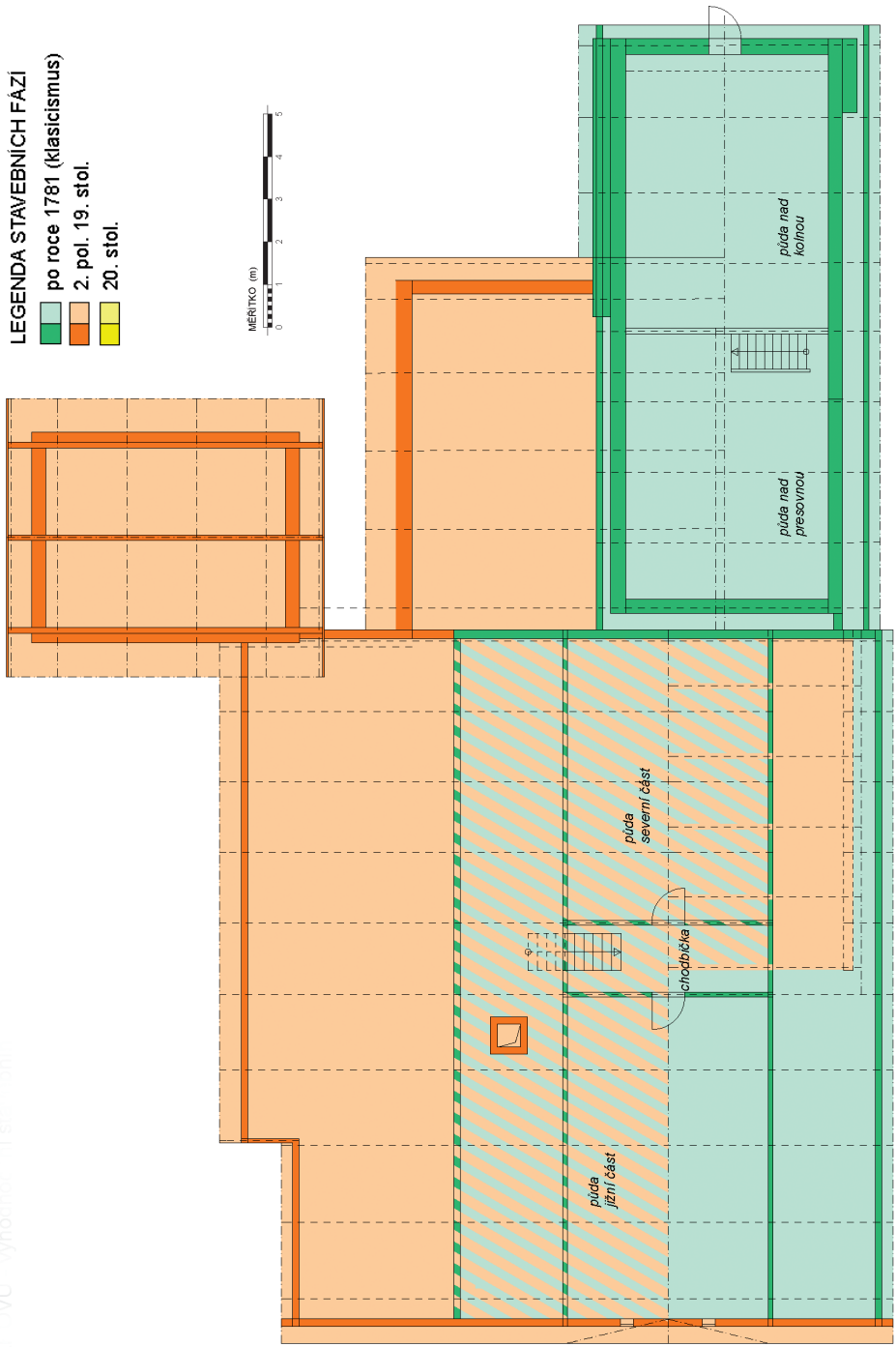
Střed obce Horní Štěpanice s vyznačením objektu bývalé likérky na císařském otisku mapy stabilního katastru, r. 1842, Národní archiv.

Půdorys přízemí domu čp. 5 v Horních Štěpanicích, kreslil: K. Brůžková – M. Witkowski.

Půdorys prvního patra, kreslil: K. Brůžková – M. Witkowski.

Půdorys krovu, kreslil: K. Brůžková – M. Witkowski.